

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**KENTSEL MEKÂNDAYA YAŞANAN
YABANCILAŞMA BAĞLAMINDA KAMUSAL
SANATIN YERİ VE ÖNEMİ, İZMİR KIYI BANDI
ÖRNEĞİ**

Özge UZUN

Eylül, 2022

İZMİR

**KENTSEL MEKÂNDÂ YAŞANAN YABANCILAŞMA
BAĞLAMINDA KAMUSAL SANATIN YERİ VE
ÖNEMİ, İZMİR KIYI BANDI ÖRNEĞİ**

Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi

Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Kentsel Tasarım Programı

Özge UZUN

Eylül, 2022

İZMİR

YÜKSEK LİSANS TEZİ SINAV SONUÇ FORMU

Özge UZUN tarafından **Doç. Dr. Erdal Onur DİKTAŞ** yönetiminde hazırlanan
“**KENTSEL MEKÂNDA YAŞANAN YABANCILAŞMA BAĞLAMINDA
KAMUSAL SANATIN YERİ VE ÖNEMİ, İZMİR KIYI BANDI ÖRNEĞİ**”
başlıklı tez tarafımızdan okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans
tezi olarak kabul edilmiştir.

.....
Doç. Dr. Erdal Onur DİKTAŞ

Yönetici

.....
Prof. Dr. Ebru ÇUBUKÇU

Jüri Üyesi

.....
Prof. Dr. Koray VELİBEYOĞLU

Jüri Üyesi

Prof. Dr. Okan FISTIKOĞLU

Müdür

Fen Bilimleri Enstitüsü

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitimim ve eğitim sürecinde birlikte çalışma fırsatı bulduğum değerli hocalarım ve arkadaşlarımdan her birine ayrı ayrı teşekkür ederim. Buraya yazacağım tüm teşekkür cümlelerinin bana karşı gösterdikleri anlayış ve desteğin karşılığını ifade etmekte eksik kalacağının farkında olmakla birlikte bu süreçte kendilerine de çok kez dile getirdiğim teşekkürlerimi bir kez daha yinelemek isterim.

Teşekkür listemin şüphesiz en başında yer alan tez danışmanım Doç. Dr. Erdal Onur DİKTAŞ'a birlikte çalıştığımız süre boyunca bana bilgi ve deneyimlerini aktardığı ve yol gösterdiği için çok teşekkür etmekle birlikte bir teşekkür cümlesinin çok kıymetli hocamın bana katkılarının karşılığını vermek ve hakkını teslim etmekte yetersiz kaldığının farkındayım.

Yüksek lisans eğitimimim en başında “her şeyi bilmenin mümkün olmadığı kabul ettiğin zaman bilmediklerini sana öğretmek için elimden geleni yaparım” cümlesiyle hem bana tam anlamıyla öğrenmeyi öğreten hem de akademik gelişim sürecimde pek çok konuda bilgi ve tavsiyeleriyle bana yol gösteren Prof. Dr. Ebru ÇUBUKÇU'ya, tez savunmamda jüri üyeliğini kabul eden ve değerli katkılarıyla tez çalışmamı daha iyi bir noktaya taşımamı sağlayan Prof. Dr. Koray VELİBEYOĞLU'na teşekkür etmeyi borç bilirim.

Birlikte başladığımız yüksek lisans sürecini beraber tamamladığımız ve bu süreçte pek çok güzel anı biriktirdiğimiz Yağmur Ecenaz EKİCİ'ye güzel dostluğu için teşekkür ederim.

Her biri kendi yolunu çizip hayallerinin peşinden gitme cesareti göstererek bana ilham veren arkadaşlarım İrem Merve ULU, Ezgi Evrim ER ve Deniz DUMAN'a benim bırakmayı düşündüğüm pek çok anda buna izin vermedikleri ve aslında bu tezin tamamlanmasında en az benim kadar emek verdikleri için çok teşekkür ederim.

Tezimi yazarken zorlandığım pek çok ana şahit olan ve bu anlarda beni destekleyerek devam etmemi sağlayan arkadaşlarım Özge KILIÇ, Gül Seher KUTLU, Burak ŞEKER ve Buğra DİMİCİOĞLU'na teşekkür ederim.

Birlikte çalıştığımız süre boyunca hem akademik anlamda destek olan hem de deneyimlerini benimle paylaşarak pek çok konuda yol gösteren, bu anlamda öğrendiğim ve öğreneceğim daha çok şey olduğuna emin olduğum değerli hocalarım, çalışma arkadaşlarım Dr. Öğr. Üyesi Şükran ÜNSER ve Dr. Öğr. Üyesi Hikmet KURAN'a, tez çalışmam boyunca yardımlarını esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Leila AKBARISHAHABI'ye ve ihtiyaç duyduğum her anda desteğini göstermesinin yanı sıra birlikte çalışmaktan büyük mutluluk duyduğum Öğr. Gör. Aytülü DIRİK'a teşekkür ederim.

Hem eğitim hem iş yaşamımda yan yana olduğumuz için kendimi çok şanslı ve mutlu hissettiğim arkadaşlarım Tuğrul KARAMUSTAFA ve Sümeyra DEMİRALP'e içten dostlukları için çok teşekkür ederim.

Beni her konuda ve şüphesiz her koşulda destekledikleri gibi tez çalışmam boyunca da desteklerini gösteren ve tüm çalışmalarımda en az benim kadar ve hatta benden daha fazla emek veren babam Mustafa UZUN ve annem Nuray UZUN'a çok teşekkür ederim. Son olarak bir cümleye sığdıramayacağım kadar büyük bir teşekkürü hak eden, benden yaşça küçük olmasına rağmen zaman zaman arkadaşım zaman zaman ablam olan sevgili kardeşim Elif UZUN'a beni hep bulduğum noktadan daha iyi bir yere gelmem konusunda teşvik ettiği için çok teşekkür ederim.

Özge UZUN

KENTSEL MEKÂNDA YAŞANAN YABANCILAŞMA BAĞLAMINDA KAMUSAL SANATIN YERİ VE ÖNEMİ, İZMİR KIYI BANDI ÖRNEĞİ

ÖZ

Kent hem Doğu hem Batı dillerinde medeniyet ile ilişkilendirilmiştir. İnsanlık tarihine yön veren medeniyetlerin izleri kentlere yansması kentin fiziksel mekân olmaktan öte toplumu ortak değerler, inanç ve kültür etrafından birleştiren ve ileriye taşıyan bir yapı olduğunu göstermiştir. Yabancılaşma ise büyük medeniyetlerin önde gelen düşünürlerinin insanın varlığına ilişkin sorgulamalarıyla tartışılmaya başlanmıştır. Yabancılaşmanın izlerine insanın dünyadaki varlığının başlangıcına dair tartışmalarda rastlanmış, ardından toplumun değerleriyle, inançla ve kültürle bağdaşmayan, tanınmayan, bilinmeyenlerin yabancı, yabancılaşmış kişi ile ilişkilendirildiği görülmüştür.

Kent, toplumu ortak değerler etrafında birleştirip ileri taşıırken zaman içinde gelişen akılcı sistemler, topluma ilerlemeyi sağlayacak yeni imkanlar sunmuş ancak aynı zamanda toplumda uyulması gereken yeni kurallar ve benimsenmesi gereken yeni değerler yaratmıştır. Bu değişim kenti yabancılaşmanın merkezi, Sennett'in deyiimiyle *“yabancılarla karşılaşmanın kuvvetle muhtemel olduğu insani yerleşim alanı”* haline getirmiştir. Kent ve yabancılaşma arasındaki tarihi ve kökense benzerlik bu iki kavramın birlikte ele alınmasına olanak sağlarken günümüz modern kentlerinin yabancılaşma problemini merkezi olarak gösterilmesi ortaya çözülmesi gereken bir problem koymuştur.

Bu çalışmada kentte artan yabancılaşma probleminin tespit edilmesi ve çözümüne katkı sağlanması amaçlanmış, yabancılaşmanın ölçülmesinde sanatın toplumu yansıtm gücünden yola çıkarak kamusal sanatın rolü irdelenmiştir. Çalışmada mekân olarak kent, araç olarak sanat kullanılmış, kent İzmir ile sanat ise kamusal sanat elemanlarından anıt ve heykel örnekleriyle sınırlandırılmıştır. Kent-yabancılaşma-sanat arasındaki kuramsal bağdan yola çıkarak İzmir özelinde kentlilerin kamusal sanat elemanlarına karşı farkındalıkları ve yabancılaşma düzeyleri ampirik

yöntemlerle ölçülmüştür. Araştırma sonucunda yabancılaşma düzeyi yükseldikçe kamusal sanat elemanlarına karşı farkındalığın azaldığı ancak kentlilerin ortak değerleri yansıtan kamusal sanat elemanlarına karşı yabancılaşma düzeylerinden bağımsız olarak daha yüksek farkındalığa sahip olduğu görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Kentsel mekân, yabancılaşma, kamusal sanat, İzmir kıyı bandı

IMPORTANCE OF PUBLIC ART IN THE CONTEXT OF ALIENATION EMERGED IN URBAN SPACE, İZMİR WATERFRONT SAMPLE

ABSTRACT

The city has been associated with civilization in both Eastern and Western languages. The reflection of the traces of civilizations that shape the history of humanity on the cities has shown that the city is a structure that unites the society around common values, belief and culture and carries it forward, rather than being a physical space. Alienation, on the other hand, has started to be discussed with the questioning of the existence of human beings by the leading thinkers of great civilizations. Traces of alienation were encountered in the discussions about the beginning of human existence in the world, and then it was seen that the unknown, incompatible with the values of the society, belief and culture, the unknown, the foreigner, the alienated person.

While the city united the society around common values and carried forward, the rational systems that developed over time offered new opportunities to the society to make progress, but at the same time created new rules to be followed and new values to be adopted in the society. This change has made the city the center of alienation, in Sennett's words, *“a human settlement area where it is highly probable to encounter foreigners”*. While the historical and originary similarity between the city and alienation allows these two concepts to be handled together, presenting the alienation problem of today's modern cities as the center has presented a problem that needs to be solved.

In this study, it is aimed to determine the increasing alienation problem in the city and to contribute to its solution, and the role of public art in the measurement of alienation is examined based on the power of art to reflect the society. In the study, the city was used as a space and art as a tool, and the city of İzmir and art were limited to public art elements such as monuments and sculptures. Based on the theoretical link between city-alienation-art, awareness and alienation levels of citizens towards public

art elements in İzmir were measured empirically. As a result of the research, it was observed that as the level of alienation increased, awareness towards public art elements decreased, but the citizens of the city had higher awareness of public art elements reflecting common values, regardless of their level of alienation.

Keywords: Urban space, alienation, public art, İzmir waterfront

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
YÜKSEK LİSANS TEZİ SINAV SONUÇ FORMU	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZ	v
ABSTRACT.....	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiii
TABLolar LİSTESİ.....	xv
BÖLÜM BİR – GİRİŞ	1
1.1 Araştırma Konusu.....	3
1.2 Araştırmanın Amacı	7
1.3 Araştırmanın Önemi	8
1.4 Araştırmanın Yöntemi	9
1.4.1 İlgili Kaynaklar	10
1.4.2 Araştırma Problemi.....	20
1.4.3 Araştırma Soruları ve Hipotezler	20
1.5 Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları	22
BÖLÜM İKİ – KENT KAVRAMI	24
2.1 Kent Kavramının Etimolojik Kökeni	24
2.2 Kent Kavramının Tarihçesi	25
2.2.1 İlk Çağ Kenti: Antik Kentler	29
2.2.2 Orta Çağ Kenti: Kale-Kentler	33
2.2.3 Yeni Çağ Kenti: Sanayi Kentleri	36
2.2.4 Yakın Çağ Kenti: Küresel Kentler ve Planlama Kuramları.....	38

2.2.4.1	Klasik Kent Kuramları: Marx, Engels, Durkheim, Simmel, Weber ve Chicago Okulu	40
2.2.4.2	Sanayileşme Sonrası Kent Modelleri: Mata, Garnier.....	43
2.2.4.3	20. Yüzyıl Kent Ütopyaları: Howard, Wright, Le Corbusier	46
2.2.4.4	20. Yüzyıl Planlama Kuramları.....	49
2.2.4.5	Kentsel Tasarım Kuramları	51
2.3	Kentin Boyutları	56
2.3.1	Mekânsal Boyut	58
2.3.2	Toplumsal Boyut.....	64
2.4	Bölüm Sonu Değerlendirmesi	66
BÖLÜM ÜÇ – YABANCILAŞMA KAVRAMI.....		69
3.1	Yabancılaşma Kavramının Etimolojik Kökeni	69
3.2	Yabancılaşma Kavramının Tarihçesi	70
3.2.1	İlk Çağda Yabancılaşma: Felsefe Tartışmaları.....	73
3.2.2	Orta Çağda Yabancılaşma: Din Tartışmaları.....	77
3.2.3	Yeni Çağda Yabancılaşma: Hümanizm Tartışmaları	78
3.2.4	Yakın Çağda Yabancılaşma: Aydınlanma Tartışmaları	81
3.2.4.1	Kant: “Ben Bilinci”	82
3.2.4.2	Fichte: “Mutlak Ben”	83
3.2.4.3	Hegel: “Mutlak Ruh”.....	84
3.2.4.4	Feuerbach: “Tanrı”	87
3.2.4.5	Kierkegaard: “Kaygı”	88
3.2.4.6	Marx: “Kapitalizm”	89
3.2.4.7	Durkheim: “Anomi”	95
3.2.4.8	Simmel: “Kültür Trajedisi”	100

3.2.4.9	Weber: “Demir Kafes”	102
3.2.4.10	Lukács: “Şeyleşme”	104
3.2.4.11	Horkheimer, Marcuse, Adorno: “Frankfurt Okulu”	106
3.2.4.12	Fromm: “Sahip Olmak”	118
3.2.4.13	Lefebvre: “Gündelik Hayat”	122
3.2.4.14	Habermas: “Kamusal Alan”	129
3.2.4.15	Debord: “Gösteri Toplumu”	134
3.2.4.16	Harvey: “Kent Deneyimi”	139
3.2.4.17	Richard Sennett: “Yabancınn Kenti”	144
3.3	Yabancılaşma Boyutları	153
3.4	Yabancılaşma Ölçekleri.....	154
3.4.1	Nettler Ölçeği.....	155
3.4.2	Seeman Ölçeği	158
3.4.3	Dean Ölçeği	162
3.4.4	Middleton Ölçeği	165
3.4.5	Rosner ve Mittelberg Ölçeği.....	167
3.5	Bölüm Sonu Değerlendirmesi	170
BÖLÜM DÖRT – KAMUSAL SANAT KAVRAMI		172
4.1	Sanat Kavramının Etimolojik Kökeni	172
4.2	Kamusal Sanat: Heykel Sanatının Tarihçesi	173
4.2.1	İlk Çağ Sanatı: Sanatın Başlangıcı.....	173
4.2.2	Orta Çağ Sanatı: Doğu ve Batı Sanatı	176
4.2.3	Yeni Çağ Sanatı: Rönesans Sanatı.....	177
4.2.4	Yakın Çağ Sanatı: Gelenekten Uzaklaşma	178
4.3	Heykel Sanatının Kamusal Mekâna Taşınması	180

4.3.1 Dünyada Heykel Sanatının Kamusal Mekâna Taşınması.....	181
4.3.2 Türkiye’de Heykel Sanatının Kamusal Mekâna Taşınması	182
4.4 Bölüm Sonu Değerlendirmesi	186
BÖLÜM BEŞ – YABANCILAŞMANIN İZMİR KIYI BANDINDA SANAT ELEMENLARI ÜZERİNDEN ÖLÇÜLMESİ.....	188
5.1 İzmirDeniz: İzmirliilerin Denizle İlişkisini Güçlendirme Projesi	188
5.2 Araştırma Modeli	194
5.3 Araştırma Bölgesi.....	195
5.4 Araştırma Evreni ve Örneklem Grubu	197
5.5 Veri Toplama Araçları.....	198
5.5.1 Ölçek Geliştirme Süreci.....	198
5.4.1.1 Demografik Veriler	199
5.4.1.2 Yabancılaşma Ölçeği.....	201
5.4.1.3 Kentte Kıyı Kullanımı ve Kamusal Sanata Karşı Tutum Ölçeği ...	217
5.4.1.4 Anıt ve Heykellere Karşı Tutum Ölçeği.....	223
5.6 Verilerin Analizi ve Hipotez Testleri	235
5.7 Bölüm Sonu Değerlendirmesi ve Tartışma	274
BÖLÜM ALTI – SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	279
KAYNAKÇA	285
EKLER.....	300

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 2.1 Kent Tarihi (İlk Çağ, Orta Çağ, Yeni Çağ).....	27
Şekil 2.2 Kent Tarihi (Yakın Çağ)	28
Şekil 3.1 Yabancılaşma Kavramının Tarihi (İlk Çağ, Orta Çağ, Yeni Çağ).....	71
Şekil 3.2 Yabancılaşma Kavramının Tarihi (Yakın Çağ)	72
Şekil 5.1 Araştırma Modeli	195
Şekil 5.2 İzmirDeniz: İzmirliilerin Denizle İlişkisini Güçlendirme Projesi - Tasarım Bölgeleri	195
Şekil 5.3 Araştırma Bölgesi	196
Şekil 5.4 İzmir Saat Kulesi, Raymond Charles Péré, 1901.....	224
Şekil 5.5 Cumhuriyet Ağacı Anıtı, Ferit Özşen, 2003	224
Şekil 5.6 Gemi Omurgası Anıtı, Bihrat Mavitan, 2003	224
Şekil 5.7 Dilek Ağacı Heykeli, Fulden Bak, Bülent Bayrak, b.t.....	224
Şekil 5.8 Yelkenli Heykeli, Bihrat Mavitan, 2003	224
Şekil 5.9 Sınırsız Birlik Heykeli, Yoshin Ogata, 2016	224
Şekil 5.10 İnsan Silueti Heykeli, bilinmeyen tasarımcı, b.t.	224
Şekil 5.11 Anıt ve Heykellerin Konumları	225
Şekil 5.12 1. Satır için Beğenilme - Tanınma Oranları.....	228
Şekil 5.13 2. Satır için Beğenilme – Tanınma Oranları	229
Şekil 5.14 3. Satır için Beğenilme – Tanınma Oranları	230
Şekil 5.15 4. Satır için Beğenilme – Tanınma Oranları	231
Şekil 5.16 5. Satır için Beğenilme – Tanınma Oranları	232
Şekil 5.17 6. Satır için Beğenilme – Tanınma Oranları	234
Şekil 5.18 7. Satır için Beğenilme – Tanınma Oranları	235

Şekil 5.19 Yabancılaşma düzeyi ve kıyı alanlarında vakit geçirme sıklığı arasındaki ilişki	241
Şekil 5. 20 Yabancılaşma düzeyi ve kıyı alanlarında ortalama geçirilen süre arasındaki ilişki	244
Şekil 5.21 Yabancılaşma düzeyi ve kullanıcı gruplarının büyüklüğü arasındaki ilişki	247
Şekil 5. 22 Ölçekler arası ilişkiler ve hipotez testleri.....	275
Şekil 5. 23 Anıt ve heykellerin beğenilme ve tanınma oranları.....	276

TABLÖLER LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 3.1 Nettler (1957) Yabancılaşma Ölçeği Maddeleri	157
Tablo 3.2 Dean (1961) Yabancılaşma Ölçeği Maddeleri.....	164
Tablo 3.3 Middleton (1963) Yabancılaşma Ölçeği Maddeleri	166
Tablo 3.4 Rosner ve Mittelberg'in (1989) Yabancılaşma Ölçeği Maddeleri.....	168
Tablo 5.1 Katılımcıların yaş dağılımı	199
Tablo 5.2 Katılımcıların cinsiyet dağılımı	200
Tablo 5.3 Katılımcıların eğitim görmekte olduğu üniversiteler.....	200
Tablo 5.4 Katılımcıların eğitim görmekte olduğu bölümler	201
Tablo 5.5 Yabancılaşma ölçeklerinde kullanılan boyutlar.....	202
Tablo 5.6 Yabancılaşma ölçeğinin boyutları	204
Tablo 5.7 Normsuzluk boyutunun tanımları ve ölçek maddeleri.....	206
Tablo 5.8 Yabancılaşma Ölçeği – Normsuzluk boyutunun ölçek maddeleri.....	207
Tablo 5.9 Anlamsızlık boyutunun tanımları ve ölçek maddeleri.....	207
Tablo 5.10 Yabancılaşma Ölçeği – Anlamsızlık boyutunun ölçek maddeleri.....	208
Tablo 5.11 Sosyal İzolasyon boyutunun tanımları ve ölçek maddeleri	208
Tablo 5.12 Yabancılaşma Ölçeği – Sosyal İzolasyon boyutunun ölçek maddeleri .	209
Tablo 5.13 Güçsüzlük Boyutunun Tanımları ve Ölçek Maddeleri	210
Tablo 5.14 Yabancılaşma Ölçeği – Güçsüzlük Boyutunun Ölçek Maddeleri	211
Tablo 5.15 Yabancılaşma Ölçeği – Güvenilirlik Analizi.....	213
Tablo 5.16 Yabancılaşma Ölçeği – KMO ve Bartlett's Küresellik Testi	214
Tablo 5.17 Yabancılaşma Ölçeği – Faktör Analizi	214
Tablo 5.18 Yabancılaşma Ölçeği – Ortalama ve standart sapma değerleri	216
Tablo 5.19 Kıyı Kullanım Analizi ölçek maddeleri.....	217

Tablo 5.20 Kıyı Kullanım Analizi – Pearson Korelasyon Analizi.....	218
Tablo 5.21 Kamusal Sanat Elemanlarına Karşı Tutum Ölçeği –Güvenilirlik Analizi	219
Tablo 5.22 Kamusal Sanat Elemanlarına Karşı Tutum Ölçeği Ölçek Maddeleri	220
Tablo 5.23 Kamusal Sanat Elemanlarına Karşı Tutum Ölçeği – Pearson Korelasyon Analizi	222
Tablo 5.24 Anıt ve Heykellere Karşı Tutum Ölçeği – Güvenilirlik Analizi.....	226
Tablo 5.25 Anıt ve Heykellere Karşı Tutum Ölçeği – Frekans ve yüzde değerleri (1.Satır).....	227
Tablo 5.26 Anıt ve Heykellere Karşı Tutum Ölçeği – Frekans ve yüzde değerleri (2.Satır).....	229
Tablo 5.27 Anıt ve Heykellere Karşı Tutum Ölçeği – Frekans ve yüzde değerleri (3.Satır).....	230
Tablo 5.28 Anıt ve Heykellere Karşı Tutum Ölçeği – Frekans ve yüzde değerleri (4.Satır).....	231
Tablo 5.29 Anıt ve Heykellere Karşı Tutum Ölçeği – Frekans ve yüzde değerleri (5.Satır).....	232
Tablo 5.30 Anıt ve Heykellere Karşı Tutum Ölçeği – Frekans ve yüzde değerleri (6. Satır).....	233
Tablo 5.31 Anıt ve Heykellere Karşı Tutum Ölçeği – Frekans ve yüzde değerleri (7. Satır).....	235
Tablo 5.32 Yabancılaşma Boyutları – Pearson Korelasyon Analizi.....	236
Tablo 5.33 Cinsiyete göre yabancılaşma boyutları arasındaki farklılaşma.....	237
Tablo 5.34 Yabancılaşma düzeyi ve eğitim görülen üniversite arasındaki ilişki.....	238
Tablo 5.35 Yabancılaşma düzeyi ve eğitim görülen bölüm arasındaki ilişki	239
Tablo 5.36 Yabancılaşma düzeyi ve kıyı alanlarında vakit geçirme sıklığı arasındaki ilişki.....	240

Tablo 5.37 Yabancılaşma düzeyi ve kıyı alanlarında vakit geçirme sıklığı arasındaki ilişki - Tukey Testi	242
Tablo 5.38 Yabancılaşma düzeyi ve kıyı alanlarında ortalama geçirilen süre arasındaki ilişki.....	243
Tablo 5.39 Yabancılaşma düzeyi ve kıyı alanlarında ortalama geçirilen süre arasındaki ilişki - Tukey Testi	245
Tablo 5.40 Yabancılaşma düzeyi ve kullanıcı gruplarının büyüklüğü arasındaki ilişki.....	246
Tablo 5.41 Yabancılaşma düzeyi ve güncel sanat etkinliklerini takip etme alışkanlıkları arasındaki ilişki.....	249
Tablo 5.42 Yabancılaşma düzeyi ve bir sanat dalı ile ilgilenme arasındaki ilişki ...	250
Tablo 5.43 Yabancılaşma düzeyi ve sanat eserlerine karşı tutum arasındaki ilişki .	252
Tablo 5.44 Yabancılaşma düzeyi ve anıt ve heykellere karşı tutum arasındaki ilişki.....	254
Tablo 5.45 Yabancılaşma düzeyi ve anıt ve heykel sayılarına karşı tutum arasındaki ilişki.....	255
Tablo 5.46 Yabancılaşma düzeyi ve İzmir ile özdeşleştirilen anıt ve heykeller arasındaki ilişki	257
Tablo 5.47 Yabancılaşma düzeyi ve İzmir’de bulunan anıt/heykeller hakkında bilgi sahibi olma arasındaki ilişki.....	258
Tablo 5.48 Yabancılaşma düzeyi ve İzmir Saat Kulesinin tanınma oranı arasındaki ilişki.....	263
Tablo 5.49 Yabancılaşma düzeyi ve Cumhuriyet Ağacı Anıtının tanınma oranı arasındaki ilişki	264
Tablo 5.50 Yabancılaşma düzeyi ve İnsan Silueti Heykelinin tanınma oranı arasındaki ilişki.....	265
Tablo 5.51 Yabancılaşma düzeyi ve Dilek Ağacı Heykelinin tanınma oranı arasındaki ilişki.....	267

Tablo 5.52 Yabancılaşma düzeyi ve Gemi Omurgası Anıtının tanınma oranı arasındaki ilişki.....	268
Tablo 5.53 Yabancılaşma düzeyi ve Yelkenli Heykelinin tanınma oranı arasındaki ilişki.....	269
Tablo 5.54 Yabancılaşma düzeyi ve Sınırsız Birlik Heykelinin tanınma oranı arasındaki ilişki	270
Tablo 5.55 Güncel sanat etkinliklerini takip etme alışkanlıkları ve Dilek Ağacı Heykelinin tanınma oranı arasındaki ilişki.....	272
Tablo 5.56 Güncel sanat etkinliklerini takip etme alışkanlıkları ve Gemi Omurgası Anıtının tanınma oranı arasındaki ilişki	272
Tablo 5.57 Güncel sanat etkinliklerini takip etme alışkanlıkları ve Yelkenli Heykelinin tanınma oranı arasındaki ilişki	272
Tablo 5.58 Bir sanat dalı ile ilgilenme ve Dilek Ağacı Heykelinin tanınma oranı arasındaki ilişki	273
Tablo 5.59 Bir sanat dalı ile ilgilenme ve Gemi Omurgası Anıtının tanınma oranı arasındaki ilişki	273

BÖLÜM BİR

GİRİŞ

Kent, toplumun barınma ihtiyacını karşılamak için kurulan ilk yerleşim yerlerinden günümüzde etki alanları ulusal sınırları aşan küresel kentlere kadar uzanan geniş bir kapsama ve uzun bir tarihe sahiptir. Kentin tarihi süreç içinde sürekli değişim halinde olması kent için tek ve doğru kabul edilen bir tanım yapılmasını zorlaştırmıştır. Bu çalışma kapsamında kentin tanımlanmasından çok anlaşılması üzerinde durulmuş ve bu nedenle ilk olarak kentin kökenleri kent/şehir kelimesinin etimolojisi üzerinden incelenmiştir. Kent hem Doğu hem Batı dillerinde medeniyet ile ilişkilendirilmiş, özellikle M.Ö. 6. yüzyılda Yunanistan'da, Hindistan'da ve Çin'de temelleri atılan güçlü medeniyetlerin izleri kurulan kentlere yansımıştır. Kent ve medeniyet arasındaki ilişki kentin fiziksel bir yapı olmanın ötesinde toplumu bir arada tutan ve ileriye taşıyan bir varlık olduğunu göstermiştir. Kent tarihi ise etimolojik kökeni destekler biçimde ilk yerleşim yerlerinde toplumun ortak yaşam biçimi, kültür, inanç ve değerler etrafında toplandığını, toplumun birliği ve bütünlüğünün desteklendiğini, bu birlik içinde toplumsal ilerlemenin hedeflendiğini göstermiştir. Kent tarihinin başlangıcı için ilk kırılma noktası Tarım Devrimi olarak kabul edilmiş, tarımsal üretimin başlamasıyla kalıcı yerleşim yerleri kurulmuştur. İkinci kırılma noktası olarak ise Sanayi Devrimi gösterilmiş, sanayileşmeyle birlikte kontrolsüz biçimde genişleyen kentlerde katlanarak artan kent nüfusu kentsel problemlere neden olmuştur. Günümüz modern kentlerinde bilim ve teknikteki ilerlemelerle kentsel problemlere çözüm aranmış, kentteki gelişme topluma yaşamı kolaylaştıracak yeni imkanlar sunmuştur. Ancak zaman içinde akılcı sistemlerin sunduğu bu imkanlar toplum için uyulması gereken yeni normlar ortaya çıkarmış, toplumsal ilişkiler bu normlara göre yeniden düzenlenmiştir. Modern kentlerde kurulan ilişkilerin tanıdıklıktan çok aynı kentte yaşayan yabancıların birbirleri ile kurdukları yüzeysel ilişkilere dönüşmesi kenti yabancılaşmanın merkezi, Sennett'in deyimiyle “*yabancılarla karşılaşmanın kuvvetle muhtemel olduğu insani yerleşim alanı*” haline getirmiştir.

Yabancılaşma, insanın dünyadaki varlığını ve varlığının kaynağını sorgulamasıyla

tartışılmaya başlanmış, tarihi süreç içinde tanımı ve kapsamı değişmesine rağmen günümüzde de güncel bir konu olarak tartışılmaya devam etmiştir. İlk yabancılaşma tartışmalarına M.Ö. 6.-5. Yüzyılda İran'da Zerdüşt, İyonya'da Thales, Hindistan'da Buda ve Çin'de Konfüçyüs ile Lao-Tzu gibi düşünürlerin varlığa dair sorgulamalarında rastlanmıştır. Yabancılaşmanın uzun tarihi kente benzer biçimde yabancılaşma kavramının da tanımlanmasını ve sınırlarının çizilmesini zorlaştırmıştır. Bu nedenle yabancılaşmanın etimolojik kökenleri incelenmiş, dönemin koşullarına göre kendi varlığıyla, toplumla, kültürle, dinle bağdaşmayan, tanınmayan, bilinmeyen, öteki olarak tanımlandığı görülmüştür. Yabancılaşma kavramının tarihi, varlığa dair sorgulamaların zaman içinde ruhun dünyayla, bireyin devletle, insanın Tanrıyla kurduğu bağ üzerinden, Rönesans Dönemi ve Reform Hareketi ile insanın dünyadaki değeri üzerinden, Aydınlanma Döneminde ise akıl ve bilim üzerinden tartışıldığını göstermiştir. Sanayi Devrimi, Fransız İhtilali, kapitalizmin güçlenmesi ve kentleşmenin hızlanması yabancılaşmanın günümüzde yeniden tanımlanmasının ve güncel bir tartışma konusu olarak sorgulanmaya devam edilmesinin yolunu açmıştır.

Kent ve Yabancılaşma arasındaki ilişki her iki kavramın etimolojik kökenleri ve tarihleri karşılaştırılarak ele alınmıştır. Bu karşılaştırmada kentin ve yabancılaşmanın insanlık tarihine denk düşecek kadar uzun bir geçmişe sahip olduğu ve kavramların ele alınış biçiminde aynı tarihi olayların kırılma noktaları oluşturduğu görülmüştür. Kent medeniyetin simgesi olarak kabul edilirken yabancılaşma insanlık tarihine yön veren medeniyetlerin önde gelen düşünürleri tarafından tartışılmaya başlanmıştır. Kent, 19. yüzyıla kadar dönemin koşullarına göre şekillenmiş ancak bu tarihten sonra sistemli planlama çalışmaları başlamıştır. Aynı dönemde yabancılaşma da nedenleri ve sonuçları üzerinden sistematik olarak tartışılmıştır. 20. yüzyıl hem kentsel gelişimin geleceğe yönelik hedeflerle planlandığı hem de yabancılaşma düzeyinin ampirik yöntemlerle ölçülmesini sağlayan ölçeklerin geliştiği dönem olmuştur. Bu benzerlikler kent ve yabancılaşmanın birlikte ele alınmasını kolaylaştırmıştır. Ancak güncel tartışmalarda yabancılaşma günümüzün en büyük problemlerinden biri olarak kabul edilmiş ve yabancılaşmanın merkezi olarak da kent gösterilmiştir. İki kavram arasındaki bu çatışma da kentteki yabancılaşmanın nedenlerine, sonuçlarına ve çözüm önerilerine odaklanan çalışmaları başlatmıştır.

Bu çalışma kapsamında her iki kavramın etimolojik kökenleri ve tarihlerinin

incelenmesinin ardından kentin mekânsal ve toplumsal boyutları mekân algısı ve mekânsal yapının toplum üzerindeki etkisiyle, yabancılaştırmanın boyutları ise yabancılaştırma düzeyini ölçen ölçeklerle ele alınmıştır. Literatür taramasında yabancılaştırma düzeyinin farklı araç ve yöntemlerle ölçüldüğü görülmüş, bu çalışmada kentteki yabancılaştırma düzeyi kentlilerin çevre algısı üzerinden ölçülmüştür. Çalışmanın iki ana kavramı olan “Kent” ve “Yabancılaştırma” arasındaki ilişki kentsel mekânda yer alan “Kamusal Sanat Elemanları” ile kurulmuştur. Kentsel mekânda algının ölçülmesinde ise kamusal sanat elemanlarından anıt ve heykel örnekleri kullanılmıştır. Kentlilerin yabancılaştırma düzeyi ile kentin yoğun olarak kullanılan bölgelerinde yer alan anıt ve heykellere karşı farkındalıkları arasındaki ilişki sorgulanmıştır.

Çalışma “yabancılaştırma düzeyinin yüksek olması çevre algısını zayıflatır” ve “kentte kentlilerin aidiyet duygusunu güçlendirecek faktörlerin varlığı yabancılaştırma düzeyini düşürür” olmak üzere iki varsayım üzerine kurulmuştur. Varsayımların doğruluğu konu hakkında yapılan literatür taramasıyla irdelenmiş ve ampirik yöntemlerle analiz edilmiştir. Çalışmanın sonuçlarının yabancılaştırmanın tespiti ve çözümünde kamusal sanat elemanları özelinde sanatın rolünün ve kent planlama ve tasarım projelerinde alınan kararların kentlilerin kente karşı hissettiği yabancılaştırma/aidiyet hisleri üzerindeki etkisinin kavranması konusunda literatüre katkı yapması amaçlanmıştır.

1.1 Araştırma Konusu

Bilimsel araştırma önerisinin hazırlanması ve araştırılacak konunun belirlenmesi bir süreç içinde gerçekleşir. Araştırma süreci boyunca literatür taramasından elde edilen bilgiler ve süreç içindeki deneyimlerle araştırma konusunun ana kavramları, odaklanılacak araştırma problemi, araştırmayı yönlendirecek sorular ve hipotezler ile araştırma konusunun kapsam ve sınırları belirlenir. Bu nedenle araştırma konusu genellikle süreci açıklayan doğrusal adımlara göre yazılır ancak konunun belirlenme süreci doğrusal olarak gerçekleşmez (Balcı, 2016).

Bu çalışmanın araştırma konusu belirlenirken ilk aşamada kentin anlaşılmasında sanatın rolüne odaklanılmıştır. Sanata konu olan kent imgesi incelendiğinde aynı kentin sanatçıların bakış açılarına ve konu olduğu sanat dallarına göre farklı şekillerde imgelendiği görülmüştür. Kentin içindeki sanat ise kamusal sanat elemanları üzerinden incelenmiştir. Kamusal sanat elemanları müze ve sanat galerilerinde sergilenen eserlerden farklı olarak kentte toplumun tüm kesimlerinin ulaşabileceği konumlara yerleştirilmiştir. Dolayısıyla izleyicisi doğrudan toplum olan kamusal sanat elemanları tarih boyunca iktidarlar tarafından ideoloji ve söylemleri iletme aracı olarak kullanılmış, bu amaç için özellikle anıt ve heykellerin söylemi iletme gücüne sıklıkla başvurulmuştur. Anıt ve heykellerin toplum tarafından fark edilme, anlaşılma ve benimsenme düzeylerini ölçmek amacıyla bu çalışma kapsamında yapılan ve daha sonra sonuçları yayımlanan bir pilot araştırma tasarlanmıştır¹. İzmir kıyı bandından anıt ve heykel örneklerinin kullanıldığı pilot çalışmada temel olarak iki farklı sonuca ulaşılmıştır. Ulaşılan sonuçlar ilk olarak yoğun biçimde kullanılan kentsel mekanlarda bulunmalarına rağmen kentliler tarafından fark edilmeyen veya anlamlandırılmadığı için beğenilmeyen kamusal sanat elemanları olduğunu göstermiştir. İkinci olarak ise kentlilerin farkına vardığı veya güzel olarak nitelendirdiği kamusal sanat elemanlarının biçimsel özelliklerinden çok kendilerine ifade ettikleri anlamını vurguladıkları tespit edilmiştir. Araştırma sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde: (1) sanatın izlerinin kentte kamusal sanat elemanları üzerinden incelendiğinde anlamlı sonuçlar verdiği, (2) kamusal sanat elemanlarının izleyicisinin doğrudan kamu olduğu ve kamuyu etkileme gücünün varlığı, (3) kamusal sanat elemanlarının fark edilmesi ile kentlilerin ona yüklediği anlam arasında güçlü bir ilişki olduğu, (4) kamusal sanat elemanlarının fark edilmesinin konumlandırıldıkları mekanları kentliler için anlamlı bir yere dönüştürdükleri ve kentlilerin mekanla birlikte çevresini de algılamasını sağladığı, (5) kentlilerin kenti ve çevrelerini algılamasının estetik algı ile ilişkili olduğu, (6) kentlilerin kendi benlikleri veya kimlikleri ile ilişki kurdukları nesneleri daha kolay algıladıkları görülmüş ve (7) toplumun tüm kesimlerini temsil edecek kamusal sanat elemanlarının varlığının sanatı belli bir kesime ait olmaktan çıkaracağı,

¹Uzun, Ö., Diktaş, E. O. (2022). Konak Kıyısından Örneklerle Sanat, İdeoloji ve Estetik Algısının Kamusal Sanata Yansımaları, EKSEN Dokuz Eylül Mimarlık Fakültesi Dergisi, (3), 1, 1-19. (Çalışmanın temeli DEÜ FBE Kentsel Tasarım Yüksek Lisans Programında, 2019 Bahar Döneminde yer alan Seminer dersinde üretilmiş verilerden oluşturulmuştur)

toplumun kente karşı farkındalık ve aidiyet duygusunun güçlendireceği tespit edilmiştir. Araştırma sonuçları hem kentin anlaşılması ve kentliler için anlamlı bir yere dönüşmesinde kamusal sanat elemanlarının rolü olduğunu göstermiş hem de tez çalışmasında odaklanılacak kavramların belirlenmesinde yol gösterici olmuştur. Kent mekânsal ve toplumsal olmak üzere iki farklı boyutta ele alınmış, mekânın toplumsal etkisi ile ilgili literatür taraması yapılmıştır. Kentin fiziksel formun ötesine geçip anlamlı bir yere dönüşmesi mekânsal boyut üzerinde “Çevre”, “Yer” ve “Mekân” kavramları kullanılarak tanımlanmıştır. Bu kavramların kent planlama-kentsel tasarım disiplinlerindeki yeri “Çevre Estetiği” ve “Kent Estetiği” ile açıklanmıştır. Sanatta olduğu gibi kamusal sanat elemanlarının da sanatçısına, izleyicisi olan kamuya, ele alınış biçimine ve konumuna göre farklı algılanması araştırmayı “Kamusallık” kavramına odaklamış ve kentin kamusal/toplumsal boyutu “Kamusal Alan”, “Kamusal Mekân” ve “Kamusal Sanat” kavramları ile tanımlanmıştır. Araştırma sonuçları literatür taraması ile örtüştüğü için olumlu olarak değerlendirilmiş ancak kamusal sanat elemanlarının algılanmasından öte algılanmamasına neden olan farklı bir problem tespit edilmiştir: Yabancılaşma Problemi. Çalışmanın ilk aşamasında araştırmayı yönlendirecek kavramlar tespit edilmiş, kavramlar arasındaki anlamsal ilişki alan araştırması ile doğrulanmış, araştırma sonucunda daha önce ön görülmeyen bir problem tespit edilmiştir. Böylece ilk aşamada araştırmanın odaklanacağı asıl problem netleştirilmiş, araştırmanın amacı, kapsamı, önemi ve hipotezleri oluşturulmaya başlanmıştır.

İkinci aşamada yabancılaşma problemi detaylı olarak ele alınmıştır. Yabancılaşmanın günümüzdeki etkisinin tespit edilebilmesi için öncelikle kavramın kökeni ve gelişimi ilgili literatür taraması yapılmıştır. Yabancılaşma kavramının en genel anlamıyla “öteki olan/anlamlandırılmayan” şeklinde tanımlandığı ve olumsuz olarak nitelendirildiği görülmüştür. Kavrama yüklenen olumsuz nitelik zaman içinde yabancılaşmanın bir problem olarak ele alınmasının ve bu probleme çözüm yolları aranmasının yolu açmıştır. Kavram, ilk olarak felsefe çalışmalarının konusu olarak ortaya çıkmış ancak geçen süreçte din, sanat, ekonomi, siyaset, sosyoloji gibi pek çok disiplinin araştırma konusu haline gelmiştir. Bu durum yabancılaşmanın kapsamının genişlemesine ve tanımlarının çoğalmasına neden olmuştur. Araştırılabilir olması ve bu çalışma konusunun kapsamı içinde ele alınması bakımından yabancılaşma kavramı

ilk ortaya çıkışından günümüze kadar geçen süreçte tarihi dönemin koşulları ve bu konuda çalışmalar yapan düşünürlerin görüşleri üzerinden incelenmiştir. Yapılan literatür taraması modern kentlerin en büyük problemlerinden birinin yabancılaşma olduğunu, yabancılaşmanın kentlilerin kente karşı aidiyet hissini azalttığını, kentin bir yer olarak algılanmasını zorlaştırdığını, kentteki uyarıcıların çevre algısını zayıflattığını, kentliler arasındaki birliğin ve kamusallığın çözünmesine neden olduğunu göstermiştir. Bu açıdan çalışmanın ilk aşamasında var olduğu kabul edilen kentin algılanması ve yabancılaşma arasındaki ilişki yapılan literatür taraması ile desteklenmiştir. Çalışmanın ikinci aşamasında yabancılaşma problemi farklı boyutları ile ortaya koyulmuş, yabancılaşma düzeyinin ölçülmesi için geliştirilen ölçekler incelenmiş ve ilk aşamada uygulanan pilot çalışma yabancılaşma düzeyini ölçen maddeler eklenerek geliştirilmiştir. Bu aşamada çalışma kapsamında uygulanacak yöntem ve veri toplama araçları belirlenmiştir.

Üçüncü aşamada kent ve yabancılaşma kavramları arasındaki ilişkinin kurulmasında kamusal sanat elemanlarının rolüne odaklanılmıştır. Toplumlara ve kültürlerle göre değişen sanat anlayışı araştırma konusunun kapsamı içinde kalması amacıyla heykel sanatının ortaya çıkışı ve gelişimi ile sınırlandırılmıştır. Türkiye’de Cumhuriyet’in ilanının ardından kentlerde anıt ve heykellere yer vermeye başlanmış, dönemin sanat anlayışına uygun olarak önce hâkim ideolojiyi temsil eden somut formlu anıtlar yapılmış ardından modernleşmeyle birlikte soyut formlu heykellerin sayısı artmaya başlamıştır. Anıt ve heykellere karşı toplumun tutumunu görmek amacıyla Türkiye’de heykel sanatının gelişimi tarihi dönemlere ayrılarak incelenmiştir. Bu çalışmada farklı dönemlerin izlerini taşıyan pek çok farklı anıt ve heykele ev sahipliği yapan İzmir örneği üzerine odaklanılmıştır. İzmir’de incelenen örnekler İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından yürütülen “İzmirDeniz: İzmirliilerin Denizle İlişisini Güçlendirme Projesi” olarak adlandırılan ve İzmir Körfezi ile çevresindeki kıyı bandını kapsayan kentsel tasarım projesi kapsamında düzenlenen alandan seçilmiştir. Çalışmanın üçüncü aşamasında bir kentsel tasarım projesi kapsamında düzenlenen alanda bulunan veya daha sonra bu alana yerleştirilen anıt ve heykel örnekleri üzerinden kentlilerin çevre algısı ve yabancılaşma düzeyini ölçecek anket formu geliştirilerek çalışmada kullanılacak veri toplama aracı netleştirilmiştir. Verilerin toplanacağı araştırma bölgesi, araştırma evreni ve örneklem grubu

“İzmirDeniz: İzmirliilerin Denizle İlişisini Güçlendirme Projesi” kapsamında yayımlanan kitap/kitapçık ve rapor verileri esas alınarak belirlenmiştir.

Bu çalışma kapsamında araştırma konusunun belirlenme süreci yukarıda aşama aşama anlatıldığı üzere ilk olarak kentin anlaşılmasında sanatın rolünün irdelenmesiyle başlamıştır. Ardından sanat, kamusal sanat elemanlarından anıt ve heykeller ile kent ise İzmir örneği ile sınırlandırılarak pilot araştırma yapılmıştır. Pilot araştırmanın sonuçları kentin anlaşılmasından öte anlaşılmamasına neden olan yabancılaşma problemini ortaya koymuştur. Problemin kaynağı, nedenleri ve sonuçları araştırılmıştır. Son aşamada araştırma konusu kentsel mekânda yaşanan yabancılaşma probleminin tespit edilmesinde kamusal sanatın yeri ve önemi olarak belirlenmiştir. Araştırma İzmir örneği üzerinden incelenmiş, İzmir’de ele alınan anıt ve heykel örnekleri kentsel tasarım projesiyle düzenlenen kıyı bandından seçilmiştir. Özetle bu çalışmanın araştırma konusu doğrusal olarak belirlenmemiş, süreç içinde konunun ana kavramları, amacı, kapsamı ve araştırmada kullanılacak yöntem şekillenmiştir.

1.2 Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı çözülmek istenen bir problemin tespit edilmesiyle netleşir. Bu çalışma kapsamında günümüzün en önemli problemlerinden olan artan yabancılaşma durumu ele alınmıştır. Problemin çözümüne ulaşmak için kentsel mekânda yaşanan yabancılaşma bağlamında kamusal sanatın rolüne odaklanılmıştır. Araştırmanın genel amacı günümüzde giderek artan kentsel nüfusa paralel olarak kaybolan aidiyet hissinin ve kentlerde sayıları gün geçtikçe artan kamusal sanat elemanlarının varlığının, niteliğinin ve ilettikleri söylemin günümüz kentlerindeki yabancılaşma olgusundaki yeri ve öneminin saptanması olarak belirlenmiştir.

Genel amaçta çözüm yoluna ilişkin detayların açıklanmamasından dolayı bu amaca ulaşmak için izlenen yol birden çok yöntem kullanmaya, farklı değişkenlerle ölçüm yapmaya, araştırma konusunu farklı boyutlarıyla ele almaya uygundur (Karasar, 2012). Bu durum araştırma sürecinde belirsizliğe neden olacağı için genel amaç alt amaçlara ayrılarak araştırma soruları ve hipotezlerle detaylandırılmış ve problemin çözümünün aranacağı mekân ve zaman, kullanılacak araçlar ve yöntem, katılımcı

seçiminde göz önüne alınacak nitelikler belirlenmiştir. Çalışmanın birinci alt amacı yabancılaşma düzeyi ile evre algısı arasındaki ilişkinin ortaya koyulması, ikinci alt amacı kentsel planlama ve tasarım projelerinde alınan kararların kentlilerin evre algısı ve kente karşı geliştirdikleri yabancılaşma/aidiyet hissi üzerindeki etkinin saptanması olarak belirlenmiştir. Alt amaçlar araştırma soruları ve hipotezler ile detaylandırılmıştır.

1.3 Araştırmanın nemi

Araştırmanın nemi, araştırmanın amacını detaylandıran soruların neden çözülmek istendiğinin ve hipotezlerin neden sınanmak gerektiğinin ifadesidir. Araştırma kapsamında sorulan sorular ve kurulan hipotezler araştırmanın amacını detaylandırarak ortaya koyarken araştırmanın önemi, odaklanılan araştırma konusunun neden bu soru ve hipotezler üzerinden ele alındığını açıklar. Sorulan soruların cevabının bulunması veya kurulan hipotezlerin sınanması için toplanan veriler ortaya gerçek bilgiyi çıkarır. Araştırmanın nemi bu bilginin bilime, topluma, katılımcıya sağladığı yararı gösterir (Karasar, 2012, s.71).

Daha önce benzer konularda yapılan akademik çalışmalar tarandığında “kent”, “yabancılaşma” ve “sanat” kavramlarıyla ilgili çok sayıda çalışma olduğu ancak bu kavramları bir arada ele alan çalışmaların sayıca az olduğu görülmüştür. Bu nedenle çalışmanın akademik açıdan tespit edilen eksikliğe katkı yapması, toplumsal açıdan tüm topluma ait kent fikrinin yetkili kurumlarca benimsenerek uygulanması araştırmanın bilimsel açıdan önemini gösterir. Bu alışma kentin toplumun her kesimine eşit oranda ait olduğu fikrine dayanmakta ve kentin yoğun olarak kullanılan mekanlarında yer verilen kamusal sanat elemanlarının da toplumun tamamını temsil etmesi gerektiğini savunmaktadır. Akademik çalışmanın odaklandığı “kent”, “yabancılaşma” ve “sanat” konuları ayrı ayrı ele alındıklarında çok geniş kapsama sahip kavramlar oldukları için bu çalışma ile kentteki yabancılaşma olgusunda kamusal sanatın öneminin belirlenmesi, çalışma sonucunda elde edilecek bulguların genişletilerek daha sonra kentsel alana yapılan müdahalelerde kentlilerden bağımsız karar alınmasının önüne geçilmesi ve kentlilerin tamamının yansıtılması araştırmanın kent planlama açısından önemini gösterir.

Kent düzenlemelerinin ve kentte konumlandırılan kamusal sanat elemanlarının çevre algısı üzerindeki, çevre algısının da kente karşı hissedilen aidiyet üzerindeki etkisi sorgulanarak kentsel planlama ve tasarım projelerinde alınacak kararların aidiyet duygusunu güçlendirmek için bir araç olarak kullanılması beklenmektedir.

Kentliler tarafından yoğun olarak kullanılan mekânda yer alan ve günlük yaşamın bir parçası haline gelip kullanıcıların sürekli görüş alanında olan kamusal sanat elemanlarına dair durumun sorgulanması katılımcıların yaşamakta oldukları kente dair farkındalık kazanması açısından önemlidir. Bu farkındalığın ortaya koyulmasının katılımcılar için bir anlamda görünmez hale gelen kentsel mekânlara dikkat çeker. Anket çalışmasına konu olan kamusal sanat elemanlarının varlığı yalnızca kente estetik değer katmanın veya fiziksel güzelleştirmeyi sağlamanın ötesinde kent için bir işaret ögesi (landmark) oluşturur. İşaret ögeleri boyutları, tasarımları, konumları gibi özellikleri açısından çeşitlilik gösterse de hem rahat fark edilen hem de kolayca hatırlanan işaret ögelerinin varlığı kentliler için kenti tanımak, tarif etmek, yön bulmak için referans noktaları oluşturur. Dolayısıyla yapılan çalışmayla katılımcıların yaşamakta oldukları kentte yer alan ve işaret ögesi niteliği taşıyan kamusal sanat elemanlarını fark etmeleri araştırmanın kentliler açısından önemini gösterir.

1.4 Araştırmanın Yöntemi

Bilimsel yöntem *“olgusal nitelikli problem çözmenin, bilim üretmenin bilinen ve belli süreçleri olan, en güvenilir yolu”* olarak tanımlanmıştır (Karasar, 2012, s. 12). Bu çalışmada nitel ve nicel araştırma yöntemleri birlikte kullanılmıştır. Araştırmaya konu olan problem belirlenirken, problemin çözümüne yönelik araştırma soruları ve hipotezler hazırlanırken nitel araştırma yöntemi olan literatür taraması yapılmış, hipotezler test edilirken ise nicel araştırma yöntemi olan anket çalışması ile veri toplanmıştır. Çalışmada kullanılan anket formunda İzmir kıyı bandında yer alan kamusal sanat elemanları üzerinden kentlilerin yabancılaşma düzeylerini ölçmeye yönelik ölçekler hazırlanmış, anket formunda kullanılan ölçeklerin geliştirilme süreci 5.4 Veri Toplama Araçları başlığı altında açıklanmıştır. Toplanan verilerin analizi IBM SPSS Statistic 26 programı ile yapılmıştır.

1.4.1 İlgili Kaynaklar

Kent kavramının tarihçesi dönemlere ayrılarak incelenmiş İlk Çağ, Orta Çağ ve Yeni Çağ kentlerinde temel olarak Lewis Mumford'un "Tarih Boyunca Kent" (1961) ve Henri Pirenne'nin "Orta Çağ Kentleri" (1925) adlı eserlerinden yararlanılmıştır. Yakın Çağda yaşanan devrimler toplumlarla birlikte kentleri de yeniden şekillendirmiş, bu dönemde artan kentsel problemlerin çözümü için başlayan tartışmalar kent planlamanın ayrı bir disiplin olmasının yolunu açmıştır. Bu nedenle Yakın Çağda kent tarihi Marx, Engels, Durkheim, Simmel, Weber, Park, Mata, Garnier, Howard, Wright, Le Corbusier, Sitte, Bacon, Cullen, Lynch, Jacobs, Lindblom ve Davidoff gibi kuramcı, mimar ve şehir plancılar tarafından geliştirilen ideal kent modelleri ve planlama kuramları üzerinden incelenmiştir. Kentin boyutlarının belirlenmesinde ise Turgut Cansever'in eserleri temel alınmıştır.

Yabancılaşma kavramının tarihçesinin yazımında İlk Çağ, Orta Çağ ve Yeni Çağ kapsayan dönem için temel olarak Ahmet Cevizci (2005) ve Macit Gökberk'in (1993) "Felsefe Tarihi" adlı eserlerinden yararlanılmış, günümüzü de kapsayan Yakın Çağ için ise Kant, Fichte, Hegel, Feuerbach, Kierkegaard, Marx, Durkheim, Simmel, Weber, Lukâcs, Horkheimer, Marcuse, Adorno, Fromm, Lefebvre, Habermas, DeBord, Harvey ve Sennet'in eserleri temel alınmıştır. Yabancılaşmanın boyutlarının belirlenmesinde ve yabancılaşma düzeyinin ölçülmesinde ise Nettler, Seeman, Dean, Middleton, Rosner ve Mittelberg tarafından geliştirilen ölçekler incelenmiştir.

Sanat kavramının tarihçesi anıt ve heykel sanatlarının ortaya çıkışı ve gelişimi üzerinden incelenmiştir. Sanat tarihinin yazımında Adnan Turani'nin "Dünya Sanat Tarihi" (1971) ve Ernst Gombrich'in "Sanatın Öyküsü" (1950) adlı eserleri temel alınmıştır.

Yükseköğrenim Kurumu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi veri tabanından "Kent", "Yabancılaşma" ve "Sanat-Kamusal Sanat" kavramlarını içeren çalışmalar taranmıştır. Tarama sonucunda tez başlığında;

- "Kent" geçen 1981-2022 yılları arasında tamamlanmış 6080 Yüksek Lisans Tezi, 1978 – 2022 yılları arasında tamamlanmış 1299 Doktora Tezi ve 1992 – 2022 yılları arasında tamamlanmış 35 Sanatta Yeterlik Raporu olduğu,

- “Yabancılaşma” geçen 1987 – 2022 yılları arasında tamamlanmış 436 Yüksek Lisans Tezi, 1988 – 2022 yılları arasında tamamlanmış 83 Doktora Tezi ve 1997 – 2018 yılları arasında tamamlanmış 2 Sanatta Yeterlik Raporu olduğu,
- “Sanat” geçen 1985 – 2022 yılları arasında tamamlanmış 6188 Yüksek Lisans Tezi, 1976 – 2022 yılları arasında tamamlanmış 828 Doktora Tezi ve 1988 – 2022 yılları arasında tamamlanmış 574 Sanatta Yeterlik Raporu olduğu,
- “Kamusal Sanat” geçen 2006 – 2020 yılları arasında tamamlanmış 18 Yüksek Lisans Tezi olduğu, Doktora ve Sanatta Yeterlik Raporu bulunmadığı görülmüştür.
- Tez başlığında “Kent”, “Yabancılaşma” ve “Sanat” kavramlarının birlikte geçtiği bir tez çalışması yapılmamıştır. Tez içeriğinde bu üç kavramı birlikte ele alan 1989 – 2021 yılları arasında 57 Yüksek Lisans, 2007 – 2022 yılları arasında 8 Doktora ve 1993 – 2019 yılları arasında 2 Sanatta Yeterlik Raporu yayımlanmıştır.

“Kent”, “Yabancılaşma” ve “Sanat” anahtar kelimeleri bir arada kullanılarak daha önce yapılan akademik çalışmalar taranmıştır. Modernleşmeyle birlikte kentlerde görülen mekânsal ayrışmanın yabancılaşma ve sanat ile olan ilişkisini ele alan tezler incelenmiştir:

Süzen (2010), “Sophie Calle örneğinde kamusal alanda sanat ve mahremiyet olgusu” adlı yüksek lisans tezinde modern kentlerde insanın çevresindekileri yabancı olarak nitelerken kendisinin de öteki haline geldiğini vurgulamıştır. Kentler yabancıların iletişime geçme mekanları haline gelmiş, her yabancı diğerine kendini ifade etmenin bir yolunu aramaya başlamıştır. Bu arayışta gerçeklerden beslenen sanat hem gündelik hayatın gerçeklerinden kaçış için bir imkân sunmuş hem de bireyin kendi gerçeğini diğerine anlatması için bir araç olmuştur. Bu açıdan toplumun her kesimini kapsayan geniş bir izleyici kitlesine sahip olan kamusal sanatın etki alanı artarken, sanatçının da eserini etki alanındaki tüm faktörleri göz önüne alarak tasarlanmasının önemi vurgulanmıştır.

Kamhi (2013), “Değişen kent ortamında hafıza mekânı ve sanat yapıtı ilişkisi” adlı yüksek lisans tezinde modernleşmeyle birlikte değişen kentlerin kent belleği üzerindeki etkilerini kamusal sanat kavramı üzerinden sorgulamıştır.

Ganiç (2014), “Sanat mekanlarının kentsel sınırlarla ilişkisi: Karaköy örneği” adlı yüksek lisans tezinde çevre, sınır, mekân kavramları üzerinden sanatın kentle kurduğu ilişkiyi ele almıştır. Toplumun değişen sanat anlayışı, sanatın toplumla etkileşimi, sanatın kentin mekânsal ve zamansal sınırlarıyla ilişkisi, sanat üretiminde yaşanan değişim, sanat ve katılımcı ilişkisi, sanat mekanlarının somut ve soyut sınırları konularını ele almıştır. Kentteki sanat mekanlarının kentin görünür ve görünmez sınırları üzerindeki etkisini gözlem ve görüşmeler yaparak ölçmüştür. Ganiç araştırmasının sonucunda mekân tasarımının sanatın kamusallaşması üzerinde etkili olduğunu saptamıştır. Sanat kamusallaştığı ölçüde toplumun her kesimince ulaşabilir hale gelir. Böylece bazen kendi mekanlarını bazen de kentsel mekanları kullanarak toplum üzerindeki dönüştürücü gücünü ortaya çıkarır. Sanat gündelik hayatın bir parçası olarak kenti ve toplumu dönüştüren faktörlerden biri haline gelmiştir. Kenti ve kentsel mekânı kullanarak bu fiziksel formlara kamusalılık kazandırmış, kendi kullanıcılarını belirlemiş ve kenti deneyimlerle tanımlanır hale getirmiştir.

Kocakaya (2015), “Mekânsal ilişki bağlamında ruhsal durumlar ve sanattaki etkileşimi” adlı yüksek lisans tezinde mekânın birey psikolojisine ve birey-toplum ilişkileri üzerindeki etkisine odaklanıp bireyin mekanla kurduğu ilişkinin sanata yansımalarını ele almıştır. Değişen mekânın birey için yabancı hale gelmesiyle artan yabancılaşma hissi bireyin mekâna karşı algısını yeniden tanımlar. Kocakaya (2015) algıdaki değişimle birlikte yeniden tanımlanan mekân kavramı ve bu kavramın kamusal sanata yansımaları incelemiştir.

Ekinci (2018), “Kentten küresele; yabancıнын kenti” adlı yüksek lisans tezinde yabancılaşmayı olumsuz bir kavram olarak nitelendirmiş ve kentlerde hangi olumsuzluklarla özdeşleştiğini tartışmıştır. Tartışmasında küreselleşme kavramını sembol olarak kullanmış ve küreselleşmeyle birlikte artan yabancılaşmayı zamansal, mekânsal, işsel boyutlarıyla ele almıştır. Küreselleşme ve yabancılaşma sembolleri arasındaki anlamsal ilişki üzerinden kentteki yabancıların durumunu incelemiştir. Ekinci, çalışmasının sonucunda yabancılığın ve yabancılaşma kavramının küreselleşmeyle birlikte yeniden tanımlandığını, değişen tanımın yabancılaşmanın ortadan kalkmasının değil aksine küreselleşerek güçlenmesinin göstergesi olduğunu vurgulamıştır.

Kocadoru (2019), “Kent melankolisi” adlı sanatta yeterlilik tezinde Sanayi Devriminin ardından kentlerde yaşanan büyük dönüşümünün fiziksel boyutlarından çok kentsel yaşamda ortaya çıkardığı sonuçlara odaklanmıştır. Dönüşen kentin yarattığı algıyı sanatta değişen kent imgesi üzerinden ele almıştır.

Durak (2019), “Gündelik hayatta yabancılaşmış birey – mekân ilişkisi” adlı yüksek lisans tezinde gündelik hayatın bir parçası haline gelen yabancılaşmayı bireyin kentleşme sürecinde mekanla kurduğu bağ üzerinden ele alıp bu bağın sanata yansımalarını incelemiştir.

Havası (2019), “Kentsel mekânda ayrışmanın gündelik hayata ve kişisel sanat pratiğine etkisi” adlı sanatta yeterlilik çalışması raporunda modernleşme ile mekânsal olarak ayrışan kentlerde kamusal alanın tahrip edilmesi ve kent belleğinin yitirilmesine odaklanmıştır. Bu dönemde kentlilerin gündelik hayat içinde yalnızlaşması ve yabancılaşmasının sanat dallarında ifade ediliş biçimini ele almıştır.

Yabancılaşmanın bir problem olarak tanımlanmasında modernleşmenin etkisinin büyük olduğu görülmüş, bu nedenle modern kentte yabancılaşmayı ele alan tezler incelenmiştir.

Çelebi (2013), “Mimarlık ve yabancılaşma olgusu bağlamında kentsel bir okuma: İstanbul örneği” adlı yüksek lisans tezinde yabancılaşmayı modern kentler üzerinden ele alıp günümüz kentlerinin mimari örneklerini bu bağlamda değerlendirmiştir.

Özer (2016), “Modern kentte yabancılaşma: 19. yüzyıl Paris’i ve 21. yüzyıl İstanbul’undan deneysel kesitler” adlı yüksek lisans tezinde modernleşmeyle birlikte kentlerde yaşanan fiziksel değişim sürecinin neden olduğu yabancılaşmayı mekânsal yabancılaşma üzerinden ele almıştır. Mekânsal yabancılaşmanın kent ve kentliler üzerindeki sosyal etkilerini irdelemiştir.

Yabancılaşmanın bireyler üzerindeki etkisinin modern sanatın konusu haline geldiği görülmüş, yabancılaşmanın farklı sanat dallarına yansımalarını ele alan tezler incelenmiştir. Çalışmaların genellikle değişen sanat anlayışı ve sanat eserleri üzerindeki yabancılaşmanın etkilerine odaklanıldığı görülmüştür.

Karakaya (2010), “Çağdaş insan ve yabancılaşma üzerine bir dizi resim önerisi” adlı yüksek lisans tezinde modernleşmeyle birlikte kentlerin yabancılaşmanın mekânı

haline gelmesi ve kentlerde yaşayan modern insanın kendini sanatla ifade etme çabasını ele almıştır. Resim sanatı üzerinden yaşanan yabancılaşmanın neden olduğu sorunlar ve ortaya çıkardığı sonuçlar incelenmiştir.

Çeşmeci (2019), “Endüstri devriminden günümüze kentsel alanda yaşanan değişim ve dönüşümlerin resim sanatındaki yansımaları” adlı yüksek lisans tezinde sanayi devriminin ardından kentlerin geçirdiği değişim sürecinde kent belleğinin yitirilmesi ve kentteki fiziksel değişimin kentlilerde ortaya çıkardığı tek tipleşme, yabancılaşma ve kimliksizleşme sorunlarının resim sanatına yansımalarını ele almıştır.

Taşdemir (2019), “Yabancılaşma ve resim sanatına yansımaları” adlı yüksek lisans tezinde modernleşmeyle birlikte gelenekten kopmanın sanat anlayışında değişikliğe, bireyin çevresine karşı ilgisini kaybetmesinin de yabancılaşmaya neden olmasını ele almış ve yaşanan bu yabancılaşmanın sanat anlayışındaki etkisini incelemiştir. Taşdemir, çalışmasında sanatçının dolayısıyla sanat anlayışının toplumda yaşanan yabancılaşmadan etkilendiğini vurgulamıştır.

Ay (2020), “Çağdaş sanatta yabancılaşma kavramı, rolü ve kapsamı” adlı yüksek lisans tezinde günümüzün en büyük sorunlarından biri olarak tanımlanan yabancılaşmanın sanattaki yansımalarını ele almıştır. Farklı coğrafyalardan seçilen sanatçı ve sanat eserleri çağdaş sanat stratejileri bağlamında incelenmiş, yabancılaşmayı nasıl ve ne şekilde ele aldıkları tespit edilmiştir. Benzerlik ve farklılıkları üzerinden ele aldığı sanat eserlerini incelemiş, sanatçıların yabancılaşma ile ilişkilendirdiği kavramları ortaya koymuştur.

Mirap (2020), “Endüstri devrimi ile birlikte kent kültüründe bireyin modern yaşam algısının resim sanatına yansımaları” adlı yüksek lisans tezinde modern dönemde yalnızlaşan ve mekanikleşen bireyin yabancılaşmasının resim sanatına etkileri ele almıştır.

Aksu (2019), “Metropoldeki yabancılaşma probleminin sinemada temsili: Taxi Driver” adlı yüksek lisans tezinde kentleşmeyle birlikte artan yalnızlaşma hissini Simmel’in büyük kentlerdeki yaşanan yabancılaşma tanımıyla ele almış ve sinema sanatına gerçekçi biçimde yansıtılan yabancılaşma hali ile Simmel’in tanımı arasındaki benzerliğin analizini yapmıştır.

Sarı Pekin (2020), “Eksik filmi bağlamında yabancılaşma olgusunun modern hayata yansımaları” adlı yüksek lisans tezinde kentsel dönüşümün neden olduğu kentin fiziksel değişim sürecinde insanın psikolojik olarak işine, kendine, çevreye, topluma yabancılaştıkça doğaya yakınlaşmasını sinema filmi üzerinden ele almıştır.

Yalçın (2021) “Çağdaş anlatı sinemasında yolculuk izleği ve yabancılaşma bağlamında Wim Wenders’ın Yol filmleri üçlemesi” adlı yüksek lisans tezinde modern dönem, modern sanat ve yabancılaşma arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Modern dönemde kaçınılmaz hale gelen yabancılaşma problemi “yersiz-yurtsuzluk, benlik kaybı, iletişimsizlik, yalnızlık, anlamsızlık, aidiyetsizlik” kavramlarıyla ilişkilendirilmiştir. Bu kavramlar 20. Yüzyılın kent yaşamını yansıtan sinema filmleri üzerinden sanat ile görünür kılınmış, modern insanın en büyük problemi modern sanatın konusu haline gelmiştir.

Eyan (2019), “Modern Türk şiirinde kent psikozu” adlı yüksek lisans tezinde şehir-kent arasındaki ayırımdan yola çıkarak modernleşmeyle birlikte karmaşılaşan kent yaşamı içinde bireyin hissettiği huzursuzluk ve yabancılaşmanın edebiyat üzerindeki yansımalarını ele almıştır.

Şenverdi (2019), “Oğuz Atay’ın Tutunamayanlar romanında yabancılaşma” adlı yüksek lisans tezinde modernleşmeyle birlikte artan yabancılaşma probleminin boyutları ve Türkiye’de yapılan yabancılaşma tartışmaları incelenmiştir. Roman karakterleri üzerinden tartışılan yabancılaşma probleminin yanı sıra Türk toplumundaki yabancılaşma durumu da analiz edilmiştir.

Şahin Özgür (2013), “Anadolu’da gelişen simge belleğinin heykel sanatında kullanımı” adlı yüksek lisans tezinde Cumhuriyet’in ilanından önceki heykel sanatına odaklanmıştır. Cumhuriyet sonrasında benimsenen ideolojileri iletme aracı olarak kullanılan anıt ve heykeller ile kent mekânı arasındaki ilişkiye dikkat çekerek, çok katmanlı modern kentlere yerleştirilen anıt ve heykellerin anlaşılmasında toplum belleğinin önemini vurgulamıştır.

Baş (2019), “Modernist heykel sanatında büst anlayışları” adlı yüksek lisans tezinde modern dönemin gerçeklerinden uzaklaşmak için sanatçıların görünen gerçeğin ötesine geçmeyi hedefleyen yeni gerçeklik algılarına odaklanmıştır. Modern dönemde yaşanan yabancılaşma ve yalnızlaşma hislerinin üstesinden gelmek için başlayan içsel

arayışların ürünü olan bu yeni gerçeklik algısı heykel sanatını da görüldüğü gibi olmaktan uzaklaştırmış, anıtsal işlevinden ayırarak özgürleştirip temsil niteliği taşıma zorunluluğunu ortadan kaldırmıştır.

Uyar (2021), “Yabancılaşma açısından Hasan Ali Toptaş anlatılarında yapı ve izlek” adlı doktora tezinde özellikle 80’li yıllardan itibaren artan kırdan kente göç ve hızlanan kentleşme sonucunda Türk toplumunda yaşanan yabancılaşma probleminin edebiyata yansımalarını ele almıştır.

Demir (2021), “Modern Türk öykücülüğünde İslami söylem (1960-1990)” adlı doktora tezinde İslami edebiyat yazarlarının modernite, kimlik ve mekân söylemlerini ele almıştır. Yazarların söylemlerinde modernite ile değerlerin kaybedilmesinin yabancılaşmaya yol açtığına, kimlik ile modern dönemde yersiz-yurtsuz/yabancı hale gelen insanların yaşadığı kimlik kaybına ve mekân ile modernleşmenin olduğu kentler kötü olarak nitelenirken kır yaşamına duyulan özleme vurgu yaptıkları görülmüştür.

“Yabancılaşma”, “Kent” ve “Sanat” kavramları hakkında yapılan literatür taramasının yanı sıra bu kavramların birbirleri ile olan ilişkisini ampirik yöntemlerle ölçen akademik çalışmalar incelenmiştir. İncelenen bu çalışmalar hazırlanan anket formu için maddelerin hazırlanmasında yol gösterici olmuştur.

Yabancılaşmanın ölçümü için Nettler, Seeman, Dean, Middleton, Rosner ve Mittelberg tarafından geliştirilen ölçekler incelenmiştir. Çalışma kapsamında kullanılan anket formunda bu ölçeklerin bazı maddeleri değiştirilmeden bazı maddeleri ise anlamını bozmadan çalışmaya uygun hale getirilerek anket formuna eklenmiştir. Literatürdeki ölçeklerin yanı sıra yabancılaşma düzeyini ampirik yöntemlerle ölçen akademik çalışmalar da incelenmiştir.

Yeşil (2018), “Yabancılaşma ve sosyal medyanın toplumsal yabancılaşmaya etkisi” adlı yüksek lisans tezinde yabancılaşmanın boyutlarını açıklamış ve sosyal medyanın yabancılaşma üzerindeki etkisini anket yöntemi ile ölçmüştür. Yeşil, çalışmasında katılımcıların demografik özelliklerini ölçen birinci bölüm, sosyal medya kullanma alışkanlıklarını ölçen ikinci bölüm ve yabancılaşma düzeyini ölçen üçüncü bölüm olmak üzere üç ana bölümden oluşan anket formu hazırlamıştır. Sonuçta hem yabancılaşmanın boyutları arasında hem de katılımcıların sosyal medya kullanım alışkanlıklarının ile yabancılaşma düzeyleri anlamı bir ilişki olduğu görülmüştür.

Atılğan (2010), “Anomi ve yabancılaşma bağlamında İstanbul’daki kapkaç olaylarına bakış” adlı doktora tezinde yabancılaşmayı hızla değişen kentlerde kentlilerin çevreden uzaklaşması veya tamamen ilişkisini kesmesinin nedenlerini araştırmıştır. Kentleşmeyle birlikte çevresiyle ilişkisi zayıflayan yeni bir sosyal yapı oluşmuş toplumsal normların zayıflamasıyla toplumdaki suç oranları artmaya başlamıştır. alışmasında yabancılaşma, anomi ve suç oranları arasındaki ilişkiyi nicel ölüm yöntemlerinden anket tekniği ile analiz eden Atılğan, suça neden olan ve hem yabancılaşma hem de anomiden kaynaklanan faktörleri incelemiştir. Çalışmanın sonucunda hızlanan kentleşmenin yanı sıra kente göçlerinde toplumdaki yabancılığı, yozlaşmayı ve kültürler arası çatışmayı arttırdığı ve toplumun görece dışlanmış hisseden kesiminin suça yönelmesini kolaylaştırdığı görülmüştür.

Tekin (2012), “Yabancılaşma ve beş faktör kişilik özellikleri arasındaki ilişkiler: Antalya Kemer’deki beş yıldıızlı otel işletmeleri çalışanları üzerinde bir uygulama” adlı doktora tezinde Sanayi Devrimi ve ardından yaşanan ekonomik dönüşümün sosyal hayata olan etkilerini ele almıştır. Dönüşümle birlikte artan toplumsal yabancılaşmanın nedeni olarak önce bireysel yabancılaşma konusu incelenmiştir. Ekonomide önemli bir sektör olan turizm çalışanlarının demografik özellikleri, kişilik özellikleri ve yabancılaşma düzeyleri arasındaki ilişki nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği ile analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında Seeman tarafından ortaya koyulan yabancılaşma boyutları esas alınarak araştırmada kullanılmak üzere yabancılaşma leği oluşturulmuştur. İlgili literatürden kişilik özelliklerini ölçen ölçek ve katılımcıların demografik yapısını ölçen maddeler eklenerek uygulanacak anket formu hazırlanmıştır. Çalışmada yabancılaşma düzeyi ve katılımcıların kişilik özellikleri ile demografik özellikleri arasındaki ilişki ortaya koyulmuştur. Tekin, çalışmasının sonucunda yabancılaşmanın boyutları arasında anlamlı bir ilişki olduğu, yabancılaşma düzeyinin kişilik özellikleri ve demografik özellikler ile açıklanabildiğini göstermiştir.

Kamusal sanat elemanlarına karşı tutumu ampirik yöntemlerle ölçen akademik çalışmalar incelenmiştir.

Susmuş (1999), “Kentsel mekânda estetik değerler” adlı yüksek lisans tezinde kent meydanlarının kullanıcılar tarafından güzel olarak değerlendirilmesinde etkili olan

ölçütleri tespit etmek üzere bir anket formu hazırlamıştır. Anket formu kullanıcıların katılımcıların demografik özellikleri ile meydana bulunmaktan aldığı zevki, meydana estetik açıdan değerlendirilmesini, meydana karşı oluşan algıyı, meydana mevcut durumu ve kullanıcıların beklentileri arasındaki tutarlılığı ve kullanıcılar için meydana sembolik bir anlamı olup olmadığını ölçmeye yönelik maddelerden oluşmaktadır. Susmuş, İstanbul özelinde yaptığı çalışma sonucunda kullanıcıların kent meydanlarını estetik değerinden çok kullanım amacına uygunluk açısından değerlendirme eğiliminde olduğunu ayrıca meydana bulunan Atatürk ve Gençler Heykelinin manevi değerinin kullanıcılar için meydana sembolik bir anlam kattığını tespit etmiştir.

Öztürk (2007), “Heykel çalışmalarının lisans düzeyindeki öğrencilerde algılanma biçimi” adlı yüksek lisans tezinde Eğitim Fakülteleri, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümlerinin Resim-İş Öğretmenliği ana bilim dallarında eğitim gören lisans öğrencilerinin heykel sanatını algılama biçimlerinde sanat eğitiminin etkisini ölçmüştür. Ölçümü yapmak için hazırladığı anket formu katılımcıların demografik özellikleri ile heykel eğitiminin yeterliliği, daha önce alınan eğitim, üç boyutlu çalışmalara karşı ilgi, yaşanan bölgedeki anıt ve heykeller hakkında sahip olunan bilgi, heykel sergilerini ziyaret sıklığı, heykeltıraşlar hakkında sahip olunan bilgi, heykel sanatı ve Türk kültürü arasındaki yakınlık, heykel çalışmalarıyla kendini ifade etme düzeyini ölçmeye yönelik maddelerden oluşmaktadır. Öztürk, çalışmasının sonucunda fiziksel çevrenin sanatsal açıdan daha iyi algılanması ile alınan sanat eğitimi arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ancak katılımcıların sanat eğitimi almasına rağmen yaşadıkları ilde bulunan anıt ve heykeller hakkında yeterince bilgi sahibi olmadıkları tespit etmiştir.

Şen (2019), “Yılmaz Büyükerşen Balmumu Heykeller Müzesi ziyaretçilerinin taşıma kapasitesi ve memnuniyet algılarının değerlendirilmesi” adlı yüksek lisans tezinde müzelerin taşıma kapasitesinin sosyolojik, psikolojik, fiziksel ve çevresel boyutlarına değinerek ziyaretçilere sunduğu hizmetin yeterliliği ve ziyaretçilerin memnuniyeti üzerindeki etkisini anket yöntemi kullanarak araştırmıştır. Şen, çalışmasının sonucunda müze ziyaretçilerinin müzeyi başka kişilere tavsiye etme oranının müzenin fiziksel unsurları ve taşıyabileceği ziyaretçi sayısından çok müzedeki ziyaret deneyimleri ile doğru orantılı olduğunu tespit etmiştir.

Yurttadur (2013), “Kamusal alanda sergilenen heykellerin sanat alt kültürünün oluşumundaki rolü” adlı doktora tezinde kent meydanlarında bulunan anıt ve heykellerin toplumun tüm kesimleri için ulaşılabilir olmasının toplumun beğenilerini şekillendirilmesindeki etkisini sanat alt kültürünün oluşumu üzerinden ele almıştır. Sanat alt kültürü ile sanatın varlığının toplumda yarattığı farkındalığı, estetik beğeni düzeyindeki artışı kastetmiştir. Yurttadur’un çalışmasında kullandığı anket formu katılımcıların demografik bilgilerinin yanı sıra araştırmanın yapıldığı kentte geçirilen yaşam süresini, katılımcılarının yaşamlarının büyük bir bölümünü geçirdikleri kentlerin büyüklüklerini, sanat faaliyetlerine karşı olan ilgilerini, sanat alt kültürüne karşı tutumu, kamusal alanda sergilenen anıt ve heykellere karşı tutumu, heykeller hakkında sahip olunan bilgiyi ölçen maddelerden oluşmaktadır. Çalışmanın sonucunda kamusal alanda yer alan heykellere ilişkin bilgi ile sanat faaliyetlerine katılım sıklığı, kentteki yaşam süresinin uzunluğu ve meydanları kullanım sıklığı arasında anlamlı bir ilişki bulunmazken yaşamlarının büyük bir çoğunluğunu büyük kentlerde geçiren katılımcıların daha yüksek bilgi düzeyine sahip olduğunu saptamıştır. Sanat alt kültürüne karşı tutumu ölçmek için araştırmada ele alınan anıt/heykellerin sanat eseri olarak kabul edilebilirliğini ve güzel bulunma oranını, kamusal alanda heykellerin varlığının desteklenmesini, heykellerin anıtsal niteliğini, kültürel anlamını, bulunduğu ortama uygunluğunu, bulunduğu ortama kattığı anlamı ölçen maddeler hazırlanmıştır. Katılımcı değerlendirmeleri sonucunda kentsel mekandaki heykellerin varlığı ile sanat alt kültürü oluşumu arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür.

Uysal (2016), “Sanat eğitimi veren kurumlardaki öğrencilerin sanatsal farkındalıklarının öğrenci görüşlerine göre değerlendirilmesi (Anadolu Medeniyetleri Müzesi örneği)” adlı doktora tezinde müze koleksiyonu üzerinden sanat eğitiminin sanatsal farkındalık üzerindeki etkisini ölçmüştür. Çalışmada kullanılan anket formu, öğrencilerin müze programlarını takibini, bu programlara ilgilerini, müze koleksiyonu üzerinden sanatın dün-bugün-yarın arasında kurduğu bağın kavranmasını ve müze koleksiyonunun kendi sanat çalışmalarına olan etkisini ölçen maddelerden oluşmaktadır. Çalışmanın sonucunda sanat eğitimi alan öğrencilerin müzeyi ziyaret etme ve müzede yapılan etkinlikleri takip etme eğiliminde olduklarını, müze koleksiyonunda bulunan eserlerin dönemsel özellikleri ile günümüz ve gelecek arasındaki bağı kurabildiklerini tespit etmiştir.

1.4.2 Araştırma Problemi

“Giderilmek istenen her güçlük bir problemdir” (Karasar, 2012, s. 54). Tespit edilen bir güçlüğün araştırma problemi olarak kabul edilebilmesi için açıklanması gereken bilinmezlerinin olması ve birden çok çözüm olasılığının mümkün olması gerekir. Araştırma probleminin belirlenmesi için gözlemler, daha önce yapılan akademik çalışmaların bulguları ve hazırlanan rapor verileri kaynak olarak kullanılır. Kaynakların incelenmesinin ardından belirlenen problemin araştırmaya uygun olup olmadığı konu ile ilgili literatür taraması yapılarak kesinleştirilir (Karasar, 2012). Araştırmaya uygun bulunan problemin araştırılabilir hale getirilmesi için kapsamının ve sınırlarının belirlenmesi; bu kapsam dahilinde problemin alt konulara ayrılması ve konuların kavramlarla, kavramların ise değişkenlerle ölçülebilir olması gerekir. Problem, akademik çalışmanın başında genel hatları ile ele alınırken süreç içinde yapılan okumalar ve edinilen bilgilerle şekillenir. Dolayısıyla problem tanımlama süreci durağan değil, araştırma ilerledikçe değişen bir süreçtir (Balcı, 2016).

Çalışma kapsamında ele alınacak problem genel hatlarıyla kentlerde artan yabancılaşma problemi ve problemin hem tespitinde hem de çözüm yolunun bulunmasında kamusal sanatın yerinin ve öneminin belirlenmesi olarak kurgulanmıştır.

1.4.3 Araştırma Soruları ve Hipotezler

Birinci araştırma sorusu “yabancılaşma düzeyi ile çevre algısı arasında anlamlı bir ilişki var mı?” olarak belirlenmiştir. Yabancılaşma düzeyini ve çevre algısını etkileyen faktörleri tespit etmek ve iki durum arasındaki ilişkiyi kurmak için yapılacak araştırma hipotezlerle detaylandırılmıştır;

H1: Yabancılaşmanın boyutları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H2: Yabancılaşma düzeyi cinsiyete göre anlamlı şekilde fark gösterir.

H7: Sanat ile kurulan bağ güçlendikçe yabancılaşma düzeyi artar.

H9: Yabancılaşma düzeyi ile çevre farkındalığı arasında anlamlı bir bağ vardır.

İkinci araştırma sorusu “kentsel planlama ve tasarım projeleri ile düzenlenen alanlarda yer alan kamusal sanat elemanlarının kentlilerin kente karşı hissettikleri aidiyet/yabancılaşma durumunun belirlenmesinde rolü ve etkisi nedir?” olarak belirlenmiştir. Yabancılaşma düzeyi ve kentlilerin kentte vakit geçirme alışkanlıkları arasındaki ilişki araştırılmıştır. Araştırma bölgesi İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından yürütülen İzmirDeniz: İzmirliilerin Denizle İlişkisini Güçlendirme Projesi kapsamında belirlenen kentsel tasarım bölgesinde seçilmiştir. Alsancak Limanı – Konak KöprülÜ Kavşağı arasındaki kıyı bandını kapsayan araştırma bölgesinde kentlilerin yabancılaşma düzeyleri ile kentsel tasarım projesi kapsamında düzenlenmiş alanlarda vakit geçirme alışkanlıkları ve bu bölgede yer alan kamusal sanat elemanlarına karşı tutum ve farkındalıkları araştırılmıştır. Araştırma hipotezlerle detaylandırılmıştır;

H3: Yabancılaşma düzeyi ile kıyı alanında vakit geçirme sıklığı arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H4: Yabancılaşma düzeyi ile kıyı alanında geçirilen ortalama süre arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H5: Yabancılaşma düzeyi ile kentte birlikte vakit geçirilen kullanıcı gruplarının büyüklüğü arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H6: Yabancılaşma düzeyi ile toplumsal aktivitelere katılma tercihleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H8: Yabancılaşma düzeyi ile kent meydanlarında anıt ve heykellerin varlığının onaylaması arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H10: Yabancılaşma düzeyi ile kamusal sanat elemanlarının beğenilme oranları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H11: Kent için simge haline gelmiş kamusal sanat elemanlarının fark edilme, tanınma ve beğenilme oranları yüksektir.

H12: Sanat ile kurulan bağ güçlendikçe kamusal sanat elemanlarına karşı farkındalık artar.

1.5 Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Araştırma “Yabancılaşma”, “Kent” ve “Sanat” kavramları üzerine kurulmuştur. Günümüzün güncel tartışma konularından olan “yabancılaşma” probleminin ölçülmesinde mekân olarak “kent”, iki kavram arasındaki bağın kurulmasında da araç olarak “sanat” kullanılmıştır.

“Yabancılaşma” kavramına ilişkin yapılan literatür taramasında kavramın farklı disiplinler tarafından ele alındığı ve çok boyutlu olarak incelendiği görülmüştür. Bu çalışma kapsamında kentte artan yabancılaşma ve yabancılaşma düzeyini ölçen çalışmalara odaklanılmıştır.

“Kent” ilk yerleşimlerden günümüz metropollerine kadar uzanan geniş bir kapsama sahiptir. Yapılan literatür taramasında yabancılaşma hissinin modernleşme ile birlikte artıp günümüz problemlerinden biri haline geldiği, bu problemin en sık karşılaşıldığı mekânın ise kentler olduğu görülmüştür. Bu çalışma kapsamında günümüz kentlerinde kentlilerin yabancılaşma durumuna odaklanılmıştır.

“Sanat” pek çok farklı disiplinle bağ kuran geniş bir kavramdır. Bu çalışma kapsamında kentsel mekanlarda yer alan kamusal sanat elemanları ele alınmıştır. Sanatın ideolojileri temsil etme ve söylem iletme gücü, kentlilerin benimsedikleri değerleri yansıtmaya potansiyelini açıklar. Tarih boyunca ideolojileri ve söylemleri topluma iletme için en etkili araçlardan biri olarak anıt ve heykeller öne çıkmıştır. Bu çalışmada da “sanat” kavramı kamusal sanat elemanlarından anıt ve heykeller üzerinden ele alınmıştır.

Çalışma kapsamında ele alınan soyut kavramlar arasındaki bağ ampirik yöntemlerle ölçülmüştür. Çalışma İzmir’de yapılmış, ölçümün yapıldığı araştırma bölgesi kentin en yoğun kullanılan bölgelerinden olan Alsancak Limanı – Konak Köprülü Kavşağı arasında kalan alan olarak belirlenmiştir. İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanıp yayımlanan raporlara göre araştırma bölgesinin en yüksek oranda 18-24 yaş aralığındaki kentliler tarafından kullanıldığı ve “sanat” ve “yabancılaşma” kavramları üzerine yapılan literatür çalışmasında kullanıcıların sanatla kurdukları ilişkinin sanat eserlerine karşı yaklaşımlarını etkilediği görülmüştür. Sanat eğitimi ayırt edici bir nitelik haline geldiği için katılımcıların temel sanat eğitimi alıp almadığını kontrol

edebilmek amacıyla araştırma evreni 18-24 yaş aralığındaki İzmir’deki yükseköğrenim kurumlarında lisans öğrencileri olarak belirlenmiştir.

Araştırma sürecinde araştırmanın odaklandığı üç temel kavramı -“Kent”, “Yabancılaşma” ve “Sanat”- bir arada ele alan akademik çalışmaların az olması araştırmada yararlanılan kaynak sayısını sınırlandırmıştır.

Araştırmanın yapıldığı süreçte etkili olan pandemi koşullarından dolayı geniş bir katılımcı kitlesine ulaşılamamış, katılımcılar ile kontrollü biçimde iletişimi geçebilmek adına araştırma evreni ve örneklem grubu lisans öğrencileri ile sınırlandırılmıştır.

Anket çalışması lisans öğrencileri ile yürütüldüğü ve gönüllük esasına dayandığı için yalnızca araştırma izni veren üniversitelerin öğrencileri ile görüşülmüştür.

BÖLÜM İKİ

KENT KAVRAMI

2.1 Kent Kavramının Etimolojik Kökeni

Kent, tarihi insanların ve devletlerin ömründen uzun olan, kuruldukları ilk dönemden itibaren hem toplumların ihtiyaç ve yaşam biçimlerine göre hem de dünyada yaşanan gelişmelerle devamlı değişen, dolayısıyla bu süreç içinde zengin bir kültür birikimine ve kimliğini oluşturacak kendine özgü niteliklere sahip olan insan eliyle yapılmış en eski eserlerdir.

“Kent/Şehir” kelimesi Türk Dil Kurumu tarafından *“Nüfusunun çoğu ticaret, sanayi, hizmet veya yönetimle ilgili işlerle uğraşan, genellikle tarımsal etkinliklerin olmadığı yerleşim alanı”* olarak tanımlanmıştır (Kent, b.t.). Kent tarih boyunca farklı kavramlarla ilişkilendirilmiş, zaman içinde tanımında ve kapsamında değişimler olmuştur. Bu durum kent için tek ve doğru bir tanımın yapılmasını zorlaştırmıştır. Literatürde kent için yapılan pek çok farklı tanıma yer verilmiştir. Kent, Keleş (1998) tarafından *“Sürekli toplumsal gelişme içinde bulunan ve toplumun yerleşme, barınma, gidiş-geliş, çalışma, dinlenme, eğlenme gibi gereksinmelerinin karşılandığı, pek az kimsenin tarımsal uğraşlarda bulunduğu, köylere bakarak nüfus yönünden daha yoğun olan ve küçük topluluk birimlerinden oluşan yerleşme birimi”* olarak tanımlanmıştır (Keleş, 1998, s. 67).

Etimoloji (Köken Bilimi) pek çok farklı dilde “Kent/Şehir” anlamına gelen kelimelerin ortak köke dayandığını göstermiştir. “Kent/Şehir” Asya, Avrupa ve Orta Doğu toplumlarında farklı kelimelerle ifade edilmesine karşın her dilde medeniyet ile ilişkilendirilmiştir. Dolayısıyla kentler insanların medeniyeti tanımlayan veya tamamlayan eserleridir (Kamhi, 2013). Antik Çağda Yunan Siteleri demokrasinin doğduğu yer olarak kabul edilmiştir. Kentliler fikir ve düşüncelerini ifade edebilecek olan, köleler ve kadınlar dışında kalan, kentliler siyaset konusunda bilgili, hitabet yetenekleri yüksek ve estetik beğenilere sahip kültürlü bireyler olarak görülmüş, kentler de demokrasi, özgürlük ve yurttaşlık ile ilişkilendirilmiştir. Bu nedenle Latince kökenli dillerde kent için “Civilization/Yurttaşlık” kavramından türetilen

“Cit /Citta/Ciudad/Civitas” sözcükleri kullanılmıştır (Bakçay, İstanbul'da 1960 sonrası gerçekleştirilen uygulamalar özelinde plastik sanatların kent mekanıyla ilişkisi, 2007). Yunancada kent için kullanılan “Polis” kelimesi, siyaset anlamına gelen “Politiae” kelimesiyle aynı kökten gelmektedir. Yunanca kibarlık anlamına gelen “Civilit ” ve görgü anlamına gelen “Urbanit ” kelimeleri de İngilizceye “City” ve “Urban” olarak geçmiştir (Keleş, 2005). Kent için Arapçada “Medeniyet” kelimesinden türeyen “Medine” kullanılmış (Topal, 2004); Orta Asya'da yaşayan İran Kavmi So dlar büyük kentlerini “Kend” olarak tanımlamış ve kelime Türklerin de bir dönem So d alfabesini kullanmaya başlamasıyla Türkçeye “Kent” olarak geçmiştir. Kent ile eş anlamlı olan “şehir” kelimesi Farsçadan; “Vilayet” ve “ l” kelimeleri ise Arapçadan Türkçeye geçmiştir. Kültürel etkileşim sonucu Türkçeye geçen bu kelimelerden önce Türkler kent için “Balık” kelimesini kullanılmıştır. “Balık”, “Balçık” ile ortak köke sahiptir çünkü eski Türkler kentleri korumak için çevresini balçıktan yapılan surlar ile çevirmişlerdir (Kaya, 2017). Benzer şekilde Orta  a da da kent Marver tarafından “*duvarlarla çevrili insan yerleşimleri*” olarak tanımlanmıştır. Yapılan tanımlara ve farklı dil ve kültürlerde kullanılan kelimelere bakıldığında kentlerin, demokrasi, özgürlük, yurttaşlık, medeniyet ile ilişkilendirilen, korunan veya sınırları belli olan yerleşim yerleri olarak tanımlandığı görülmüştür. Daha önce savunma amaçlı olarak duvarlarla çevrilen kent kale veya sur içinde yer alan yerleşim yeri olarak daha çok fiziksel durumuna göre tanımlanırken günümüzde özellikle Sanayi Devriminin etkisiyle ekonomi ve hizmet sektörü üzerinden değerlendirilmeye başlanmıştır. Weber kenti ekonomik ve siyasi örgütlenme üzerinden Marx ve Engels ise iş bölümü ve uzmanlaşma üzerinde ele almışlardır (Kamhi, 2013).

2.2 Kent Kavramının Tarihçesi

Kentin etimolojik kökeni kentlerin uzun tarihini ve tarihi süreç içinde geçirdiğı değişimi kanıtlar niteliktedir. Lewis Mumford, “Tarih Boyunca Kent” (1961) adlı eserine “Kent nedir?” sorusu ile başlamış ve ilk kentlerin ortaya çıkışından başlayarak kent tarihini incelemiştir. Mumford, kentin tarihi kökenlerinin ortaya çıkarılamayacak kadar eskiye uzandığını ancak kentin gelecekteki halinin planlanabilmesi için kent tarihinden gelen potansiyelin kavranması gerektiğini;

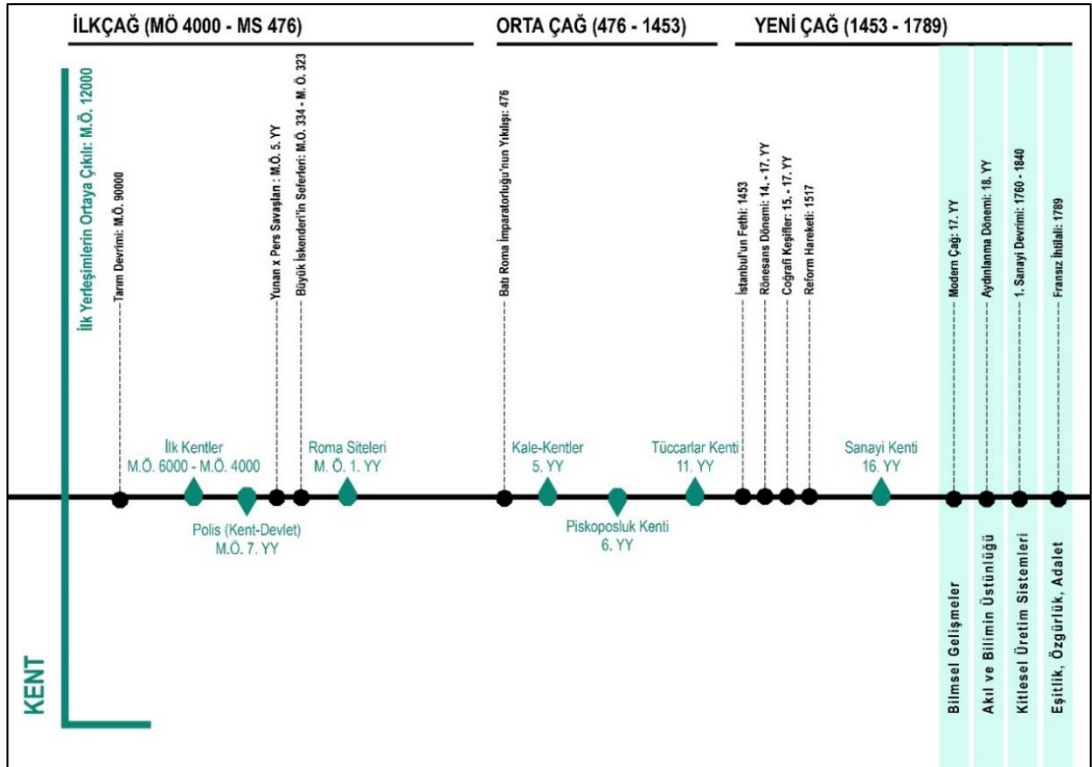
“Kent yaşamı için yeni bir temel atmak niyetindeyseniz, öncelikle kentin tarihsel doğasını anlamak ve kendi bünyesinden kaynaklanan başlangıçtaki işlevlerle bunlara eklenebilecek yeni işlevleri birbirinden ayırmamız gerek. Kentin içinden geçtiği uzun tarihsel evreleri incelemeden geleceğe doğru cesurca bir atılım yapmamız için gereken ivmeyi bilincimizde bulmak mümkün değildir” şeklinde ifade etmiştir (Mumford, L., çev., 2007, s. 14).

Mumford, kent tarihini yalnızca bilinen antik kent kalıntılardan takip etmenin kentin günlük yaşamını, dilini, geleneklerini, ritüellerini yok saymak anlamına geleceğini, bu nedenle antik kentlerden günümüz modern kentlerine kadar kentin geçirdiği fiziksel değişim sürecinin dönemin sosyal ve kültürel yapısıyla karşılaştırarak ele alınması gerektiğini vurgulamıştır. Mumford, kurulan ilk kentlerden tasarlanan kent ütopyelerine kadar kentin tarih boyunca değişimini izlemiş, *“Nekropolis ve ütopya arasında gerçek bir seçenek hâlâ var mı? İçsel çelişkilerden uzak, insanın gelişimini olumlu yönde etkileyip daha da ileriye taşıyacak yeni türden bir kent kurma imkânı hâlâ mevcut mu?”* (s. 15) sorusunun cevabını aramıştır. Mumford’a göre kentin gelişmesinin kentlileri ileriye taşıması toplumun tercihlerine bağlıdır. Toplum sahip olduğu potansiyeli fark edip insani derinliğini geliştirebileceği gibi gelişimini ve kararlarını kendi kurduğu akılcı sistemlere de teslim edebilir. Mumford modern kentlerde çoğunlukla ikinci seçeneğin tercih edildiğini, toplumun kendi kurduğu sistemle birlikte geliştiğini ancak bu sırada insani derinliğini, duygularını, duyarlılığını ve bilincini kaybettiğini ifade etmiştir. Gelişen kent toplumu denetleyen bir mekanizma haline gelmiş, toplum Mumford’un deyişiyle “şişirme mutluluk” vaadine inanarak bu denetimi kabullenmiştir (Mumford, L., çev., 2007).

Kent tarihi bilinen ilk kentlerden günümüz modern kentlerinin kurulmasına kadar geçen süreçte kentin devamlı bir değişim içinde olduğunu ve kentteki değişimin toplumu etkilediğini göstermiştir. Kent tarihinin ilk kırılma noktası olarak kabul edilen Tarım Devrimiyle birlikte yerleşik hayata geçilmiş ve ilk kentler kurulmuştur. Tarımın bolluğu ve bereketiyle gelişen kentler önce birliğin, bütünlüğün, demokrasinin merkezi olmuş, ardından güçlenen kentler devletlere dönüşerek yönetim merkezleri haline gelmiştir. İkinci kırılma noktası olan Sanayi Devrimiyle birlikte kentler önce üretim merkezi haline gelmiş ardından kitlesel üretimin artması ve kapitalizmin güçlenmesiyle tüketim merkezlerine dönüşmüştür. Günümüz modern kentleri ise

etkisi ulusal sınırları aşan ve küresel sisteme dahil olan, bilimin, teknolojinin, ticaretin ve bürokrasinin merkezleri konumundadır. Ancak tüm bu gelişmişliğin yanı sıra modern kentler Mumford'un deyimiyle “denetimin ve otomasyonun çıkarları doğrultusunda hayatın diğer bütün niteliklerinin gözden çıkarıldığı yer”, Sennett'in deyimiyle ise “yabancılarla karşılaşmanın kuvvetle muhtemel olduğu insani yerleşim alanı” haline gelmiştir (Mumford, L., çev., 2007, s. 15; Sennett, R., çev., 2013, s. 340).

Kent tarihi, bu çalışma kapsamında günümüz modern kentlerinde toplumun içinde bulunduğu durumu kavrayabilmek adına Mumford'un vurguladığı gibi kentin tarihten gelen potansiyellerini anlayabilmek amacıyla incelenmiştir. İlk kentlerin kurulmasından günümüze kadar geçen süreç tarihi dönemlere ayrılarak ele alınmıştır. Şekil 2.1'de İlk Çağ, Orta Çağ ve Yeni Çağ kentlerinin gelişimini gösteren tarih aksı verilmiştir. Yakın Çağ'da ise literatürde yer alan planlama kuramları ve ideal kent modelleri incelenmiş, Şekil 2.2'de ise kent planlama disiplininin ortaya çıkışı ve gelişimini gösteren tarih aksı verilmiştir.

Şekil 2.1 Kent Tarihi (İlk Çağ, Orta Çağ, Yeni Çağ)

2.2.1 İlk Çağ Kenti: Antik Kentler

İlk Çağ Dönemi (M.Ö. 4000 – M.S. 476), ilk medeniyetlerin ortaya çıktığı ve medeniyetin simgesi olan kentlerin kurulduğu dönemdir. Bu dönemde henüz kent olarak tanımlanmayan yerleşim yerleri kurulmuş, bu yerleşim yerlerine ait bulgulardan toplumların yaşam biçimleri, kültürleri, inançları ve ritüellerine ait izlere ulaşılmıştır. Mumford, avcılık ve toplayıcılıkla uğraşan toplumların kurdukları geçici yerleşim yerlerinde sürekli yaşamadıklarını ancak bu yerleri belli dönemlerde ziyaret etmek için geri döndüklerini belirtmiştir. Mumford’a göre bu ziyaretin nedeni toplumların atalarının çeşitli ritüellerle gömüldükleri mezar yerlerinin kutsal kabul edilmesidir. Mumford, bu durumu “*canlıların kentinden önce ölülerin kenti vardı. Bir anlamda, ölülerin kenti canlılar kentinin öncülü neredeyse onun özüdür*” (s. 18) şeklinde ifade etmiştir. İlk kalıcı kentlerin kurulmasından çok uzun zaman önce toplum için kutsal hale gelen yerlerin varlığı tarih boyunca insanın yer ile kurduğu bağın yalnızca mekânsal yapıyla sınırlı kalmadığının da göstergesidir (Mumford, L., çev., 2007).

İlk yerleşim yerleri doğaya uygun biçimde kurulmuş ve doğayı taklit ederek geliştirilmiştir. Mumford, kentsel mekânın ilk örnekleri olarak kabul ettiği mağaraları “*insanın mimari mekân kavramını ilk kez oluşturduğu, kapalı bir mekânın tinsel algıyı ve duygusal coşkuyu artırıcı gücünü ilk fark ettiği yer*” (s. 20) olarak tanımlamıştır. Mağaralar hem duvarlarındaki resimlerle toplumun yaşadığı yere karşı aidiyet hissetmesinin bir göstergesi olarak hem de daha sonra Tanrılar-Firavunlar adına yapılan Mısır piramitlerinin öncüsü olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla insanın çevreyle kurduğu bağ mekân ile somutlaşmış, mekâna karşı hissedilen yer/aidiyet duygusuyla güçlenmiştir (Mumford, L., çev., 2007).

Kentin medeniyetin kurulduğu ve geliştiği yer olarak kabul edilmesi medeniyetin izlerinin kent üzerinden, kent tarihinin de medeniyet tarihinden öğrenilmesine imkân sağlamıştır. Toplumların yerleşik düzene geçmelerinde tarımın, yerleştikleri bölgeleri benimsemelerinde ve korumalarında da savaşın izlerine rastlanmıştır. Tarımsal üretim kentleri zenginleştirmiştir. Zenginleşme ise daha sonra toplum içinde güçlü liderlere dönüşecek beyleri, kralları, firavunları ortaya çıkıştır. Böylece tarımla güçlenen kentlerde kurulan medeniyeti ve düzeni korumak için askeri güce ihtiyaç duyulmaya başlamıştır (Kamhi, 2013). Bilinen ilk kentlerin izlerine medeniyetlerin kurulduğu

coğrafyalarda rastlanmıştır. Kentlerin kurulması ve gelişimi kronolojik sırasıyla tarihi dönemlere ayrılarak ele alınmıştır.

M.Ö. 6000-3000 yılları arasında toplumlar hayvanları evcilleştirmeyi öğrenmiş, tarımda kullanılan basit aletleri icat etmiş, maden özelliklerini keşfetmiş, yazıyı, sayıları, ölçü birimlerini kullanmaya başlamıştır. Böylece toplum kendini kentsel yaşama hazırlamıştır (Childe, G., çev., 2001). Yakın zamana kadar ilk kentlerin M.Ö. 6000 yıllarında kurulduğu, M.Ö. 4000 yıllarında da kentleşmenin kendini göstermeye başladığı kabul edilmiş ancak son yapılan kazılarda Şanlıurfa sınırları içinde bulunan Göbekli Tepe'nin 12.000 yıllık tarihiyle dünyada bilinen en eski yerleşim yeri olduğu görülmüştür. Kent tarihinin devam etmekte olan arkeolojik kazılarla ortaya çıkarılması ve özellikle ilk kurulan antik kentlere ait bulguların büyük bölümünün günümüze aktarılmamış olması tarihi sürecin eksiksiz biçimde sunulmasını engellemiştir. İlk kentlerin kurulduğu tarihe ilişkin net bir kanıt olmaması bu konuda görüş birliği oluşmasını da engellemiştir. Akdeniz-Ortadoğu Bölgesi'nin zengin maden kaynaklarının keşfedilmesi ilk kentlerin bu bölgede kurulduğu görüşünü ortaya çıkarmıştır. Bu görüşün yanı sıra en eski kentlerin İndüs Vadisi içinde, Nil Nehri etrafında veya Mezopotamya Bölgesi'nde kurulduğu da kabul edilen bir görüştür. Ayrıca Hindistan ve Çin'de de eski kentlerin izine rastlanmıştır. Doğu Medeniyetleri tarafından kurulan kentler hakkında Batı Medeniyetlerinin kentlerine kıyasla çok daha az bilgiye ulaşılmıştır. Aynı veya yakın tarihte kurulan kentler hakkında yeterli bilgiye sahip olunmamasının yanı sıra ilk kentler hakkında yazılı kaynaklara ulaşılamaması da kent tarihinin net olarak ortaya koyulmasını engellemiştir. Kente ve kentsel yaşama ilişkin ulaşılan bilgiler arkeolojik kazı bulgularından yapılan çıkarımlarla sınırlı kalmıştır (Hatt, P. K., Reiss, A. J., çev., 2002; Sjoberg, G., çev., 2002).

Kalıcı yerleşim yerlerinin kuruluşu Tarım Devrimi ile başlamıştır. Toprağın işlenmeye başlamasıyla toplumlar yerleşik düzene geçmiş ve devamlı barınma ihtiyaçlarını karşılayacak yerleşim birimleri kurmaya başlamışlardır (Pustu, 2006). Yerleşik düzene geçen toplumlar ilk medeniyetlerin temelini atmıştır. Bilinen en eski medeniyetler M.Ö. 3500-3000 yıllarında Ortadoğu coğrafyasında Dicle-Fırat ve Nil Nehirleri yakınında kurulmuştur. Bu coğrafyalarda sulama yapılarak verimli tarımsal üretimin yapılabilmesi sulama kanalı kazmak, set oluşturmak gibi işler için iş birliğini gerektirmiştir. Böylece tarımla birlikte toplumsal iş bölümü ve

uzmanlaşmanın ilk örnekleri görülmüş, üretimde verimin artırılması ihtiyaç fazlası ürünü ortaya çıkarmış ve üründen kazanç elde etme sürecini başlatmıştır (McNeill, W. H., çev., 2002).

M.Ö. 3000 yıllarında Mısır, Mezopotamya ve İndüs Vadisinde kurulan kentlerde tarımın basit ekim-dikim işleriyle değil, uzmanlaşmış iş bölümüyle yürütüldüğüne dair arkeolojik kanıtlara ulaşılmıştır. Bu dönemin kentlerinde sosyal yaşamın sınıflara ayrıldığı, kentlerde anıtsal yapıların inşa edildiği görülmüştür (Childe, G., çev., 2001) M.Ö. 3000 yıllarına ait bir belgede eski bir Mısır Tanrısı olan Ptah'ın "kentleri kuran" olarak nitelendirilmesi anıtsal yapıların kentin ve kent yöneticisinin gücünü simgelemek için kullanıldığının göstergesidir (Mumford, L., çev., 2007).

M.Ö. 2500 yıllarında deniz aşırı ulaşım ile ticaret gelişmiştir. Kentler birbirleri ile ticaret ilişkileri kurmuş, bir kentte üretilen ürün bir başka kentin pazarında satılmaya başlamıştır. Farklı coğrafyalardaki kentlerde başka kentlere ait mühürlere rastlanması ticaret ağının varlığını göstermiştir. Bu dönemde kentlerde Tanrılara atfedilen tapınaklar yapılmış, cadde ve sokaklar planlanmış, varlıklı tüccarlar büyük evler yaparken zanaatçı ve işçilerin yaşadığı toplu konutlara rastlanmıştır (Childe, G., çev., 2001)

M.Ö. 1700 yıllarında Mezopotamya'nın kuzeyinde savaş teknikleri ve savaş aletleri gelişmeye başlamıştır. Savaş tekniklerindeki ilerleme Orta Asya toplumlarına üstünlük kazandırmış, Orta Asya'dan başlayan fetihler Avrupa, Çin ve Hindistan'a ulaşmıştır. Bu coğrafyalarda yerli halk ve yeni toprak sahiplerinin karşılaşması daha sonra dünya tarihine yön verecek üç önemli medeniyetin ortaya çıkmasını sağlamıştır. M.Ö. 6. yüzyılda Yunanistan'da, Hindistan'da ve Çin'de güçlü medeniyetlerin temeli atılmış, bu medeniyetlerin izleri kurulan kentlere yansımıştır. M.Ö. 6. Yüzyılda Mısır, Hindistan hatta Avrupa'ya kadar uzanan topraklarıyla Pers İmparatorluğu Ortadoğu coğrafyasını etkisi altına almıştır. M.Ö. 4. Yüzyılda Büyük İskender'in Atina'dan Hindistan'a uzanan seferleri ile Doğu ve Batı kültürleri iç içe geçmiştir. Ortadoğu kentlerinde karmaşık bir sosyal yapı oluşmuş, ortaya çıkan yeni yaşam biçimi inançlar ve din ile şekillenmeye devam etmiştir (McNeill, W. H., çev., 2002).

M.Ö. 1500 yıllarında Mezopotamya'da kurulan antik kentlerde nehir sularının kontrol edilmesi, nehirlerin üzerine setlerin kurulması gibi işler iş birliği içinde

yapılırken Ege antik kentlerinde benzer bir iş birliğine rastlanmamıştır. Girit ve Yunanistan bölgesinde iklimi tarım ürünlerinin yetiştirilmesine imkân vermiş, bu bölgede yaşayan toplumlar Orta Doğu toplumlarına kıyasla geçimlerini çok daha kolay sağlamışlardır. Girit’te birbirinden bağımsız köylerin kurulmasıyla kentleşme başlamıştır (Mumford, L., çev., 2007).

M.Ö. 7. Yüzyılda Antik Yunan’da modern kent örgütlenmesinin temeli olan Yunan Siteleri/Polis ortaya çıkmıştır. *Site/city*” Batı medeniyetlerinde kurulan kentlerin başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Siteler, Polis veya kent-devlet olarak nitelendirilmiş ve modern anlamdaki devlet yapılanmasına kıyasla daha küçük yönetim ve yerleşim birimlerini tanımlamak için kullanılmıştır (Pustu, 2006). Antik Yunanlar polislerle birlikte tam olarak modern kenti karşılamamasına rağmen Avrupa’da kentleşen ilk millet olmuştur (Aliagaoglu ve Özkan, 2020). Polisler, kentlilerin yasalara tabii olması, haklarını bilmesi ve kullanması, ortak bir düzen içinde yaşamaları, yönetimde söz alabilmeleri, köleler ve kadınlar hariç eşit sayılmaları açısından yalnızca modern kentlerin değil günümüz demokrasi anlayışının oluşumunda da etkili olmuştur. M.Ö. 1. Yüzyılda Polisler kimliklerini kaybetmeye başlamış, Roma siteleri öne çıkmıştır (Pustu, 2006).

M.Ö. 1. Yüzyılda kurulan Roma İmparatorluğunda kent, *civitas* şeklinde tanımlanmıştır. *Civitas*, yalnızca kenti değil kentin etrafındaki kırsal alanı da tanımlamak için kullanılmıştır. Roma imparatorluğu kentlerin bağlı olduğu üst siyasi yönetim birimini temsil eder. Roma İmparatorluğu kentlere en altta Yabancılar Hukuku, daha sonra Latin Hukuku ve en üstte Roma Hukuku olmak üzere üç kademedede farklı haklar tanımış, tüm kentleri vergilerden sorumlu tutmuştur. Gelişen kentlerde meslekler çeşitlenmiş ve uzmanlaşma artmıştır. Bununla birlikte meslek örgütleri de kurulmaya başlamıştır. Roma kentlerinde kamusallık öne çıkmıştır. Kentte kamunun bir araya geleceği forum, hamam, tapınak ve tiyatrolar inşa edilmiş, genellikle bu yapılar kent nüfusundan çok daha fazla kişiyi ağırlayabilecek büyüklükte yapılmıştır (Kılıçbay, 1993). İlk Çağ, bazı tarihi kaynaklarda Kavimler Göçü (M.S. 375) ile bazı kaynaklarda ise Batı Roma İmparatorluğu’nun yıkılışı (M.S. 476) ile sonlanmıştır.

2.2.2 Orta Çağ Kenti: Kale-Kentler

Orta Çağda (476 – 1453) antik dönemdeki sitelerin ortadan kalmasıyla komünler kurulmuştur. Roma İmparatorluğu’nun hâkim olduğu Akdeniz toprakları Batı Roma İmparatorluğu’nun yıkılmasından sonra önemini yitirmemiş, aksine dünya tarihinin büyük olayları bu topraklarda gerçekleşmiştir. Siyasi gelişmelerle birlikte kültürel dönüşüm de yaşanmıştır. Batı medeniyetlerinde kültür büyük ölçüde kilisenin etkisiyle yeniden şekillenmiştir. 6. Yüzyılın başlarında “Piskoposluk Kenti” anlamında kullanılmaya başlayan *civitas*, gücünü kiliseden, kilise ise Roma İmparatorluğundan almıştır. İmparatorluğun Doğu ve Batı olarak bölünmesi ve Batı Roma İmparatorluğunun yıkılmasının ardından kilisenin otoritesi Roma kentleri üzerinde devam ettirmiştir. Bu dönemde **Aziz Augustinus (354 – 430)** öğretileri Akdeniz bölgesindeki toplumları etkilemiş, kentler imparatorluk döneminden kalan düzeni büyük ölçüde devam ettirmiştir. Ancak Orta Çağın savaşlar, fetihler ve siyasi gelişmelerle şekillenen ortamında Orta Çağ kentleri de antik kentlerden farklılaşmıştır. Henri Pirenne, tipik Orta Çağ kenti ile antik kent arasındaki ayrıma 7. ve 8. yüzyıllarda yapılan İslam fetihlerinin neden olduğunu vurgulamıştır. Fetihlerle birlikte Hristiyanlığın yerini İslamiyet, Roma Hukukunun yerini İslam Hukuku ve Latin dillerinin yerini Arapça almıştır (Pirenne, H., çev., 2014).

Orta Çağ kentleri, antik kentlerin devamı olarak görülmemiştir. Orta Çağ kentlerinde tarımsal üretim yerini küçük atölyelerde yapılan üretime, antik dönemin demokrasi anlayışı ise yerini kilise otoritesine bırakmıştır. Değişen koşullara rağmen Orta Çağ kentinde de antik kentlerde olduğu gibi toplumu bir araya getiren dini törenlerin yapıldığı, pazarın kurulduğu, siyasi veya hukuki toplantıların düzenlendiği alanlara önem verilmiştir. Antik dönemde modern anlamda demokrasi ve eşitlik sağlanamamış olsa da büyük ölçüde yaşam herkes için ortak, hukuk herkes için geçerli kabul edilmiştir. Orta Çağın savaş ve fetihlerle şekillenen coğrafyasında ise kentler surların içine alınmış, surların içinde kalanlarla dışında kalanlar ayrılmıştır. Orta Çağ kentleri genellikle çevresiyle etkileşimi oldukça sınırlı olan, daire biçimli, etrafı surlarla ve hendeklerle çevrilmiş yapılardır. Kentin orta kısmında olası bir saldırı için korunaklı kale ve sığınaklar inşa edilmiştir. Bu bölgede savaş sırasında yönetici ve komutanların kalacağı konutların yanı sıra din adamlarının kalabilmesi için korunaklı

şapel ve çan kuleleri yapılmıştır. Surlar ve kentin korunaklı bölgeleri yöneticiler, komutanlar ve din adamlarını korurken surların bakımlarından yasa gereği halk sorumlu tutulmuştur (Pirenne, H., çev., 2014).

Kilisenin etkisiyle Piskoposluk Kenti olarak anılmaya başlayan kentlerde zaman içinde kent yoksullaşmış ve nüfus azalmaya başlamıştır. Ancak kilise bu durumdan etkilenmemiş aksine gücünü arttırmıştır. Kilisenin gücü ve din adamlarının kentte ayrıcalık kazanması kentin kamusallığını zayıflatmıştır. Roma ve İstanbul (Konstantinopolis) gibi büyük kentler kilise için güç simgesi haline gelmiştir.

11. Yüzyılda ticaretin canlanmasıyla Piskoposluk Kenti olarak adlandırılan kentler “Tüccarlar Kenti” olarak da anılmaya başlanmıştır. Bu dönemde Roma İmparatorluğu döneminden itibaren neredeyse fiziksel olarak hiç genişlemeyen kentler hızla genişlemeye başlamıştır. Kentlerdeki tüccarların surların ötesi ile ilişkiler kurmasının yanı sıra nüfusun artması kenti surların dışına çıkarmış böylece modern dönemde banliyö olarak adlandırılan “dış-kent” yerleşimleri oluşmuştur. Tüccarların yaşadığı kent bölgeleri surların içindeki eski kentten ayrılması için “yeni kent” olarak nitelendirilmiş, yeni kentin halkı 11. Yüzyıl başlarında “kentsoylu (burjuva)” olarak adlandırılmaya başlanmıştır (Pirenne, H., çev., 2014). 11. Yüzyılda ticaretin gelişmesi komün yönetimini ortaya çıkarmıştır. Krallık ve feodalite otoritesi altındaki kentler komün yönetiminin güçlenmesiyle özgürleşmeye başlamıştır. Komünler kent hukukunu esas alarak ticaretin gelişmesini engelleyen feodalitenin gücünü zayıflatmıştır (Pustu, 2006).

Orta Çağda ticaretle gelişen kentler, kırsal yerleşimlerden ayrılmıştır. Kale-kent, yeni-kent veya kasaba olarak nitelendirilen kentlerde sanayi üretimi ve ticaretle geçimlerini sağlayan kentliler diğer ihtiyaçlarını gezici satıcılardan veya pazarlara gelen tüccarlardan karşılamaya başlamıştır. Kentin kırsal sanayi ürünlerini sağlaması kent ve kırsal arasında bir iş bölümü oluşturmuştur. Kırsal bölgelerde yaşayanlar tarıma, kentlerde yaşayanlar sanayi ve ticarete yönelmiştir (Pirenne, H., çev., 2014). 12. Yüzyılda kentler kendi özel mahkemelerini kurmuş, 13. Yüzyılda ise modern anlamda belediye benzeri kurullarla yönetilmeye başlamıştır. Yetkilerini komünden alan kurulların ve yasaların varlığı kentsel hayatı düzenleyerek kenti kentliler için güvenli hale getirmiştir. Ancak aynı dönemde kent nüfusunun hızla artması kentlerde kötü ve

sağlıksız yaşam koşulları başta olmak üzere birçok yeni problem ortaya çıkarmıştır. Kentlerdeki problemlerin giderilmesi için kurulların yanı sıra kentsoylular ve tüccarlar da gelirlerinin bir bölümünü toplumun yararı ve kentin iyileştirilmesi için harcamışlardır. Kentlilerin içinde bulundukları topluma karşı aidiyet hissetmesi onları kentin güzelleşmesi için bağışlar yapmaya, gerektiğinde kenti ne pahasına olursa olsun savunmaya yöneltmiştir (Pirenne, H., çev., 2014).

14. yüzyılda Orta Çağ kentlerinde evlerin atölyeye dönüşmesi ile başlayan üretim, ticaret geliştikçe özel atölyelere ve küçük fabrikalara taşınmış, ürünler ise hangarlarda depolanmaya başlanmıştır. Bu dönemde gürültülü üretim atölyelerinin kentin dışına taşınmasıyla sanayi bölgeleri oluşmaya başlamış ancak genellikle üretimin yapıldığı atölyeler, kent içinde atölye sahiplerinin konutlarına yakın yerlere kurulmuştur. Orta Çağ sonunda başlayan sanayileşme toplumsal sınıf ayrılıklarını derinleştirmiş, artan nüfusun kent surları içine sıkışması kentte kirliliğe ve salgın hastalıkların artmasına neden olmuştur.

15. Yüzyılda kentte nüfus hızla artmaya devam etmesi kentsel problemleri de arttırmıştır. Kentlerdeki altyapı yetersizliği için kalıcı çözümler bulunamamış, Londra gibi büyük kentlerde hastane ve yetimhaneler ancak varlıklı ailelerin yardımlarıyla kurulabilmiştir. Aynı dönemde güçlenen uluslararası ticaret ağları surların içine kapalı kalan kentleri kendi çıkarları doğrultusunda iş birlikleri kurmaya yöneltmiş, kent ve kır arasındaki ayrımı güçlendirmiştir. Kent, artan problemlerin ve zor yaşam koşullarının yanı sıra diğer kentlerle kurulan bağlar güçlendikçe sanatın, bilimin ve teknolojinin merkezine dönüşmüştür. Bu dönüşüm hem kent yaşamını daha cazip hale getirerek kente göçü hızlandırmış hem de kentlerin kırsal alanda yaşayan komşularını geri kalmış görmelerine, kendilerinin onlardan üstün olduğunu düşünmelerine neden olmuştur. 16. yüzyılda ticaretle zenginleşen kentler pazar hacimlerini genişletmek için birbirleri ile rekabete girmiş, üretim atölyelerden büyük fabrikalara taşınmış, kentler sürekli işleyen sanayi alanlarına dönüşmeye başlamıştır (Mumford, L., çev., 2007).

2.2.3 Yeni Çağ Kenti: Sanayi Kentleri

Yeni Çağ (1453 – 1789), İstanbul ‘un fethi ile başlayıp Fransız İhtilali ile son ermiştir. İstanbul’un fethinin ardından Avrupalı devletlerin yeni ticaret yolları aramaya başlamasıyla Coğrafi Keşifler başlamıştır. Coğrafi Keşiflerle birlikte Doğu ve Batı ülkeleri arasında ticaretin yanı sıra kültür alışverişi de yapılmıştır. Bu dönemde İtalya’da başlayan ve “Yeniden Doğuş” anlamına gelen Rönesans Dönemi (15. yy – 17. yy) ile insana, kültüre, sanata, bilime ve siyasete bakış açısı değişmiş, Reform Hareketi (1517) ile Orta Çağda baskın olan dini otoriteye karşı çıkmıştır. Rönesans Döneminde yaşanan gelişmeler ve Reform Hareketi ile birlikte Orta Çağda din etrafında şekillenen düşüncenin merkezine bilim yerleşmiştir. Bilim ve tekniğin ilerlediği 17. yüzyıl Modern Çağ olarak adlandırılmıştır. Bilim ve tekniğin gelişmesiyle atölye ve fabrikalara taşınan üretimin yanı sıra hâlâ temel geçim kaynağı olan tarımda verimliliği arttıracak yöntemler uygulanmaya başlanmıştır. 18. yüzyılda ülkeleri birbirine bağlayan kara ve deniz yolları tarım ürünlerinin ticaretini kolaylaştırmıştır. Aynı dönemde kömür yataklarının işlenmeye başlanması, demir ve çelik üretiminde artışı sağlamış ve birçok makinede ahşap yerine daha dayanıklı olan demir kullanılmıştır. Dönemin en önemli bilimsel gelişmesi 1796 yılında James Watt tarafından buhar makinesinin icat edilmesidir. Buhar makinelerinin fabrikalarda kullanılmaya başlaması hem kitlesel üretimi arttırmış hem de yeni sanayi alanları ortaya çıkarmıştır. Hızlanan sanayileşmeyle birlikte kentler hem sanayinin hem de ticaretin merkezi haline gelmiş, kentleşme hızlanmış, kent nüfusu artmıştır (McNeill, W. H., çev., 2002). Kentlerde yaşanan hızlı dönüşüm yalnızca fiziksel değişimle sınırlı kalmamış, kent yaşamını da tamamen değiştirmiştir.

16. yüzyıldan itibaren üretim ve ticarete başlayan yoğunlaşmayla birlikte iş dışında kalan tüm uğraşlar zaman ve enerji kaybı olarak görülmeye başlamıştır. Kapitalizmin güçlenmeye başlamasıyla kentlerin pazar hacmi genişlemiş, sistemin devamlılığı için üretimin küçük atölyelerden büyük fabrikalara taşınmasının yolunu açılmıştır. Gün boyu çalışan fabrikaların kötü koşulları sanayide çalışan işçiler için normal iş ortamları haline gelmiştir (Mumford, L., çev., 2007). Charles Dickens (1812 – 1870) Zor Zamanlar’da (1854) Sanayi Devrimi sırasında kentlerde yaşanan hayatı anlatmış, sanayi kentlerini Kömür-Kent (Coketown) olarak adlandırmıştır. Dickens, kömür-

kentleri “fabrikaların ve yükselen bacaların kenti” olarak nitelendirmiş, bu kentlerin günlük yaşamını;

“Kapkara bir kanalı, kötü kokulu mor boyalı suların aktığı bir nehri, pencerelerinden bir yığın gürültünün yayıldığı fabrika binaları, deli bir filin başını sallaması gibi inip, kalkan inip kalkan buhar pistonları vardı. Birbirine benzeyen bir iki büyük caddeyle birbirine benzeyen bir yığın küçük sokakta, birbirlerine benzeyen bir yığın insan, aynı saatte gider gelir, sokaklarda aynı sesleri çıkarır, aynı işi yapardı. Her günleri bir ötekine benzer, her yılları bir öncekiyle bir sonrakinden farklı olmazdı” şeklinde tasvir etmiştir (Dickens, C., çev., 2009, s. 24).

Mumford da Dickens’e atıfla sanayi devriminin ardından kentlerin günlük yaşamının kömür-kentlerle aynı olduğunu ifade etmiştir. Sanayi kentlerinin koşullarının şekillenmesinde yalnızca kapitalizmin güçlenmesi veya kitlesel üretimin artması etkili olmamıştır. Aynı zamanda loncaların gücünü yitirmesi işçilerin güvensiz çalışma ortamlarında çalışmaya mecbur kalması, rekabetçi piyasa ortamında hem emek hem de ürünlerin satışa sunulması, sanayinin ham madde ihtiyacını karşılamak için sürekli üretim yapılması ve üretim fazlasının piyasayı yöneten güçler tarafından elde tutulması bir anlamda sömürülmesi neden olmuştur. Bu koşullara ek olarak nüfusun hızla artması ve artan nüfusun kentlere göç etmesi hem kalabalıklaşan kentlerde yeni problemler ortaya çıkmasına hem kentte yaşayanlar ve yeni gelenler arasında çatışmalar yaşanmasına hem de yeniden yerleşim ve yerinden edilme döngüsünün sürekli hale gelmesine neden olmuştur (Mumford, L., çev., 2007).

Sanayileşme hem nüfusun kentlerde yoğunlaşmasını hızlandırmış hem de artan işçi nüfusu yeni sanayi bölgelerinin açılmasına imkân sağlamıştır. Sanayileşen kentin kente gelenlere daha iyi bir hayat sağlayacağı umulmuş ancak Mumford’a göre iyi yönetilemeyen sanayileşme umulanın aksine kentin yaşam koşullarını daha kötü hale getirmiştir. 17. yüzyılın büyük kentleri altyapı yetersizliğinden dolayı küçük kasabaların sahip olduğu birçok imkândan mahrum kalmış, 18. yüzyılda bilim ve teknolojinin ilerlediği bir dönem olmasına rağmen kentlerin altyapısı iyileştirilememiş, 19. yüzyılda ise kentler arasında kurulan ticaret ağları Orta Çağa kıyasla çok daha güçlü olmasına rağmen kentlerin çözilemeyen problemleri ticari girişimlere engel olmuştur.

Mumford, kendi döneminin büyük ve gelişmiş kentleri üzerinden sanayi kentlerinin durumunu *“bunlar daha iyi bir hayat kurmak için insanların bir araya geldiği yerler değil; insan öbekleri makine ormanlarıydı”* şeklinde özetlemiştir (Mumford, L., çev., 2007, s.552).

Mumford, sanayi kentlerinde yaşanan problemlerin kentleri iyileştirmek için çözüm arayışları başlatan en önemli gerekçe olduğunu;

“Yeni sanayi kentinin öğreteceği çok şey vardı; fakat kentçilik uzmanlarına verdiği en büyük ders, kaçınılması gereken şeylerle ilgiliydi. Sanayileşmenin suçlarına bir tepki olarak 19. yüzyılın sanatçı ve reformcuları en sonunda insani ihtiyaçlar ve kentsel olasılıklar konusunda daha iyi bir kavrayışa ulaştı. Sonunda hastalık, kendisini alt etmek için gereken antikorları harekete geçirdi” şeklinde ifade etmiştir (Mumford, L., çev., 2007, s. 549).

Sanayi kentlerinde ortaya çıkan problemler kentleşmenin sistemli şekilde yürütülmesi üzerine tartışmalar başlatmıştır.

2.2.4 Yakın Çağ Kenti: Küresel Kentler ve Planlama Kuramları

Yakın Çağ, 1789 Fransız İhtilali ile başlayıp günümüzü de kapsayan dönemdir. 18. yüzyılda başlayan Sanayi Devrimi ile kentler kontrol edilemez biçimde gelişmeye ve genişlemeye başlamıştır. Hızlanan kentleşme birçok yeni problem ortaya çıkmıştır. 19. yüzyılda kentleşmenin kontrol altında tutulması için başlayan tartışmalar planlamanın ayrı bir disiplin olarak kabul edilmesinin yolunu açmıştır (Anaç, 2004). Bu nedenle Yakın Çağda kentlerin gelişimi dönemin koşullarının yanı sıra müdahalelerle şekillenen ve kurulan kentler üzerinden ele alınmıştır. İlerleyen bilim ve teknik ile birlikte kentler kendi sınırlarını aşp etki alanlarını genişleterek küresel düzeyde rekabet gücü kazanmış ve Küresel Kent kavramı ortaya çıkmıştır. Küresel Kentlerin yanı sıra daha önceki dönemlerin koşulları nedeniyle kentlerde ortaya çıkan problemlerin çözümü için müdahaleler başlamış ve kentler planlama kuramları ve kent modelleri temel alarak düzenlemiştir. Bu bölümde dönemin getirdiği koşulların yanı sıra dışarıdan yapılan müdahalelerin kent gelişimi üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Planlama “*geleceğe yönelik olarak istenilen hedeflere ulaşmak amacıyla, sistemli eylem programları hazırlama süreci*” olarak tanımlanmıştır (Ersoy, 2016, s. 9). İnsan sürekli gelişen bilince ve bilgi birikimine sahiptir, geleceğe yönelik hedefler belirler ve bu hedeflere ulaşacak yöntemler geliştirir. Tarih boyunca edinilen bilgi birikimi insanlığı belli bir hedef doğrultusunda ilerletmiş, kentler de bu hedeflere uygun biçimde şekillendirilmiştir. İlk Çağda toplumun yaşam biçimini yansıtan kentler, Orta Çağda genellikle savaş ve fetihlerden kentlileri koruyacak kale-kentlere, Yeni Çağda Sanayi Devrimi ile birlikte sanayi kentlerine dönüşmüştür. Yakın Çağda ise sanayileşmeyle birlikte kentlerde ortaya çıkan problemlere çözüm bulmak amacıyla kentlerin geleceğe yönelik olarak sistemli planlamasını hedefleyen çalışmalar başlamış aynı zamanda sanayi üretiminin ve ticaretin merkezi konumuna gelen kentler güçlenen ticaret ağlarıyla birlikte ulus devlet sınırlarını aşarak küresel rekabet gücü kazanmıştır.

Küreselleşen kentler İlk Çağ, Orta Çağ ve Yeni Çağ kentlerinden farklı olarak fiziksel sınırlarıyla değil etki alanlarıyla tanımlanmıştır. Bu nedenle daha önce kullanılan kent tanımlarına ek olarak kent-bölge, dünya kenti, küresel kent gibi yeni tanımlar yapılmıştır. Kent-Bölge, ulusal kentlerin küresel ağa eklenebilmesi için genişlettiği etki alanı olarak tanımlanmıştır. Bir kent-bölgenin kent merkezini ifade eden “Kent Alanı” ve merkezin çevresini oluşturan “Çevre Alanı” olmak üzere iki ana unsuru vardır. Kent Alanı, kentleşmenin belli bir düzeye ulaştığı alanı ve bu alanda yaşayan nüfusu kapsar, Çevre Alanı ise kent merkezi etrafında kalan kırsalı ve kır nüfusunu kapsamakla birlikte kenti ve kent nüfusunu da kapsayan alandır (Parr, 2005).

Dünya Kenti Peter Giddens (1915) tarafından dünyanın en önemli ticaret merkezleri, Peter Hall (1966) tarafından lüks ürünlerin hem üretildiği hem de tüketildiği, sanatsal ve kültürel faaliyetlerin gerçekleştiği merkezler, John Friedman (1986) tarafından küresel sermayenin kontrol merkezleri ve uluslararası işgücünün yeni çekim alanları şeklinde tanımlanmıştır. Friedman, Hall’den farklı olarak dünya kentleri arasında hiyerarşik bir ilişki kurmuş ve kentleri daha çok ekonomik etki güçlerine göre sınıflandırmıştır (Hall, 1966; Friedmann, 1986). Dünya Kenti kavramı daha sonraki çalışmalarda yer alan Küresel Kent kavramı için zemin oluşturmıştır.

Saskia Sassen (1991) Dünya Kentlerinin küreselleşme süreci ile birlikte yeni

işlevler kazandığını ifade etmiş, küresel ölçekte güçleri ve etkileri daha çok artan bu kentleri Küresel Kent olarak tanımlamıştır. Sassen'e göre Küresel Kentler küreselleşmeyle birlikte, ekonomik düzeninin kontrol merkezleri haline gelmiş, dünyanın önde gelen finans ve hizmet sektörünün kritik noktalarını oluşturmuş, piyasadaki lider endüstrilerin yenilikçi üretim mekanlarına dönüşmüş ve imal edilen yeni ürünlerin pazar yerleri olarak fonksiyon kazanmışlardır (Sassen, 1991).

İlk Çağdan günümüze kadar geçen süreçte yaşanan tarihi olaylara paralel olarak kentlerin ve kentleşmenin tarihi incelenmiştir. 18. yüzyıl sonlarına kadar dönemin şartlarına göre şekillenen kentler için Sanayi Devrimi önemli bir kırılma noktası oluşturmuştur. Yakın Çağda hem kentlerde Sanayi Devriminin neden olduğu problemlere çözüm arayışlarının başlaması hem de kentlerin önce kendi sınırlarını ardından ulusal sınırları aşması kentleri iyileştirmeye ve güçlendirmeye yönelik sistemli kentsel planlamayı zorunlu kılmıştır. Bu dönemde kentlerin planlı biçimde gelişmesini sağlayacak kent kuramları ortaya koyulmuş ve ideal kent modelleri tasarlanmıştır. Sürecin bütünlüğünü bozmamak adına kent kuramları ve ideal kent modelleri ilgili başlıklar altında kronolojik sırasıyla ele alınmıştır.

2.2.4.1 *Klasik Kent Kuramları: Marx, Engels, Durkheim, Simmel, Weber ve Chicago Okulu*

Karl Marx (1818 – 1883) ve Friedrich Engels (1820 – 1895), kapitalizmin kentler ve kent toplumu üzerindeki etkisini incelemiştir. Marx ve Engels Orta Çağ feodalizmden Yeni Çağ kapitalizmine geçiş sürecini inceleyerek bu süreçte kentlerde yaşanan sınıf çatışmalarını analiz etmiş ve kenti ekonomik iş bölümüyle artan kır-kent ayrımı ve toplumsal sınıf bölünmesi üzerinden incelemiştir. Engels, İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu'nda (1845) Sanayi Devrimiyle birlikte kentlerde ortaya çıkan yoksulluk, sağlıksız koşullar, salgın hastalıklar, çevre kirliliği problemlerinin yanı sıra işçi sınıfı üzerinden toplumun yüzleşmek zorunda kaldığı zorlukları ele almıştır (Engels, F., çev., 2013). Kapitalizmle birlikte değişen toplumsal yapı kentin dönüşüm sürecinin bir parçasıdır. Marx, bu açıdan değişen kenti kapitalist sürecin sebebi veya sonucu değil, sürecin yaşandığı mekân olarak tanımlamıştır.

Marx ve Engels, kapitalizmin kent ile ilişkisini açıklayan iki farklı yaklaşım geliştirmiştir. İlk yaklaşıma göre kent kapitalist toplumun yaşadığı değişim sürecini gösteren bir örneklem alanıdır. İkinci yaklaşıma göre ise kent bu sürecin yaşanmasında en önemli etken olarak kapitalizmin merkezidir. Her iki yaklaşımın merkezinde de kent yerine kapitalizm vardır. Kapitalizmin hâkim olduğu kentteki sorunlar ağırlıklı olarak işçi sınıfı üzerinden ele alınmış, sorunların çözümü için de yine işçi sınıfının bilinçlenmesi gerektiği vurgulanmıştır (Erjem, 2019).

Émile Durkheim (1858 – 1917), bir kent kuramı geliştirmemekle birlikte kenti değişen toplumsal yapı üzerinden analiz etmiştir. Durkheim’e göre kapitalist sistem yeni toplumsal roller belirlemiştir. Bu roller toplumdaki konumu belirlerken aynı zamanda hem ekonomik sistemde hem de toplum içinde bir iş bölümü yaratmıştır. Durkheim, bu iş bölümünü toplumsal dayanışmayı güçlendirmesi bakımından olumlu olarak nitelendirmiştir. Toplumsal dayanışmayı ise mekanik ve organik olarak ikiye ayırmıştır. Mekanik dayanışma iş bölümünün çok gelişmediği kırsal topluluklarda görülürken organik dayanışmada toplum birbirine iş bölümü ve uzmanlaşma ile bağlıdır. Durkheim mekanik dayanışmanın kolektif bilinci, organik dayanışmanın ise bireysel bilinci güçlendirdiğini savunmuştur. Garnier’in sanayi kentleri için hazırladığı plana atıfta bulunarak sanayi ile gelişen kentlerde sanayi toplumu, kent toplumu veya modern toplum olarak adlandırılabilen yeni bir toplum yapısı oluşacağını, kentin fiziksel yapısının toplumun sosyolojik analizlerini yapmak için yol gösterici olacağını ifade etmiştir (Erjem, 2019).

Georg Simmel (1858 – 1918), kent modeli geliştirmemiş ancak değişen kent yaşamının kentlilerin kişiliği üzerindeki etkisini incelemiştir. Metropol ve Zihinsel Hayat (1903) başlıklı makalesinde insanın varlığını sürdürme mücadelesinin tarih boyunca devam ettiğini ifade etmiştir. İlk Çağ ve öncesinde insan doğanın kendisine sunduklarından yararlanmış ardından doğayı şekillendirerek kendi kültür alanını yaratmıştır. Kendi kurduğu bu kültür alanı zaman içinde insana yeni kurallar getirmiş ve sorumluluklar yüklemiştir. Orta Çağda ise insanın dine, topluma ve devlete karşı artan sorumluluklarına 18. yüzyıl Aydınlanma Döneminde karşı çıkmış ve insanı özgürleştiren yol açılmıştır. Simmel’e göre bu dönemde insanın siyasi, toplumsal, dini, tarihi ve kültürel bağlarının zayıflamaya başlamasıyla modern dönemde aidiyet hissini yitirmiş bir toplum oluşmuştur. Simmel, kenti öncelikli olarak sosyal boyutuyla ele

almakla birlikte gelişen ekonomik ve bürokratik sistemlerle karmaşık ağların bir arada olduğu devasa bir yapı olarak tanımlamıştır (Simmel, G., çev., 2009). Simmel'in kente ilişkin analizleri başta Chicago Okulu teorisyenleri olmak üzere çağdaşı olan ve kendisinden sonra gelen birçok düşünürü etkilemiştir.

Max Weber (1864 – 1920), kenti Antik Kentler ve Orta Çağ kentlerini inceleyerek tarihsel bir yaklaşımla ve sosyolojik bakış açısıyla ele almıştır. Simmel'in çalışmalarından etkilenen Weber kendi çalışmalarını daha çok kenti geliştiren ancak toplumu bunalıma sürükleyen sistemlerin eleştirisi üzerine kurmuştur. Weber, ideal kent modeli için Orta Çağ kentlerini esas almıştır. Özellikle Kuzey ve Orta Avrupa kentlerini inceleyerek ticaretle gelişen kentlerin kırsal alandan ayrıldığı ancak modern kent-kır ayrımından farklı olarak kentli toplumun kendisi için tarımsal üretim yapabileceği geniş arazilere sahip olduğu, tüccarların güçlenmesinin toplumsal sınıflaşmaya neden olmasına karşın saygın bir toplum yapısı oluşturduğu, mülkiyet sisteminin geliştiği, güçlü kalelerin ve mutlaka garnizonun olduğu bir model sunmuştur. Ayrıca Weber'in ideal kentinde halk hak ve özgürlüklere sahiptir ve yasalar herkes için geçerlidir. Weber, modelini oluştururken Antik kentlerin demokratik yapısı ve Orta Çağ kentlerin fiziksel özelliklerini bir araya getirmiş ancak modelinde yalnızca Batı kentlerini örnek almıştır. Aynı dönemde Doğu'da kentsel gelişmenin önünde engeller olduğunu savunan Weber, bu engellerin Batı'ya kıyasla daha katı kurallarla yaşanan dinin ve kadim öğretilerin etkisinden, kentte birliğin oluşmasını engelleyen aile/aşiret yapısından, devam eden fetih ve savaşlarla birlikte devlet içinde yaşanan iç çatışmalardan kaynaklandığını ifade etmiştir (Weber, M., çev., 2010)

Chicago Okulu, sosyal bilimler çalışmalarını ve kent kuramlarını etkileyen bir ekoldür. 1892 yılında Chicago Üniversitesi bünyesinde Sosyal Bilimler ve Antropoloji Bölümü olarak kurulmuştur. Chicago Okulu, 1920'li yıllarda Amerikan kentlerinde artan problemlere odaklanan sosyologların çalışmalarıyla kentsel politikaları etkileyen bir çalışma merkezi haline gelmiştir. Simmel ve Durkheim'in fikirlerinden etkilenen Chicago Okulunun en önemli temsilcisi olarak kabul edilen **Robert Erza Park (1864 – 1944)**, Simmel'in öğrencisi olmuş ve Weber'in çalışmalarını incelemiştir. Park, kenti bir nüfus yığınınından ve fiziksel bir yapıdan daha fazlası olan, toplumun ruhunu ve geleneklerini yansıtan canlı bir organizmaya benzetmiştir (Park ve Burgess, 2015).

Park, kentin gelişimini ve değişim sürecini ekolojik bir sistem olarak ele almış ve kenti organik yapılu bir mekanizma olarak değerlendirmiştir. Park'ın yaklaşımına göre kentler de doğal sürecin bir parçası olan istila, rekabet, birbirini ortadan kaldırma veya birbirini takip etme aşamalarından geçer. Bu sürece ekonomik boyutu ekleyen Chicago Okulu teorisyenlerinden **Ernest Watson Burgess (1874 – 1953)** tarafından “Tek Merkezli Daireler Kuramı”, **Homer Hoyt (1895 – 1984)** tarafından “Dilimler Kuramı”, **Roderick McKenzie (1885 – 1940)** tarafından “Kentsel Ekolojik Büyüme Kuramı”, **Chauncy D. Harris (1914 – 2003)** ve **Edward L. Ullman (1912 – 1976)** tarafından “Çok Merkezli Gelişim Kuramı” geliştirilmiştir. Chicago Okulunun ikinci kuşak teorisyenlerinden **Louis Wirth (1897 – 1983)**, kentliliği bir yaşam biçimi olarak değerlendirmiş, kentlilerin durumunu ise “uzak, soğuk ve bezgin” olarak nitelendirmiştir. Wirth, kentin fiziksel yapısını aşan sosyal durumuna, özellikle kendi dönemindeki toplumsal bozulmaya dikkat çekmiş ve kentlilerin kalabalık kentlerde yalnız kaldığını, kentin ise anomi mekânı haline geldiğini ifade etmiştir (Serter, 2013).

Chicago Okulu, 1950’li yıllarda yapılan kent sosyolojisi çalışmaları üzerinde etkili olmuştur ancak kentlerin politik ve ekonomik boyutunu inceleyen Lefebvre, Castells, Harvey ve Brenner gibi Marksist kuramcılar tarafından eleştirilmiştir (Erjem, 2019).

2.2.4.2 Sanayileşme Sonrası Kent Modelleri: Mata, Garnier

19. yüzyılda gelişen kent kuramlarında kentte ortaya çıkan problemlere odaklanılmış ve genellikle kentin problemlili bölgelerinin yıkılıp yeniden yapılmasını ön gören yeni kent modelleri ortaya çıkmıştır. 1853 yılında Paris’te uygulanan Haussmann Planı bu dönemde yapılan kentsel müdahalelerin en çarpıcı örneğidir. 19. yüzyılda Paris dar ve güvensiz sokakları, yetersiz aydınlatmaları, nüfus yoğunluğuyla birlikte artan hava ve su kirliliği ve yayılan salgın hastalıklarıyla eski bir Orta Çağ kentini yansıtır. 1789 Fransız İhtilali, 1832 kolera salgını, 1848 ayaklanmaları ve 1851 darbesinin ardından 1852 yılında imparatorluğunu ilan eden III. Napoléon, hem Fransa’nın başkenti Paris’i imparatorluğa yakışır bir kent haline getirmek hem de olası ayaklanmalar ve darbe girişimlerini önlemek amacıyla kentin yeniden planlanmasını istemiştir. III. Napoléon Paris’i modern bir başkente dönüştürmek için 1853 yılında

Georges Eugène Haussmann'ı (1809 – 1891) Paris valisi olarak atamıştır. Haussmann, daha önce planı çizilen Arc de Triomphe (Zafer Takı) ve Boulogne Korusu'nu bağlayan 36,5 metre genişliğindeki bulvarı 110 metre genişliğinde olacak şekilde yeniden planlamıştır. Eski ve dar sokaklar yıkılarak geniş bulvarlar açılmış, bulvarların açılması sırasında birçok ev yıkılmış ve çoğunluğunu alt gelir grubunun oluşturduğu ev sahipleri kentten ayrılmak zorunda kalmıştır. Kentin altyapısı, kaldırımları, aydınlatma sistemleri yenilenmiştir. Planın uygulandığı dönemde eski mahallelerde yeni evler yapılması yasaklanmış ancak yoğun biçimde göç alan kentin büyümesi engellenememiştir. Nüfusu artan kentte eski Paris evleri yerine birinci katında soylular, bir üst katında burjuva kesim, onların üstünde yoksul aileler ve çatı katında ise sanatçıların yaşadığı Haussmann tarzı apartmanlar inşa edilmiştir. Haussmann Planı ile Paris'i fiziksel olarak iyileştirmeye ve Sanayi Devrimiyle ortaya çıkan problemleri çözmeye odaklanılsa da asıl amaçlanan imparatorluğun gücünü simgeleştirmek, iktidara karşı yapılacak darbe girişimlerinde askeri müdahaleyi kolaylaştırmak, kentteki alt gelir grubunu dışarda bırakarak imparatora yakın olan üst gelir grubunun yaşam biçimine uygun bir kent tasarlamaktır. Haussmann Planı, “kenti cansız bir nesne” olarak ele aldığı, kenti tarihinden, kentlileri ise yaşamakta olduğu yerden kopardığı için eleştirilmiştir. Haussmann'ın planının tamamlanmasının ardından 1869 yılında Gustave Flaubert tarafından yayımlanan Duygusal Eğitim adlı romanda kent cansız nesnelerle tasvir edilen bağımsız bir sanat eseri gibi anlatılmış, kente kazandırılan sanat eseri kimliği takdir edilirken kent kimliğinin ve kentli bilincinin yok edilmesi eleştirilmiştir (Harvey, D., çev., 2012).

19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan Park Hareketi ile birlikte kentlerde büyük yeşil alanlar inşa edilmiş, sıkışık kent merkezlerinde geniş bulvar ve caddeler açılmıştır. Park Hareketinin etkisi ile 1844'te Liverpool'da Birkenhead Parkı, 1845'te Londra'da Victoria Parkı, 1863'te New York'ta Central Park yapılmıştır (Akkar, 2006). 1853 yılında uygulanan Haussmann planıyla Paris'in kent merkezinde bulunan birçok yapı yıkılarak geniş bulvarlar oluşturulmuş ve yeni açılan bulvar ve caddeler Bois De Boulogne ve Bois De Vincennes gibi parklara bağlanmıştır. Park Hareketini ardından Avrupa'da sağlıklı ve yaşanabilir kentler oluşturmak için ve kırdan kente göçün ortaya çıkardığı sorunları çözmek için Bahçe-Kent Akımı benimsenmiş; aynı dönemde Amerika'da kentlerde artan yoksulluğa çözüm bulmak ve kentleri fiziksel

olarak iyileştirmek için Güzel Kent Akımı uygulanmaya başlanmıştır.

Arturo Soria y Mata (1844 – 1920), Doğrusal Kent Modelini önermiştir. Mata, modeli ilk olarak 1882 yılında yayımlanan bir dergide açıklamış ardından 1892 yılında ayrıntılı bir plan geliştirmiştir. Geliştirilen kent modelinin yapımına 1894 yılında başlanmış ancak 1904 yılına kadar 48 kilometrelik kentin yalnızca 5 kilometrelik bölümü tamamlanmıştır. Mata kent çeperi için dairesel bir form önerip bu formun içinde ulaşım ve altyapıyı doğrusal sistemlerle çözmüştür. Mata, Doğrusal Kenti Madrid’de uygulanması için tasarlamış ancak model tam olarak uygulanmamıştır. 1930’larda SSCB Doğrusal Kent modelinin sanayi ile gelişen kentleri planlamak için kullanmış ancak Mata’nın planından farklı olarak yeni oluşan sanayi toplumunun barınacağı bir yerleşim birimi olarak düşünülmüştür. 1945 yılında ise Le Corbusier, Mata’nın planından örnekle kent merkezinin dışında kalan Işın Kent Modelini geliştirmiştir (Aktuğlu Aktan, 2012).

Tony Garnier (1869 – 1948), Sanayi Kenti olarak adlandırılan kent modelinde Sanayi Devriminin kentlerde ortaya çıkardığı problemlerin yanı sıra kentlerin altyapı sistemlerinin gelişmesi ve yapım tekniklerinin ilerlemesi gibi olumlu etkilerine odaklanmıştır. Garnier, gelişen teknolojinin kente yansıdığı bir kent modeli geliştirmiştir. 1917 yılında Sanayi Kenti modelini açıklayan Bir Sanayi Kenti (Une Cité Industrielle) başlıklı kent planını yayımlamıştır. Bu planda plato ve vadilerden oluşan hayali bir arazi üzerinde platolara konut bölgesi vadiye ise sanayi alanları yerleştirilmiştir. Bu planda plato ve vadiden oluşan hayali bir arazi üzerinde platolara konutlar vadiye ise sanayi alanı yerleştirilmiştir. Sağlık kuruluşları yüksek alanlarda okullar komşuluk birimlerine hizmet verecek biçimde konumlandırılmış, yapı adaları doğu-batı yönünden yerleştirilmiş, yeşil alanlar fonksiyonlara göre ayrılmış, sosyal donatıların yanı sıra bir de yönetim merkezi önerilmiştir. Garnier, sosyalist düzenin hâkim olduğu bir yönetim biçimi benimsemiş ve bu düzen içinde ihtiyaç olmayacağı gerekçesiyle planında hapishane ve mahkemelere yer vermemiştir. Sanayi Kenti planının uygulamaya uygun olmadığını savunan görüşlere karşın 1920’lerin sonunda SSCB, planlı sanayileşmeyle birlikte çok sayıda sanayi kentini Garnier’in planına uygun biçimde planlamıştır. (Anaç, 2004; Günay, 2016a).

2.2.4.3 20. Yüzyıl Kent Ütopyaları: Howard, Wright, Le Corbusier

1928 yılında İsviçre’de dönemin ünlü mimar ve plancılarının katılımıyla CIAM (Uluslararası Çağdaş Mimarlar Kongresi) toplanmıştır. Kongrede özellikle Batı ülkelerinde ortaya çıkan kent problemleri tartışılmış ve 19. yüzyılda Antik Dönem, Orta Çağ veya Rönesans Dönemi kentlerini yeniden canlandırmayı hedefleyen kent modelleri yerine içinde bulundukları çağın gelişmeleriyle yeni ve modern kentler planlanması gerektiği savunulmuştur. 1928 yılında yapılan ilk kongrede Modern Mimarlık Bildirgesi yayımlanmış ve bildirmede Modernist Kent Akımı olarak adlandırılan *“dönemin yaşam koşullarının istemlerini maddi, duygusal ve tinsel olarak karşılayacak yeni bir mimarlık akımı”* ortaya koyulmuştur (Günay, 2016b, s. 58). 1939- CIAM sekreteri Giedion kongrenin amacını *“Amacımız, mimarlığın çağdaş programını formüle etmek, modern mimarlığın genel fikirlerini savunmak, bu fikirleri teknik, ekonomik ve sosyal çevrelere duyurmak, mimarlık problemlerinin çözümlerini görmektir”* (s. 22) olarak ifade etmiştir. 1945 yılları arasında yaşanan II. Dünya Savaşının ardından büyük ölçüde zarar gören Avrupa kentlerinin yıkılıp yeniden inşa edilmesinde Modernist Kent Akımı ilkeleri kullanılmıştır. Modernist Kent Akımı seçkin bir kesime hitap etmesi, yapıların ve kentlerin yalnızca fiziksel açıdan değerlendirilmesi ve insan ihtiyaçlarını arka plana atması gibi nedenlerden dolayı eleştirilmiştir (Aras, 2015).

Modern Dönemde bilim ve teknolojiyle gelişen yeni kent modelleri oluşturulmuştur. 20. yüzyılın ideal kent modeli Howard, Le Corbusier ve Wright tarafından tasarlanmıştır. Howard’ın Bahçe-Kent Modeli, Le Corbusier ve Wright’a ilham vermiştir. Howard, Le Corbusier ve Wright Sanayi Devriminin kentlerde ortaya çıkardığı konut ve altyapı yetersizliği, kirlilik ve gürültü, sağlıksız koşullar gibi fiziksel problemlerin yanı sıra toplumsal bozulmalara da çözüm olacak ideal kent modeli arayışına girmişlerdir. Tasarladıkları kent modellerinde eski kentlerin iyileştirilmesinden öte bütüncül olarak baştan inşa edilmesini savunmuşlardır.

Ebenezer Howard (1850 – 1928), Sanayi Devriminden sonra İngiltere’de kentlerin asıl problemi olan yoksulluğa, sanayileşme ile birlikte artan kent nüfusuna, kentteki sağlıksız yaşam koşullarına ve kente göçün hızlanmasıyla birlikte kırsal alanların terk edilmesine çözüm bulmak amacıyla kentin ve kırsal olumlu yönlerini birleştirmeyi

hedefleyen “Bahçe-Kent” kuramını geliştirmiştir. Howard Yarının Bahçe Şehirleri’nde (1898) Bahçe-Kent modeliyle planlanma biçimlerinin toplumun sosyal yaşamını değiştirebileceğini savunmuştur.

Howard’ın Bahçe-Kent modeli 400 hektar kentsel alan ve kentsel alanın çevresinde bulunan 2000 hektar tarım alanından oluşmaktadır. Kentte 5550 yapı yer almaktadır, yapıların ortalama parsel büyüklüğü en fazla 6 metreye 40 metre, en az 6 metreye 30 metre olacak şekilde planlanmıştır. Planlanan kentte 30000 kişinin kentsel, 2000 kişinin kırsal alanda yaşayacağı ön görülmüştür (Duman Yüksel, 2012). Bahçe Kentler, 1,2 km çaplı dairesel formda kurulan, yerleşim dokusu sosyal alanlar, konut alanları, endüstri alanlarını içerecek şekilde merkezden çepere doğru radyal olarak gelişen kentler olarak kurgulanmıştır. Dairesel formun ortası merkez olarak kabul edilmiş, bu merkezde park, meydan, sosyal tesisler, kamu kurumları; sosyal tesis ve kamu yapılarının merkezinde Merkezi Park (Central Park) olarak adlandırılan bir yeşil alana yer verilmiştir. Bu yeşil alan Kristal Saray (Crystal Palace) tarafından çevrelenmiştir (Aktuğlu Aktan, 2012). Howard Bahçe Kentlerdeki nüfus yoğunluğunu kontrol altında tutmayı hedeflemiştir. Bunun için 58000 nüfuslu merkez kent ve çevresinde bu merkez kente demir yolu ile bağlanan 32000 nüfuslu altı kent bulunacak şekilde bir ulaşım şeması hazırlamıştır. Ayrıca Howard tüm kent arazisinin toplumun ortak malı olduğunu varsaymıştır. Howard’ın Bahçe-Kent tasarımı Le Corbusier’in Işın Kent Modeli ve Frank Lloyd Wright’ın Broadacre Kent Modeline ilham vermiştir.

1890-1900’lü yıllarda Avrupa’da Bahçe-Kent akımının ortaya çıktığı dönemde Amerika’da Güzel Kent akımı gelişmiştir. Sanayileşme ile başlayan göçler sonucu toplumda ikili bir yapı ortaya çıkmış, toplumun üst gelir grubu ulaşım imkânlarının gelişmesiyle birlikte kent merkezinden uzaklaşarak banliyö bölgelerinde yaşamaya başlamıştır. Üst gelir grubunun kent çeperine gitmesiyle kent merkezi alt gelir grubuna kalmış, bu durumda merkezde bir çöküntü alanının oluşmasını hızlandırmıştır. Güzel Kent akımıyla hem çöküntü haline gelen kent merkezlerini canlandırmak hem de ikiye bölünen toplumun yeniden ortak kullanabileceği kamusal alanlar oluşturmak amaçlanmış, kentlerde geniş cadde ve bulvarlar açılarak kamusal alanlar ön plana çıkartılmıştır.

Frank Lloyd Wright (1867 – 1959), *The Disappearing City* (1932) adlı eserinde “Broadacre Kent Modelini” tanımlamıştır. “Geniş-Dönüm” anlamına gelen Broad-Acre modelinde kır ve kent arasındaki ayrım ortadan kaldırılmış, donatıların yoğunlaştığı belli bir kent merkezi belirlemek yerine donatılar düşük yoğunluklu konut alanlarının arasında kalacak şekilde planlanmıştır. Wright ve Howard, sermaye ile emek arasındaki çelişkinin kapitalist sistemden değil adaletsiz toprak mülkiyetinden kaynaklandığını savunmuşlardır. Wright, kent modelinde iyi yaşamın gerekliliği olarak kabul ettiği eşit mülkiyet dağılımını gözetmiştir (Fishman, R., çev., 2002).

Le Corbusier (1887 – 1965), *The City of To-morrow and Its Planning* (1929) adlı eserinde tanımladığı “Işın Kent Modeli” ile modern dönemin imkanlarını kente yansıtmayı hedeflemiştir. Wright, hızlı kentleşmenin kentleri kontrol edilemez biçimde yoğunlaştırdığını savunup kendi modelinde düşük yoğunluklu yerleşimler önerirken Le Corbusier’e göre modern kentler yeterince yoğun biçimde planlanmamıştır. Le Corbusier kent modelinde yönetim birimlerinin ve ticaret alanlarının yoğunlaştığı kent merkezinin etrafında 60 katlı 24 tane cam ve çelikten yapılmış geometrik formlu gökdelen yerleştirmiştir. Gökdelenlerin etrafında kalan yeşil alanların 300 hektar büyüklüğünde olacağını ve 10000-50000 kişinin bu gökdelenlerde çalışacağını ön görmüştür. Le Corbusier, 3 milyon nüfuslu Işın Kent Modelini “*Modern zamana yaraşır bir kent*” olarak tanımlamıştır (Fishman, R., çev., 2002; Duman Yüksel, 2012).

Howard, Wright ve Le Corbusier tarafından tasarlanan kent modelleri 20. Yüzyıl ütopyaları olarak değerlendirilmiştir. Howard, Wright ve Le Corbusier eski kentlerin bozulan alanlarını iyileştirmek yerine kenti bütünsel olarak baştan tasarlamışlardır. Tasarladıkları kent modelleri kentin fiziksel olarak bir bütün halinde planlaması/tasarlanması konusunda daha sonraki model ve kuramlara ilham vermiş, ancak modernitenin katı kuralları ile hazırlanan modeller kentlerin ve kentlilerin öznelliği göz ardı etmesi bakımından eleştirilmiştir.

CIAM kongrelerini yapıldığı dönemde Le Corbusier tarafından Modernist Kent Akımı ilkelerini yansıtan süsten arınmış saf geometrik şekillerle oluşturulan Pessac Konutları tasarlanmış, yaklaşık 25 yıl sonra 1954 yılında aynı prensiplerle Pruitt-Igoe inşa edilmiştir. Pessac Konutları üzerine 1969 yılında yapılan bir çalışmada konut

alanının Kuzey Afrika kulübelerine benzediği, modernist yaklaşımın tüm özelliklerini başarılı bir biçimde yansıtmaya rağmen sosyal açıdan yetersiz kaldığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. 1981 yılında yine Pessac Konutları üzerine yapılan başka bir araştırmada Le Corbusier'in yüksek gelir grubuna hitap eden tasarımları sebebiyle eleştirilmesine rağmen Pessac Konutlarında kullanıcı profiline değişmiş olduğu ve bu kullanıcıların kendi ihtiyaçları doğrultusunda yaptıkları değişimlerin tasarımın ana fikrini bozmadığı aksine yapılan kuralsız değişimlerin tasarımı güçlendirdiği belirtilmiştir. Le Corbusier tarafından modern yaklaşım ile tasarlanan ve kullanıcıları tarafından sosyal ve ekonomik problemlere dikkat çekmek için dinamitlenerek 1972 yılında yıkılan Pruitt-Igoe yerleşimi modernist akımın bitişinin simgesi olarak görülmüştür (Aras, 2015).

2.2.4.4 20. Yüzyıl Planlama Kuramları

Modern dönemde kentin karmaşılaşan yapısı planlı gelişimi zorunlu hale getirmiştir. Planlamanın kuramsal çerçevesi oluşturulmuş ve kurumsal hale gelmiştir. Ancak planlamanın çok boyutlu yapısı planın hazırlık sürecinde bir kurum içinde farklı disiplinlerden karar vericilerin birlikte çalışmasını, uygulama sürecinde ise planlama bölgesindeki farklı aktörlerin görüş, beğeni ve beklentileriyle uyumlu olmasını gerektirmiştir. Bu açıdan planlama disiplini teorik ve uygulama olarak iki farklı şekilde ele alınmış, teorik olarak başarılı planların uygulanabilirliği alanda ölçülmüştür (Ersoy, 2016). Aydınlanma Dönemi düşünürleri akıl ve bilimin üstünlüğünü kabul ederken insani değerleri göz ardı etmeleri bakımından eleştirilmiştir. Kent planlama süreci de benzer biçimde akılcı yöntemlerle kuramsal biçimde geliştirilmiş ancak zamanla kentlilerin beğenileri, beklentileri, ihtiyaçları, mekânı algılama ve anlamlandırma süreçleri, modernleşmenin getirdiği imkanlar yanında yüklediği sorumluluğun kentliler ve kent yaşamına etkisi de tartışılarak planlama sürecine dahil edilmiştir. Planlama sürecinde katı kurallı kuramlar yerini daha esnek ve kentlileri sürece dahil eden kuramlara bırakmıştır.

20. yüzyıl başlarında Patrick Geddes (1854 – 1932), planlamayı bağımsız bir meslek alanı haline getirecek kuramsal bir çerçeve önermiş, bu çerçeve kapsamında

geliştirilen ilk kuram “Akılcı Kapsamlı Planlama Kuramı” olmuştur (Çelik, 2003). Bu kuram ile savaşın izlerini ortadan kaldırmak için genellikle kentin fiziksel iyileştirmesi ön plana çıkarılıp sosyal yapı göz ardı edilmiştir. Kökenleri 19. yüzyılda Avrupa kentlerinde uygulanan Haussmann Planına dayanan Akılcı Kapsamlı Planlama Kuramı toplumsal çeşitlilik yerine büyük çoğunluğun beklentilerinin dikkate alınması, kuramda savunulduğu üzere tek ve genel kamu yararı kavramının gerçekçi olmaması, değişen koşulları göz ardı ederek uzun dönemli planların yapılması bakımından eleştirilmiştir (Ersoy, 2016).

1950’li yıllarda Charles E. Lindblom (1917 – 2018), *The Science of Muddling Through* (1959) başlıklı makalesinde Akılcı Kapsamlı Planlama Kuramını eleştirerek “Aşamalı Planlama Kuramını” önermiştir. Aşamalı Planlama toplumda farklı çıkar gruplarının olduğunu ve Akılcı Kapsamlı Planlama ile kabul edildiği biçimde tüm toplumu temsil eden tek bir kamu yararı fikrinin gerçekçi olmamasına getirilen eleştirel bir yaklaşımdır. Lindblom, Kapsamlı Planlama ile büyük alanların katı kurallara göre sorunsuz şekilde planlanmasının mümkün olmadığını vurgulayarak Aşamalı Planlama Kuramı ile daha küçük ölçekli planlama bölgelerinde bölgenin ve bölgede yaşayanların taleplerini dikkate alarak aşamalar halinde planlama yapılması gerektiğini belirtmiştir. Aşamalı Planlama Kuramı, kapitalizmin etkisi altındaki ülkelerde toplumun her kesimini temsil eden çoğulcu yapı yerine belli güç odaklarının söz sahibi olduğu siyasi ortamda uygulanabilir olmayacağı konusunda eleştirilmiştir. Kuram, ayrıca Kapsamlı Planlama Kuramı ile uzun vadeli planlar yapılırken Aşamalı Planlama Kuramının belirsiz bir süreç içinde yürütülmesi ve toplumun tamamına planlama sürecinde söz hakkı tanınmasının toplumun eşit oranda bu hakkı kullanmasıyla anlam kazanacağı ancak bu varsayımın gerçekçi olmaması nedeniyle eleştirilmiştir.

1960’lı yıllarda Paul Davidoff (1930 – 1984), *Advocacy and Pluralism in Planning* (1965) başlıklı makalesinde başta dezavantajlı kesimler olmak üzere toplumun tamamının planlama sürecine dahil edildiği ve haklarının savunulduğu “Savunmacı Planlama Kuramını” önermiştir. Davidoff’a göre toplumda farklı çıkar grupları varken tek bir planlama yaklaşımıyla ortak çıkarların temsil edilmesi mümkün değildir. Bu açıdan Akılcı Kapsamlı Planlama Kuramını eleştirmiştir. Kentin fiziksel yapısının ötesinde sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal boyutlarıyla bir bütün olarak ele

alınması gerektiğini, plancının planlama sürecinde teknik bir eleman olmaktan öte çoğulcu toplum yapısının haklarını gözeten bir savunucu olması gerektiğini savunmuştur. Çoğulcu anlayışla kurulan Savunmacı Planlama Kuramı, 1960'lı yıllarda Amerika başta olmak üzere toplumsal muhalefetin yükseldiği ve toplumun tüm kesimlerinin hak arayışının başladığı bir dönemde ortaya çıkmıştır. 1980'li yıllarda küreselleşmeyle birlikte kentler rekabet ağına dahil olmuştur. Kentlerin öncelikli olarak ekonomik ve siyasi üstünlük kazanmasını sağlayacak ve rekabet gücünü arttıracak stratejiler geliştirilmiş, bu stratejiler üst ölçekli planlama kararları ile uygulanmaya başlanmıştır.

1972 yılında Modernist anlayışın simgesi olarak görülen Prutt-Igeo konutlarının yıkılması planlama ve mimarlıkta Post-Modernist dönemin başlangıcı olarak kabul edilmiştir (Aras, 2015). Post-Modernist anlayışla birlikte planlama süreçlerine farklı paydaşların katılımı desteklenmiştir. “Stratejik Mekânsal Planlama” anlayışında da paydaşların tespiti, paydaşlarla yapılan odak grup çalışmaları ve paydaşların bir araya gelerek karar aldıkları toplantıların yapılması esas alınmıştır. 1980'li yıllarında sonunda hem Kapsamlı Akılcı Planlama kuramının eleştirisi hem de Stratejik Mekânsal Planlama kuramında önemi vurgulanan paydaş katılımının devamı olarak yorumlanabilecek İletişimsel Akılcılık Kuramı ortaya koyulmuştur.

1980'li yıllarda Jürgen Habermas'ın İletişimsel Eylem Kuramı (1981) adlı eserine dayanan “İletişimsel Akılcılık Kuramı” ile doğru kararın verilmesinin karardan etkilenecek tüm toplumsal kesimlerin karşılıklı konuşması ve uzlaşmasıyla mümkün olacağı savunulmuştur. Habermas, sağlıklı bir iletişim için paydaşların yeterli bilgiye sahip olması gerektiğini vurgulamış, sağlıklı tartışma ortamının toplumun farklı kesiminin temsilcilerinin yanı sıra kamu kurumu temsilcileri, özel sektör temsilcileri, akademisyenler ve sivil toplum kuruluşlarının katılımıyla sağlanacağını ifade etmiştir (Habermas, J., çev., 2001; Ersoy, 2016).

2.2.4.5 Kentsel Tasarım Kuramları

Kentsel Tasarım, Bahçe-Kent ve Güzel Kent akımlarıyla birlikte ortaya çıkmış, Camillo Sitte, Edmund Bacon, Gordon Cullen, Kevin Lynch gibi kuramcılar

tarafından tasarım ilkeleri belirlenerek kavramsallaştırılmış ve 1950’li yıllarda planlamadan ayrı bir alan olarak ele alınmıştır. 1956 yılında Harvard Üniversitesi’nde José Luis Sert’in öncülüğünde kentsel tasarım konferansı düzenlenmiş, 10 yıl içinde Harvard Üniversitesi ve Pennsylvania Üniversitesi’nde kentsel tasarım programları eğitime başlamıştır. Kentsel Tasarım ile modernist yaklaşımların katı kurallarının sınırladığı planlama anlayışına karşı çıkmıştır. Jane Jacobs (1961), Brent Brolin (1976) ve Peter Blake’in (1977) eleştirileri ile fiziksel mekânın sosyal yapı üzerindeki etkisi tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmalarda modernist yaklaşım insan davranışı ve insanların çevreyi deneyimleme biçimlerinin basit şekilde ele alınması, insan-çevre ilişkisinin yeterince kavranmamış olması ve büyük ölçekli projelerin dayandığı teorik altyapının uygulama sürecinde yetersiz kalması açısından eleştirilmiştir (Lang, 2015). 18. ve 19. yüzyılda Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi ile güçlenen kapitalizm kentlerin eski düzenini bozmuştur. Kentlerde ortaya çıkan fiziksel problemlerin yanı sıra toplumdaki çatışmaların artması kente bütüncül bir bakış açısıyla bakmak gerektiğini ortaya koymuştur. Devam eden çalışmalar kenti farklı boyutlarıyla bir bütün olarak ele almanın ötesine geçip kenti bir bütün haline getirmeye odaklanmıştır.

Kentsel Tasarım için görece yeni bir disiplin olması nedeniyle tek ve genel bir tanım yapılmamış, birçok farklı tanım kullanılmıştır. Kentsel Tasarımı, Clarence Stein (1955) *“Çağdaş yaşama hizmet etmek için yapıları birbirleriyle ve doğal ortamla ilişkilendirme sanatı”* olarak tanımlamıştır. 21. Yüzyıl başlarında kentsel tasarımın farklı kimliklere sahip mekan yaratılmasında çevresel sorumluluk, sosyal eşitlik ve ekonomik uygulanabilirlik gibi etkenleri bir arada düşünen, planlama, ulaşım politikaları, mimari tasarım, kalkınma ekonomisi, peyzaj mimarlığı ve mühendislik gibi farklı disiplinlerden türeyen ancak bunların ötesine geçen bir çalışma alanı olarak değerlendirilmiştir ve *“kentsel tasarım, bir alan için bir vizyon oluşturmak ve ardından bu vizyonu gerçekleştirmek için beceri ve kaynakları harekete geçirmekle ilgilidir”* şeklinde tanımlanmıştır (Llewelyn-Davies, 2000, s. 10).

Kentsel Tasarım kentin doğası ve kent yaşamı üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Kente kimlik kazandıran, kentlilerin beklentilerine yanıt veren, fiziksel ve sosyal alanda olumlu değişiklikler sağlayan bilinçli bir eylem gerektirir. Temelde Kentsel Tasarım ilkeleri *“İyi bir kent tasarımı nasıl olur?”* sorusunun cevabı olarak ortaya koyulmuştur. Bu sorunun ardından *“Uygulamada karar verici ve sorumlu kim*

olmalı?”, “Denetleyici otoriteler tarafından amaçlar ve araçlar nasıl belirlenmeli?”, “Kamu yararı nasıl saplanmalı?”, “Uygulama nereden başlamalı ve nasıl geliştirilmeli?”, “Gelecekte ortaya çıkabilecek sorunlar nasıl tespit edilmeli?” ve bütçe ayrılarak yapılan tasarım projelerinde kamu kaynaklarının etkin kullanımını gözeterek “Tasarlanmış kent yatırımcılar açısından nasıl çekici hale getirilir?” soruları sorulmuştur. Bu sorulara ek olarak fiziksel mekânın çevresiyle bir bütün olarak algılanması ve kentliler için anlamlı bir yere dönüşme süreci incelenmiştir. Bu sürecin gerekliliği olarak kentsel tasarımın estetik ile ilişkisini ortaya koyan çalışmalar yapılmıştır. Kentsel tasarım için yapılan tanımlamalarda sıkça vurgulandığı üzere kamusal mekân tasarımları kentin kamusal niteliğini doğrudan etkiler. Bu nedenle kentsel tasarım kenti fiziksel olarak güzelleştirmekten öte fiziksel değişimin toplumsal yapıyı dönüştürmesi, kentlilerin bireysel ve toplumsal olarak bulundukları yere ait hissetmeleri, toplumun kente ve karşı farkındalık kazanması açısından güçlü bir araç haline gelmiştir. 19. Yüzyılda Kent Planlama kuramlarının gelişmesi, kentsel tasarımın planlama içindeki rolünü ortaya koymuş ve 20. Yüzyılda da kentsel tasarım ilkeleri belirlenmeye ve kuramlar geliştirilmeye başlanmıştır (Lang, 2015).

Camillo Sitte (1843 – 1903), Sanat İlkelerine Göre Şehir Planlama (1889) adlı eserinde iyi kentsel tasarımın iyi biçime ve sanat ilkelerine dayandığını ifade etmiştir. Sitte, kentsel tasarımda sanatın romantik anlamının yanı sıra amaca uygun kullanım biçimini ve sanatçının dehasını da göz önüne alarak ilkeler belirlemiştir. Sitte, organik olan kentin mekanik bir projeye dönüşmesini eleştirmiş ve gelecek neslin planlama teorileri üzerine düşünerek yeni bir planlama anlayışı savunmuştur. Sitte, “*Herhangi bir yere uyacak şekilde tasarlanan bu mekanik projeyi, çevresiyle veya çevresindeki herhangi bir binanın boyutlarıyla organik bir ilişki kurmadan boş bir yerin ortasına koymak tatmin edici mi?*” (s. 75) sorusu üzerine odaklanmış ve Orta Çağın organik kent yapısını yeniden ortaya çıkaracak ilkeler üzerinde çalışmıştır. Bu ilkeler görsel algı geometrisine, insan bedeninin ölçeğine ve insan/seyirci deneyimlerinin sürekliliğine dayanır. Sitte’ye göre gözlemcinin görüş alanı içbükey bir düzlem şeklindedir. Bu alan gözlemcinin beden ölçeğine göre değişkenlik göstereceği için alandaki mekânsal mesafeler ve ölçekler görecelidir. Görüş alanı gözlemcinin yere karşı farkındalığı veya karşıtlığı, ışık ve gölge ile hareketlenen mekanlar hakkındaki düşüncesine göre değişiklik gösterir. Tüm bu değişkenler gözlemcinin öznelleşmiş

görsel deneyimini oluşturur. Sitte, iyi bir tasarımın farklı gözlemcilerin görsel deneyimlerine cevap vermesi gerektiğini vurgulamıştır (Sitte, 1889, akt. Sternberg, 2000).

Kentte toplumun tamamına açık olan meydanların ilkelere göre tasarlanması gerektiğini vurgulayan Sitte'ye göre simetrik olarak kesişen ve zıt noktalara giden caddelerin olduğu modern meydanlar yerine kentlinin görsel alanı boyunca bütünlük sağlayacak yapıların sıralandığı meydanlar memnuniyet uyandırıcıdır. Sitte, Orta Çağ kentlerinde olduğu gibi meydanda diğer yapılardan ayrılan dikkat çekici bir yapı olması gerektiğini, bu yapının kentlileri meydanın diğer özelliklerini keşfetmek için teşvik edeceğini ifade etmiştir (Sitte, 1889, akt. Sternberg, 2000).

Raymond Unwin (1863 – 1940) ve **Richard Barry Parker (1867 – 1947)**, Howard'ın Bahçe-Kentleri ile ilgili çalışmalar yapmıştır. Unwin, Sitte'nin fikirlerini İngiliz kentsel tasarım anlayışına adapte etmiştir. Unwin, *Town Planning in Practice* (1920) adlı eserinde kentsel tasarımın kesinlikle bir bütün olduğunu belirtmiştir (Unwin, R, 1920, akt. Ayataç, 2000).

Edmund Bacon (1910 – 2005) ve **Gordon Cullen (1914 – 1994)** düşünceleriyle Kentsel Tasarım ile kentin estetik deneyim alanı olarak ele alınmasında etkili olmuştur. Bacon ve Cullen, kentsel tasarım disiplini kent içinde hareketli olan insan ve insanın sürekli değişen görsel algısı üzerinden ele almıştır. Kentin görselliği ve algılanması arasındaki ilişkinin kavranması kentli algısının kent formu üzerinden kavramsallaştırılmasını sağlamıştır. Cullen, *The Concise Townscape* (1961) adlı eserinde kentsel tasarımı binalar, ağaçlar, trafik elemanları gibi çevresel faktörleri bir araya getirmeyi amaçlayan bir ilişki sanatı olarak tanımlamıştır. Cullen, kentteki ilişkilerin ölçek, stil, doku, renk, karakter ve bireysellik gibi göz ardı edilen faktörleri kolektif faydalar sağlamak için bir araya getirerek kurulacağını ifade etmiştir. Bacon *Şehirlerin Tasarımı*'nda (1974) mekân hareketliliği ile kullanıcı deneyimin devamlılığını sağlandığını vurgulamıştır. Cullen ve Bacon'a göre kentsel tasarım deneyimsel sürekliliği sağlamalıdır ve süreklilik iyi form, okunaklılık, canlılık, anlam gibi kentsel bütünleşmeyi sağlayan ilkelerin kullanılmasıyla mümkündür (Cullen, 1961, Bacon, 1974, akt. Sternberg, 2000).

Jane Jacobs (1916 – 2006), Sitte, Bacon ve Lynch'in düşüncelerinden hareketle

kent yaşamı ve kentli kavramını ele almıştır. Jacobs, Büyük Amerikan Kentlerinin Ölümü ve Yaşamı'nda (1961) iyi tasarlanmış bir kent için hareketli sokakların önemini vurgulamıştır. Jacobs'a göre kentin ekonomik ve sosyal boyutları ile ilgili yapılan pek çok çalışma planlama sürecine katkı sağlasa da iyi bir kent tasarımı için doğru bileşenleri bir araya getirmek gerekir. Jacobs, farklı kullanıcı gruplarına hizmet veren karma kullanımın kent hayatını canlandıracağını, kentteki canlılığın gelişmeyi sağlayacağını ifade etmiştir. Jacobs, Sitte'nin kenti bir sanat eseri olarak kabul eden görüşüne ve bu görüşün tam karşısı olan kentin yüz ölçümü, nüfus yoğunluğu, alan analizleri, kullanıcı anketleri gibi istatistik verilere dayanarak planlanması gerektiğini savunan görüşlere karşı çıkararak kentin yalnızca bir sanat eseri olarak değerlendirilemeyeceği veya tamamen istatistiksel olarak ele alınamayacağını savunmuştur. Jacobs'un fikirleri Yeni-Şehircilik akımını etkilemiştir (Jacobs, J., çev., 2022). Devam eden çalışmalarda kent algısı ve kentin okunabilirliğini ölçmek amacıyla ölçekler geliştirilmiştir.

Kevin Lynch (1918 – 1984), Kent İmgesi'nde (1960) kentin yollar, kenarlar, düğümler, odaklar ve bölgeler olmak üzere 5 temel unsur üzerinden okunabileceğini ifade etmiştir. Lynch, 1981 yılında yayımlanan A Theory of Good City Form (1981) adlı eserinde Kent İmgesi'nin içeriğini yeniden gözden geçirmiştir. Kent okunabilirliğine teknik biçimde yaklaşmak yerine kentin insan deneyimleriyle nasıl algılandığı ve bu deneyimlerin kentsel politikaları nasıl yönlendirebileceği üzerine çalışmıştır. Lynch, ikinci çalışmasında ortak kültür, deneyim ve yaşamlara sahip olan kentlilerin kenti benzer biçimde algıladığını ortaya koyarak kent imgesinin kentsel tasarım ve planlama projelerinde dikkate alınması gerektiğini savunmuştur. Lynch, çalışmasını Kuzey Amerika, Güney Amerika, Avrupa ve Asya kentlerine kadar genişleterek farklı coğrafyalarda da ortak deneyimin ortak algı oluşturduğunu ancak kentin yerliler ve yabancılar tarafından farklı algılandığını göstermiştir. Kentin algılanmasında estetiğin önemini vurgulayan Lynch, estetik kavramının yalnızca beğeni ile sınırlandırılmasına karşı çıkararak temel ihtiyaçlardan sonra insan faaliyetlerinin en yüksek hedefi olduğunu vurgulamıştır. Planlama ve kentsel tasarım projelerinde yetkili kurumlarının kent estetiğine ilişkin analiz süreçlerini desteklemesi ve kamu kaynaklarının etkin biçimde kullanabilmesi için analiz sonuçlarının gerçekçi ve uygulanabilir biçimde ele alınması gerektiğini ifade etmiştir (Lynch, 1981).

Robert Venturi (1925 – 2018), post-modern mimarlık ve kentsel tasarımın kurucusu olarak kabul edilmiştir. *Complexity and Contradiction in Architecture* (1988) adlı eserinde modernist akımın tasarımda sadelik ve düzeni öne çıkaran anlayışına karşın kentte karmaşıklığın önemini vurgulamıştır. Kentteki uyarıcıların, karmaşıklığın ve çelişkinin kentsel tasarımdaki yeri konusunda Charles Jencks, George Baird ve Christian Norberg-Schulz gibi kuramcılar çalışmalar yapmıştır (Karabay Ayataç, 2000).

Christian Norberg-Schulz (1926 – 2000), kentsel tasarımda yer kavramının önemini vurgulamıştır. Yeri, *“doğanın yerel koşullara göre özel bir kimliği olan, bazen bir ruh olarak adlandırılan bir kavram”* (s. 274) olarak tanımlamıştır. Norberg-Schulz’a göre mekân toplumun ruhunu yansıttığı ölçüde anlam kazanır ve bir yere dönüşür. Norbert-Schulz tasarımın kaynağını yerin toprağından, malzemesinden ve geleneklerinden alması gerektiğini belirtmiştir. Norbert-Schulz’un fikirleri Martin Heidegger’in felsefesi üzerine kurulmuştur. Heidegger’in felsefesinden etkilenen Patrick Geddes da Norbert-Schulz’a benzer biçimde her yerin bir tarihi, eski binaların birçok anlamı ve her birini farklı kılan çeşitli toplumlar, dinler, yaşlar, deneyimler, etnik kökenleri olduğunu ifade etmiştir. Norbert-Schulz ve Geddes, çevrenin anlamını oluşturan çeşitli kökler ve felsefelerin tasarımcıları ve kentlileri bir kültürel ve tarihsel arayış içine götüreceğini savunmuş ve tasarımın yerel özelliklere uygun olması gerektiğini vurgulamıştır (Hall, 1988, akt. Sternberg, 2000).

2.3 Kentin Boyutları

Kent tarihi, kronolojik bir sırayla incelendiğinde kentlerin kuruluşu, değişimi ve yıkılışının birbirini tamamlayan neden-sonuç ilişkileri içinde anlamlı bir bütün oluşturduğu görülmüştür. Geleneksel tarih yazıcılığı 20. yüzyıla kadar devletlerin siyasi tarihine odaklanırken 20. yüzyıldan sonra toplumu daha çok ön plana çıkaran, olayların gerçekleştiği yerleri mekânsal veya siyasal olarak irdelemenin ötesine geçerek yaşıntıyı çözümlemeye çalışan bir tarih yazıcılığı anlayışına bırakmıştır. Tarih aktarım yönteminde gerçekleşen değişim kanıtlardan yola çıkılarak ortaya koyulan kent tarihinin de toplumun yaşam biçimi, kültürü, gelenekleri ve değerleriyle yeniden yorumlanmasının yolunun açmıştır. Böylece kentin mekânsal yapısına ilişkin

belgelerden elde edinilen bilgiler ve kazılar sonucunda ulaşılan bulgular kent tarihini somut kanıtlarla ortaya koymuş, bu somut kanıtlardan yola çıkarak kentin o dönemki yaşantısı hakkında çıkarımda bulunulmuştur. Turgut Cansever, kentin birbirini tamamlayan bu iki yönünü mekânsal boyut ve toplumsal boyut olarak nitelendirmiştir. Cansever, mekânsal boyutu toplumsal yaşamı açıklamak için, toplumsal boyutu ise mekânsal yapılanmayı anlamlandırılmak için kullanmıştır.

Cansever kentin mekânsal boyutunu *“insanın hayatını düzenlemek üzere meydana getirdiği en önemli, en büyük fiziki ürünü ve insan hayatını yönlüten, çevreleyen yapı”* toplumsal boyutunu *“toplumsal hayata, insanlar arasındaki ilişkilere biçim veren, sosyal mesafelerin en aza indiği bu ilişkilerin en büyük yoğunluk kazandığı yer”* (s. 125) olarak tanımlamış, mekânsal boyut ve toplumsal boyut arasındaki ilişkiyi ev-aile bağı üzerinden açıklamıştır. Cansever’in anlatımına göre insanın barınma ihtiyacını karşılamak için inşa ettiği kentin temelini “ev” oluşturmuş, evde ise toplumun temelini oluşturan “aile” kurulmuştur (Cansever, 1996). Ev-aile ve mekân-toplum ilişkisi Antik Yunan döneminde *“biz evi inşa ederiz, ev de bizi”* deyiimiyle anlatılmıştır. Chicago Okulunun temsilcilerinden Robert Ezra Park bu deyimle atıfla mekân ve toplum arasındaki ilişkiyi *“insan kenti inşa ederken kendini de yeniden inşa etmiştir”* şeklinde David Harvey ise kent planlamasını *“kendimizi yeniden inşa etme süreci”* olarak ifade etmiştir (Harvey, D., çev., 2008, s. 196).

Kentin mekânsal boyutu fiziksel yapıyla sınırlandırılmamış ve toplum yaşamıyla birlikte ele alınmıştır. Bu çalışma kapsamında da mekânsal boyut fiziksel formun yaşamla iç içe geçen bir mekâna dönüşmesi, mekânın kentliler için anlamlı ve algılanabilir bir yer haline gelmesi üzerinden ele alınmış ve “Mekân”, “Yer”, “Çevre” kavramlarıyla tanımlanmıştır. Bu kavramların kent planlama-kentsel tasarım disiplinlerindeki yeri “Çevre Estetiği” ve “Kent Estetiği” ile açıklanmıştır. Kentin toplumsal boyutu kentte bir arada yaşayan toplumun birbiri ile kurduğu ilişkiler üzerinden tanımlanmıştır. Toplumsal boyut bu çalışmada kamusal alan üzerinden tartışılmış ve “Kamu-Kamusal Alan-Kamusal Mekân” kavramlarıyla açıklanmıştır.

2.3.1 Mekânsal Boyut

Kentin mekânsal boyutu fiziksel yapının toplumla kurduğu bağ ve toplum tarafından algılanabilirliği ile tanımlanmıştır. Binalar, binaları birbirine bağlayan ulaşım, donatı, altyapı sistemleri ve bu sistemlerin düzgün işlemlerini sağlayan kurumların bütünü olarak tanımlanan fiziksel yapı toplumun yaşam biçimi, değerleri, kültürü ve tercihleriyle şekillenip kente kendine özgü bir biçim kazandırır. Cansever, toplum tercihlerinin insanın hem kendisi hem de çevresi hakkındaki düşünceleriyle ve toplumda, kentte, dünyada, evrende kendine açtığı yerle şekillenip evi, mahalleyi, kenti, ülkeyi değiştirecek tasarım biçimine dönüştüğünü ifade etmiştir (Cansever, 1996). Kentin fiziksel yapısının kentli algısına etkisi Mekân-Yer-Çevre kavramlarıyla, kent algısının tasarım-planlama sürecine dahil edilmesi Çevre Estetiği ve Kent Estetiği üzerine yapılan çalışmalarla açıklanmıştır.

“Mekân” Ruşen Keleş tarafından Kentbilim Terimleri Sözlüğü’nde, *“insanı çevreden belli bir ölçüde ayıran ve içinde yaşam etkinliklerini ve eylemlerini sürdürmesine elverişli, toprak, hava ve sudan oluşan çevre”* olarak tanımlanmıştır (Keleş, 1998, s. 111). Metin Sözen ve Uğur Tanyeli, mekânın kullanıcı deneyimi ile olan ilişkisini Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü’nde *“Mekân bir mimari ürünün dördüncü boyutudur. Bir yapıyı üç boyutlu bir kitle olmaktan çıkaran özellik bir mekâna sahip olmasıdır. Yapı onun sayesinde en boy ve yüksekliğin ötesinde bireyin devingenliğinden kaynaklanan anlık yaşantılarla edinilen bir mekân boyutu kazanır”* olarak açıklamıştır (Sözen ve Tanyeli, 1999, s. 157). Doğan Kuban mekânı *“içinde yaşanan, insanı doğal çevreden ayıran özel bir boşluk”* olarak tanımlamış, mimari mekânı *“biçimsel olduğu kadar insan yaşamına ilişkin özelliklerini de içerir”* şeklinde nitelendirmiştir. Kuban’a göre *“mekân hareketle belirlenir”* (Kuban, 2002, s. 15). Michell de Certau de benzer biçimde mekânı *“hareketli cisimlerin kesişim alanı”* olarak tanımlanmıştır. Certau, fiziksel bir formun mekâna dönüşmesinin mekân hareketliliği ile mümkün olduğunu ifade etmiştir. Yeri *“belli bir düzen içinde öğelerin bir araya gelmesi”* olarak tanımlamış ve mekânın ancak kullanıcı algısında değer kazanarak anlamlı bir yere dönüşebileceğini belirtmiştir. Marc Augé, Certeau’nin yer ve mekâna ilişkin analizinden yola çıkarak yer-olmayan kavramını açıklamıştır. Augé’e göre mekân kullanıcıları için anlam taşıyorsa akılda kalıcı ve kolayca

algılanabilen bir yer haline gelir ancak mekân kullanıcıları için anlam taşıyor, sembol ve değerler içermiyorsa yer-olmayana dönüşür (Augé, M., çev., 1995). Dolayısıyla tasarlanmış mekânın hem yere hem de yer-olmayana dönüşme potansiyeli vardır. Yer-olmayan mekanlar yerel özellik taşımayan, tarihi, sosyal ve kültürel değerler içermeyen bu nedenle kullanıcıların çevreleriyle kurdukları bağın zayıf kaldığı mekanlardır.

“Yer”, fiziksel bir formla sınırlandırılmaz. İçerdiği değerlerle ve bu değerlerin kendisine kattığı anlamla tanımlanır. Edward Relph, *On the Identity of Places* (1976) başlıklı makalesinde yeri temel olarak yaşanmışlıklar ve deneyimlerle inşa edilmiş merkezler olarak tanımlamış ve kentsel mekanların ne zaman bilinen/hissedilen bir yer olarak algılandığı üzerine çalışmıştır. Relph’e göre yer insanın dünyaya katılımının ifadesidir. Relph, yer kimliğinin/hissinin oluşmasında öne çıkan soyut göstergeleri deneyim, kültür ve algı olarak tanımlamış, somut göstergeleri ise mekân düzenlemeleri, algısı ve fonksiyonları üzerinden incelemiştir. Wagner, yerlerin kişi-zaman-eylem ile anlam kazandığını dolayısıyla genel bir yer tanımının yapılamayacağını, Hugh Prince ise benzer biçimde yerin özgün bir kimlik oluşturduğunu vurgulamıştır (Relph, 2007). Yer kavramı, mimarlık ve planlama gibi fiziksel yapının yaşamın bütününe etkilediği çalışma alanlarında “kimliksizleşme”, “mekânsal yabancılaşma”, “mekânda anlam kaybı”, “mekânın metalaşması” ve “mekânın tüketimi” gibi çalışma konuları için anahtar kavram haline gelmiştir. Yer ile kimlik kazanma veya kimlik kaybı, mekânın içerdiği anlamların ortaya koyulması veya yok edilmesi, güçlenen kapitalizmle birlikte mekânın da metalaşp bir tüketim nesnesi olarak görülmesi arasındaki ilişki insanın çevresi ile kurduğu bağ üzerinden tartışılmıştır (Koçyiğit, 2018).

“Çevre”, *“kişiyi etkileyen, özdeksel ve tinsel gelişmesini, biçimlenmesini ve yaşamını belirleyen, dirimbilimsel, iklimle ilgili ve toplumsal etkenlerin tümü”* (s. 31), “Kentsel Çevre” ise *“kent özelliklerinin başat olduğu, özdeksel yapısı ile ve kentleşmiş insanlarıyla kırsal alanlardan belirli bir biçimde ayırt edilebilen çevre”* (s. 72) olarak tanımlanmıştır (Keleş, 1998). Kuban, insanın fiziksel çevresi ile kendi yaşantısı arasında doğal bir bağ olduğunu ve bu bağın insana kendisinden daha büyük bütünün parçası olarak hissettirdiğini dolayısıyla aidiyet duygusunu güçlendirdiğini ifade etmiştir (Kuban, 2002, s. 9). Çevre, tasarlanmış veya doğal bırakılmış fiziksel

yapıdan ibaret değildir; sembol ve değerler içeren, algısal olarak tanımlanan, anlamı herkes için farklılaşan, karşılaşma, birliktelik ve paylaşım alanıdır. Bir paylaşım alanı olarak çevre hem “ben” hem de “öteki” olanı içerir. Çevreyle kurulan bağın güçlenmesi hem “ben” olanın kendi varlığını kavramasını hem de “öteki” olanın temsil ettiği değerleri fark etmesini sağlar. Çevrede kendi varlığına yer bulan “ben”, “öteki” olanın değerlerine ve yerine de saygı duyar. Yer bulmak aidiyet hissini güçlendirir dolayısıyla aidiyet ve yer kavramları arasında da bir bağ vardır (Erzen, Üç habitus: Yeryüzü, kent, yapı, 2015).

Kent, fiziksel olarak inşa edilir ancak algıda anlam kazanır. Dolayısıyla fiziksel ve algısal boyutun birbiri ile ilişkisini kavramak kent planlama ve kentsel tasarım projeleriyle nitelikli ve anlamlı yerler oluşturmak açısından önemlidir. Kentin fiziksel yapısı binalar, sokaklar, arazi kullanım deseni, parsel sınırları ve mülkiyet hakkı, planlama sürecini yönlendiren yasal düzenlemeler ile ele alınırken kent algısı ortak değerler ve deneyimlerle tanımlanır. Kentsel tasarımın, kent planlamadan ayrılıp farklı bir çalışma alanı olmasıyla kentin fiziksel boyutunun yanı sıra algısal boyutu da önem kazanmıştır.

Rogner Trancik, kentin fiziksel formunun kentsel bütünlüğü destekleyecek biçimde çözümlenmesi gerektiğini aksi halde kent içinde ortaya biçimsiz ve anlamsız mekanlar çıkacağını vurgulamıştır. Trancik, “kayıp yer” olarak adlandırdığı bu mekanları kentte kimsenin korumadığı, önemsemediği, anlamsız formlar olarak tanımlamıştır. Kayıp yerlerin varlığı kentin fiziksel ve anlamsal bütünlüğünü bozmasının yanı sıra çevre algısını da kesintiye uğratar. Trancik, kentsel tasarımın kentteki anlamsız formları anlamlı yerlere dönüştürecek bir araç olarak nitelendirmiştir (Trancik, 2007). Douglas Kelbaugh, modernleşmeyle birlikte hızla gelişen ve genişleyen kentlerde mekânın fiziksel işlevselliğinin öne çıktığını algısal anlamının ise göz ardı edildiğini vurgulamıştır. Kelbaugh’a göre modernleşmenin eksiği geçmiş ve bugünü birbirine bağlayan mimarlık ve şehircilik arasındaki bağın kurulmasıdır. Kelbaugh, bu bağın kurulabilmesi için kentsel tasarım projelerinin farklı uzmanlıklarla iş birliği içinde ortak bir tasarım dili geliştirilerek yapılması gerektiğini ifade etmiştir (Kelbaugh, 2007).

Kentin fiziksel yapısının kent algısı üzerindeki etkisini konu alan çalışmalarda kentsel tasarımın kentteki mekanları anlamlı ve algılanabilir yerlere dönüştürecek bir araç olarak kullanılabileceği vurgulanmıştır. Algılanabilir yerlerin varlığının kentlilerin kentsel çevreyle kurdukları bağ üzerinden tartışılmıştır. Kentsel tasarım ile Mekân, Yer, Çevre kavramları arasındaki bağ akademik çevrelerin güncel tartışma konusu haline gelen Çevre Estetiği ve Kent Estetiği kavramları ile kurulmuştur. Bilsel (2010), Çevre Estetiğini “*doğal çevre ile birlikte insan yapısı çevrelerin nitelikleri üzerinde düşünce üreten bir araştırma alanı*”, Kent Estetiğini ise “*kentsel çevrenin estetik değerlendirmesi*” olarak tanımlamıştır (Bilsel, 2010, s. 6). 1960’lı yıllarda kentsel çevrelerin algılanması üzerine yer hissi ve deneyime odaklanan çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. İlerleyen süreçte ise kentsel çevre algısı sembol ve anlam çalışmalarıyla desteklenmiştir. Kentsel Tasarım ile kentin estetik deneyim alanı olarak ele alınmasında Edmund Bacon ve Gordon Cullen düşünceleriyle etkili olmuştur. Bacon ve Cullen, kentsel tasarım disiplini kent içinde hareketli olan insan ve insanın sürekli değişen görsel algısı üzerinden ele almıştır. Kentin görselliği ve algılanması arasındaki ilişkinin kavranması kentli algısının kent formu üzerinden kavramsallaştırılmasını sağlamıştır.

“Çevre Estetiği”, 20. yüzyıla kadar doğa estetiği ile aynı anlamda kullanılmıştır. Binlerce yıl önce mağara duvarlarına yapılan resimler üzerinden insanların çevreye karşı tutumları ve çevreyi algılayış biçimleri analiz edilmiştir. Bu dönemlerde mağaralar insanların sanatlarını sergilediği yerler değil, bir araya geldikleri ve yaşadıkları yerlerdir. Dolayısıyla duvarlara resmedilen figürler yaşam biçimiyle şekillenen algının somutlaşmış ve topluma aktarılmış hali olarak kabul edilmiştir. İlk Çağda da doğa ve estetiğe karşı tutum değişmemiş, doğa uzun bir dönem boyunca estetiği ifade etmek için kaynak olmuştur. Bilim ve teknikteki gelişmelerle doğa insan eliyle şekillenmeye başlamış ve insan doğa üzerindeki gücünü keşfetmiştir. Bu dönemde çevre estetiği olarak adlandırılmasa da doğal ve yapay alanlar üzerinden insanın çevresiyle olan etkileşimi tartışılmıştır. Bu tartışmalarla doğadaki değişimin insan üzerindeki etkisi ortaya koyulmuş ve doğa ile insanın ayrı ayrı ele alınmasının olanaksız olduğu anlaşılmıştır (Berleant, 1998). Son 50 yılda ise ayrı bir disiplin olarak Çevre Estetiği çevre algısı üzerinden ele alınmıştır. Çevre algısı zaman, mekân, hareket, renk, koku, ses, düzen, anlam faktörlerini içerir. Çevre Estetiği, çevrenin algı

yoluyla değer kazandığını göstermiştir. Bu açıdan insanın kendi benliği dışında kalan insana, mekâna, doğaya, çevreye atfettiği değer, insan ve “öteki” arasındaki ilişki üzerinde oldukça önemli bir etkiye sahiptir. İnsan çevre içinde bulunduğu veya kendi yarattığı mekânda algısını yönlendirme gücüne sahiptir. Özellikle insan eliyle inşa edilen kentsel mekanlarda algının ilgi alanına giren nesnelere yöneldiği, diğer nesnelerin/uyarıcılarının ise neredeyse görünmez hale geldiği tespit edilmiştir (Erzen, 2006).

“Kent Estetiği”, insan eliyle şekillenen yapılı çevreye odaklanır ve çevre deneyiminin bir parçası olarak algısal faktörlerle ilgilenir. Kent, yapılandırılarak sınırları belirlenmiş bir mekân olmasına rağmen bulunduğu ortamın ayrılmaz bir parçasıdır. Bu nedenle çevrili olduğu ortamla benzer algısal unsurları barındırır. Kent Estetiği, kentlilerin kültürünü, sosyal yaşamını, duygu ve deneyimlerini kapsayan bir olgudur. Sanayi Devrimi’nin ardından hızlanan endüstrileşme ve kentleşme kentlerde insan yaşamına yeterli alanı bırakmamış, kentler kentlilerin sosyal yaşamını göz ardı eden büyük üretim merkezlerine dönuşmuştur. Teknolojinin gelişmesi kentleri çekim merkezi haline getirmiş ancak gelişmenin sunduğu imkanlar beraberinde kentlilere karmaşık kent yaşamının sorumluluklarını da yüklemiştir (Berleant, 1998).

Kent Estetiği, kenti hem sosyal ve tarihi boyutlarıyla hem de kentlilerin duygusal izlenimleriyle birlikte bir bütün olarak ele alır. Dolayısıyla kentteki estetik değer kentin fiziksel güzellik meselesinden daha fazlasıdır; anlamlar, gelenekler, aşinalıklar ve zıtlıklarla şekillenen tüm algısal deneyimi kapsar. Ayrıca Kent Estetiği, kenti bir bütün olarak ele aldığı için kirlilik, gürültü, kalabalık, hizmet aksamaları gibi kentin olumsuz niteliklerini de içerir (Berleant, 1998). Bu kapsamda yapılan Kent Estetiği tartışmalarında kentsel yaşam kalitesi de estetik değerinin bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. Modern kentlerde çözümsüz hale gelen göç sorunu, artan nüfus, trafik yoğunluğu, altyapı problemleri gibi kentsel yaşam kalitesinin olumsuz etkileyen sorunlar çözülmeyen Kent Estetiğinden söz etmenin mümkün olmayacağı vurgulanmıştır (Erzen, 2016). Kentin sosyal, kültürel, tarihsel ve algısal boyutları göz ardı edilerek yalnızca fiziksel iyileştirmelere odaklanılması, kenti hâkim gücün gücünü sergileyebileceği bir sahne haline getirmiştir. Bu sahne zaman içinde beklentileri göz ardı edilen kentliler için yabancı bir dekor haline gelmiştir. Erzen (2006), kent estetiğinin göz ardı edilmesinin toplumsal ayrışmaya ve toplum içinde

kültürel bölünmeye neden olacağını vurgulamıştır (Erzen, 2006).

Kent Estetiği, kentin ortak kültürünün oluşması bir başka deyişle kentte kamusal alanın sağlanması ile ilişkilidir. Kentte kamusal alanın gücü, kamusal mekanların varlığı ve niteliği ile somutlaşır ancak hem Kent Estetiği hem de kamusal alan kapsam olarak mekânın sınırları aşar. Kent Estetiğinin kamusal alan ile olan ilişkisi kamusal mekânın fiziksel güzelliğinden öte kamuyu oluşturan toplum üzerinden tartışılır. *“Kentsel estetik kamusal alana ilişkin bir değer ve güzellik üretir”* (Keskinok, 2010, s. 15). Kent estetiğinin mekanla olan ilişkisi ise mekânın öğreticiliği ile değerlendirilir. Estetiğin güzelliği aşan kapsamı sıklıkla vurgulanmasına karşın kent mekanlarının fiziksel niteliğinin kentte yaşayanların estetik algısı üzerindeki etkisi göz ardı edilemez. Tasarlanmış mekanlarla kullanıcı algısının yönlendirilmesi estetiğin dönüştürme gücünü gösterir. Keskinok (2010), kentleşmeyle birlikte doğaya, artan uyarıcıların etkisiyle çevreye yabancılaşan insan algısındaki dönüşümün estetik açıdan önemini vurgulamıştır. Mekânın algılanışı estetik algıyı güçlendirir, estetik algının güçlenmesi ise mekanların anlam kazanarak yeniden üretilmesini sağlar. Bu durum kent estetiğini toplumsal yaşamı bilinçli biçimde yönlendirmek için kullanılan bir araç haline getirmiştir. Kent planlama ve kentsel tasarım projelerinde yetkili ve görevli kurumların kent estetiğini toplum üzerinde etkili bir araç olarak kullanabilmeleri için toplumun ortak dilini öne çıkarmaları gerekir. Toplumun ortak beğenilerinin yanı sıra farklı toplumsal kesimlere ait değerleri öne çıkararak oluşturulan ortak dilin mekâna yansması toplumsal çeşitliliği somut hale getirir. Mekanların yansıttığı değerler kadar işlevselliği de önemlidir. Ancak yalnızca gereklilik doğrultusunda toplumsal ve çevresel değerler göz ardı edilerek oluşturulan mekanlar kenti kullanılabilir hale getirmekten çok kentin bütünlüğüne zarar verir. Bu nedenle işlevselliği öne çıkarıp estetiği göz ardı etmek işlevsel ve anlamsız kentler ortaya çıkarır. Anlam barındırmayan başka bir deyişle yer olarak algılanmayan mekanlar kentsel belleği zayıflatır. Belleğin zayıflaması pek çok farklı faktörden etkilenen çevrenin algılanmasını güçleştiren bir etken olarak kentlilerin kente yabancılaşmasının da önemli nedenlerinden biri olarak gösterilir (Keskinok, 2010).

2.3.2 Toplumsal Boyut

Kentin toplumsal boyutu kentte kurulan toplumsal ilişkiler ve mekânın bu ilişkiler üzerindeki etkisi ile açıklanmıştır. Kentte toplum “Kamu” ile, kurulan toplumsal ilişkiler “Kamusal Alan” ile ve toplumsal ilişkilerde mekânın etkisi “Kamusal Mekân” ile tanımlanmıştır. Kamusal Mekân içinde yer alan “Kamusal Sanat” ise dördüncü bölümde detaylı olarak ele alınmıştır.

Türk Dil Kurumu tarafından “Kamu” “Halk hizmeti gören devlet organlarının tümü; Bir ülkedeki halkın bütünü, halk, amme; Hep, bütün” olarak, “Kamusal Alan” ise “Kamuya ait, kamu ile ilgili işlerin yapıldığı yer” olarak tanımlanmıştır (Kamu, b.t.; Kamusal Alan, b.t.). “Kamusal Alan” genel anlamıyla toplumun eşit şartlar altında ve özgürce bir araya gelip fikirlerini paylaştığı, bireysel farklılıklarını özel alanda bırakarak toplumun amaçlar ve çıkarları doğrultusunda ortak bir söylem oluşturduğu alandır. Kamusal Alan kavramı yakın tarihte tanımlanıp tartışılmaya başlasa da kökeni Antik Çağın demokrasi anlayışına kadar dayanan köklü bir kavramdır.

Aristoteles ilk kez kamusal alan ve özel alan arasındaki ayrıma değinmiştir. Aristoteles’e göre *Polis* agorada, mecliste, mahkemede ve tiyatrodan bir araya gelen yurttaşların karşılaşma ve fikir paylaşma alanıdır. Poliste oluşan kamusal alan yurttaşların bilgi birikimini zenginleştirir, gelişmeyi sağlar ve toplumsal dayanışmayı güçlendirir. Bu açıdan Aristoteles kamusal alanı Polis üzerinden ele almış ve yurttaşların hem kendini gerçekleştirmesi hem de iyi bir yurttaş olmasının gerekliliği olarak görmüştür (Bahçeci, 2018).

Antik Çağdan günümüze kadar geçen süreçte kamusal alan ve kamusal alan kavramının kapsamı değişmiştir. Kamusal alanın tarihi süreç içindeki değişimi ve kamusal alan-özel alan ayrımı Habermas tarafından ele alınmış ve Sennett’in katkılarıyla güncel literatüre kazandırılmıştır.

Habermas’a göre Antik Çağda var olan kamusal alan-özel alan arasındaki sınır Orta Çağda belirsiz hale gelmiştir. Orta Çağın feodal sisteminde kamu iktidarının başındaki hükümdar tarafından temsil edilmiş, hükümdar ve saray eşrafı kendilerini kamusal alanda imza, arma, kıyafet gibi simgelerle temsil etmeye başlamıştır. 15. yüzyılda tek bir liderle temsil edilen iktidarların yerini devletler almış, kamusal alandan uzaklaştırılan toplum yeniden kendini temsil etme olanağı bulmuştur (Habermas, J.,

çev., 2003). Sennett'e göre 17. yüzyılda yalnızca saray eşrafı değil tüm toplum kabul gören simgeleri kullanarak ve toplumsal rolleri benimseyerek kendini tanıtmaya başlamıştır (Sennett, R., çev., 2013). 18. yüzyılda güçlenen kapitalist sistem burjuva sınıfını ortaya çıkarmış, Habermas 18. yüzyılın kamusal alanını "Burjuva Kamusal Alanı" olarak nitelendirmiştir. Ancak 18. Yüzyılın sonunda Fransız İhtilali etkisiyle yeniden tartışılmaya başlanan eşitlik, özgürlük ve adalet kavramları kamu ve kamusal alan tanımlarını değiştirmiştir. Burjuva kamusu yerini hakkını iktidara karşı savunan sivil toplum örgütlerine, temsili kamu ise yerini yasalarla düzenlenen ve halkı temsil eden kamu kurumlarına bırakmıştır (Habermas, J., çev., 2003). Sennett, 18. yüzyılda kentlerde artan nüfusun toplumsal çatışmalara neden olduğunu ve kamusal alan-özel alan ayrımının bir kez daha derinleştirdiğini vurgulamıştır. Kentler farklı toplumsal kesimlerin bir arada yaşadığı mekanlar haline gelmiş, ancak kamusal alanda kendini temsil edemeyen kesimler toplum içinde de görünmez hale gelmiştir. Sennett, toplumsal çatışmaların kamusal alanın niteliğini zayıflattığını ve kentte mekânsal ayrılmaya neden olduğunu ifade etmiştir (Sennett, R., çev., 2013). 19. yüzyılda kamusal alan iktidarın ve toplumun güçlü kesiminin benimsediği ideolojiler doğrultusunda şekillenmeye başlamıştır. Habermas 19. yüzyıl kamusal alanını kapitalist sistemin sunduğu tüketim kültürü içinde insanın sahip oldukları üzerinden kendi kimliğini kanıtlama alanına dönüştüğünü, Sennett ise 20. yüzyılda kimliğini kanıtlama çabasının kendini ve başkalarını bu kimliğe sahip olduğuna inandırma mücadelesine dönüştüğünü ifade etmiştir. Habermas ve Sennett'e göre 21. yüzyılda kamusal alan hem toplumun bir araya gelip fikirlerini paylaştığı, ortak söylem etrafında birleştiği bir paylaşım alanı olma niteliğini kaybetmiş hem ortak söylem toplumun tüm kesimlerini temsil etmeyeceği için eleştirilmiştir (Habermas, J., çev., 2003; Sennett, R., çev., 2013). 20. yüzyılda kamusal alan eşit haklar, demokratik toplum, özgürlük kavramlarıyla birlikte tartışılmaya başlanmış, günümüzde ise bu kavramlara siyaset, hukuk, estetik, sanat ve planlama gibi farklı boyutlar eklenmiştir (Kedik A. , 2012).

"Kamusal Mekân", *"insanların tümünü ilgilendiren, herkese açık, toplumun her bireyi tarafından erişilebilir ve kamusal otorite tarafından herkesin kullanımı için sunulan alan"* olarak tanımlanmıştır (Akkar Ercan, 2016, s. 176). Kamusal alan ile kamusal mekân arasındaki ilişki Don Mitchell tarafından *"kamusal demokrasi,*

kamusal görünürlüğü gerektirir, kamusal görünürlük ise fiziksel kamusal mekânların olmasını gerektirir” şeklinde açıklanmıştır. Sennett, kamusal alanı “*kamusal mekân hareketliliğinin türevidir*” olarak nitelendirmiş, kamusal mekânda hareketin olmadığı durumda kamusal alan niteliğinin kaybedileceği, bu mekânın kullanıcısı açısından bir deneyim alanına dönüşmeyeceğini ifade etmiştir. Kamusal alan ve kamusal mekân arasındaki bağı toplumsal ilişkiler üzerinden ele alan Sennett, kamuyu oluşturan toplumun yaşamıyla iç içe geçmeyen kamusal mekânı “*ölü kamusal mekân*” olarak nitelendirmiştir. Toplumun bir araya gelerek iletişime geçtiği her yer kamusal alan olarak nitelendirilebilirken kentler “kamusal yaşamın odağı” ve “kamusal alanın sınırları belli bir mekânda var olma” zemini haline gelmiştir. Dolayısıyla kentin kamusal niteliği toplumu birbirine bağlayan en önemli faktör olarak görülmüş, kamusallık kentte kamusal mekanların varlığı ile somutlaşmıştır (Kedik A. , 2012).

2.4 Bölüm Sonu Değerlendirmesi

Bu bölümde “Kent” kavramının tez çalışmasına katkısı tartışılmıştır. Mumford’un bu bölümde daha önce de alıntılanmış olan “*kentin içinden geçtiği uzun tarihsel evreleri incelemeden geleceğe doğru cesurca bir atılım yapmamız için gereken ivmeyi bilincimizde bulmak mümkün değildir*” ifadesinden yola çıkarak bilinen ilk kentlerden günümüz modern kentlerinin kuruluşuna kadar geçen süreç incelenmiştir. Bu süreçte kentlerin başlangıçta fiziksel bir mekân tariflemekten öte toplumu ortak değerler etrafında toplayan anlamlı yerler olduğu görülmüş ancak akılcı sistemlerle birlikte günümüz modern kentlerinde toplumun insani derinliği geri planda bırakılmış, toplumu oluşturan bireyler kendilerine ve çevrelerine karşı yabancı hale gelmiştir.

Kent planlamanın ayrı bir disiplin olarak ele alındığı 19. Yüzyıldan itibaren planlama disiplininin kuramsal çerçevesi oluşturulmaya başlanmıştır. Bu dönemde kent ilk başta teorik olarak ele alınırken daha sonraki dönemlerde kentte ortaya çıkan problemlere fiziksel müdahalelerle çözüm önerileri sunan kent modelleri geliştirilmiştir. 20. Yüzyılda kentin çok boyutlu yapısı planlama süreçlerine dahil edilmeye başlanarak kent planlama sürecinde kentlilerin konumu ve kente yapılan fiziksel müdahalelerin kent yaşamına etkisi tartışılmıştır. 20. Yüzyılın ikinci

yarısından itibaren planlamadan ayrı bir alan olarak ele alınan kentsel tasarım yaklaşımları ile planlamada modernizm etkisiyle kabul edilen ve uygulanan katı kurallara karşı çıkmıştır. Fiziksel planlamanın toplum üzerindeki etkisini konu alan tartışmalar bir adım öteye taşınarak bireyin çevresi ile kurduğu bağın önemi ortaya konulmuştur. Bu aşamada kentsel tasarım yaklaşımlarında da birey ve çevre bağı, yer kavramının önemi, bireyin bulunduğu yere karşı hissettiği aidiyet veya aidiyet hissinin tam karşısı olarak bulunduğu yerle bağ kuramama, yere yabancılaşma konularını ele alan çalışmalar başlamıştır. Bu çalışmalarda kentin fiziksel bir formdan sınırları belli bir mekâna, bir mekândan hareket içeren ve kentlilerin gözünde değer kazanan anlamlı bir yere dönüşme süreci incelenmiş, kentlilerin benimsediği değerleri görünür kılan kentlerde çevre algısının değişimini inceleyen çalışmalar yapılmıştır. Kamusalılık, Mekân, Yer ve Çevre gibi soyut kavramların kent planlama ve tasarım süreçlerine dahil edilmesi Çevre Estetiği ve Kent Estetiği kavramları ile açıklanmıştır. Estetik kavramı da fiziksel güzellikten öte kentin algılanması, kentlileri yansıtmaları ve kentliler tarafından benimsenmesi üzerinden değerlendirilmiştir.

Kent kavramının, planlama ve kentsel tasarım süreçlerinin gelişimi genel olarak incelendiğinde kentin başlangıçta birlik ve bütünlük, medeniyet ve ilerleyen toplum ile ilişkilendirildiği ancak zaman içinde bütünlüğün yerini ayrışmaya, ilerleyen toplumun yerini kendi kurduğu modern sistemler içinde kontrolü kaybeden bireylere bıraktığı görülmüştür. Bir anlamda kent mekanikleşmiştir. Kent planlama ve tasarım süreçleri ise aksine başlangıçta teorik olarak ele alınıp ve fiziksel müdahaleler ile uygulanırken zamanla sürece toplum dahil edilmeye ve projelerin sosyal yönü güçlendirilmeye başlanmıştır. Kent planlama ve tasarım sürecindeki değişim kenti yeniden inşa etmekten öte kentin özünde var olan birlik ve bütünlük duygusunu yeniden görünür kılamaya odaklanıldığını göstermiştir. Tasarlanmış kentsel mekanların kullanıcı algısını yönlendirmekteki gücünü vurgulayan güncel çalışmalarda planlama ve tasarım projelerinde alınan kararların kentlilerin kenti bir yer olarak benimsemesinde bir araç olarak kullanılıp kullanılamayacağı tartışılmıştır.

Bu çalışma kapsamında “Kent” kavramı tarihsel süreç içinde gelişen farklı boyutları ve değişen planlama ve tasarım yaklaşımları ile bir bütün olarak incelenmiştir. Modern kentlerin kentliler tarafından algılanmasını güçlendiren karmaşık yapısı kentin algılanmasından öte algılanamamasına neden olan yeni bir

problemi ortaya çıkarmıştır: Yabancılaşma Problemi. Kentlilerin yüzleşmek zorunda kaldığı aidiyet eksikliği ve yabancılaşma probleminin çözümü için kent planlama ve tasarım projelerinin bir araç olarak kullanılıp kullanılamayacağı tartışılmıştır. Üçüncü bölümde yabancılaşma probleminin tanımı yapılmış, dördüncü bölümde kamusal sanat elemanlarının yabancılaşma problemi ile olan ilişkisi irdelenmiştir. Beşinci bölümde kentlilerin planlama sürecine dahil edilmesini temel alan ve tasarım sürecinde estetiğin önemini vurgulayan İzmirDeniz: İzmirliilerin Denizle İlişkisini Güçlendirme Projesi örneği üzerinden kentte var olan yabancılaşma probleminin tespitinde tasarlanmış kentsel mekânda yer alan anıt ve heykellerin etkisi incelenmiştir.

BÖLÜM ÜÇ

YABANCILAŞMA KAVRAMI

3.1 Yabancılaşma Kavramının Etimolojik Kökeni

“Yabancı” kelimesi Türk Dil Kurumu tarafından *“Başka bir milletten olan, devlet uyruğunda olan (kimse), bigâne, ecnebi”*; *“Başka bir milletle ilgili olan”*; *“Aileden, çevreden olmayan (kimse veya şey), özge”*; *“Tanınmayan, bilinmeyen, yad”*; *“Aynı türden, aynı çeşitten olmayan”*; *“Bir konuda bilgisi, deneyimi olmayan”*; *“Belli bir yere veya kimseye özgü olmayan”* olarak tanımlanmıştır (Yabancı, b.t). Türkçede aynı anlamda “il/el” kelimeleri kullanılırken “Yaban” kelimesi Türkçeye Farsçadan geçmiş, “Yabancı/Yabancılaşmak” kelimeleri bu kökten türemiştir (Eyüpoğlu, Türk dilinin etimoloji sözlüğü, 1988, s. 368). Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan Büyük Türkçe Sözlükte “Yabancılaşma”, *“Belli tarihi şartlarda insan ve toplum etkinlikleri ürünlerinin, bu etkinlerden bağımsız ve bunlara egemen olan unsurların değişik biçimde kavranması”*; “Yabancılaşmak” ise *“Tanınmaz bilinmez hale gelmek, yabancı olmak; alışmamak, yadırgamak, yabancılık çekmek”* olarak tanımlanmıştır (Yabancılaşma, Yabancılaşmak, b.t)

“Yaban/Yabancı/Yabancılaşma” anlamına gelen kelimelerin kökeni Antikçağ Yunan Felsefesinin temelini oluşturan ilk felsefe okullarının kurucuları İyonyalı Filozofların görüşlerine kadar dayandırılmıştır. Latince “Yaban/Yabancı” kelimeleri için *“ruh hastası”* anlamına gelen “Alineus”; “Yabancılaşma/Yabancılaştırma” kelimeleri için yine aynı kelimedenden türeyen “Alienatio/Aliénatilonis” kelimesi kullanılmış; kelimenin kökeni Grekçe *“biçim değiştirme, değişim, farklılaşma”* anlamına gelen “Alloiosis” kelimesine dayandırılmıştır (Kadınpınar, 2001, s. 9). Batı ve Doğu kültürlerinin karşılaştığı Helenistik dönemde “Yabancılaşma” *“kendi varoluşundan sıyrılarak, bir ve tek olanla, tanrıyla bütünleşme”* olarak tanımlanmaya başlanmıştır (Ofloğlu ve Büyükyılmaz, 2008, s. 114). İngilizcede Cambridge Dictionary içinde “Yabancı” anlamındaki “Alien” kelimesi *“yaratık; yaşadığı/çalıştığı ülkeye yasal olarak ait olmayan”* (Yabancı, b.t.), “Yabancılaştırmak” anlamındaki “Alienate” kelimesi

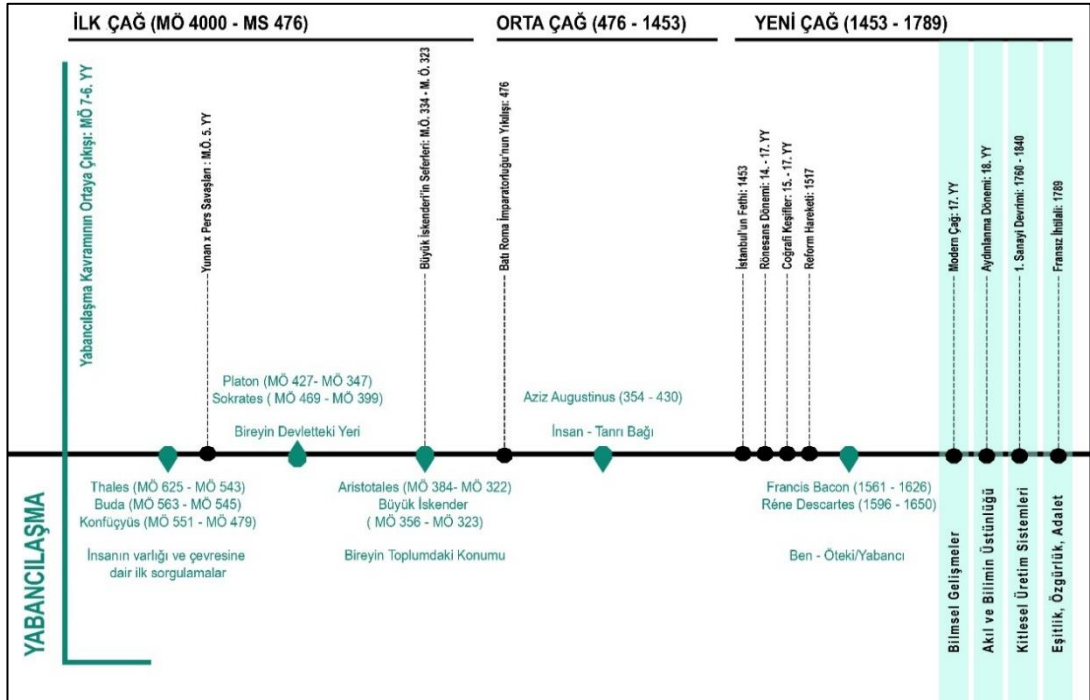
“başkalaştırmak, arayı açmak, uzak durmasını sağlamak; başka olduğuna ve bir gruba ait olmadıklarına birini ikna etmek, inandırmak” (Yabancılaştırmak, b.t.); “Yabancılaşma” anlamındaki “Alienation” kelimesi ise *“çevredeki insanlarla hiçbir bağlantının olmaması veya bir grubun parçası olmama hissi; birinin desteklemesini veya aynı fikirde olmasını durdurma eylemi”* (Yabancılaşma, b.t) olarak tanımlanmıştır. Oxford Learner’s Dictionaries içinde “Yabancı” *“Garip, korkutucu, alışkın olunandan farklı; başka bir ülke veya toplumdandır; normal olmayan veya kabul edilemez olan; başka bir dünyadan olan”* (Yabancı, b.t), “Yabancılaştırmak” *“birini daha az tanınır kılmak; belli bir gruba ait olmadığını hissettirmek”* (Yabancılaştırmak, b.t), “Yabancılaşma” ise *“Birini daha az tanınır kılma eylemi; belli bir gruba ait olmama hissi”* Fransızcada “Yabancılaşma” anlamındaki “Aliénation” kelimesi Dictionnaire Larousse içinde *“Mülkiyet veya hakların başkalarına gönüllü veya yasal olarak devredilmesi”*; *“Özgür iradesini yitirmiş, deli”*; *“Öz varlığını, varoluş sebebini, yaşama nedenini oluşturan şeylerden mahrum olma durumu”* (Yabancılaşma, b.t) olarak tanımlanmıştır. Almancaya “Entfremdung” olarak geçen “Yabancılaşma” kelimesinin kökeninde ise *“yabancı, başkasına ait, alışılmadık, bilinmeyen”* anlamlarına gelen “fremd” kelimesi bulunmaktadır (Nizam, 2019). “Yaban/Yabancı/Yabancılaşma” kelimelerinin farklı dillerdeki kökenine ve tanımlarına bakıldığında bu kavramların diğerlerinden veya çoğunluktan farklı olan diğer bir değişle insana uzak, insanın tanımadığı, bilmediği dolayısıyla kendinden farklı ve anlaşılmaz gördükleri olarak yorumlanmaktadır.

3.2 Yabancılaşma Kavramının Tarihçesi

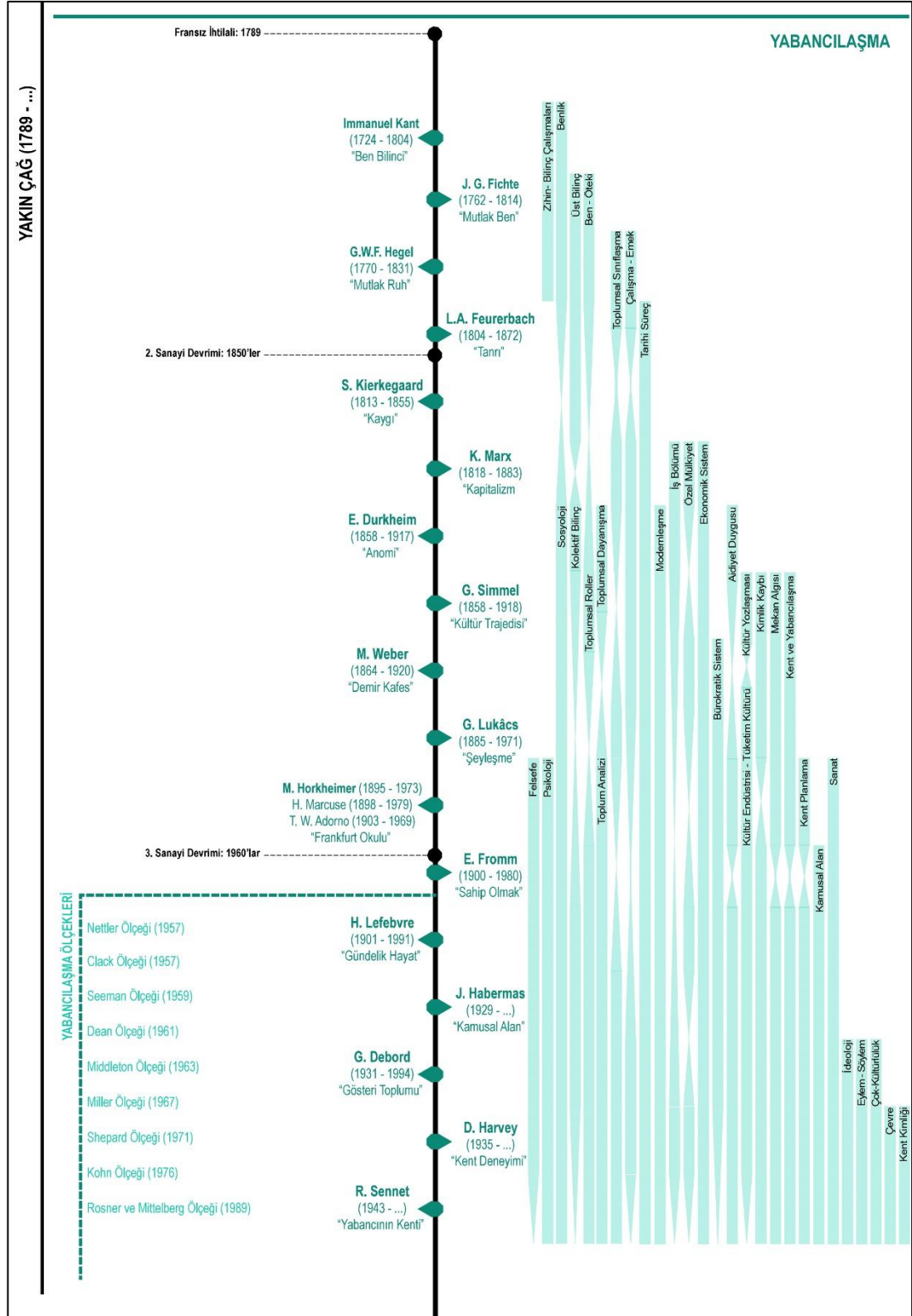
Yabancılaşma kavramının tarihçesi kelimenin etimolojik kökeni üzerinden incelendiğinde kavramın ele alındığı tarihi döneme ve kültüre göre farklı biçimlerde tanımlandığı görülmüştür. Kavram ilk olarak felsefe alanının çalışma konusunu olmasına rağmen zaman içinde pek çok farklı disiplin konusu haline gelmiştir. Bu nedenle tanımı ve kapsamı değişmiştir. İnsanın dünyadaki varlığına ve varlığının kaynağına ilişkin sorgulamalar tahmini M.Ö. 6.-5. yüzyıllarda dünyanın farklı coğrafyalarında yakın tarihlerde başlamıştır. Bu sorgulamalar ile ortaya çıktığı kabul edilen felsefe tartışmalarında ise yabancılaşma kavramı net olarak ifade edilmemiş,

ancak insanın fiziki bedeninin yaşadığı dünyaya ait olduğu ruhun ise bu dünyaya ait olmadığı, dünyanın yabancı olduğu fikri ile ortaya çıktığı kabul edilmiştir. Günümüz literatüründe de kabul edilen görüşlere göre insanın dünyadaki yaşamının başlangıcıyla yabancılaşma kavramının ortaya çıkışı aynı tarihe denk düşmektedir.

Kavramın ortaya çıkışından günümüze kadar geçen süre içinde insanlık tarihini etkileyen olaylar insanın varlığına ilişkin sorgulamaları yeniden şekillendirmiş, bu nedenle “Yabancılaşma” kavramının ele alınış biçimi de yaşanan tarihi olaylar ve dönemlerin özelliklerine göre değişmiştir. Yabancılaşma kavramı İlk Çağ, Orta Çağ ve Yeni Çağda dönemin şartlarına göre ele alınmıştır. Şekil 3.1’de yabancılaşma tartışmalarının değişimini gösteren tarih aksı verilmiştir. Yakın Çağda kavram tanımlanmış ve kapsamı belirlenmiştir. Kant’ın zihin ve bilinç çalışmalarında tanımladığı yabancılaşmanın çağın başında soyut kavramlar üzerinden ele alınırken zaman içinde tarihi nedenler ve sonuçlar üzerinden tartışıldığı, günümüz güncel tartışmalarında ise kent ile özdeşleştirilerek yabancılaşmanın merkezinin kent, kentlinin yüzleşmek zorunda kaldığı en büyük problemin ise yabancılaşma olduğu konusunda görüşler ortaya atılmıştır. Yakın Çağda yabancılaşma tartışmalarında öne çıkan düşünürler ve kullanılan kavramlar Şekil 3.2’de tarih aksı içinde verilmiştir.

Şekil 3.1 Yabancılaşma Kavramının Tarihi (İlk Çağ, Orta Çağ, Yeni Çağ)

Şekil 3.2 Yabancılaşma Kavramının Tarihi (Yakın Çağ)

3.2.1 İlk Çağda Yabancılaşma: Felsefe Tartışmaları

İlk Çağ (M.Ö. 4000 – M.S. 476) ilk medeniyetlerin kurulduğu ve kabul edilen görüşe göre MÖ. 6.-5. yüzyıllarda dünyanın farklı coğrafyalarında insanlık tarihine yön veren düşünürlerin fikirleriyle insanın varlığının kaynağı, amacı ve değerinin sorgulanmaya başlandığı dönemdir (Cevizci, 2009). İran’da Zerdüşt (M.Ö. 628 – M.Ö. 551), İyonya’da Thales (M.Ö. 625 – M.Ö. 547), Hindistan’da daha sonra Buda olarak anılacak olan Siddhartha Gautama (M.Ö. 563 – M.Ö. 545) ve Çin’de Konfüçyüs (M.Ö. 551 – M.Ö. 479) ile Lao-Tzu (M.Ö. 6. yy) gibi düşünürlerle ait görüşler insanın kendi varlığına ve çevresine karşı duyduğu merakın tüm insanlık tarafından sorgulandığını ortaya koymuştur. Yabancılaşmanın ortaya çıkış nedeni olan bu sorgulamalar dünyanın farklı coğrafyalarına yayılmış ancak Antik Çağda Yunan düşünürlerinin fikirlerini yazılı hale getirmesi ve kendinden sonrakilere kurmuş oldukları akademiler ile aktarması nedeniyle günümüzde kavramın tarihçesine ilişkin izlerin Yunan düşünürlerinin fikirleri üzerinden belirlenmesine olanak tanımıştır. İlk Çağda Yunan düşünürler önce “Varlık” üzerine tartışmışlar ve dünyada var olan çokluğun ve çeşitliliğin gerisindeki “Bir” olana ulaşmanın yollarını aramışlardır. Varlığın kaynağı için ortaya atılan farklı fikirler ile bu dönemde insanın ruh-beden olarak ayrı ayrı değerlendirilip fiziki/maddesel bedenin bu dünyaya ait olduğu kabul edilirken özünü bilinmeyen bir kaynaktan alan ruhun bu dünyaya yabancı olduğu görüşü kabul edilmiştir. Ancak bu dönemde benimsenen materyalist yaklaşım yalnızca soyut kavramlarla ilgilenen düşünürlerin gündelik yaşamdan ve varlığının kaynağını aradığı insandan uzaklaşması nedeniyle eleştirilmiştir. Bu tartışmaların yerini Sofistlerin ve Sokrates’in temsil ettiği odağında insan ve insanın dünyadaki bilinen gerçek yaşamı olan tartışmalar almıştır. Tüm bu tartışmaların merkezi konumunda olan Atina’nın Spartalılar ve Persler ile yapılan savaşlar ve salgın hastalıklardan dolayı yıpranması, kent-devlet yapısının içinde var olan demokrasi anlayışı ile özgür erkeklerin kendilerini mecliste temsil etmelerine karşın yine de yönetimde söz sahibi olan asıl kesimin soylular sınıfından oluşması, ancak M.Ö. 5. Yüzyılın ortalarında yöneten sınıflar arasındaki dengelerin değişmesiyle söz hakkının soylulardan tüccarlara geçmesi ile iktidarda temsil gücü kazanan tüccarlara bakış açısı, felsefi görüş ve politika bilgisi sağlayacak olan öğretici sınıf ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Bu ihtiyaç

doğrultusunda Sofistler olarak adlandırılan öğretici sınıf iktidarın yeni söz sahibi olan tüccarlara para karşılığında siyaset, yönetim sanatı, iyi yurttaşlık dersleri vermiştir. Sofistler toplumun var oluş nedenini insanların bireysel olarak kendilerini koruyamayacakları güçler karşısında güvenliklerinin sağlamak ve ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kabul ettikleri toplumsal bir sözleşmeye dayandığını ileri sürmüşlerdir. Sofistler gibi kendinden önceki varlığın nedeniyle ilgilenen doğa filozoflarının aksine insan ve siyaset felsefesi ile ilgilenen Sokrates (M.Ö. 469 – M.Ö. 399) Atina ve Spartalılar arasında çıkan Peleponnes Savaşının sonuçlarını inceleyerek Atinalıların derin bir uykuda olduğu ve uyandırılıp kendileri için iyi olanı keşfetmeye sevk edilmeleri gerektiğini söylemiştir. Bu amaca yönelik Sokrates, Sofistlerin belirttiği gibi devletin bireylerin güvenliklerini sağlamanın yanı sıra onlara iyi ve mutlu bir yaşam temin etmeleri gerektiğini söylemiş ve bu toplumsal huzurun birey ile devlet arasında yasalarla sağlanan sözleşmeden yola çıkarak kaderi topluma bağlı olan bireylerin toplumla uyumlu olarak toplum düzenini bozmamasıyla sağlanacağını ileri sürmüştür. Sokrates'in ardından Platon ve Aristoteles, kendilerinden önceki düşünürlerin hem insanın dünyadaki hem de bireyin devletteki yeri üzerine ortaya attığı fikirleri bazı açılardan eleştirirken bazı açılardan da kabul ederek geliştirmişlerdir. Sokrates'in öğrencisi Platon (M.Ö. 427 – M.Ö. 347) daha önceki düşünürlerin ruh-beden/madde ayrımını kabul ederken ruhun ait olduğunu düşündüğü manevi dünyayı daha üst seviyede, maddenin ait olduğu maddi dünyayı ise daha alt seviyede konumlandırmıştır. Platon'a göre ruh kendisini hem daha alt seviyeye hem de daha üst seviyeye taşıyacak potansiyel güce sahiptir. Platon benzer biçimde devletin de bir ruha sahip olduğunu ve toplumun özelliklerini yansıttığını ileri sürmüştür. Dolayısıyla devlet toplumun sahip olduğu çeşitlilik ile hem daha iyiye hem de daha kötüye gidecek potansiyele sahiptir ve nasıl insanın hayat amacı kendini en iyiye yaklaştırmaksa devleti yönetenlerin amacı da devleti en iyi hale getirmektir. Platon bu düşüncesiyle "İdeal Devlet" kavramını ortaya çıkartırken aynı zamanda birey-devlet arasındaki bağı da idealize etmiştir. Platon'un öğrencisi Aristoteles (M.Ö. 384 – M.Ö. 322) ise devlete ve topluma ideal bakış açısı yerine gerçekçi bir bakış açısını benimsemiş ve bu açıdan maddeyi merkeze alan materyalist yaklaşımı insanın değer ve inanç sistemini açıklamakta yetersiz kalması, idealist yaklaşımın ise insanın barındırdığı çeşitliliği göz ardı ederek toplumun karmaşık yapısını basitleştirmesi

bakımından eleştirmiştir. Aristoteles kendi düşüncelerini Atina toplumunun sosyal yapısını gözlemleyerek oluşturmuş, toplumun sahip olduğu çeşitliliğin önemini vurgulamıştır (Cevizci, 2009).

İlk Çağ ve bu dönemin öne çıkan düşünürleriyle yabancılaştırma kavramına ilişkin sorgulamalar insan ve insanın dünya dışındaki kaynağına yönelik tartışmalardan insanın dünyadaki yaşamı, toplumdaki konumu ve devletteki yeri üzerine yapılan tartışmalara taşınmıştır. Yaşanan bu değişim kavramın gelişim süreci için önemlidir ve önemi iki neden üzerinden açıklanabilir. İlk neden toplumsal çeşitliliğin önemini vurgulayan düşünür Aristoteles'in fikirleri ve Aristoteles'in hocalığını yaptığı, tarihin en güçlü komutanları arasında gösterilen Makedonya Kralı Büyük İskender'in (M.Ö. 356 – M.Ö. 323) Yunanistan üzerinden Hindistan'a kadar devam eden toprakları fethederek bilinen dünyanın yarısına hâkim olmasıdır. Fetihler Doğu ve Batı kültürlerinin ilk kez karşılaşmasına da olanak sağlamıştır. Bu kültür karşılaşması insanların bu dönemde ilk defa kendilerinden farklı ırk, yaşam biçimi, kültür ve inanca sahip toplumların farkına varması, gerçek anlamda ilk defa yabancı ile karşılaşması açısından önemlidir. İkinci neden olarak Atina'nın demokratik yönetime sahip kent-devlet yapıları yerine Doğu'nun monarşi ile yönetilen imparatorluk yapısının Batı'ya taşınmasıdır. Düşünürler ve toplum tarafından mutluluğun ve iyi yaşamın garantisi olarak görülen kent-devlet yapısının yıkılması ve yerine karmaşık sosyal yapıları imparatorlukların kurulmasıyla insanlar kendi mutluluklarını kendileri sağlamak zorunda kalmışlardır. Bu mutluluğun kaynağı da büyük ölçüde Doğu'nun mistik havası ve dinde bulunmuştur. Fetihler ile Batı kültürünün temelinde olan rasyonalizm ile Doğu kültürünün temelini oluşturan mistisizmin birbirine karışması daha önce dini dogmalardan bağımsız biçimde gelişen Batı düşüncesinin de din etrafında şekillenmeye başlamasına ve bu nedenle yabancılaştırma kavramına ilişkin tartışmaların da Birey-Devlet arasındaki bağ yerine Tanrı-İnsan arasındaki bağ üzerinden ele alınmaya başlamasına neden olmuştur.

Plotinos (205 - 270), İlk Çağın sonlarına doğru hakim düşüncenin din etrafında şekillenmeye başlamasına uygun olarak insanın dünyadaki yerini Tanrı-İnsan bağı üzerinden ele almıştır. Geliştirdiği Sudur (Türüm) Öğretisi ile yabancılaştırmayı net olarak ifade etmemiş olmasına rağmen yabancılaştırmanın ilk örneklerini veren düşünür olarak kabul edilmiştir. Mısır, Lykopolis'de doğan Plotinos, görüşlerinde hem

Platon’u rehber olarak kabul etmiş hem de Doğu ve Hint bilgelerine duyduğu ilgiden dolayı bu bölgelere seyahat etmiştir. Dolayısıyla Plotinos’un görüşlerinde yaşadığı döneme uygun olarak hem din ve yaratıcı etkisi hem de Doğu-Batı kültürlerinin izleri vardır. Plotinos, insanın dünyadaki yerini anlamlandırmaya çalışırken düşüncelerini yalnızca bu dünyayı anlamlandırma çabasıyla sınırlandırmamış aynı zamanda insanın varlığının kaynağı ve bu dünyada karşılaştığı zorlukları aşmasının yolları üzerine de yeni görüşler ortaya atmıştır. Plotinos, Sudur (Türüm) Öğretisinde her şeyin kaynağını “Bir” olarak adlandırmış; “Bir” olanın taşıp çoğalmasıyla dünyada var olan tüm çeşitliliğin oluştuğunu savunmuştur (Cevizci, 2009). “Bir” olanın taşması ve çoğalmasıyla “Us” oluşmuş; “Us” varlık nedenini yani “Bir” olanı anlamlandırmaya ve “Bir” olanın kapsadığı çoğulluğu/çeşitliliği çözümlemeye çalışmış böylece farklılıklardan kendine benzer olanı yaratmış, bu yaratımla da “Ruh” oluşmuştur. “Ruh” fiziksel olmamasına rağmen dünyada fiziki bir bedenin içinde yaşamış ancak bedene üstün olarak kabul edilmiştir. Varlıkları yaratıcıdan yaratılana doğru hiyerarşik bir önem sırasına göre değerlendiren Plotinos, ruhun işlediği günah sebebiyle özünden yani her şeyin kaynağı olan yaratıcıdan ayrılıp cezalandırılarak dünyaya gönderildiğini ve burada bir beden içine hapsedildiğini ileri sürmüştür. Ona göre “Ruh” bu şekilde “Bir” olandan ayrılıp maddesel bir beden içinde yaşamak zorunda kalmış ve bu durum da ruhu varlık hiyerarşisinde en üstten en alta indirmiştir. Plotinos, Sudur (Türüm) Öğretisiyle insan ruhunun bu dünyanın yabancı olduğu görüşlerini dönemin özelliklerine uygun olarak Tanrı-İnsan bağı üzerinden örneklemiştir bu nedenle hem kavramın ilk örneklerini veren düşünür olarak kabul edilmiş hem de kendisinden sonra gelen düşünürleri etkilemiştir (Gökberk, 1993).

Hristiyanlık etkisiyle birlikte Plotinos’un din etrafında şekillen görüşleri Orta Çağda dini merkeze alan düşünce yapısının da temelini hazırlamıştır. Bu döneme kadar çoğunlukla çok tanrılı dinler kabul edilirken tek tanrılı Hristiyanlık inancının yayılmaya başlamasıyla birlikte Tanrı-insan arasındaki bağ yeniden irdelenmiş, dolayısıyla önce Hristiyanlık ve ardından İslamiyet gibi tek tanrılı dinlerin kabulü ve yayılması yabancılaşma kavramı için yapılan tartışmaları da etkilemiştir (Gökberk, 1993). Hristiyanlık inancının başlangıcının Hz. İsa’nın doğumu ile özdeşleştirilmesine karşın bu dinin temellerini Musevi inancının oluşturduğu, Musevi inancının da tahmini MÖ. 20. yüzyıla kadar uzandığı bilinmektedir (Kızıloğlu, 2012). Musevilerin kutsal

kitap olarak kabul ettiği Tevrat’a (Eski Ahit) göre yabancılaşma insanların Tanrıya ulaşmak için putlara tapmasıyla başlamıştır ve insanların kendi ürettikleri putlar karşısında kendilerini aciz ve güçsüz bir konuma yerleştirmelerinin insanı özüne uzaklaştırdığı belirtilmiştir (Oflluoğlu ve Büyükyılmaz, 2008). Eski Ahit’te putlar “Görmek için gözleri var ama göremezler, duymak için kulakları var ama duyamazlar” (s. 143) şeklinde tarif edilmiş ve insanların putlar aracılığıyla kendi özüyle kurmaya çalıştığı bu bağ yabancılaşma için de örnek olarak kabul edilmiştir (Tolan, 1980). Tarihi bu denli uzun olan inançların varlığı insanın dünyadaki varlığına ilişkin sorgulamalarını etkilemiştir. Yabancılaşma kavramı Orta ağda ağırlıklı olarak din üzerinden değerlendirilmeye başlanmıştır.

3.2.2 Orta ağda Yabancılaşma: Din Tartışmaları

Orta ağ (476 – 1453) yabancılaşma kavramının din ve Tanrı-İnsan bağı üzerinden ele alındığı dönemdir ve en etkili düşünürü olarak **Aziz Augustinus (354 – 430)** kabul edilmiştir. Görüşleri Plotinos’a benzer biçimde din etrafında şekillenmiş ve insanın dünyadaki durumu ve aidiyet sorununa odaklanmıştır (Cevizci, 2009). Yine Plotinos’a benzer biçimde varlıklar arasında bir önem hiyerarşisi olduğunu belirtmiş ancak Plotinos’un her şeyin yaratıcı olarak kabul ettiği “Bir” olanın “Tanrı” olduğunu vurgulamıştır. Tanrı’nın dünyayı ve dünyada var olan her şeyi taşıp çoğalarak değil kendi iradesi ile yarattığını ifade etmiştir. Aziz Augustinus’a göre yine kendi iradesi ile günah işleyen dem bu günahı nedeniyle varlık hiyerarşisinde en aşağıda olan maddeye yani fiziksel bedene hapsedilerek dünyaya gönderilmiştir (Nizam, 2019). Aziz Augustinus da Plotinos’a benzer görüşleri nedeniyle yabancılaşma kavramı için ilk örnekleri veren düşünürler arasında kabul edilmiştir ve görüşleri hem Orta ağın baskın din merkezli düşüncelerinden etkilenmiş hem de kendinden sonraki düşünürleri etkilemiştir.

3.2.3 Yeni Çağda Yabancılaşma: Hümanizm Tartışmaları

Yeni Çağ (1453 – 1789) yabancılaşma kavramına ilişkin tartışmaların yaşanan siyasi ve sosyal gelişmelerle birlikte değişmeye başladığı dönemdir. Dönemin İstanbul'un Fethi (1453) ile başladığı kabul edilmiş ve bu fethin ardından önemli ticaret yolları üzerindeki hakimiyetlerini kaybeden Avrupa egemenleri yeni ticaret yolları aramaya başlamıştır. Bu siyasi gelişmelere paralel olarak başlayan Coğrafi Keşifler ile birlikte yeni ticaret yolları bulunmasının yanı sıra yeni kıtalar, toplumlar, hayvanlar, bitkiler, madenler de keşfedilmiş ve insanların farklı kültürler, yaşam biçimleri, ırklar, diller ve inançlarla karşılaşarak kendinden farklı olanı fark etmelerini sağlamıştır. Bu durum yabancılaşmanın farklılıklar üzerinden tartışılmasının yolunu açmıştır. Yine bu siyasi gelişmelerin sonucu olarak başladığı kabul edilen Rönesans Dönemi (15. yy – 17. yy) ile keşfedilen farklılıklar çok ulusluluğu, çok kültürlülüğü ve çeşitliliği benimseyen renkli sosyal atmosfer ortaya çıkmıştır. Fransızca kökenli olan ve “yeniden doğuş” anlamına gelen “*Renaissance*” ile Doğu’da yaşanan siyasi gelişmelerin etkisi Batı’da, özellikle İtalya, Floransa’da kendini göstermiş ve başta Avrupa olmak üzere tüm dünyayı kültürel yönden etkileyip sanata, bilime ve siyasete karşı bakış açısını değiştirmiştir. Böylece Orta Çağda baskın olan din olgusunun yerine düşüncenin merkezine insan yerleştirilmiştir. Aynı dönemde yaşanan Reform Hareketi (1517) ile dini baskılara karşı çıkmış ve dini otoritere karşı bakış açısı değişmiştir. Bu dönemde dini otoritelerden kurtulmayı amaçlayan düşünürler Orta Çağda din etrafında kurulması düşlenen evrensel kültür birliği yerine farklı kültürlerin tüm renklerinin birbirlerine karşı üstünlük sağlamaya çalışmadan bir arada olması gerektiğini savunmuşlardır. Rönesans Dönemi, dinin merkeze alındığı Orta Çağ ve bilimin merkeze alındığı Modern Çağ arasındaki geçiş dönemi olarak kabul edilmiştir (Gökberk, 1993).

Yeni Çağda farklılıkların çeşitlilik ve zenginlik olarak kabul edilmesi ve düşüncenin din otoritelerinin baskısından kurtulması bilime ve akla verilen önemi arttırmıştır. Bu dönemin sonunda başladığı kabul edilen ve Modern Çağ (17. yy) olarak adlandırılan dönemde her şeyin akıl ile açıklanabileceği ve varlığın ancak aksiyile ispatlanabileceği görüşü kabul edilmiştir. Rönesans Dönemi ve Reform Hareketi ile özgürleşen düşünce ve hem matematik hem de sayısal oranlara ilişkin yapılan keşifler

Modern Çağda düşüncenin merkezine din yerine bilimin yerleşmesinin yolunu açmıştır. Bilimsel ispatlara verilen önemin artmasıyla çevre de aynı bakış açısıyla ele alınmaya ve doğa kanunları matematik ve formüllerle anlaşılmaya başlanmıştır. Böylece daha önce “Ruh” için kopup ayrıldığı ve yeniden birleşmenin yollarını aradığı özünün yani “Tanrı” varlığının da ancak akıl yoluyla kavranabileceği görüşü benimsenmiştir (Gökberk, 1993). Değişen bakış açısı Orta Çağda sorgulanan Tanrı-İnsan bağının da yeniden irdelenmesine dolayısıyla yabancılaşma kavramının ele alınış biçiminin değişmesine yol açmıştır. Kavram net olarak ifade edilmemesine karşın bu dönemde de tartışılmış ve dönemin öne çıkan düşünürleri ilerleyen bilimsel gelişmelere paralel olarak insanı da bilimsel bir mesele olarak ele almıştır. Francis Bacon (1561 – 1626), “Bilgi güç içindir” diyerek insan üstünlüğünün ancak bilgi birikimi ile mümkün olabileceğini ifade ederken René Descartes (1596 – 1650) “Düşünüyorum o halde varım” diyerek insanı üstün kılan özelliğin düşünme yetisi olduğunu vurgulamıştır (Cevizci, 2009). Modern Çağ insanını “düşünen öz” olarak tanımlayan Descartes bilmek için gerekli gördüğü düşüncüyü duygu ve imgelerden üstün tutmuş ve düşüneni dolayısıyla var olanı “Ben” olarak tanımlamış, tanımlanan “Ben” kavramı da aksini yani “Ben olmayan/Öteki” kavramını ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde yabancılaşma kavramı da “Ben” ve “Öteki” üzerinden ele alınmaya başlanmıştır. “Ben” kavramı Aydınlanma Dönemi olarak adlandırılan 18. yüzyılda Immanuel Kant tarafından yeniden ele alınmış ve Kant’ın fikirleri hem kendinden sonra gelen düşünürleri etkilemiş hem de yabancılaşma kavramının tanımını yeniden değiştirmiştir (Çelebi ve İnal, 2019).

Aydınlanma Dönemi (18. yy) hem daha önceki dönemlerin katı kurallarına karşı çıkılan, bir anlamda eskiyi yıkarak yerine yeninin getirildiği hem de yine önceki dönemlerde elde edilen bilgi birikimi ve düşünce mirasına ek olarak bilimsel gelişmenin yanı sıra kültürel gelişimin de hedeflendiği bir dönem olmuştur (Gökberk, 1993). Rönesans Dönemi ve Reform Hareketi ile özgürleşen düşünce ve Modern Çağ ile önemi artan bilimsel çalışmalarla birlikte insanın da bilimsel bir mesele gibi değerlendirilmeye başlanması Aydınlanma Döneminde bazı düşünürler tarafından insana ait iç güdülerin ve duyguların göz ardı edilmesi nedeniyle eleştirilmiştir. Bilimsel gelişmelere karşın insanı insani özelliklerinden arındırarak ileriye taşıma düşüncesine “Aydınlanma Karşıtları” olarak adlandırılan düşünürler karşı çıkmış ve

bu düşünürlerden Jean-Jacques Rousseau (1712 – 1778), bilim ve sanat alanında yaşanan gelişmelerin insanlığı ilerletmediğini aksine manevi olarak geriye götürdüğünü ifade etmiştir (Kiraz, Yabancılaşma sorunu ve Hegel, 2011). Rousseau insanda akıldan çok duyguların önem taşıdığını ifade ederek Descartes’in aksine kendi “Ben” anlayışını düşünce ve mantık değil duygular üzerine kurmuş ve yaşadığı dönemin modernleşme sürecini olumsuz olarak niteleyerek bu sürecin insanları hissizleştirmesi ve aidiyet duygusunun yitirilmesi nedeniyle yabancılaşmaya neden olduğunu ifade etmiştir (Cevizci, 2005; Rousseau, J.J., çev., 2009). Modern Çağda üzerinde durulmaya başlanan “Ben” ve “Ben olmayan/Öteki” kavramları da yine öne çıkan Aydınlanma Dönemi düşünürlerinden Immanuel Kant tarafından yeniden ele alınmıştır. Kant’ın doğa gözlemleri ve fiziksel dünyanın yanı sıra zihin ve bilinç konularında yaptığı çalışmalar da kendisinden sonra gelen düşünürleri etkilemiştir. Dolayısıyla 18. Yüzyılın sonunda ele alınmaya başlanan bu konular 19. Yüzyıl düşünce yapısını da etkileyerek zihin ve bilinç ile ilgili yeni bir çalışma alanı oluşturmuştur. Kant’ın ardından Fichte de bilince yönelmiş ve Kant ile Hegel arasında bir bağlantı sağlamıştır. Hegel, Descartes ve ardından Kant’ın evrensel zihin anlayışlarından farklı olarak zihin ve bilincin toplumsal, bireysel ve sosyal yönlerini de incelemiş ve yabancılaşma kavramını günümüzdeki anlamıyla literatüre kazandıran isim olarak kabul edilmiştir (Bilgiç, 2019).

Aydınlanma Döneminde insana ve insanın yabancılaşması konusuna dair tartışmalar akıl etrafında şekillenmiştir. Aynı zamanda bu dönemde akla ve bilime verilen önemle yaşanan bilimsel gelişmeler de makineleşmeyi hızlandırmış ve Sanayi Devriminin temelleri atılmıştır. Bu dönemde Alman ve İngiliz Aydınlanması daha çok bilim insanlarıyla temsil edilirken Fransız Aydınlanması entelektüel çevreler tarafından temsil edilmiş ve Fransız düşünürlerin radikal fikirleri de Fransız İhtilalinin temelini oluşturmuştur. Bu dönemin sonunda Sanayi Devrimi ile üretimin artması, artan üretimin ticari ürün haline gelmesiyle kapitalist sistemin güçlenmesi, kapitalist sistemin ekonomik sınıflara göre toplumsal sınıf ayrımına neden olması, Fransız İhtilali ile yeniden eşitlik, özgürlük ve adalet arayışı içine girilmesi Aydınlanma Döneminin sonunu getirmiş ancak bu dönemde ortaya çıkan fikirler yabancılaşmanın bir problem olarak ele alınarak tanımının ve kapsamının net biçimde ifade edildiği tartışmaların başlamasının yolunu açmıştır.

3.2.4 Yakın Çağda Yabancılaşma: Aydınlanma Tartışmaları

Yakın Çağ (1789 – günümüz) Sanayi Devrimi (18. yy) ve Fransız İhtilali (1789) ile tüm dünyada siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel dengelerin değiştiği dönemdir. Bu döneme kadar yaşanan süreçte Coğrafi Keşifler ile sömürgeciliğin başlaması, Rönesans Dönemi ve Reform Hareketi ile düşüncenin özgürleşmesi, Modern Çağ ve Aydınlanma Dönemi ile bilime ve akla verilen önemin artması ve kitlesel üretimin hızlanması devletlerin sahip oldukları kaynakları kullanarak ekonomik güçlenmeye yönelik adımlar atmasının yolunu açmıştır. Sanayi Devrimi ile makineleşme arttırarak üretimin fabrikalara taşınmış ve kitlesel üretimin başlamıştır. Fabrikalaşma ve üretimin artması ulusal ve uluslararası ticareti geliştirip zenginliği arttırmış ancak beraberinde ciddi problemler de getirmiştir. Üretim artarken üretim sistemi içinde zor koşullarda çalışmak zorunda kalan işçi sınıfı oluşmuş; yapılaşma ve kentleşme hızlanırken kente gelen göçler artmış ve kentsel problemler meydana gelmiş; mekânsal büyüme ve nüfus artışı sağlanırken salgın hastalıklar ortaya çıkmış; kitlesel üretim yapılırken zor yaşam koşullarından dolayı kitlesel ölümler yaşanmıştır (McNeill, 2002). Bu problemler Aydınlanma Döneminde aklın sağladığı teknik gelişmelerin beraberinde insani ve kültürel gelişmeyi getireceğine dair inancı ortadan kalkmıştır. Aydınlanma düşüncesini eleştiren Rousseau'nun, Montesquieu ve Voltaire'in temsil ettiği Fransız Aydınlanması, Fransız İhtilalinin gerçekleşmesinin de yolunu açmıştır. Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan işçi grubu ve toplumun sınıflara ayrılması, Fransız İhtilali ile ortaya çıkan özgürlük, eşitlik ve adalet kavramları dönemin düşünürlerinin sınıf çatışmalarına odaklanmalarına neden olmuş ve yabancılaşma kavramı da bu çatışmalar üzerinden ele alınmaya başlanmıştır (Gökberk, 1993).

Yakın Çağ 18. yüzyılda yaşanan devrimlerin evrensel etkilerinin her alanda hissedildiği dönemdir. Bu dönem insana ve insanın yaşamakta olduğu problemlere bakış açısını değiştirmiş, yabancılaşma da insanın yaşadığı dönemde yüzleşmek zorunda olduğu bir problem olarak kabul edilmiştir. Dönemin düşünürleri yabancılaşma probleminin ortaya çıkış nedenleri ve çözümlerine odaklanmıştır. Yabancılaşma kavramının tarihsel bütünlüğü bozmamak adına Aydınlanma Döneminden başlayarak günümüze kadar geçen süreç yabancılaşma tartışmalarına katkı yapan düşünürlerin görüşleri üzerinden incelenmiştir.

3.2.4.1 Kant: “Ben Bilinci”

Immanuel Kant (1724 – 1804), Aydınlanma Döneminin temsilcisi olarak kabul edilmiştir. Kant’ın Aydınlanma Nedir? Sorusuna Yanıt (1784) başlıklı makalesinde kullandığı “Aklını kendin kullanma cesareti göster!” ifadesi Aydınlanma dönemi tartışmalarının akıl etrafında şekillenmesinin özetidir. Kant’a göre doğa insanları bir başkası veya dışardan bir güç tarafından yönlendirilmekten ne kadar uzak tutmuşsa modern yaşam ve bu yaşamın gereklilikleri de bir o kadar yönlendirilmeye meyilli kitleler yaratmıştır. Yine Kant’ın deyişiyle “makineden fazla bir şey olan insan” içinde bulunduğu modern yaşamın sağladığı imkanların yanı sıra getirdiği mecburiyetlerle birlikte düşünme yetisinden kendi iradesiyle vazgeçmiş ve sağlığını doktoruna, inancını din adamına bırakmıştır. Ancak Kant, aydınlanma için tek gerekenin özgürlük olduğunu ifade etmiş ve zihinsel özgürlüğe ulaşmanın da özgür bir toplum yaratacağını vurgulamıştır. Kant’a göre bu durum otoriteleri de etkileyecek ve insan onuruna yakışır politikalar uygulamaya mecbur bırakacaktır (Kant, I., çev., 1984).

Kant hem Fransız İhtilalinin getirdiği özgürlük kavramından hem de kendisinden önceki Modern Çağ düşünürlerinin fikirlerinden etkilenerek her şeyin akıl ile açıklanabileceği ve formüllerle ispatlanabileceği görüşünü benimsemiştir. Ona göre insan zihninin işleyişi de bilimsel temellere dayandırılarak açıklanmalıdır. Kant, zihnin sezgi ve deneyimlerle bilgiyi ürettiğini ifade ederek sezgi kalıplarının zaman ve mekâna bağlı olduğunu, bu kalıplarla üretilen bilginin de insanın çevresini algılamasını sağladığını öne sürmüştür. Ancak bu durumda bilginin insanın sezgi ve deneyimleriyle şekillenen öznel koşullara göre oluştuğunu belirterek insanın bilgisi dışında var olanın bilinemeyeceğini ifade eder (Kant, I., çev., 2001). Bu durumda insan zihninde üretilen düşünce (fenomen) ile gerçek dünyada var olan varlık (numen) arasında bir bağlantı eksikliği problemi ortaya çıkar. Kant’ın bilginin sınırlı, zihin ötesinin bilinmesinin imkânsız olduğunu ifade etmesi daha sonra Hegel tarafından eleştirilmiştir (Cevizci, 2005).

Kant yabancılaşmayı zihin ve bilinç üzerinden açıklamıştır. Descartes etkisiyle Kant’ın benimsediği görüşe göre “Ben” kavramı veya “Ben Bilinci” düşünen o halde var olandır ancak düşünen ve düşünülen arasındaki bağlantıyı kurmaması da Fichte tarafından eksik bulunmuştur. Fichte, bu eksikliği gidermek adına düşünen ile

düşünülen arasındaki bağlantıya odaklanmış ve onun düşünceleri yabancılaşma kavramının ele alınışı için yol gösterici olmuştur (Bilgiç, 2019).

3.2.4.2 Fichte: “Mutlak Ben”

Johann Gottlieb Fichte (1762 – 1814), yabancılaşma kavramını felsefî alanda ilk kullanan düşünürlerdendir. Fichte’nin düşüncesinin temeli Kant ve Fransız İhtilali. Kant’tan devraldığı “Ben” düşüncesini büyük ölçüde benimsemiş olmasına karşın Kant’ı bazı yönlerden eleştirerek kendi düşüncesini ondan ayırmıştır (Ünsalan, 2019). Fichte’ye göre Kant’ın düşünce sisteminin temel dayanakları ve çıkış noktasını oluşturan sorusu eksiktir ve aklı her şeyin üstüne tutan Kant’ın akla aykırı bulduğu bir soruyu sorması imkansızdır (Fichte, J.G., çev., 2006). Kant “Ben” olanın ancak aksi ile yani “Ben olmayan/Öteki” olanın varlığı ile kanıtlanabileceğini ifade ederken Fichte bu iki kavramı birbirinden ayırmak yerine düşüncesini “Mutlak Ben” kavramı etrafında şekillendirmiştir. Fichte’ye göre “Ben” kavramı dışardan bir “Ben olmayan/Öteki” tarafından tanımlanamaz ancak “Mutlak Ben” olanın gerçekleşmesi için bu iki durumun birbiri ile karşılaşması gerekir (Çelebi ve İnal, 2019). Fichte, Kant’ın aksine “Ben” ile tanımlananların dışında kalanın “Ben olmayan/Öteki” olduğunu ifade etmiş ve buradan yola çıkarak “Ben” kavramını olumlu “Ben olmayan/Öteki” kavramını ise olumsuz olarak nitelemiştir. Ona göre olumlu olan “Ben” kavramının da doğrudan irade ve özgürlük ile ilişkilidir dolayısıyla dışardan bir faktör tarafından belirlenmez aksine kendi kendini tanımlar.

Fichte’nin düşüncesinin temelinde yer alan irade ve özgürlük kavramlarında da Fransız İhtilalinin izleri vardır. Fransız İhtilalinin önde gelen savunucuları arasında gösterilen Fichte, Fransız Devrimi Üzerine Kamunun Yargısını Düzeltmeye Dair Katkı (1793/94) başlıklı denemesinde devrimin insanlara göz ardı edilemez bir özgürlük fikri verdiğini vurgulamış ve “Ben” olanın ancak özgür olduğunda gerçek olabileceğini belirtmiştir (Yıldırım, 2011). Modern Çağ düşünürlerinin fikirlerinde de kabul edildiği üzere yabancılaşmanın ortaya çıkması için bir şeyin en az iki halinin bilinmesi ve birinden bir diğerine geçilmesi gerekir. Fichte, yabancılaşma için gerekli ön koşul olan iki durumu “Ben” ve “Ben olmayan/Öteki” olarak nitelemiş,

yabancılaşmanın fark edilebilmesi için de “Mutlak Ben” olarak tanımladığı daha üst düzey bir bilinç varlığının gerekli olduğunu ifade etmiştir. Fichte yabancılaşma kavramının ele alış biçimiyle Kant ve Hegel arasında önemli bir bağlantı sağlamış ve onun “Mutlak Ben” üzerinden açıkladığı düşüncelerini Hegel “Mutlak Ruh” olarak tanımlayarak yabancılaşma kavramını günümüzdeki anlamıyla literatüre kazandırmıştır (Bilgiç, 2019).

3.2.4.3 Hegel: “Mutlak Ruh”

Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770 – 1831), Yabancılaşma kavramını ‘Entausserung’ ve ‘Entfremdung’ kavramları üzerinden ele almış ve Tinin Görüngübilimi’nde (1807) detaylı olarak inceleyerek felsefenin temel kavramlarından biri haline getirmiştir. Hegel, düşüncesini önceki düşünürlerin fikirlerinin sentezleyerek temellendirmiş ancak esas olarak Kant’ın felsefesinin eleştirisi ve Yunan İdealizmini kaynak olarak almıştır. Dolayısıyla günümüz literatürüne kazandırdığı yabancılaşma kavramının açıklamasında da düşüncesini etkileyen kaynakların izleri bulunmaktadır.

19. Yüzyılın en önemli çalışma alanı haline gelen zihin ve bilinç üzerine çalışan Hegel yabancılaşmayı Kant ve Fichte’ye benzer biçimde insan zihni üzerinden ele almıştır. Hegel, Kant’ta olduğu gibi her şeyin akılcı ve mantığa dayanan bir ilke ile açıklanması gerektiği görüşünü benimsemiş (Hegel, G. W. F., çev., 2004) ancak hem Kant’ı zihinde oluşan düşünceler ve dünyada var olan gerçekler arasında yaptığı ayırımla bu ilkeye ulaşmaya engel olması bakımından eleştirmiş hem de Kant’ın aksine insan düşüncesinin sınırsız bir bilme gücüne sahip olduğu ve karşılaştığı her nesneyi özümseyebileceğini öne sürmüştür (Hegel, G.W. F., çev., 1986). Hegel’e göre insanın bilgisi kendi zihni ile sınırlıysa bu bilginin dışında kalan dünya insan zihninden farklı bir başka zihnin eseri olmalıdır. Bu açıdan insan zihni dışında kalanların bilinebilmesi için üst bir bilincin gerekli olduğunu savunmuş ve bu bakımdan Fichte ile aynı görüşü paylaşmıştır. Ancak Fichte üst bilincin oluşması için birbirine zıt iki bilincin karşılaşması gerektiğini savunurken Hegel, farklı bilinç düzeylerinin de var olduğunu söyler (Cevizci, 2005).

Kant'ın fikirleri ve Kant'ın felsefesini eleştiren Fichte'nin görüşlerine ek olarak Yunan düşünürlerinden de etkilenen Hegel, insanın fiziki bedeni ve ruhu arasında ayırım olduğunu kabul etmiştir (Ofloğlu ve Büyükyılmaz, 2008). Ruhun yaşadığı dünyanın yabancı olduğu fikrinden hareketle Hegel, ruhun kendi deneyimleri dışında kalan bilgiye ulaşmak için yabancı olduğu bir durumdan diğerine devamlı bir hareket halinde olduğunu, bu sayede Fichte'nin "Mutlak Ben" Hegel'in "Mutlak Ruh" olarak tanımladığı üst seviyeye ulaşacağını ifade etmiştir. Hegel, ruhun geçirdiği bu değişim sürecini yabancılaşma olarak tanımlamış ve süreci ruhun bilinçsizce gerçekleştirdiği dolayısıyla kaçınılması mümkün olmayan ancak ruhun gelişimini sağlaması bakımından olumlu olan bir evrim süreci olarak nitelendirmiştir. Hegel'e göre ruh yaşadığı dünyaya yani kendi yarattığı çevreye uzaklaşmış, ilk önce kendini yaşadığı çevreden ayrı görüp daha sonra çevrenin kendisi tarafından üretildiğini kavramıştır. Hegel, ruhun içinde bulunduğu çevrenin kendi eseri olduğuna dair kavrayış eksikliği yaşamalarının yabancılaşmaya neden olduğunu, bu kavrayış eksikliğinin giderilmesi için ruhun en üst bilince ulaşana kadar bu evrim sürecinin tekrarlandığını ifade etmiştir. En üst bilinç olarak tanımladığı "Mutlak Ruh" da kendi bilincinin farkındadır, nesnel ve geçerli ilkeleri ortaya koyabilir ve diğer bilinçler tarafından tanınır ki Hegel "Ben" olanın gerçekleşebilmesi için "Ben olmayan/Öteki" tarafından varlığının kabul edilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Hegel, G. W. F., çev. 1986).

Hegel'e göre "insan öz bilinçtir" ve kendi bilincinin farkındadır. Bilinç, öz bilince ulaşmadan önceki aşamadır ve öz bilincin var olabilmesi içinde diğer öz bilinçler tarafından tanınmaya ihtiyacı vardır (Bumin, 2010). Hegel insanın kendini "Ben" olarak tanımlayabilmesi ve öz bilince ulaşabilmesi için yaşaması gereken süreci "Efendi-Köle Diyalektiği" ile açıklamıştır (Güllük, 2020). Hegel Efendi ve Köle olarak adlandırdığı bilinçleri "... *karşıt oldukları ve bir birliğe yansımaları henüz ortaya çıkmış olmadığı için, iki karşıt bilinç şekli olarak vardırırlar; biri özü kendi-için-olmak olan bağımsız bilinç, öteki ise özü bir başkası için yaşamak ya da olmak olan bağımlı bilinçtir; birincisi Efendi, ikincisi Köledir*" (s. 128) şeklinde açıklar. Ona göre öz bilincin özünde birbirine karşıt duran bu iki durum vardır, dolayısıyla kendi varlığını ve bağımsızlığını korumak isteyen Efendi, ilk olarak Köleyi ortadan kaldırmak ister. Karşıt bilinçler arasındaki çatışmada Efendi kendi bağımsızlığını ispatlamış, Köle de Efendinin bağımsızlığı karşısında kendisini bağımlı bir varlık

olarak tanımlayarak var olmuştur. Bu durumda Efendi varlığını Kölenin varlığına borçludur ve onu yok ederek aynı zamanda kendi varlığının da yok olmasına neden olacaktır. Efendi gücünü ve özgürlüğünü Kölenin varlığı ile anlamlandırabilirken Köle de kendi durumunu Efendini gücü ile kıyaslayarak kavrar. Hegel’e göre “Ben” olanın gerçekliği için gerekli olan tanınma koşulu Efendi ve Kölenin birbirleri üzerinden kendilerini tanımalarının yanı sıra “Öteki” olarak tanımladıkları karşıt bilinci de tanımaları ve onun tarafından tanınmalarını gerektirir (Hegel, G. W. F., çev., 1986). Hegel, Efendi ve Köle arasındaki ilişkiyi öz bilinç açısından “Korku” ve “Çalışma” kavramları ile inceler. Kölenin Efendi karşısında hissettiği korku onu Efendinin istekleri doğrultusunda çalışmaya iter. Efendi, Köle aracılığıyla isteklerine ulaşabilir ancak bu durumda her istediğini elde eden bir canlı olmaktan öteye de gidemez. Öte yandan Köle çalışarak nesneyi dönüştürebilen bir bilinç olduğunun farkına varır ve nesneyi dönüştürürken kendisini de geliştirir, doğayı dönüştürürken kendisini de biçimlendirir. Köle için Efendi karşısında hissedilen korku öz bilince ulaşmak için tek başına yeterli değildir ancak onu çalışmaya iten ve kendi gücünün ve bilincinin farkına varmasını sağlayan başlatıcı unsurdur (Bumin, 2010). Hegel’in hem Efendi ve Köle arasındaki çatışma hem de çalışma ve emek üzerinden açıkladığı öz bilince ulaşma süreci yalnızca felsefe tartışması olarak kalmamış tarihi süreç içindeki toplumsal sınıf farkları ve Tanrı-İnsan bağının irdelenmesinde de yol gösterici olmuştur.

Çağdaşı olduğu düşünürlerde olduğu gibi Hegel’in düşüncelerinde de önemli etkisi olan Fransız İhtilali ile gelen özgürlük ve bireysellik düşüncesi onun “Mutlak Ruh” olarak tanımladığı üst düzey bilince ithaf ettiği diğer bilinçler tarafından tanınma ve ancak bu şekilde kendini gerçekleştirebilme şartına da ışık tutmaktadır. Hegel, Fransız İhtilali ile bireysel özgürlüğe yapılan vurgunun toplumun beklenti ve eğilimlerinin göz ardı edilmesine neden olduğunu ve bu şekilde kurulan yeni düzenin topluma bir dayatma olduğunu dolayısıyla bu durumda özgürlükten değil ancak kısıtlamadan bahsedilebileceğini ifade etmiştir. Hegel’e göre bireysel istekler toplum tarafından şekillendirilirken gerçek bir özgürlükten bahsedilmesi de mümkün değildir (Hegel, G.W.F., çev., 1991).

Hegel yabancılaşma kavramını soyut bir biçimde ifade etmesi bakımından kendinden sonra gelen düşünürler tarafından eleştirilse de yabancılaşma probleminin nedenlerini zaman ve mekâna bağlı olarak değerlendirip psikolojik, toplumsal ve

kültürel sonuçlarını da irdelemiştir (Cevizci, 2005). Daha sonra Marx, Hegel'in emek üzerinden ifade ettiği düşüncelerini geliştirerek yabancılaşma kavramını felsefenin ardından iktisadın çalışma konusu haline getirmiştir.

3.2.4.4 Feuerbach: “Tanrı”

Ludwig Andreas Feuerbach (1804 – 1872), Hegel ile felsefenin tartışma konusu haline getirilen Yabancılaşma kavramının soyut olarak ele alınış şekline karşı çıkmıştır (Osmanoğlu, 2016). Ancak kavramın ele alınış biçimini eleştirmesine karşın “*Hegelci felsefe, bugüne kadarki sistemlerin gerçekten en mükemmelidir. Hegel, Fichte’nin isteyip de başaramadığını başarmıştır, çünkü Fichte başlangıçta özdeş bir sonla değil, bir gereklilikle bitirmektedir sistemini*” ifadesiyle Fichte’nin “Mutlak Ben” Hegel’in “Mutlak Ruh” üzerinden kurduğu sistemi yorumlamıştır (Feuerbach, L.A., çev., 2012, s. 17). Hegel’in “Mutlak Ruh” olarak tanımladığı kavramı “Tanrı” olarak niteleyen Feuerbach, yabancılaşmayı da din üzerinden ele almıştır. Feuerbach’a göre yabancılaşma probleminin nedeni insanın kendi öz niteliklerini Tanrı’ya atfetmesi ve Tanrı’yı ulaşılmaz bir varlık olarak görmeye başlamasıyla kendi özüne uzaklaşmasıdır (Cevizci, 2005).

Hegel’in öne sürdüğü şekilde insanın “Mutlak Ruh” düzeyine yani Tanrı’ya ulaşma sürecinin ruhu ileri taşımadığını aksine kendi özüne uzaklaşmasına neden olduğunu ileri sürmüştür (Holz, 2017). Bu nedenle Hegel için olumlu olan yabancılaşma Feuerbach tarafından olumsuz olarak nitelendirilir. Feuerbach, Hegel’in görüşleri Hristiyanlığın Özünü (1841) adlı eserinde;

“İnsanın özü Tanrısal bilinç ise; niçin insanı kendi bilincine yabancılaştırıyorsun ve bu bilinci ondan farklı bir özün, bir nesnenin öz bilinci yapıyorsun? Niçin Tanrıya özü, insana yalnızca bilinci ithaf ediyorsun? İnsanın Tanrıya ilişkin bilgisi Tanrının kendisine ilişkin bilgisi değil mi? Bu nasıl bir uyumsuzluk ve çelişkidir? Bunu tersine çevir, o zaman hakikati bulursun: İnsanın Tanrıya ilişkin bilgisi kendi özüne ilişkin bilgidir ve Tanrının bilinci neredeyse özü de orada yani insandadır” şeklinde eleştirmiştir (Feuerbach, L.A., çev., 2008, s. 300)

Feuerbach’a göre insan ancak kendine ait olan nitelikleri yeniden kendisinde toplamayı başarabildiği zaman yabancılaşma sürecinden kurtulabilir (Ofloğlu ve Büyükyılmaz, 2008). Marx, Feuerbach Üzerine Tezler (1845) adlı eserinde Feuerbach’ta yer alan yabancılaşmanın din boyutunu doğru bulmakla birlikte bunun yabancılaşmanın ancak bir boyutu olduğunu ifade etmiş ve Feuerbach’ın eleştirileri Marx’ın görüşlerinin oluşmasına zemin hazırlamıştır (Ertaylan, 2007).

3.2.4.5 Kierkegaard: “Kaygı”

Søren Kierkegaard (1813 – 1855), Yabancılaşma kavramını Feuerbach’a benzer şekilde Tanrı-insan arasındaki bağlantı üzerinden ele almıştır. Ancak Feuerbach, insanın Tanrı’yı kendinden farklı kabul edip ona ulaşma çabasının yabancılaşmaya yol açtığını savunurken, Kierkegaard aksine dünya yaşamının insanın özünü yani Tanrı’yı unutmasına ve yabancılaşmasına neden olduğunu savunmuştur. Kierkegaard, Orta Çağ düşünürlerinin fikirlerine benzer şekilde yabancılaşmayı insanın işlediği ilk günah ile ilişkilendirmiş, günahı nedeniyle dünyaya gönderilen insanın da buraya yabancı olduğunu ifade etmiştir (Kierkegaard, S., çev., 2013).

İlk günah özgür iradeyle işlendiğine göre özgürlük de yabancılaşmanın ortaya çıkması için bir nedendir ki Kierkegaard bu düşüncesiyle kendisinden önceki düşünürlerin tam tersi bir fikri benimsemiş olur. Kierkegaard’a göre dünyanın yabancıları olan ruh kendi özünü bulmak için üç evreden geçer. “Estetik Yaşam Evresi” olarak adlandırdığı ilk evrede insan kendi bireyselliğini ortaya çıkarır, toplumsal kurallardan ve sorumluluktan kaçınır. Bu evrede mutluluğunu da dış koşullara bağlar ve böylece kaygı ve korku hissine kapılır. İlk evrede yaşadığı huzursuzluk insanı “Etik Yaşama Evresi” olarak adlandırılan ikinci evreye taşır. Burada ilk evrenin aksine insan toplumsal kurallara uyar ve böylece toplum tarafından dışlanmaz. Ancak bu durumda kendi özne benliğini kaybetmiş ve kendine yabancılaşmış olur. Bu durumda insan kendine dönme ihtiyacı duyar ve “Dinsel Yaşam Evresi” olarak adlandırılan üçüncü evreye geçer. Kierkegaard, din kurallarına göre yaşayan insanın topluma ve kendi benliğine uzaklaştığını ancak insanın korku ve kaygıdan ancak Tanrı ile bağ kurarak kurtulacağını ifade eder. Dolayısıyla bu son evredeki yabancılaşma Kierkegaard için olumlu hatta olması gereken bir durumdur (Uyanık, 2017).

Kierkegaard, Hegel'in düşüncelerini ruhun mutlak ve sonsuz bir döngü tarafından ileriye taşınmasının ancak insanın bu döngünün kaynağına inanması ile gerçekleşebileceğini, bunun da inanç ile mümkün olduğunu ifade ederek eleştirmiştir (Kierkegaard, S. çev., 2013). Kierkegaard, Rasyonalizmin inancı açıklamada yetersiz kalacağını ve dini temele dayandığı yabancılaşma kavramının anlaşılabilmesi için insanın öznelliğine odaklanılması gerektiğini ifade ederken Marx kavramın tarihsel süreçler ve neden-sonuç ilişkisinin öne çıkartılarak nesnel bir biçimde tartışılması gerektiğini savunmuştur (Akyıldız, 1998). Bu yönleriyle Kierkegaard'ın düşünceleri diğer düşünürler ile ters düşmesine karşın o dolaylı olarak da olsa modernleşmenin, modern yaşamın, özgürlük ve sorumluluk hislerinin insanın özünü unutmasına neden olduğunu vurgulayan düşünürlerin öncüsü olarak kabul edilir (Uyanık, 2017).

3.2.4.6 Marx: “Kapitalizm”

Karl Marx (1818 – 1883), öncüllerinin Yabancılaşma kavramı için ortaya koydukları düşünce mirasına ek olarak kavramı nedenleri ve sonuçları üzerinden tarihsel ve toplumsal bağlam içinde ele almıştır (Tolan, 1980). Marx'ın fikirleri hem Hegel hem de Hegel'in eleştirisini yapan Feuerbach ile şekillenmiştir. Marx, Hegel karşısında kendi görüşlerini;

“Benim diyalektik yöntemim Hegel’ci yöntemden yalnızca farklı değil, onun tam karşıtıdır da. Hegel için insan beyninin yaşam süreci yani düşünme süreci - Hegel bunu “Fikir” (İdea) adı altında bağımsız bir özneye dönüştürür- gerçek dünyanın yaratıcısı ve mimarı olup, gerçek dünya, yalnızca fikrin dışsal ve görüngüsel biçimidir. Benim için ise tersine, fikir, maddi dünyanın insan aklında yansımından ve düşünce biçimlerine dönüşmesinden başka bir şey değildir” şekilde tanımlamıştır (Marx, K., çev. 2011a, s. 26).

Hegel'in zihinsel boyutta tartıştığı yabancılaşma Marx için insanın günlük yaşamında her gün yüzleşmekte olduğu bir problemdir. Hegel'in düşüncesinin “insanoğlunun gerçek tarihine, insanın yaratıcı eylemine, onun ortaya çıkışının tarihine” aktarılması gerektiğini ifade ederek problemin temel nedenini insanın içinde bulunduğu yaşam koşullarında aramak gerektiğini belirtmiştir. Marx, Hegel'in aksine

bu problemin kaçınılmaz bir süreç olmadığını aksine nedenlerinin tespit edilmesinden sonra bu nedenlerin ortadan kaldırılmasıyla yabancılaşma probleminin aşılabileceğini öne sürmüştür. Hegel'den ayrılan düşüncesinin yanı sıra Feuerbach'ın belirttiği dinsel yabancılaşmanın da yabancılaşma probleminin ancak bir boyutu olduğunu ifade etmiştir. Marx, Hegel'in düşüncesini eleştirmesi bakımından Kierkegaard ile ortak noktada buluşmuş ve her iki düşünür de Hegel'in düşüncesinin ötesine nasıl geçilebileceği sorusuna odaklanmıştır. Yine her iki düşünür de bu sorunun Hegel'den koparak yeni bir başlangıç ile mümkün olabileceği konusunda hem fikir olmalarına rağmen Kierkegaard bu yeni başlangıcın insanın iç dünyasına odaklanıp Tanrı'ya yönelmesiyle mümkün olduğunu savunurken Marx, insanın içinde yaşadığı toplumla bağına yani dış dünyaya yönelmiştir. Bu açıdan Kierkegaard ve Marx eleştirileri ve çözüm yollarıyla Hegel'den eşit uzaklıkta ancak zıt yönlerdedir (Ortega-Villaseñor, 2021). Marx, Hegel'i gerçek bir problemi soyut olarak ele aldığı için, Feuerbach'ı insanın kendinden uzaklaşmasını bireysel boyutta değerlendirip toplumsal özelliklere değinmediği için, Kierkegaard'ı da insanın öznel niteliklerine odaklanırken nesnellliğini göz ardı ettiği için eleştirmiştir.

Marx, kendi düşünce sistemini kurarken Rousseau'nun görüşlerinden etkilenmiştir. Aydınlanma Döneminin genel düşünce yapısını eleştiren Rousseau, bilimsel gelişmelerin insani özellikleri geri planda bırakmasıyla insanların mutsuzluğa sürüklendiğini, bu mutsuzluğun temel nedeninin toplumsal eşitsizliğe, toplumsal eşitsizliğin de özel mülkiyete dayalı ekonomik farklardan kaynaklandığını ifade etmiştir. İnsanın mutsuzluğuna ilahi bir gücün ve ulaşılması gereken zihinsel bir boyutun eksikliğinin değil insanların ve toplumların tutumu olduğunu öne süren Rousseau, zihinsel tartışmaları gerçek insan hayatına taşımasıyla Marx'ın düşünceleri üzerinde etkili olmuştur. Marx, ilk çalışmalarında yabancılaşma problemini din üzerinden ele almış ancak daha sonra Rousseau'nun fikirlerinin etkisiyle problemin tarihsel ve toplumsal süreçlerden kaynaklandığını vurgulamıştır. Marx, dinin yalnızca toplum düzenini korumak için bir araç olduğunu ve bu araçla toplumun bir kesiminin diğer kesimi üzerinde egemenlik kurduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla yabancılaşma probleminin nedenlerinden bir olarak görülen dinin ve dinin getirdiği egemenliğin kaldırılması gerektiğini söylerken bir taraftan da problemin asıl çözümünün toplumun alacağı ve uygulayacağı radikal kararlar olduğunu belirtmiştir (Ertaylan, 2007).

Marx, Yahudi Sorunu (1843) ve Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi'nde (1843) yabancılaşma kavramına odaklanmamış ancak kavramın probleme dönüşmesindeki nedenleri ve çözüm yollarını ele almıştır. Yahudi Sorunu'nda Hristiyanlık ve Yahudilik (Musevilik) arasındaki ortak köklere vurgu yaparak Hristiyanlığın Musevilik ile gelen fikri evrensel hale getirdiğini ifade etmiştir. Yabancılaşma ve din arasındaki bağlantıyı da *“Yahudilik ancak o zaman evrensel egemenliğe ulaşabilmiş ve yabancılaşmış insanı ve doğayı elden çıkarılır kılıp satılıklaştırmak için, egosal gereksinimin ve ticaretin köleliğine tabi nesnelere çevirmiştir”* (s. 51) şeklinde belirtmiştir. Aynı eserinde yabancılaşma probleminin nedeni olarak kabul ettiği dinin devletler tarafından egemenlik aracı olarak kullanılmasına da değinen Marx'a göre inanca dayalı devlet yapılanmasında halk, halktan üstün olan ve gücünün Tanrı tarafından bahşedildiğine inanılan kral tarafından yönetilir, yasalar vahiyler ile şekillenir ve toplum farklılıklarına göre sınıflara ayrılır. Dinin devlet üzerinden gerçek insan yaşamını şekillendirmesine dikkat çeken Marx'a göre bu yapı içinde insanların kendi bireyselliklerinden koparak toplumsal rollerini benimsemeleri kendilerinden uzaklaşmalarına neden olur. Marx, tarif ettiği probleme çözüm olarak egemenlikte yalnızca kralın değil toplumun da söz sahibi olması gerektiğini belirtmiş ancak toplum içindeki insanları da *“toplumumuzun örgütlenmesi yüzünden çürümüş, kendini kaybetmiş, yabancılaşmış, insanlık dışı ilişki ve öğelerin egemenliğine bırakılmış, tek kelimeyle gerçek bir cinsil² varlık olamamış”* olarak tanımlamıştır (Marx, K., çev. 1997a, s. 27). Marx, Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi'nde (1843) insanı *“dünyanın dışında herhangi bir yere çekilmiş soyut bir öz değildir”* olarak tanımlayıp yabancılaşma probleminin tarihsel neden ve sonuçlarına odaklanılmasının önemini de;

“Öyleyse, gerçeğin öteki dünyasının yitip gitmesinden sonra bu dünyanın gerçeğini ortaya koymak tarihin görevidir. İnsanın öz yabancılaşmasının kutsal biçimlerini bir kez açığa çıkardıktan sonra kutsal olmayan biçimleri içindeki öz yabancılaşmayı da açığa çıkarmak ilkin tarihin hizmetinde olan felsefenin görevidir. Böylece gökyüzünün eleştirisi yeryüzünün eleştirisine, dinin eleştirisi hukukun eleştirisine, tanrıbilimin eleştirisi de siyasetin eleştirisine dönüşür”

² Cinsil: *“İnsanın, cinsil bir varlık olduğunu söylemek, öyleyse insanın kendi öznel bireyseliği üstüne yükseldiğini, nesnel evrenseli kendinde tanıdığını ve sonlu varlık olarak kendini aştığını söylemek demektir. Başka bir deyişle o, bireysel olarak İnsan'ın temsilcisidir”* (Marx, K., çev. 2011b, s. 144)

şeklinde ifade etmiştir (Marx, K. çev., 1997b, s. 193).

Marx'ın yazıldıktan yaklaşık 80 yıl sonra ilk kez yayımlanan Moskova'da 1844 El Yazmaları'nda insanın doğadan uzaklaşıp onu şekillendirebilme gücünü fark etmesiyle doğa üzerinde egemenlik kurmaya başladığını böylece artık doğayı kendi türünden değil aksine "Başka/Öteki/Hasım" olarak gördüğünü belirtmiştir. Yabancılaşmanın kökenlerini insan faaliyetlerine dayandıran Marx, benzer biçimde tüm insan yapıtlarının, devlet yapısının ve din gibi değerlerin de önce insan tarafından yüceltildiğini daha sonra bu değerlerin insanın karşısına bir güç olarak dikildiğini vurgulamıştır. Marx, tarihin başından beri var olduğunu kabul ettiği yabancılaşma durumunun kapitalist sistem ile en üst noktaya ulaştığını ifade etmiş ve bu sistem içinde işçinin emeğinin ürünü olan nesnenin işçi karşısında bağımsız bir güç haline geldiğini vurgulamıştır. Marx'a göre işçinin emeği ve ürünü arasındaki bu uzaklaşmaya kapitalizm ve kapitalist sistemin ekonomik koşulları neden olur. Kapitalist sistem içindeki işçinin durumunu;

"İşçi ne kadar zenginlik üretir, üretimi erk ve hacim bakımından ne kadar artarsa, o kadar yoksul duruma gelir. Ne kadar meta üretirse, o kadar ucuz meta olur. İnsanların dünyasının değersizleşmesi, nesnelerin dünyasının değer kazanmasıyla orantılı olarak artar. Emek yalnızca meta üretmekle kalmaz; genel olarak meta ürettiği ölçüde kendi kendini ve işçiyi de meta olarak üretir" şeklinde açıklamıştır (Marx, K., çev., 2011b, s. 140).

Marx, ekonomik düzen ile ilişkilendirdiği yabancılaşmayı "Çalışma/Emek" üzerinden ele almış ve emeğin işçinin dışında olması, yani onun özüne ilişkin olmaması, emeğin de işçinin kendini olumlamayıp yadsıması durumunu "Emeğin Yabancılaşması" olarak tanımlamıştır. Marx'ın insanın dünyayı dönüştürerek kendi varlığını gerçekleştirdiği emek olarak tanımladığı "Yaratıcı Emek" kapitalist sistem içinde kendine yer bulamamış ve sistem insanın varlığının olumlamasını değil ancak yadsımasını oluşturan "Yabancılaşmış Emek" kavramını ortaya çıkartmıştır. Marx'a göre "Yabancılaşmış Emek" kendi yaşamını insana yabancılaştırırken, insanı türüne/cinsine de yabancılaştırır. *"İnsan cinsil bir varlıktır"* (s. 144) diyerek hem insanın yalnızca ihtiyacı için araç üretmeyen, ürettiğine kendi özünü aktaran bir üretici olduğunu hem de kendi dışında kalan diğerlerinin farkında olan toplumsal bir varlık

olduğunu ifade etmiştir. Marx, “Yabancılaşmış Emek” ile ortaya çıkan sonuçları *“Yabancılaşmış emek insandan kendi üretim nesnesini çekip alırken ondan cinsil yaşamını, onun gerçek cinsil nesnelliğini de koparıp alır”* şeklinde, insanın kendi toplumsal varlığına yabancılaşmasının sonucunu da *“İnsan insana yabancılaşmıştır. İnsan kendi kendisinin karşısında iken onun karşısında da olan ötekidir”* şeklinde ifade etmiştir (Marx, K., çev., 2011b, s. 147-148).

Yabancılaşma işçinin karşısına emeğinin ürününü bir yabancı olarak çıkarırken aynı zamanda insanın kendinden farklı gördüğü “Öteki” olarak nitelendirdiği insanlarla olan ilişkisini de belirler. Marx, bu ilişkileri “Yabancılaşmış Emek” ve “İşçi” kavramları üzerinden açıklamıştır. Ona göre kapitalist sistem içindeki işçi emeğinin yanı sıra emeğinin efendisi ile de karşı karşıyadır. Böylece Marx, “Yabancılaşmış Emek” kavramının “Özel Mülkiyet” kavramını, emeğin yabancılaşmasının sonucu olarak işçinin emeğinin ürünü karşısında elde ettiği ödülün de “Ücret” kavramını ortaya çıkardığını belirtmiştir. Marx’a göre kazanacağı ücret karşısında köleleşen işçinin kurtuluşu, tüm insanlığın kölelikten kurtulup özgürleşmesi anlamına gelir (Marx, K., çev., 2011b). Ekonomik koşulların etkisi piyasa ile sınırlı kalmaz aksine insanlığı şekillendirebilecek bir güç haline gelir. Toplum ekonomik koşullarına göre varlıklı/mülk sahibi sınıf ile işçi sınıfı olarak ikiye ayrılır dolayısıyla ekonomik koşullar toplum içindeki konumları da belirlemiş olur. Yabancılaşma probleminin toplumun her kesimi için geçerli iken toplumsal sınıflar üzerindeki etkisinin farklı olduğu;

“Mal-Mülk sahibi sınıf ve proletarya aynı insani yabancılaşmaya uğramışlardır. Ama mal-Mülk sahibi sınıf, bu yabancılaşma içinde rahat ve huzur duyar; kendi varlığının kabulünü bu yabancılaşma içinde bulur; bu yabancılaşmanın kendi öz kuvveti olduğunu bilir; bu yabancılaşma içinde insani hayata benzer bir yan bulur. Oysa proletarya, kendi yabancılaşması içinde mahvolduğunu hisseder; bu yabancılaşmada, kendi güçsüzlüğünü ve gayri insani bir hayatın gerçekliğini (elle tutulurluğunu) bulur” şeklinde ifade edilmiştir (Marx, K. ve Engels, F., çev., 1976, s. 61).

“Özel Mülkiyet” kavramının gelişmesi “İş Bölümü” kavramını ortaya çıkarmıştır. Toplumsal gelişmenin sağlanması için en önemli faktörlerden bir olarak görülen iş

bölümü, üretim gücünü artırıp uzmanlaşmayı sağlaması bakımından toplumun ilerlemesine imkân verirken aynı zamanda üretim sürecini parçalayarak işçilerin birbirinden uzaklaşmasına ve ortaya çıkan ürünün yabancı olarak algılanmasına neden olur. Toplumsal bir varlık olan insan üretim sürecinde ortaya çıkan iş bölümü ile yalnızca ekonomik anlamda değil toplumsal anlamda da parçalanmaya başlamış, toplum sınıflara ayrılmış ve toplumsal sınıflar arasında çatışmalar yaşanmıştır. Dolayısıyla bu durumla birlikte toplumsal sınıflar arasında ekonomiye hâkim sınıf ve hâkim sınıfın yönlendirmelerini kabul etmekle yetinen sınıf ortaya çıkmıştır (Marx, K. ve Engels, F., çev., 1968). Hem “İş Bölümü” hem de “Özel Mülkiyet” kavramları üzerinden açıklanan toplumsal sınıf ayrımının en önemli örneği kır-kent ayrımı olarak gösterilirken uzmanlaşmanın yoğun olduğu kent toplumu kendi içinde de alt sınıflara ayrılmıştır. Marx’ın Hegel’in eleştirisi üzerine kurduğu yabancılaşma düşüncesi ilk eserlerinden itibaren hem değişmiş hem de gelişmiştir. Marx’ın “Mal-Mülk Sahibi/Varlıklı Sınıf” ile “Proletarya/İşçi Sınıfı” üzerinden yaptığı toplumsal sınıf ayrımı Hegel’in Efendi-Köle Diyalektiği’ne atıfta bulur. Marx, Hegel’in soyut düşüncesini, yaşadığı dönemin toplumunun gerçekleri üzerinden irdelemiştir. Hegel’de “Çalışma” ile Köle, Efendinin isteklerini yerini getirip onu zenginleştirirken Marx’da da Proletarya (İşçi) çalışarak kapitalist sistem içinde sözü geçen sınıfı zenginleştirmiştir. Marx’a göre yabancılaşma problemiyle en çok yüzleşen işçi sınıfının hareketi yalnızca işçi sınıfını değil tüm insanlığı kurtaracaktır.

Marx’ın ekonomi üzerinden ele aldığı ve birden çok kavramla açıkladığı yabancılaşma yaşandığı dönemde insanın yüzleşmek zorunda kaldığı bir problem haline gelmiştir. Marx, problemin çözümüne ulaşmak için ilk olarak problemin nedenlerinin analiz edilmesi gerektiği fikrinden yola çıkarak ekonomik düzenin toplumsal düzeyde neden olduğu yabancılaşma probleminden üç sonuç çıkartmıştır: (1) kapitalist sistem içindeki insanların çoğu yabancılaşmıştır, (2) bu sistem devam ettiği sürece insanların özgürleşebilmeleri mümkün değildir, (3) Yabancılaşma problemi ancak kapitalist sistemin ortadan kaldırılmasıyla çözülebilir (Cevizci, 2005). Marx, yabancılaşma probleminin çözümü olarak insanın yaratıcı/üretici gücünün sınırlanmadığı toplumsal konumların herkesin yeteneği ve emeğine göre belirlendiği, kent ve kır yaşamı arasındaki farklılıkların ortadan kaldırıldığı bir sistem gerektiğini ifadet etmiştir. 1844 El Yazmaları’nda bu durumun “özel mülkiyetin kaldırılması ve

yabancılaşmaya son verecek komünizmin kurulması” ile mümkün olacağını öne sürmüştür (Marx, K., çev., 2011b). Bu şekilde insanların yaşadıkları hayatı kendi emekleri ile anlamlı hale getireceklerini belirtmiştir. Marx, kendinden önce gelen düşünürlerin fikirlerinden etkilendiği kadar ardından gelenlerin de fikirlerini şekillendirmiştir. Yabancılaşma problemini kentleşme ve sanayileşmenin toplum üzerindeki etkileri açısından irdeleyen Durkheim, Weber ve Simmel’in yanı sıra Marx’ın kapitalist sistem içinde kendi öz niteliklerini kaybettiğini ifade ettiği toplumun yeniden kendi potansiyelini ne şekilde açığa çıkarabileceğine odaklanan Lukacs’ı, Adorno, Marcuse ve Habermas gibi teorisyenlerin oluşturduğu Frankfurt Okulu’nu da etkilemiştir (Ergil, 1978).

3.2.4.7 Durkheim: “Anomi”

Émile Durkheim (1858 - 1917), Yabancılaşma kavramını doğrudan kullanmamış ancak Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilalinin toplumda yarattığı değişim ve değişimle birlikte ortaya çıkan toplumsal bunalımı “Anomi” kavramı üzerinden ele almıştır. Durkheim’in toplumun yaşadığı büyük değişim karşısında içine düştüğü bunalımına neden olan “yasasızlık/düzen yoksunluğu/kuralsızlık” olarak tanımladığı “Anomi” kavramı, 1960’lı yıllarda Amerikan Sosyoloji Ekolünün çalışma konusu haline gelmiştir. Amerikalı sosyologlar çalışmalarında “Anomi” ile “Yabancılaşma” kavramları arasındaki ilişkiyi vurgulamış ve bu çalışmalar her iki kavramın kökenlerinin ortak olduğunu, birbirlerinden bağımsız ele alınamayacağını ve modern toplumların tümünde “Anomi” olarak adlandırılan toplumsal düzensizlik ve kaos ortamının yaşandığını göstermiştir (Tolan, 1980). Bu nedenle yabancılaşmayı hiç kullanmamasına rağmen Durkheim’in çalışmaları kavramının tarihsel gelişiminde bütünlüğü sağlamak açısından önemlidir. Durkheim, çalışmalarının odak noktasını oluşturan birey-toplum ilişkisi, toplumsal dayanışma, toplum düzeni, düzenin bozulması, bozulan düzenin yeniden kurulmasının yolları ve toplumsal düzensizliğin neden olduğu bunalımı “Anomi” kavramı etrafında toplamış; “Anomi” kavramını da Toplumsal İşbölümü (1893) ve İntihar (1897) adlı eserlerinde ele almıştır.

Toplumsal İşbölümü’nde (1893) Durkheim, toplumu bir araya gelmiş bireylerin oluşturduğu çoğunluk olarak tanımlamaz aksine her biri kendine özgü özellikleri olan

farklı bireyleri ortak kültür, inanç, gelenek ve göreneklerle bir arada tutan, aidiyet duygusu veren bir değer olarak yorumlar. Dolayısıyla toplumu ortak bir alanda toplanan bireyler yerine ortak bir düşünce birliği etrafında birleşen bireyler olarak değerlendirmiştir. Durkheim, toplumsal düşünce birliğinin ortak bilinç ile mümkün olacağını savunmuş ortak bilinci de toplumdaki bireylerin ortak inanç ve duygularının tümü olarak tanımlamıştır. Bu tanımın yanı sıra ortak bilinci basit bir şekilde bireylerin inanç ve duygularının toplamı olarak görmemiş, ortak bilincin oluşturduğu toplumsal bağları mekanik ve organik dayanışma olmak üzere toplumsal dayanışma türlerine göre ayırarak ele almıştır. Mekanik dayanışma toplumu oluşturan bireyler arasındaki benzerliğe dayanır. Bireyler birbirine aile bağları, gelenek ve göreneklerle bağlıdır. Mekanik dayanışmanın olduğu toplumlar nispeten çok gelişmemiş, sanayileşme ve kentleşmenin görülmediği, bireyler arasındaki benzerliğin yüksek bireyselleşmenin ise yok denecek kadar az olduğu toplumlardır. Mekanik dayanışma benzerlik dayanışması olarak tanımlanırken Organik dayanışma toplumdaki farklılıklara dayanan toplumsal dayanışma biçimidir. Organik dayanışma, sanayileşmenin gelişmesiyle ortaya çıkan iş bölümünün sonucudur, dolayısıyla modernleşmenin ve kentleşmenin hızlı olduğu sanayi toplumlarında görülür. Bu toplumlarda bireyleri birbirine ekonomik iş bölümünde aldıkları roller yani meslekleri bağlar (Tekin, 2012).

Organik dayanışmanın olduğu toplumlarda gelenek, görenek ve toplumsal normlar tamamen geçerliliğini yitirmemiştir ancak mekanik dayanışmanın olduğu toplumlara kıyasla etkileri daha azdır. Organik dayanışmanın olduğu toplumlarda bireysel farklar, bireysellik ve bireysel bilinç ön plandayken mekanik dayanışmanın olduğu toplumlarda bireysel özellikleri genellikle toplum şekillendirir, toplumsallık ve ortak bilinç öne çıkar. Bireyselliğin ön planda olduğu toplumlarda bireyler toplumsal normlara uymak konusunda daha esnekken toplumsallığın önde olduğu toplumlarda normlara uyulmamasına karşı verilen tepki daha şiddetlidir (Tolan, 1980). Organik dayanışmanın olduğu toplumlarda bireyler birbirlerinden farklıdır ancak bu farklılıkları toplumsal çatışmaya neden olmaz aksine toplumsal bütünleşmeyi sağlar. Bu nedenle Durkheim, mekanik dayanışma toplumlarından organik dayanışma toplumlarına geçiş sürecinin en etkili faktörü olan ekonomik iş bölümünü olumlu olarak nitelendirmiştir. Ancak bireysel farkların yanı sıra toplumu bir arada tutan değerler ve özellikle ortak bilincin tamamen ortadan kalkması durumunda organik

dayanışmanın olduğu toplum çözünecek ve bu durumda da toplumsal düzensizlik ortaya çıkacaktır.

Durkheim, toplumun gelişmesi ve bir arada kalması için olumlu olarak nitelendirdiği toplumsal iş bölümünün diğer yanına odaklanarak istekleri toplum tarafından sınırlandırılmayan bireylerin sınırsız isteklerine ulaşma güdüsüyle hareket etmeye başlayacaklarını ve bu durumun doyumsuz bireyler yaratacağını ifade etmiştir. Bu doyumsuzluğun en büyük nedeni olarak toplumsal normların, kuralların ve yasakların tamamen etkisiz hale gelmesini gösterirken çözüm olarak da bireyleri yeniden birbirine bağlayacak yeni değerler gerektiğini öne sürmüştür.

Durkheim, ele aldığı problemi tanımlamak için ilk olarak bireyselliğin öne çıkmadığı Fransız İhtilalinin öncesindeki toplumları incelemiş ve bu toplumların genellikle din ve din kurumları etrafında birleştiğini vurgulamıştır. Ancak yaşadığı modern dönemin toplumu için din kuralları, toplumsal normlar, aile yapısı ve hatta devlet yaptırımları bile bireyler üzerindeki denetim gücünü yitirmiştir. Durkheim'e göre, toplum düzeninin kaybedilmemesi ve bu düzenin yeniden sağlanması için önceki dönem toplumlarının yöntemleri kendi yaşadığı dönemde uygulanabilir değildir.

Marx için ayrışmanın Durkheim için dayanışmanın yolunu açan ekonomik iş bölümü, her iki düşünür arasında fikir ayrılığı yaratsa da hem Marx'ın ifadesiyle uzmanlaşmanın arttığı kapitalist toplumlarda hem de Durkheim'in ifadesiyle organik dayanışmanın olduğu gelişmiş toplumlarda denetlenmezse toplumsallığı zedelemesi açısından bir tehdit olarak görülmüştür. Bu nedenle Durkheim de toplumsal ayrışmanın en güçlü nedeni olan ekonomik faktörlere odaklanmış ve önceki toplumların artık işlevini yitiren denetim mekanizmaları yerine modern toplumlarda meslek birliklerinin bu denetimi sağlayacağını ileri sürmüştür (Yeniçırak, 2020). Durkheim'e göre modern toplumun bireylere farklılıklarını dışarı yansıtacakları ortamı sunması, bireylerin uğraş alanlarını veya edindikleri meslekleri kendi ilgi, yetenek ve isteklerine göre şekillendirebilmesini sağlamıştır. Durkheim'in toplumsal düzeni sağlamada önemli gördüğü meslek birlikleri devletin kontrolü altındadır. Aynı zamanda bu birlikler bireylerin kendilerini yansıttıkları bu nedenle aidiyet duygusu hissettikleri ve bu aidiyet duygusuna bağlı olarak bireyler için bir denetim mekanizması haline gelmiş oluşumlardır. Dolayısıyla devletin kontrolü ile bireyin

denetlenmesi arasında aracı konumunda olan bu birlikler toplum düzeninin sağlanmasında da etkili bir role sahiptir (Durkheim, E., çev., 2013).

İntihar (1897) adlı eserinde Durkheim, toplumsal düzensizliğin nedenleri ve düzeni sağlama yöntemlerinin ardından toplumdaki kontrol edilemeyen kaos ortamının neden olacağı bunalıma odaklanmıştır. Durkheim, çağdaşı olduğu düşünürler gibi zihin-bilinç konusunda yapılan çalışmalara ilgi duymuş, bilincin bireysel boyutlarından öte toplumun birey üzerinde kurduğu zihinsel ortaklığa odaklanmıştır. Toplumu yalnızca bireylerin bir araya gelerek oluşturduğu bir kalabalık olarak görmeyen aksine ortak kültür, değer, sevinç ve acıları paylaşan bir bütün olarak tanımlayan Durkheim’e göre bireylerin öznel duyguları ve toplumun genel hissi arasında çift yönlü bir bağlantı vardır. Toplumda hâkim olan genel his, bütünü oluşturan tüm parçalara yani her bir bireye iletilip bireylerin huzurlu veya kaygılı hissetmesi üzerinde etkili olurken bireylerin hissettikleri de genelleştirilip toplumun ortak duygularını oluşturur. Dolayısıyla birey, parçası olduğu toplumun bütününe güçlü bağlarla bağlıdır ve toplum birliği parçalandığında amaçsızlık, bıkkınlık, hayal kırıklığı ve üzüntü hisseder (Durkheim, E., çev., 2013).

Durkheim toplumu bir arada tutan geleneklerin yıkılmasının toplumsal çözünmelere neden olduğunu ifade etmiş ve bu toplumsal çözünmeleri hastalık, bu hastalığı da “İntihar” olarak nitelendirmiştir. 1840’lı yıllarda tıp dünyasında intiharların nedenleri hakkında başlayan tartışmalarla ilgilenen Durkheim, tıp dünyasının savunduğu görüşün aksine intiharın bireysel değil toplumsal bir olgu olduğunu dolayısıyla toplumsal nedenlerinin incelenmesi gerektiğini;

“...intiharları sadece birbirinden ayrı ve tek tek ele alınması gereken özel olaylar diye görmek yerine, belli bir toplumda belli bir zaman dilimi içinde meydana gelmiş intiharların tümüne bakılırsa şu gözleme varılır ki; bu şekilde elde edilen toplam bağımsız birimlerin basitçe üst üste konulması, bir araya getirilmesi değildir. Böyle bir şey ‘sui generis’ yani türü kendine özgü bir olgudur. Kendine özgü bir doğası vardır ve üstelik bu doğa toplumsaldır” şeklinde ifade etmiştir (Durkheim, E., çev., 2013, XV).

Durkheim, intiharların nedenlerini toplumdaki düzensizliği ifade etmek için kullandığı “Anomi” kavramıyla ilişkilendirmiştir. “Anomi” olarak adlandırdığı

toplumsal düzensizliği “ekonomi dünyasındaki iflasların çoğalması”, “ekonomik faaliyetlerdeki işveren-işçi çatışmasının artması” ve “bilim dallarındaki aşırı uzmanlaşma sonucu bilimsel parçalanma” olarak üç grupta incelemiş; bu nedenlerden ortaya çıkan kaos ortamının neden olduğu intihar türlerini üçe ayırmış; bireyin topluma olan bağlarının zayıflaması ve bireysel varlığını toplumsal varlığından üstün görmesinden kaynaklanan “bencil intihar”, ilk durumun tam aksine kendi varlığını tamamen görmezden gelip aşırı toplumcu bir tavır benimsemesinden kaynaklanan “özgeci intihar” ve toplumun aniden karşılaştığı ekonomik krizler, politik sorunlar ve savaşlar gibi durumların yarattığı düzensizlikten kaynaklanan “kuralsız intihar” olarak adlandırmıştır (Tolan, 1980; Durkheim, E., Çev., 2013).

Durkheim’in “Anomi” dolayısıyla yabancılaşmayı ele alış biçiminde odak noktasını birey-toplum ilişkisi oluşturur. Durkheim’in “Anomi” üzerinde yaptığı çalışmalarda hem kendi döneminden önce yaşanan tarihi olayların ve öncüllerinin çalışmalarının hem de kendi döneminde devam eden toplumsal olaylar ve bilimsel gelişmelerin izleri vardır. Durkheim, Sanayi Devrimi ile hızlanan sanayileşme ve modernleşmenin toplumsal etkilerine odaklanmış, sanayileşmenin ve kentleşmenin hızla arttığı toplumları incelemiştir (Ergil, 1978). Çağdaşı olduğu düşünürler gibi her alanda büyük değişimlere neden olan Fransız İhtilalini bireysellik vurgusunu arttırırken toplumsallığı geri plana itmesi bakımından eleştirmiş, bireysel farkların toplum içindeki çeşitliliği arttırması bakımından olumlu olduğunu belirtmiş ancak bireysellik vurgusunun toplumsallığı tamamen yok etmesinin toplumda çözünmelere neden olacağını ifade etmiştir. Marx’ın yabancılaşma konusunu felsefeden ayırıp nedenleri ve sonuçları üzerinde tartışılan bir kavram haline getirmesinin ardından kavramın sosyolojik boyutunu ele almış ve yine Marx’ın çalışmalarında vurguladığı ekonomik iş bölümünün toplumsal iş bölümü üzerindeki etkisini incelemiştir. Marx’ın toplumdaki ayrışmanın nedeni olarak gördüğü ekonomik iş bölümü ve ekonomi sistemlerinin bireylere biçtiği rolleri Durkheim, her bireyin kendi farklılığını yansıtması açısından olumlu olarak nitelendirmiş ve bireysel farklılıkların toplumsal bütünleşmeyi sağlayacağını öne sürmüştür. Ancak bireysel farklılıkların toplumsal bağları yok edecek düzeye gelmesinin kaçınılmaz şekilde toplumsal düzensizliğe neden olacağını ifade etmiştir. Yaşadığı dönemde toplumların büyük değişim süreçleri geçirmesi ve bu değişimler karşısında hem bireysel hem de toplumsal zorluklar

yaşamaları ve aynı tarihlerde tıp dünyasının insanları bunalıma iten nedenlere ve bunalımlar sonucu artan intihar ve intihar girişimi vakalarına odaklanan çalışmaları da Durkheim'in çalışmalarını şekillendirmiştir. Durkheim'in çalışmaları yabancılaşma problemini toplumsal boyutta ele alması ve sosyolojik yönlerini incelemesi bakımından kendisinden sonra gelen düşünürlerin fikirleri üzerinde etkili olmuştur.

3.2.4.8 Simmel: “Kültür Trajedisi”

Georg Simmel (1858 – 1918), Yabancılaşma kavramını toplumsal ilişkiler ve kültür üzerinden ele almış, kavramı tartışmadan önce “Yabancı” olanı tanımlamıştır. Simmel'e göre “*Yabancı, bugün gelip yarın giden bir gezgin değildir*” aksine topluma ait olmamasına rağmen orada bulunduğu sürece toplumun bir bireyi olarak kabul edilmesi gerekir. “Yabancı” ve “Gezgin” arasındaki farkı da “*Mekandaki verili her noktadan belli bir uzaklıkta olma durumu olarak düşünülen gezginlik, belli bir noktaya bağlılığın kavramsal zıttı ise o zaman ‘Yabancı’ denen sosyolojik biçim bu iki özelliğin bir sentezidir*” şeklinde hem “Mekân” hem de “Mesafe” üzerinden açıklamıştır. Simmel, “Mekân” kavramı ile hem fiziksel olarak sınırlandırılmış bir yeri hem de kültür, gelenek, görenek, aidiyet gibi soyut sınırları belli olan toplumu tanımlamış; “Mesafe” kavramı ile de “... mesafe yakın olanın uzak olduğunu işaret eder ama yabancılığı da uzak olanın yakın olduğunu işaret eder” diyerek yabancılığın fiziksel olarak uzak olmaktan veya uzaktan gelmekten ziyade kültürel açıdan uzak olmak olduğunu kastetmiştir. Toplumun “Yabancı” olarak gördükleriyle ancak yüzeysel ilişkiler kurabileceklerini vurgulayan Simmel, toplum içine yabancıların kabul edilmesinin en kolay yolunun ticari faaliyetler olduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle Simmel'e göre dışarıdan gelen biri için en uygun meslek tüccarlıktır. Pek çok açıdan birbirine benzeyen bireylerden oluşan, ihtiyaçlarını karşılamak için üretim yapan ve ürettiklerini toplum içinde takas eden içine kapalı toplum, kendi ürettiklerinin dışında kalan ihtiyaçlarını “Yabancı” tüccarlardan karşılar. Bu durumda tüccar hem ticari faaliyetleri sayesinde toplumla tanışıklık kurar hem de toplumla arasında mesafe bulunur yani toplumun hem içinde hem de dışındadır. Topluma sonradan gelen ancak artık toplumun bir parçası olan “Yabancı” dolaylı olarak toplumun kültüründen hem etkilenir hem de kültürü etkiler (Simmel, G., çev., 2009, s. 149).

“Yabancı” tanımı üzerinden yabancılaşma sürecinin ortaya çıkışını ele alan

Simmel, modernleşmenin başlaması ve karmaşık ekonomik sistemlerin ortaya çıkmasıyla daha önce ihtiyacı kadar üretip ürettiğini takas eden toplumdan ihtiyacını dışardan satın alan topluma geçiş sürecini incelemiştir. Süreç içinde paranın kültür üzerindeki etkisine değinerek “Yabancılaşmış” olarak nitelendirdiği modern kültürün içindeki bozulmalara dikkat çekmiştir. Simmel’a göre insan için değerli olan “şey” nasıl insan tarafından var edilip bir arzu nesnesi haline getirildiyse o şeyin değeri de yine insan tarafından belirlenmiştir; yani hem varlık hem de değer dünyası insan tarafından yaratılmıştır. Para ise şeylerin değerini bir anlamda ortadan kaldırıp yalnızca ekonomik karşılığını öne çıkarmıştır. Simmel’a göre şeylerin ederinin parayla ölçülmesi hem nesne/eşyaları hem de insanları birer meta haline getirmiştir. Paranın yaşamın her alanını etkisi altına aldığını vurgulayan Simmel, paranın etkisi ile ilgili düşüncelerini daha sonra insanlık tarihi ve kültür bağlamında değerlendirmiş ve kültürleşme sürecinde doğal olarak ortaya çıkan değerlerin “para” gibi insan tarafından icat edilen bir ölçüt ile ölçülmesinin kültürün doğal akışını bozduğunu ifade etmiştir. Kültür, insanın kendisini doğadan ayrı görerek doğayı tasarlanabilir ve şekillendirilebilir bir şey olarak kavramasıyla başlar. İnsan önce doğayı şekillendirerek kültür ortamını oluşturur daha sonra kültürle birlikte önce doğadan daha sonra kendisinden uzaklaşır. Özne olarak kendi başlattığı kültürleşme sürecinde insan, bir süre sonra kendisinden daha güçlü konuma gelen nesnenin gelişimini izlemekle yetinecek hatta ona yetişmeye çalışacaktır ve bu izleme sürecinde kendini kaybederek bir “çıkılmaz yola” girecektir. Simmel, yabancılaşma olarak tanımladığı bu süreçte modern bireyin kendi bireysel özelliklerini geri plana iterek toplumun ona biçtiği role bürünmeye çalıştığını yani bireyin öznel kültürünün yine kendi oluşturduğu nesnel kültür karşısında gücünü kaybettiğini ifade ederek bu durumu da “Kültür Trajedisi” olarak nitelendirmiştir (Jung, 1995). Bu süreçle kültürün ilk kurucusu olan insan zaman içinde kurulu kültürün içine doğar ve ürettiği bu yapay düzenin bir parçası haline gelir. Her kuşak içine doğduğu kültürü kendi dönemine göre şekillendirip sonraki kuşaklara aktarır dolayısıyla doğadan koparak oluşan kültür ilk önce insanı doğaya yabancılaştırmış daha sonra kültürün evrimiyle kendi oluşturduğu düzene de yabancılaştırmıştır. İnsan tarafından üretilen kültürün insanı dönüştürmesi, kendi ürününün insana yabancılaşması anlamına gelir (Kiraz, Yabancılaşma sorunu ve Hegel, 2011).

Simmel, Sanayi Devriminin etkilerinin her alanda hissedildiği 19. Yüzyılda kendi deneyimlerinden de yola çıkarak hızlanan kentleşmenin ve kalabalık kent nüfusun yabancılaşma sürecindeki yerini değerlendirmiştir. Simmel'e göre modernleşmenin başladığı bu dönemde hem sosyal ve ekonomik yapı karmaşık hale gelmiş hem de bireysellik geri plana itilerek modern kültürün getirdiği nesnel kurallar öne çıkmıştır (Tekin, 2012). Modern kültür insanlara toplumsal roller biçmiş ve doğayı şekillendirme isteği ile başlayıp doğadan tamamen kopmakla sonuçlanan kültürleşme süreci insanı kendi yarattığı ortam içinde kendine de “Yabancı” hale getirmiştir. Dolayısıyla ilk başta toplum için dışarıdan gelen anlamında kullanılan “Yabancı” artık kendi öznel kültürü yerine nesnel kültürün dayatması ile kendi özüne uzaklaşan bütün bireyleri tanımlamak için kullanılabilir hale gelmiştir.

3.2.4.9 Weber: “Demir Kafes”

Max Weber (1864 – 1920), Yabancılaşma kavramını kapitalist ekonomi sisteminin sosyolojik boyutları ve değişen tüketim davranışları üzerinden ele almıştır. Modern dönem sosyologlarından olan Weber, modern dönemin aklı her şeyin üzerinde kabul eden tutumunun etkisiyle kendi düşünce sisteminin merkezine rasyonaliteyi yerleştirmiş, düşüncelerini de “Rasyonalite”, “Büyülenme”, “Akılcılaştırma”, “Büyü Bozumu” ve “Yeniden Büyülenme” kavramlarıyla açıklamıştır. Schiller’in “dünyanın tatsızlaşması” deyiminden esinlenerek rasyonaliteyle birlikte yaşamın her alanının akılcı sistemlerle düzenlenmesinin olumlu etkilerinin yanı sıra bu durumun yaşamın “büyüsünü” ortadan kaldırdığını vurgulamıştır (Weber, M., çev., 2004). Marx’ın kapitalist ekonomi sistemi içinde sermaye sahibi olan varlıklı sınıfın (iş veren) proletarya (işçi) sınıfı üzerindeki denetim ve sömürüsü ile ilgili görüşlerini benimsemiş ancak sistemin modern dönemde işçi yerine tüketicinin denetimi ve sömürüsüne dayalı olarak devam ettiğini vurgulamıştır. Weber, kapitalist sistemin yücelttiği kazanma arzusuyla birlikte toplum içinde daha önce kabul görmeyen davranışların kazanma amacına yönelik yapıldığında kabul edilebilir hale geldiğini vurgulamıştır (Akeloğlu, 2016).

Kapitalist sistemin ahlaki boyutlarını din ile olan ilişkisi üzerinden irdeleyen Weber, Kalvinistlerin inançlarını incelemiştir. Kalvinistler, benimsedikleri dini

kuralları gereğince dünyevi zevklere ve harcamalara karşı çıkıp çalışmayı kutsallaştırmış hatta doğrudan Tanrının buyruğu olarak kabul etmişlerdir. İlk dönemde ekonomik kazançlarının çokluğunu dini kurtuluşlarının işareti olarak gören Kalvinistler daha sonra iyiliği kurtuluşun işareti olarak kabul etmişler, iyiliğin yolunun çalışmaktan ziyade güzellikte, güzelliğin de zevkte olacağına inanmışlardır (Weber, M., çev., 1999). İyiliğin simgesi olarak dünya zevklerini görünür kılmaya bunun için de harcama yapmaya başlayan Kalvinistlerin değişen tutumlarıyla birlikte başta birbirine zıt olan dini görüşler ve kapitalizm sürecin sonunda aynı noktaya gelmiş ve Kalvinistler sistem için önemli bir tüketim topluluğu haline gelmişlerdir. Din, kurallarına karşı çıkılmayan yaşamın en büyüğü alanlarından biri olarak kabul edildiğinden bu alanda ortaya çıkan “Büyü Bozumu” ve Weber’in din ile kapitalizm arasında kurduğu bağ kapitalist sistem içinde değişen kuralların da açıklanmasına olanak sağlamıştır. Kapitalist sistem içinde tüketiciler her zaman daha fazlasına ihtiyaç duyduklarına inandırılır. Weber bu durumu “Büyülenme” olarak adlandırıp “Büyülenme” kavramını da *“insanları tüketim mallarını satın almaya inandırma”* olarak tanımlamıştır. Weber’in Marx’ın görüşlerine dayanan kuramına göre tüketiciler “Büyülenme” ile tüketim kartellerine çekilir ve burada mümkün olduğunca çok harcama yapmaya yönlendirilir. Tüketime devamlı olması modern akılcı sistemlerin kurulmasıyla mümkündür. Ancak sistemi daha verimli hale getiren akılcılaşmayla birlikte “Büyü Bozumu” durumu ortaya çıkar. “Büyülenme-Akılcılaşma-Büyü Bozumu” kavramları arasındaki ilişkiye göre “Büyülenme” durumunun devamı “Akılcılaşma” ile mümkündür ancak modern dünyanın akılcı sistemleri içinde büyüye yer yoktur dolayısıyla akılla gelen bilinçlenme “Büyü Bozumu” durumunu ortaya çıkarır (Ritzer, 2000). Akılcılaşmayla birlikte kapitalizmin din desteğine ihtiyacı kalmamıştır. Weber, kapitalist sistem içindeki insanın durumunu *“Ruh yoksunu uzmanlık insanları, yürek yoksunu zevk insanları: Bu hiçler kendi kendilerine daha önce hiç ulaşılmamış bir insanlık düzeyine tırmadıklarını hayal ederler”* şeklinde ifade etmiştir (Weber, M., çev., 1999, s. 156).

Weber, kapitalist sistemin yanı sıra bürokratik sistemin de insanları birbirinden uzaklaştırarak yalnızlaştırdığını ileri sürmüştür. Ona göre sistemin devamlılığı için rasyonel kurallara sahip olması gereken bürokraside herkese karşı eşit bir tutum gösterilir. Bu durum sistem içindeki insanların kişisel niteliklerini geri plana iterek

rasyonel kurallarla belirlenen ideal hali benimsemeye zorlamıştır. Weber, kesin kuralları belli olan akılcı sistemleri ve bürokrasiyi “Demir Kafes” olarak tanımlayarak kapitalizmin “Demir Kafes” ile olan ilişkisini “*Bugün kapitalizm, bireyin içine doğduğu ve kendini bireye en azından bir birey olarak yaşaması gereken değiştirilemez bir düzen şeklinde sunan uçsuz bucaksız bir evrendir. Piyasa ilişkileri sistemine dahil olan her bireyi kapitalist davranış kurallarına uymaya zorlar*” (s. 92) şeklinde açıklamış, bürokrasiyi de “Akılcılık” ve “Demir Kafes” kavramlarının somutlaşmış biçimi olarak nitelemiştir. Modern dönemde “Akılcılık” ile çıkmaza giren ve insanları bir “Demir Kafes” içine hapseden sistem ile büyü bozulmuş ve postmodern dönemde “Yeniden Büyülenme” ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Modern dönemde tüketim insanların yeni ve sınırsız ihtiyaçları olduğuna ve bu ihtiyaçları karşılamaya yönelik devamlı harcama yapmak zorunda olduklarına inandırılması üzerine kuruluyken postmodern dönemde tüketim ihtiyacı karşılamaktan çok statüyü yansıtmak için kullanılan bir araç haline gelmiştir. Bu durumda tüketici yeniden denetlenebilir ve sömürülebilir hale getirmiştir (Ritzer, 2000).

3.2.4.10 Lukâcs: “Şeyleşme”

György Lukâcs (1885 – 1971), Yabancılaşma kavramının kapsamını kapitalist toplum analizi yaparak genişletmiş ve yabancılaşma konusundaki düşüncelerini “Şeyleşme” kavramı ile açıklamıştır. “Şeyleşme” kavramını en genel anlamıyla “*Marx’ın meta fetişizminin kültürel bir genellemesi*” şeklinde tanımlayan Lukâcs, nesne veya insan fark etmeksizin herhangi bir şeyin “*mübadele edilebilir bir meta*” olarak değerlendirilmesini “Şeyleşme” durumunun nedeni olarak göstermiştir (Cevizci, 2009). Düşüncelerini özne-nesne ilişkisi, özgürlük, zorunluluk, teorik bilgiyi aşan tarihsel süreç konuları etrafında şekillendiren Lukâcs, modern felsefeyi kategorilere ayırarak gerçekçi bakış açısıyla tarihsel ve toplumsal bağlamda incelemiştir. Marx’ın yabancılaşma probleminin ekonomik boyutunu ele alarak “Meta Fetişizmi” ile ifade ettiklerinin toplumsal etkileri ile her şeyin meta haline gelmesinin değiştirdiği toplumsal düşünce tarzına odaklanarak iki durum arasındaki bağlantıyı “*Doğrudan takas ticareti, yani mübadele sürecinin doğadan gelen biçimi, metaldaki kullanım değerinin dönüşümünün ilkin metaların paraya dönüşümü olarak başladığı*

anlamına gelir. ...Takas ticareti burada başlar ve buradan başlayıp topluluğun içine işler, onu parçalayıcı etkiler yaratır” şeklinde yorumlamıştır (Lukâcs, G., çev., 1998, s. 159). Kapitalist toplumları şekillendiren ekonomi sistemi her şeyin metalaşması üzerine kurulmuş, bu toplumlarda sosyal ilişkiler ve kültürel değerler de dahil olmak üzere insani her nitelik birer meta haline gelmiştir. Dolayısıyla Lukâcs için kapitalist toplumlarda ekonomik alanda yabancılaşmanın ortaya çıkması gibi daha geniş kapsamıyla sosyal alanda “Şeyleşme” probleminin ortaya çıkması da kaçınılmazdır (Cevizci, 2009).

Lukâcs’ın düşüncesinde Kant, Hegel ve Marx’ın izleri vardır. Hegel’in düşüncesinden yola çıkan ancak birbirinin aksi yönde görüşler benimseyen Marx ve Kierkegaard, Hegel ile Marx arasındaki bağlantıyı kuran Feuerbach, Marx’ın düşüncelerini aktaran Simmel ve Weber’in görüşlerini inceleyen Lukâcs, “Şeyleşme” kavramının yabancılaşma ile yakın anlamlı olduğunu ancak eş anlamlı olmadığını belirtmiş ve “Şeyleşme” kavramını ele aldığı Tarih ve Sınıf Bilinci (1932) adlı eserinde yabancılaşma probleminin Marx’ın kapitalist sisteme getirdiği eleştirinin merkezinde olduğunu ancak kökenlerinin Hegel’in düşüncesine dayandığını ifade etmiştir. Kant, Pratik Aklın Eleştirisi’nde özne-nesne özdeşliğine vurgu yaparken Hegel de tarihin öznesi ve nesnesi arasında ayrım olmadığını vurgulamış ancak özne olarak Tin’i kabul etmesi düşüncesini gerçeklikten uzaklaştırdığı için eleştirilmiştir. Lukâcs, Hegel’in özne-nesne özdeşliğini Marx’ın tarihsel gerçekliğe dayanan görüşlerine göre yorumlamış ve eserlerinde vurguladığı tarihsel-toplumsal bütünlüğün özne-nesne özdeşliği ile mümkün olacağını ifade etmiştir (Şentürk, 2016). Marx’ın görüşlerinden etkilenmekle birlikte “...bugün yabancılaşmanın güncel sorununu bundan 120 yıl kadar önce Marx döneminde olduğundan bambaşka bir çehreye bürünmüştür ve görevimiz bu yeni yabancılaşma biçimini saptayıp ortaya koymaktır; bunun için bu sorun karmaşasının tüm tarihsel diyalektiğini bilmek gerekir” diyerek benimsediği görüşü ileri taşımayı hedeflemiştir (Lukâcs, G., çev., 1978, s. 177). Modern toplum analizini yapan Lukâcs, kapitalizmin ardından toplumun sınıflara ayrıldığını ve modern toplumu oluşturan iki ana sınıfın, Marx’ın da ifade ettiği gibi, burjuva (varlıklı sınıf) ve proletarya (işçi) sınıfı olduğunu belirtmiştir. Marx, kapitalist toplumlarda proletarya (işçi) sınıfının maruz kaldığı koşulları değiştirmek için harekete geçmesiyle yabancılaşma probleminin ortadan kalkacağını savunurken Lukâcs, özne-nesne

özdeşliğine ulaşmanın proletarya (işçi) sınıfının toplumdaki konumunu fark etmesi ve bilinçlenmesiyle mümkün olduğunu öne sürmüştür (Yarar, 2010). Lukâcs, proletarya (işçi) sınıfının bilinçlenmesiyle kendisini “toplumsal sınıf” olarak tanımlayacağını, toplum içindeki sınıfsal konumunu sorgulayacağını ifade edip bu bilinçlenmeyi bir evrim süreci olarak tarif etmiştir. Lukâcs’a göre bu sürecin başında “işçi sınıfının gerçekleştireceği idealleri yoktur” sadece özgürleşmeyi hedefleyen işçi sınıfının yolu “‘kapitalizme karşı olan’ sınıftan ‘kendi için’ sınıf olmaya giden yoldur”. İnsanın toplumsal bir varlık olduğunu ve tarihin hem öznesini hem de nesnesini oluşturulduğunu ifade eden Lukâcs, kapitalist sistemde nesne konumunda olan ve metalaşmayla birlikte kendisi de bir “Şey” haline gelen işçinin bilinçlenmesinin onu yeniden özne konuma getireceğini öne sürmüş ancak bu bilinçlenmenin önündeki engelin yine “Şeyleşme” durumu olduğunu belirtmiştir (Lukâcs, G., çev., 1998).

“Şeyleşme” kavramını kapitalist sistemin gözle görülür etkilerini ifade etmek için kullanan Lukâcs’ın ardından kavram tartışılmaya devam etmiştir. Kavram, insanlar arasındaki ilişkilerin nesnelerle kurulan ilişki gibi algılanmasını ve gerçek ilişkilerin kurulmasının önündeki engel ve insanların bireysel kimliklerini saklayıp toplumsal rollerini benimsemeleri anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Zaman içinde kapsamı genişleyen “Şeyleşme” kavramı yabancılaşmanın son evresi olarak kabul edilmiştir. Daha önce Dukheim tarafından kullanılan “Anomi” kavramı ile toplum düzensizliğine bağlı olarak bozulan insanlar arasındaki ilişki ifade edilmiş, Lukâcs’ın bahsettiği “Şeyleşme” kavramı ise daha çok insanın yaşadığı fiziksel dünya ile zihinsel dünyası arasındaki bağlantının bozulmasını anlatmak için kullanılmıştır. “Şeyleşme” kavramı Frankfurt Okulu teorisyenlerinin benimsediği eleştirel kuram için yol gösterici olmuş; Lukâcs’ın ardından Henri Lefebvre de “Şeyleşme” kavramını yabancılaşma kavramının en köklü belirtisi olarak nitelenmiştir (Tolan, 1980).

3.2.4.11 *Horkheimer, Marcuse, Adorno: “Frankfurt Okulu”*

Max Horkheimer (1895 – 1973), Herbert Marcuse (1898 – 1979) ve Theodor W. Adorno (1903 – 1969), Frankfurt Okulu temsilcileri olarak bilinen ve Yabancılaşma kavramını “Eleştirel Kuram” üzerinden tartışan teorisyenlerdir. Frankfurt Okulu, resmi olarak 3 Şubat 1923 tarihinden Frankfurt Üniversitesi

bünyesinde Toplumsal Araştırma Enstitüsü adıyla kurulmuş ancak okulun altyapısı Felix J. Weil'in girişimleriyle 1922 yılında düzenlenen I. Marksist Çalışma Haftası ile oluşturulmuştur (Bottomore, 2013). Toplumsal araştırmaların sürdürülebilmesi için özgür düşünce ortamının eksikliği ve bilinen teorik bilgilerin yenilenmesi gerektiğine dair tartışmaların devam ettiği dönemde Weil'in kuramsal bir çerçeve içinde tartışma fikrini öne atmasıyla düzenlenen etkinliğin amacı yine Weil tarafından *"Marksizimin içerisindeki farklı akımlara, Marksizm üzerine tartışma fırsatı tanındığı takdirde 'doğru' ya da 'saf' bir Marksizme ulaşma umudu"* olarak tanımlanmıştır (Dellaloğlu, 1995; Jay, 2014, s. 42). Etkinliğin düzenli olarak devam etmesi düşünülse de etkinlik sırasında bir araya gelme fırsatı bulan, aralarında Lukacs'ın da olduğu düşünürlerin katkısıyla Marksist çalışmaların akademik ortamda yürütülmesi kararlaştırılmış ve bu şekilde önce Toplumsal Araştırma Enstitüsü daha sonra Frankfurt Okulu olarak adlandırılacak kurumun temelli atılmıştır. Frankfurt Okulu benimsediği "Eleştirel Kuram" ile bir eğitim kurumu olmaktan çok ekol haline gelmiştir (Bottomore, 2013).

20. yüzyılın başları genel olarak dünya savaşları, küresel ölçekli ekonomik krizler, devrimler, rejim değişiklikleri gibi ekonomik ve siyasi koşulların sosyal yaşamı şekillendirdiği zor bir dönem olmuştur. 20. yüzyılın modern toplumunda güçlenen otoritelerin benimsediği ideolojilere göre şekillenen siyasi ortam beraberinde geleceğe dair belirsizlik ve toplumda huzursuzluk ortaya çıkarmıştır. 19. yüzyılın en etkili düşünürlerinden olan Marx'ın görüşleri 20. yüzyılda Marksizmi benimseyen siyasi otoritelerin ideolojilerine göre şekil değiştirmiştir. Marksizm, 1917 Bolşevik Devriminin ardından 1922 yılında kurulan Sovyet Rusya'da Sovyet Marksizmi olarak ortaya çıkıp Lenin ve Stalin iktidarlarında benimsenen ideolojiyle şekillenirken Çin'de Mao Zedung ile Maoizm olarak ortaya çıkmıştır. Doğu ülkelerinde Marksizm etkisi artarken Batı ülkelerinde de kapitalizm güçlenmiş, bireylerin insani özellikleri geri plana itilerek yalnızca tüketme potansiyelleri öne çıkarılmıştır (Bottomore, 2013; Doğan, 2018).

1920'lerin karışık siyasi ve sosyal ortamında kurulan Frankfurt Okulu teorisyenleri de içinde bulundukları durumdan kaygı duymuş, bu nedenle toplumun yüzleşmek zorunda kaldığı problemlerin analizini yaparken eleştirel bakış açısını benimsemiştir. Toplumsal analizleri toplum içinde bireysel özgürlüğün kazanılmasını amaçlayarak yapan Frankfurt Okulu, insan özgürlüğüne engel olan her türlü rasyonel sistemin ve

ideolojinin eleştirisini yapmışlardır. Benimsedikleri eleştirel kuramın temelinde bilim ve teknikteki gelişmelerin sosyal ve kültürel gelişmeyi de sağlayacağını vadeden Aydınlanma Düşüncesinin eleştirisi vardır. Aydınlanma ile başlayan modernleşme sürecinin “modern insan” yerine “modern köle” yarattığı öne sürülerek bu düşünce eleştirilmiştir. Aydınlanma Düşüncesiyle birlikte aklın mitlerden kurtulup bilimin özgürleşeceği beklenirken aksine aklın akılcı sistemlerle yaratılan yeni mitlerin baskısı altında kaldığı ifade edilmiş ve bilimsel yöntemlerin artık insanı anlamakta yetersiz kaldığı gerekçesiyle de pozitivist eleştirisi yapılmıştır. Ayrıca kültürel değerlerin önemini kaybederek birer meta haline gelmesiyle kültürün ticarileşmesini de eleştiren Frankfurt Okulu teorisyenleri bu eleştirilerini Adorno ve Horkheimer’in tanımladığı “Kültür Endüstrisi” kavramıyla ifade etmiş; temeli “Eleştirel Kuram” olan Frankfurt Okul (1) Aydınlanmanın Eleştirisi, (2) Pozitivizm Eleştiri (3) Kültür Endüstrisi üzerine odaklanan çalışmalarıyla tanınmıştır.

Okulun eleştirel kuramı benimsemesinde kuruluş yıllarında hâkim olan mevcut koşullar etkili olmuş, kuruluş yıllarında yapılan çalışmalar okulun ilk müdürü Carl Grünberg’in görüşleriyle şekillenmiştir. Bottomore tarafından okulun ilk dönemi olarak tanımlanan 1923-1933 yılları arasında pozitivist yaklaşım benimsenmiş ve toplumsal çalışmalar ampirik yöntemlerle yapılmıştır (Bottomore, 2013). Grünberg, mevcut ekonomik ve toplumsal düzene karşı olduğunu ve Marksizmi mevcut düzenin yarattığı problemlerin çözümü olarak gördüğünü okulun açılış konuşmasında *“sorunlarımızı çözümlemede anahtar olarak öğretilen yöntem Marksist yöntem olacaktır”* şeklinde ifade etmiş; bu görüşün kendi kişisel görüşü olmaktan öte okulun genel politikasını yansıttığını belirtmiştir (Slater, 1998).

Frankfurt Okulunun ilk döneminde benimsenen genel görüş I. Dünya Savaşı’nın (1914-1918) toplumlar üzerindeki yıkıcı etkilerinin görülmesi, savaş henüz bitmeden yaşanan Bolşevik Devrimi (1917), Avrupa’da faşizmin yükselmesi ve Almanya’da Hitler iktidarının başlaması (1933) ile şekillenmiştir. I. Dünya Savaşı’nı başlatan nedenler ve savaşın toplumsal sonuçları dönemin araştırmacılarının dikkatlerini topluma çevirmelerinde, Frankfurt Okulu teorisyenlerinin de çalışmalarını toplumsal analizler üzerine odaklanmalarında etkili olmuştur. Savaş henüz bitmeden Rusya’da yaşanan devrimler de Frankfurt Okulunun çalışmalarını şekillendirmiştir. Frankfurt Okulunun çalışmalarını etkileyen devrimlerin ilki Rusya’da Çar yönetimine karşı

yapılmış, bu devrimin ardından devam etmekte olan savaşın da etkisiyle ekonomik olarak zor durumda olan ülkede beklenen iyileşmelerin yaşanmaması, aksine fabrikaların kapanmaya, ücretlerin artmaya devam etmesi üzerine 1917 Bolşevik Devrimi (Ekim Devrimi) olarak adlandırılan ikinci devrim yaşanmıştır. İşçi hareketinin yanı sıra halktan ve ordudan da destek alan devrimle birlikte iktidara Sosyal Demokrat Parti'nin Bolşevik kanadı gelmiş ve Bolşeviklerin lideri konumundaki Lenin'in iktidarı başlamıştır (Ekici, 2017). Marx'ın fikirlerini benimseyen ve başta Almanya olmak üzere gelişmiş sanayiye sahip ülkelerdeki proletarya (işçi) sınıfını kapitalist sistemin kendilerine dayattıkları karşısında harekete geçmeye çağıran Lenin, devrimden önce Marksizmin Hegel'e dayanan köklerini inceleyip düşünceleri kendi zamanına ve yerine uygun hale getirerek bir anlamda “devrim için felsefi hazırlık” yapmıştır (McNeill, 2002; Gogol, 2018). Ancak Lenin'in ardından Stalin iktidarının başlamasıyla işçi-devlet yapısından yeniden kapitalist-devlet yapısına dönülmesi Marksist düşüncenin eleştirilmeye başlanmasına yol açmış, Marx'ın yabancılaşma probleminin kesin çözümü olarak gördüğü işçi devrimi öngörülenden farklı şekilde sonuçlanmıştır (Gogol, 2019). Frankfurt Okulu, 1917 Bolşevik Devrimini ve 1922 yılında Lenin liderliğinde kurulan SSCB'nin siyasal ve sosyal yapısını yakından takip etmiş, Marksist kuramın teori ve pratiği arasındaki bağı incelemiştir (Dellaloğlu, 1995).

Horkheimer, Grünberg'in ardından okulun ikinci müdürü olarak 1933-1950 yılları arasında görev yapmış, Bottomore bu dönemi ikinci dönem olarak tanımlamıştır (Bottomore, 2013). Bu dönemde Almanya'da faşizmin yükselişi ve 1933 yılında Hitler'in iktidara gelmesiyle birlikte neredeyse tamamı Yahudi olan Frankfurt Okulu teorisyenleri Almanya'dan ayrılmak zorunda kalmışlar ve siyasetin kültürel değerleri yok ettiğine şahit olmuşlardır. Horkheimer, Hitler ve Stalin yönetimini birbirine denk tutmuş (Holz, 2017); Hitler iktidarının ardından Almanya'dan ayrılan Frankfurt Okulu teorisyenleri SSCB'yi bir seçenek olarak görmemiş ve okulun merkezini ABD'ye taşımışlardır (Dellaloğlu, 1995). O dönemde okul kurucularından Pollock içinde bulundukları durumu “*Hiçbirimiz, Hitler'in iktidara gelmesinden önceki son seneye kadar etnik kökenlerimizden kaynaklı güvensizlik duygusuna kapılmamıştır*” (s. 81) şeklinde, Horkheimer ise:

“Hepimiz Hitler'i ve faşizmi mağlup etmemiz gerektiği kanaatindeydik; bizi bir

arada tutan şey buydu. Hepimiz bir misyonumuz olduğuna inanıyorduk. Sekreterlerden tutun da Enstitüye gelen ve orada çalışanlara kadar herkes buna dahildi. Bu misyon gerçekten bize sadakat ve birbirine bağlı olma duygusu aşılyordu” şeklinde ifade etmiştir (Jay, 2014, s. 235).

Frankfurt Okulunun Horkheimer ile başlayan ikinci döneminde Grünberg’in benimsediği görüşle şekillenen çalışmalarda kapitalist sistemin kavramlarını birim olarak kullanıp toplum analizleri çoğunlukla ekonomik sistem verileri üzerinden yapılan yöntemin aksine, ampirik yöntemler yetersiz bulunmuş ve analizler felsefe ve psikanaliz ile desteklenmeye başlanmıştır. Horkheimer “Toplum Felsefesinin Bugünkü Durumu ve Toplumsal Araştırmalar Enstitüsünün Amaçları” başlıklı okulun açılış konuşmasında toplumun kavranması için felsefenin gerekliliğini vurgulamıştır. Horkheimer’in önemini vurguladığı “Toplum Felsefesi” ile toplumun gerçekliği analiz edilirken, gerçeğin felsefenin bir bileşeni olarak ele alınacağı ifade edilmiştir. Bu ifadeye göre *“insanın varsayılan tözü (yani ‘özgürlük’) ile onun toplumsal gerçekliği (yabancılaşma, işsizlik, zorunluk askerlik) arasındaki göze batan çelişkiler bağlamında toplumsal varlığın felsefi transfigürasyonu sınıf egemenliği ile suç ortaklığına girmektedir”* (Slater, 1998, s. 32). Horkheimer’in toplumsal analiz yöntemlerine getirdiği eleştiriyle ampirik çalışmaların ve pozitivist yaklaşımın da eleştirildiği görülmüştür. Horkheimer, toplumu modernleşmeyle belli alanlarda uzmanlaşmış bireyler topluluğu veya yalnızca felsefi değerlerin toplamı olarak görmemiş aksine toplumun birbirine tezat bu iki niteliğinin birlikte ele alınmasının önemini vurgulayarak bu bakış açısıyla yapılacak toplum analizi için ampirik yöntemlerin yanı sıra felsefe ve psikanalizden yararlanılması gerektiğini belirtmiştir. Horkheimer, pozitivist bireyleri mekanik nesneler gibi ele alması, şeylerin “özü” ile değil yalnızca “görüntüsü” ile ilgilenmesi ve bilgiyi yalnızca dışsal dünyaya indirgeyerek insana dair değerleri göz ardı etmesi nedeniyle eleştirmiştir (Horkheimer, M., çev., 2005).

Horkheimer’in eleştirel bakış açısıyla bu dönemde okulun benimsediği genel görüşte yapılan bir değişiklik de Grünberg’in çözüm olarak gördüğü Marksizmin eleştirilmeye başlanmasıdır. Grünberg yönetiminde okulun görüşü, Leninizm, Stalinizm ve Maoizm ile temsil edilen Ortodoks Marksizmi’nin katı kurallı pozitivist tutumuna yakinken Horkheimer ile Avrupa’da Lukacs, Gramsci ve Bloch tarafından

temsil edilen Batı Marksizmi benimsenmiş ve pozitivistimin nesnelliğine karşı felsefenin yarattığı özgür ortamda ortaya çıkan öznellik savunulmuştur (Bottomore, 2013; Doğan, 2018). Horkheimer, felsefe ve pozitif bilimler arasındaki ilişkiyi *“Bilginin kaotik biçimde uzmanlaşması, uzmanlaşmaya dayalı araştırma bulgularının zayıf bir senteziyle önlenemez; tarafsız bir ampirizm, teorik ögeyi dışlayarak bunu başaramaz. Tersine, ampirik araştırma ve teorik sentezin sorunlarının üstesinden yalnızca ... genel ve özelle ilgili bir felsefe gelebilir”* şeklinde açıklamıştır (Slater, 1998, s. 33). Horkheimer’in okulun yöneticiliğini yürüttüğü dönemin koşulları göz önüne alındığında toplum analizinde felsefe ve psikanaliz öne çıkarken ekonomik verilerin analiz için yetersiz bulunması şaşırtıcı değildir. Bu dönemde okulun çalışmalarını yönlendiren soru Horkheimer tarafından;

“Belirli bir toplumsal grup içinde, belirli bir tarihsel dönemde ve belirli ülkelerde, söz konusu grubun ekonomik rolü, bireylerin ruhsal yapısındaki değişimler ve bir bütün olarak söz konusu grup üzerinde biçimlendirici etkiye sahip toplum ürünü olan düşünce ve kurumlar arasında ne gibi bağlantılar kurulabilir?” şeklinde ifade edilmiştir (Slater, 1998, s. 34).

Horkheimer, Frankfurt Okulunu ekol haline getiren “Eleştirel Kuram” için önemli katkılar yapmıştır. Geleneksel ve Eleştirel Teori’de (1937) Horkheimer, “Geleneksel Kuram” ve “Eleştirel Kuram” kavramlarını açıklamış, “Eleştirel Kuram” okulun genel felsefesini yansıtmıştır. Frankfurt Okulu, *“modern bilim ve felsefede pozitivistim/ampirizm şeklinde ifade edilen dünya görüşü”* olarak tanımlanan “Geleneksel Kuram” yerine Horkheimer ile *“araştırma konusu olarak toplumu alan ve bireyin kendiselliği ile toplumun kendisine dayattıkları arasındaki gerilimi aşmaya çalışan kuram”* olarak tanımlanan “Eleştirel Kuram” görüşünü benimsemiştir (Cevizci, 2005). Frankfurt Okulunun benimsediği “Eleştirel Kuram” Horkheimer’in görüşlerine dayanır ancak daha önce Marx ve Engels de kendi eleştirilerini proletarya (işçi) sınıfının içinde bulunduğu koşullar üzerinden yapmıştır. Horkheimer, Marx ve Engels’e katılmakla birlikte kendi kuramını Kant’ın düşüncelerindeki bireysellik vurgusu, Marksizmin Hegel’e dayanan kökleri, Lukacs’ın toplumsal sınıfların bilinçlenmesi fikri ve Weber’in rasyonel sistemlerin bireyi hapsettiği “Demir Kafes” benzetmesi ile şekillendirmiştir.

Bolşevik Devriminin ardından sosyalizmin merkezi haline gelen Rusya'daki gelişmelerin öngörülemeyen etkisi ve Marksizmin merkezi olan Almanya'da faşizmin yükselmesi ile kapitalizmin merkezi konumundaki ABD'ye gitmek zorunda kalan Frankfurt Okulu teorisyenleri kendi yaşamlarında edindikleri deneyimleri çalışmalarına aktarmışlardır. Horkheimer'in görüşleri 1932 yılında Marcuse'nin, 1938 yılında Adorno'nun Frankfurt Okulunun kadrosuna katılmasıyla güçlenmiştir. Marcuse, hem "Eytışimsel (Diyalektik) Toplum Kuramı" fikriyle toplumun çok yönlü ele alınması konusunda hem de pozitivist yaklaşımın toplumu analiz etmek için yetersiz olduğu konusunda Horkheimer ile aynı görüşü paylaşmıştır (Marcuse, H., çev. 1998). Adorno da çalışmalarında Walter Benjamin'in etkisiyle estetik ve psikanalize, Lukacs'ın etkisiyle toplumsal sınıf bilincine odaklanmıştır. Kendisi de sanatçı olan Adorno, sanat ve kültür konularında çalışmış, Frankfurt Okulunun temeli olan eleştirel kurama "Kültür Endüstrisi" kavramını kazandırmıştır.

Kültür Endüstrisi en geniş tanımıyla kapitalist sistemle birlikte insanlar için sahte ihtiyaçlar yaratan, kültürel değerleri ve sanat eserlerini değersizleştiren, insanları kabul görmüş davranış biçimlerini benimsemeye zorlayarak ancak bu şekilde topluma uyum sağlanabileceğine inandıran sistem olarak tanımlanır. Modernleşmeyle birlikte sistemleşen yaşam içinde kültür de sistematik şekilde kurgulanmaya başlanmıştır. Kültür, toplumun değerlerini yansıtmaktan çok bir endüstri haline gelmiş ve modernleşmenin bilim ve tekniği geliştirerek imkanları arttırmasının yanında her şeyi tek tipleştirdiği gibi kültür de kendine özgü çeşitliliğini kaybetmiştir. Kapitalizmle gelen kitlesel üretimin kitlesel tüketicilere ihtiyaç duyduğu ve tüketicileri yönlendirmek için kitle iletişim araçlarını kullanmasına benzer şekilde endüstrileşmiş kültür de bu endüstriyi yönetenlerin gücünü yansıtmak için bir vitrin yaratmıştır. Sanayi Devrimi ve ardından kapitalizmle birlikte artan üretim ve işgücü ihtiyacı kentlere göçü arttırmış, potansiyel tüketicilerin her geçen gün arttığı kentler hem ticareti hem de iktidarı yöneten otoriterler için ideolojilerini yansıtır ve kitleleri yönlendirebilecekleri mekanlar haline gelmiştir. Bu otoritelerin gücü "*abideler, ıssız kentleri çevreleyen kasvetli konutlar ve işyerleri olan dizginlerinden boşanmış girişimciliğin akın ettiği, devletleri kapsayan endüstriyel birliklerin iyi düşünülmüş planını her yerden fışkıran parlak anıtsal yapılar*" ile temsil edilmeye başlanmıştır (Adorno, T. W. ve Horkheimer, M., çev., 2014, s. 162).

Adorno ve Horkheimer, kapitalist sistemin insanda bu sistemden uzaklaşma ihtiyacı uyandırdığını ancak çalışma alanından uzaklaşıp dinlenmek isteyen insanın kültür endüstrisi ile kurulan sisteme yakalandığını dolayısıyla sistemin amacının *“insanları yalnızca yaşamlarındaki temel baskılardan uzaklaştırmaya ve çalışma azimlerini yeniden yaratmak”* olduğunu ifade etmişlerdir (Cevizci, 2005, s. 1054). Hızlı tüketimin yeniden üretim gerektireceği dolayısıyla tüketiciler ne kadar hızlı yeni ihtiyaçları olduğuna inanırsa ticareti yönlendirenlerin o kadar kazanç saylayacağı düşünüldüğünde Kültür Endüstrisi ile kurulan sistemin ticaret otoritelerinin kontrolü altında geliştiğine vurgu yapan Adorno ve Horkheimer, tüketici potansiyelinin en yüksek oranda olduğu kentlerin de benzer biçimde hızla tüketilmekte olduğunu;

“Betondan merkezlerin çevresindeki eski evler şimdiden gecekondu gibi görünür ve kentin yamaçlarındaki yeni bungalovlarsa tıpkı uluslararası fuarlarda görülen derme çatma konstrüksiyonlar gibi bir süre kullanıldıktan sonra boş konserve kutuları gibi atılmaya davetiye çıkarırken teknik ilerlemeye övgüler düzer. Bireyi, hijyenik küçük dairelerde bağımsız biri olarak süregelenleştirilmesi gereken şehir planlama projeleriyle onu iyice bütünsel sermaye erkinin, hasmının boyunduruğu altına sokar. Bu konutların sakinleri üretici ve tüketici olarak iş ve eğlence için merkezlere çağırılırken içinde oturdukları hücreler de kesintisiz düzenli kompleksler olarak kristalleşirler” şeklinde ifade etmişlerdir (Adorno, T. W. ve Horkheimer, M., çev. 2014, s. 162).

Adorno ve Horkheimer, mevcut durumun kötü gidişatına rağmen *“teknik ilerlemeye övgüler düzer”* (s. 162) ifadesiyle Aydınlanma düşüncesi ve aydınlanmayla birlikte başlayan modern dönemin de eleştirisini yapmışlardır. Kültür Endüstrisi, Aydınlanma düşüncesinin “bilim ve teknik gelişmelerinin yanı sıra sosyal ve kültürel olarak da gelişme sağlanacak” öngörüsünün gerçekleşmediğini aksine beklenenin tam tersi etkilerinin olduğunun kanıtıdır (Cevizci, 2005). Aydınlanma Dönemiyle aklı ve bilimi her şeyin üstünde tutan bilimsel çalışmaların batıl inançlardan kurtarılması beklenmiş ancak beklenin aksine bilimin yeniden mitlerle iç içe geçmesi nedeniyle Aydınlanma düşüncesi eleştirilmiştir. Modernleşme aklı da sistemleştirmiş ve *‘aklı amaçsız bir amaçsallığa dönüştürmüştür tam da bu yüzden her türden amaca hazır hale*

getirmiştir” (Adorno, T. W. ve Horkheimer, M., çev. 2014, s. 124). Adorno ve Horkheimer’in ifadesiyle “*amaçsız amaçsallık*” sanatı piyasanın amaçlarına hizmet eder hale getirmiştir. Kültür Endüstrisi, sanatı da yozlaştırmış özellikle sinema gibi görsel gücü yüksek sanat dalları artık sanat eseri olarak kabul edilmek yerine kitle iletişim aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Sanat eseri, bir sanat eseri olmaktan veya gerçekleri yansıtmaktan çok tüketicileri sınıflandırmak ve yönlendirmek için araç haline gelmiştir. Sanatın yönlendirici etkisi, insanları tüketime yönlendirmenin yanı sıra algı ve beklentileri de şekillendirir. Adorno ve Horkheimer, sinemanın etkisini;

“Film, gündelik algı dünyasını yeniden vermeyi amaçladığı için dışarıdaki sokakları az önce izlediği filmin devamı olarak algılayan sinema izleyicisinin bu bildik deneyimi yapımın temel ilkesi haline gelmiştir. Yapım teknikleri, ampirik nesneleri ne kadar yoğun ve eksiksiz kopyalayabilirse, dışarıdaki dünyanın yansımalarını yaratmak da o kadar kolay olur” şeklinde ifade etmiştir (Adorno, T. W. ve Horkheimer, M., çev. 2014, 169).

Gerçeklerden yola çıkılarak imgelerle kurulan yeni evrenle insanların gerçeklik algısının değiştirilmesini Adorno ve Horkheimer “*sonunda kültür endüstrisi taklit olanı mutlak olanın yerine koyar*” (s. 175) şeklinde açıklamışlardır. Sanatın bu etkisi yalnızca sanat eserini izleyen, dinleyen veya inceleyen bireyleri değil tüm toplumu etkileyerek yavaş yavaş dönüştürme gücüne sahiptir. Kültür endüstrisi, sanat eserlerinin ideolojik söylemleri kitlelere ulaştırma gücünü kullanmak için sanatı daha ulaşılabilir hale getirmiştir. 20. yüzyılın başına kadar tiyatro izlemek veya bir dinletiyeye katılmak için ödeme yapılırken kentlerin gelişmesi ve bir sergi alanı haline gelmesi sanat eserlerinin de halka açık alanda sergilenmeye başlamasının yolunu açmıştır. Seyirci veya dinleyici en azından yaptığı ödemenin karşılığını almış hissetmek için sanat eseriyle ilişki kurmaya çalışırken “*sanata sınırsızca, artık parayla dolayımından yaklaşılmaması*” (s. 213) hem tartışıldığı dönemin özelliklerine göre tanımlanan yabancılaşma problemini tamamlamış hem de yabancılaşma probleminin her alanda görülmesi olarak tanımlanan “Şeyleşme” kavramına geçişi sağlamıştır. Kültür endüstrisinin her şeyi yozlaştırdığı gibi sanatın da içini boşaltması, artık büyük çoğunluğu kentlerde yaşayan insanların devamlı uyarıcılar tarafından denetim altında tutulup yönlendirilmesi, sanatçının hem kendisini hem de içinde bulunduğu toplumun özelliklerini aktardığı sanat eserinin değersizleşerek insan için yalnızca bir uyarıcı

haline gelmesi yabancılaşma probleminin etkilerini göstermiş ve daha genel tanımıyla bu problemin geniş kapsamlısı olarak tarif edilen “Şeyleşme” kavramıyla arasındaki ilişkiyi kurmuştur. Adorno ve Horkheimer’e göre gerçeklik algıları yönlendirilen bireyler hem birbirlerine hem de doğaya yabancılaşmış, *“artık yalnızca birbirlerine ne için ihtiyaç duyduklarını bilir”* (s. 337) hale gelmişlerdir (Adorno, T. W., Horkheimer, M., çev. 2014).

Adorno, *Minima Moralia* (1951) adlı eserinde “Doğru Yaşam Öğretisi” kavramını ele almıştır. Felsefede ilkeleri tartışılan “Doğru Yaşam” önce özel yaşama daha sonra tüketim gücüne indirgenmiştir. Adorno’ya göre sistemlerin kendisine dayattıkları karşısında yaşam içinde sürüklenen ve kendi amaçlarını gerçekleştirmek yerine ona sunulan hedeflere ulaşmaya çalışan birey, yaşamın özünü kavramak istediğinde artık yalnızca onun yabancılaşmış haliyle yüzleşebilir hale gelmiştir. Yaşam ve tüketim arasındaki ilişkiyi *“bu ilişki tümüyle saçmalaktır. Araçlarla amaçlar yer değiştirmiştir”* şeklinde eleştirmiştir (Adorno, T. W., çev. 2005, s. 13). Negatif Diyalektik (1966) adlı eserinde de Aydınlanma düşüncesi ile aklın mitlerden kurtulup bilimin özgürleşeceği fikrine karşılık akılcı sistemlerin modern dönemde bireyi ve toplumu kendi özüne uzaklaştırması eleştirmiştir. Yabancılaşma probleminin ve bu problemin çözümünü;

“Diyalektiğin mayası olan yabancılaşma teorisi bile, yaderk³ olduğu ölçüde irrasyonel kabul edilen dünyaya yakınlaşma, Novalis’in sözleriyle ‘her yerde evinde olma’ gereksinimini, özlem duyan öznenin yabancı olanı, farklı olanı sevmekten aciz oluşuyla hasıl olan arkaik barbarlıkla, ilhak etme ve zulmetme ihtirasıyla karşılaşır. Yabancı olanın sürgünü kaldırılırsa yabancılaşma diye bir şey kalmaz” şeklinde ifade ederek dışarıdan gelen uyarıcılarla kendi özüne yabancılaşmanın aidiyet hissini ortadan kaldırdığını ve bir anlamda “sürgün” yarattığını vurgulamıştır (Adorno, T. W., çev. 2016, s. 163).

Marcuse, çağdaşı olduğu düşünürlerle aynı fikri paylaşarak modern kapitalist toplumlarda Marx’ın beklediği işçi devriminin yabancılaşma problemine çözüm olmaktan çok uzak olduğunu vurgulamış, çok yönlü toplumun modernleşmeyle

³ Yaderk: kurallarını, yasasını kendi içinden çıkaracak yerde dışarıdan alan

birlikte tek-boyutlu topluma dönüşmesini yabancılaşma olarak tanımlamıştır (Tolan, 1980). Yabancılaşma kavramını Adorno ve Horkheimer'e benzer biçimde tüketim süreçleri üzerinden ele alan Marcuse'a göre "*insanlar kendilerini satın aldıkları metalarda tanımaktadırlar; ruhlarını otomobillerinde, müzik setlerinde, içten-katlı evlerinde, mutfak donatımında bulmaktadırlar*" (Marcuse, H., çev. 1990, s. 8). Sistemin yarattığı sahte ihtiyaçları gidermek için uğraşan ve kendi varlığını sahip oldukları üzerinden tanımlayan birey, sistemin bir parçası olduğu sürece içine düştüğü durumu sorgulayamaz. Marcuse'a göre Yabancılaşma probleminin ortadan kalkması toplumsal sınıfların bilinçlenmesi ile mümkündür. Ancak Marcuse, bilinçlenmeye modern toplumu yönlendiren sistemlerin engel olduğunu vurgulamış ve çözümün bu sistemlerin dışında kalmış -veya bırakılmış- marjinal kesimlerin bilinçlenmesiyle mümkün olacağını ifade etmiştir. Toplumun dışladığı azınlık gruplarının üzerinde modern sistemlerin nispeten daha az etkili olduğunu ifade eden Marcuse'a göre modern toplumda kapitalist sistemle iç içe geçmiş işçilerden sisteme karşı durmalarını beklemek çok olanaklı değildir (Tolan, 1980). Bireyi "Yabancılaşmış özne" bireye sistemin biçtiği rolü de "Yabancılaşmış Varoluş" olarak tanımlayan Marcuse'a göre bireyin sistem tarafından edindiği "Yanlış Bilinç" artık "Gerçek Bilinç" olarak algılanır hale gelmiştir. Modern toplumda bireyin durumunun yanı sıra sanatın toplumdaki yerini de sorgulayan Marcuse'a göre "*Marksist kavrama karşıt olarak 'Sanatsal Yabancılaşma' yabancılaşmış varoluşun bilinçli aşılmasıdır*". Marcuse, "Sanatsal Yabancılaşma" ile modernleşme sürecinin kutsandığını belirtirken "*Sanatsal Yabancılaşma yüceltmedir*" ifadesiyle de modern toplumda sanatın rolünü göstermiştir (Marcuse, H., çev. 1990, s. 53). Bir konferansta "*tüm kültür yüceltmedir*" derken de "yüceltme" ile kültürün yanlış bilinci yönettiği gibi toplumsal insan ilişkilerini yönetirken de kullandığı baskıcı yönünü ifade etmiştir. Modern toplumu oluşturan bireyleri "*duyuları kendilerine sunulanı artık göremeyen, duyamayan ve tadamayan, içgüdüleriyle baskıya, zulme, çirkinliğe, ikiyüzlülüğe karşı mücadele eden kişi*" olarak tanımlayan Marcuse, bu mücadelenin özgürleşme isteğinden doğan bir bilinç ortaya çıkardığını vurgulamıştır. Ortaya çıkan bu bilinçle birlikte başlayacak olan başkaldırı kültürün yüceltilmesini ortadan kaldırmayı hedefler. Marcuse "*Akılın kurallarının ötesinde hayal gücü vardır*" diyerek akılcı sistemlerin insan doğasını anlamada yetersiz kaldığını, başkaldırıların ise kural tanımaz hayal gücü ile mümkün

olacağını belirtmiştir. Hayal gücü sanatta kendi gerçeğini yaratır, bu gerçek Marcuse’a göre dış dünyanın sunduğundan daha gerçektir. Ancak Adorno ve Horkheimer’in “Kültür Endüstrisi” ile sanatın yozlaştığını vurguladığı gibi Marcuse da gelişen bilimin sosyal hayatı yönlendirdiği ve sanatı da bir uyarıcı haline getirdiğini ifade etmiştir. Marcuse’a göre bu durum “entelektüel kültürün maddi kültüre, yaratıcılığın üretkenliğe, hayal gücünün ticarete hizmet ettiği” bir sistem ortaya çıkartmıştır (Marcuse, 2001).

Frankfurt Okulu, savundukları düşüncelerle sonraki kuşaklar için yol gösterici olmuş, ABD’de oldukları süreç boyunca hem ABD’yi hem de Avrupa ülkelerini düşünsel yönlerinin yanı sıra siyasi olarak da etkilemiştir. ABD’deki mülteci yıllarının ardından 1950’de savaşın bitmesiyle Frankfurt Okulu temsilcileri yeniden Almanya’ya dönmüş, Bottomore bu dönemi üçüncü dönem olarak tanımlamıştır (Bottomore, 2013). Almanya’ya geri döndükten sonra Horkheimer enstitünün yeniden kurulmasında önemli rol oynamıştır. Yeniden kurulan enstitünün yanı sıra Frankfurt Üniversitesi rektörlüğüne getirilen Horkheimer, savaşın ardından bu makama gelen ilk Yahudi olmuştur (Jay, 2014). Horkheimer, 1959 yılındaki emekliliğinin ardından İsviçre’ye gitmiş, enstitü müdürlüğüne Adorno gelmiştir. Adorno döneminde pozitivizm eleştirisi devam etmiş; estetik, müzik, siyaset, toplumsal hareketler, kitle kültürü ve modern toplum analizi konularında çalışılmaya devam edilmiştir. Adorno bu dönemde genç kuşak teorisyenler yetiştirmeyi hedeflemiş, okulun ikinci kuşak teorisyenleri felsefe ve toplum bilimi arasındaki bağlantı üzerine çalışmışlardır. Adorno’nun öğrencisi ve okulun ikinci kuşak teorisyenlerinden olan Habermas, okulun hem Marksist hem anti-Marksist pek çok toplum bilimi çalışmasında yer almış daha sonra kendi çalışmalarında modern kapitalist toplum eleştirisine odaklanmıştır (Bottomore, 2013). 1960’lı yıllar hem Adorno’nun kamu tarafından tanınıyor olması hem ABD’de kalan Marcuse’un yazılarının 68 öğrenci hareketine ilham vermesi hem de Habermas’ın okulun kadrosuna katılmasıyla Frankfurt Okulunun en çok ses getirdiği dönem olmuştur (Yarar, 2010). 1970’lerde okulun etkisi azalmış, 1969 yılında Adorno’nun, 1973 yılında Horkheimer’in ölümüyle okul kuruluş yıllarında benimsediği görüşten tamamen uzaklaşmıştır. Bottomore ikinci kuşak teorisyenlerinden Habermas’ın öne çıktığı 1970’li yılları dördüncü dönem olarak tanımlamıştır (Bottomore, 2013).

3.2.4.12 Fromm: “Sahip Olmak”

Erich Fromm (1900 – 1980), Yabancılaşma problemini Marx’ın kapitalist toplum eleştirisi ve Freud’un psikanaliz yöntemlerini sentezleyerek ele almıştır (Esin, 1982). Marx’da olduğu gibi yabancılaşmayı bir problem olarak tanımlayıp tarihsel süreci, nedenleri ve sonuçlarını irdeleyen Fromm, bu problemin ortaya çıkışında ekonomik koşulların yanı sıra sosyo-ekonomik yapının rolünü vurgulamıştır. Fromm, çalışmalarının amacını “Marksizmi tamamlamak ve zenginleştirmek” olarak belirlemiş, Marksizmin yalnızca kazanma hırsıyla ilişkilendirilerek yorumlanmasına karşı çıkmıştır. Fromm’a göre kazanma hırsı da toplumsal koşulların ortaya çıkardığı bir hedeftir dolayısıyla bu hedefe ulaşmak için ortaya çıkan insan davranışlarının nedenleri de toplumda aranmalıdır. Bu açıdan Fromm, Marksizmin anlaşılmasında psikolojinin önemini vurgulamış, psikanaliz yöntemlerini “*ideolojik üst yapı ve sosyo-ekonomik alt yapı arasındaki eksik halka*” olarak nitelendirmiştir (Jay, 2014, s. 164). Marx’ın kapitalist sistem üzerinden açıkladığı yabancılaşma probleminin psikolojik boyutunu Freud’un psikanaliz yöntemlerine başvurarak zenginleştirmeyi amaçlayan Fromm, kendi döneminde toplumun kültürel ve toplumsal bunalımlarının nedenleriyle ilgilenmiştir.

Almanya’da ruhbilim (psikoloji) ve toplumbilim (sosyoloji) eğitiminin tamamladıktan sonra Berlin Psikanaliz Enstitüsü’nde eğitimine devam eden Fromm, 1933 yılında Chicago Psikanaliz Enstitüsü’nde eğitim vermek için ABD’ye gitmiş, 1934 yılında Horkheimer’in davetiyle merkezini ABD’ye taşımış olan Frankfurt Okulunun kadrosuna dahil olmuştur (Fromm, E., çev., 1996). Fromm’un kadroya katılmasıyla birlikte Horkheimer ve Fromm, Marx ve Freud’un görüşlerini sentezleyerek okulun benimsediği yeni toplumsal analiz yöntemini belirlemişlerdir. Fromm, Freud’un psikanaliz yöntemlerinin Frankfurt Okulu tarafından benimsenmesinde önemli bir rol oynamış ve kendi döneminde anlaşılamayan Freud’un çalışmaları Frankfurt Okulu teorisyenleri tarafından tutarlı bir biçimde incelenerek dönemin çalışmaları için yol gösterici olmuştur (Kiraz, 2018). Okulun kuruluş yıllarında benimsenen Ortodoks Marksist görüşle çeliştiği için toplumsal analiz çalışmalarında Freud’un yöntemlerine yer verilmemiş, hatta bu dönemde Adorno

psikanaliz yöntemlerini “*Psikanalizde abartılar dışında hiçbir şey doğru değildir*” şeklinde yorumlamıştır (Jay, 2014, s. 155). Horkheimer’in yol göstericiliği ve Fromm’un katkılarıyla Frankfurt Okulunun çalışmalarında psikanaliz yöntemlerinin kullanılmaya başlamasıyla okul için yeni bir dönem başlamış, devam eden süreçte başta psikanaliz yöntemlerine mesafeli duran Adorno da Frankfurt Okulunda yapılacak çalışmaların Freud’un yöntemleri olmadan düşünülemeyeceğini ifade etmiştir (Kiraz, 2018). Ancak Fromm, Frankfurt Okuluna katıldığı ilk yıllarda Freud’un görüşlerini benimsemesine rağmen daha sonra Freud’u çağın ruhunu yakalayamadığı ve değer yargılarını aşamadığı gerekçesiyle eleştirmiştir (Fromm, E., çev., 1990). Freud’a karşı yaptığı eleştiriler Frankfurt Okulu ile görüş ayrılıkları yaşamasına ve okuldan ayrılmasına neden olmuştur. Fromm, Frankfurt Okulundan ayrıldıktan sonra Ortodoks Freudçuluk anlayışından uzaklaşmış ve çalışmalarında Marx’ın yabancılaşma kavramına odaklanmıştır (Jay, 2014).

Fromm, Marx’ın kapitalist toplum analizinden yola çıkarak toplumu şekillendiren ekonomik koşulların yanı sıra insani gereksinimleri vurgulamıştır. Fromm’a göre insanlık bilim ve teknikte ilerlerken kendi insani varoluşuna uzaklaşmaktadır. Bu uzaklaşma insanı acıya, akıl hastalığına, ruhsal veya zihinsel ölüme götürür. Fromm’a göre insan içine düştüğü bu durumdan kurtulmak için insani gereksinimlerini karşılamak zorundadır ancak bu gereksinimler yalnızca bedensel ihtiyaçlarla sınırlı değildir. İnsan ancak varoluşundan gelen tutkularını gerçekleştirerek, denge, uyum ve huzuru sağlayarak gereksinimlerini karşılayabilir (Fromm, E., çev., 1990).

Fromm, yabancılaşmanın kaynağının insani gereksinimlerin karşılanamaması olduğunu ifade etmiştir (Esin, 1982). Modern toplumların insanlara yeni imkanlar sağarken aynı zamanda yeni kurallar ve sorumluluklar getirdiğini vurgulayarak modern insanın insani gereksinimlerini karşılayabilmesinin giderek zorlaştığını vurgulayan Fromm, modernleşmeyle gelen bireyselliğin özgürlük alanını genişletmesinin yanı sıra insanın kendisini topluma ve yere ait hissettiren bağlarını da zedelediğini belirtip bu durumu “*özgürlük, ona (insana) bağımsızlık ve ussallık getirmiş olmasına karşın onu soyutlanmış ve dolayısıyla kaygılı ve güçsüz kılmıştır*” (s. 13) şeklinde yorumlamıştır. Fromm’a göre modernleşme ve özgürleşmenin getirdiği imkanlar bir süre sonra kaçınılmaz mecburiyetlere dönüşmüş, insanlar bu mecburiyetlerden dolayısıyla özgürlüklerinden kaçmanın yollarını aramaya

başlamıştır (Fromm, E., çev., 1996). Fromm, modern insanın bu durumunu Özgürlükten Kaçış (1941) adlı eserinde;

“İnsanoğlu, yüzyıllar süren mücadeleden sonra, aklından hayalinden geçmeyen bir maddi servet oluşturmayı başardı; dünyanın bazı yerlerinde demokratik toplumlar oluşturdu, ve yakınlarda, kendisini yeni totaliter yönetimlere karşı savunmada zafere ulaştı: bütün bunlara karşın, Özgürlükten Kaçış'taki çözümlemede açıklanmaya çalışıldığı üzere, çağdaş insan hâlâ kaygılı; özgürlüğünü çeşit çeşit diktatöre teslim etmeye doğru gidiyor; ya da kendisini makinanın küçük bir çarkına dönüştürmüş, karnı tok, sırtı pek, ama özgür bir insan değil de bir robot haline gelerek bu özgürlüğü yitirmek yönünde ilerletiliyor” şeklinde ifade etmiştir (Fromm, E., çev., 1996, s.16).

Fromm, Özgürlükten Kaçış'ın devamı olarak nitelendirdiği Kendini Savunan İnsan'da (1947) insanın kendisi ile diğer insanlar arasında sevmek veya nefret etmek gibi ilişkiler kurarak, kendisi ile dünya arasında ise nesnelere sahip olarak bağlantı kurduğunu ifade etmiş, ilk durumu toplumsallaşma ikinci durumu ise özümseme olarak adlandırmıştır. Fromm'a göre insan dünyadaki gereksinimlerini karşılayabilmek için dünyanın ona sunduğu nesneleri bir şekilde edinmek zorundadır veya bu nesnelere ihtiyacı olduğuna inandırılmıştır. Fromm, yabancılaşmayı bir problem olarak tanımlarken Marx'ın emeğin metalaşması ifadesine benzer biçimde insanların kendi ürettiklerinin yine kendi karşılıklarına bağımsız bir güç olarak çıktıklarını, artık nesnenin “sahip olunması gereken şey” olarak değerlendirildiği, sahip olunması gereken şeylerin de insan için “kimlik” inşa ettiğini;

“İnsanların güçleri ve yarattıkları kendisine yabancılaşmış; ondan ayrı bir şey, başkalarının yargılayacağı ve kullanacağı bir şey haline gelmiştir. Böylece insandaki kimlik duygusu da özsaygısı gibi sağlamlığını yitirir. Kimlik, insanın oynayabileceği tüm rollerin toplamınca oluşturulur. Yani “Ben, olmamı istediğiniz kimseyimdir” şeklinde ifade etmiştir (Fromm, E., çev., 1994, s. 79).

Sağlıklı Toplum (1955) adlı eserinde Fromm, yabancılaşmayı “kişinin kendisini bir yabancı gibi duyduğu deneyim biçimi” olarak tanımlanmıştır. Fromm'a göre “Yabancılaşmış İnsan”;

“Kendisini dünyanın merkezi, edimlerinin yaratıcısı olarak görmez; tersine edimleri ve bu edimlerin sonuçları onun boyun eğdiği hatta taptığı efendileri olmuştur. Yabancılaşmış insan, başka herhangi bir kişiden koptuğu gibi, kendisinden de kopmuştur. Herkes gibi o da kendisini nesneleri algıladığı gibi beş duyusu ve sağduyusuyla algılar; ama bunu yaparken kendisiyle ve dış dünyayla üretici bir ilişki içinde değildir” (Fromm, E., çev., 1990, s. 134).

Fromm, Marx’ın yaptığı gibi yabancılaşma kavramının tarihine sık sık atıfta bulunarak kendi dönemindeki yabancılaşma probleminin nedenleri ve sonuçlarını açığa çıkarmak için çalışmıştır. Yabancılaşma kavramını en genel tanımıyla insanın kendini kendi özü ile değil sahip oldukları nesnelerin oluşturduğu kimlikle tanıtmaması olarak tanımlayan Fromm’a göre insanın içinde bulunduğu bu durum onu yaşamakta olduğu toplumdan ve dünyadan uzaklaştırmıştır. Kavramın etimolojik kökenine de atıfta bulunarak kelimenin eskiden “akıl hastası” anlamına gelen “Alineus/Aliéné/Alienado” kelimesine dayandığını vurgulayarak kendi döneminde de insanın içinde bulunduğu uzaklaşmanın bir çeşit akıl hastalığına neden olduğunu ifade etmiştir. Yine kavramın tarihinden yola çıkarak Eski Ahit’te (Tevrat) belirtildiği üzere insanların putlara tapmasının bir benzerinin modern toplumlarda devam ettiğini ancak artık Tanrılarla bağlantı kurmak amacıyla yapılan putlara değil kabul edilebilir toplumsal kimlik oluşturmak amacıyla üretilen nesnelere tapıldığını vurgulamıştır (Fromm, E., çev., 1990, s.135).

Çağımızın Özgürlük Sorunu (1962) adlı eserinde Fromm, Marx’ın görüşüne paralel biçimde insanların insani varoluşundan kaynaklanan gereksinimlerini karşılayamamalarının en önemli nedeni olarak kapitalist sistem ve sistemin insanlara dayattıkları olarak görür (Esin, 1982). Marx, ekonomik altyapının ideolojik üstyapıyı şekillendirdiğini kabul etmesine rağmen aradaki ilişkiyi muğlak bırakmıştır. Fromm, ekonomik altyapı ile ideolojik üstyapı arasındaki boşluğun psikanaliz yöntemleri ile doldurulabileceğini öne sürmüştür. Bu boşluğu doldurmak için “Sosyal Karakter” kavramını “*belli bir kültürün (toplumun) çoğu üyelerinin ortaklaşa paylaştığı karakter yapısının çekirdeği (özü)*” (s. 83) olarak tanımlayarak kullanmıştır. Fromm’a göre bireysel karakteri aşan sosyal karakter, toplumun çoğunluğu yönlendirilerek şekillendirilebilir. Modern kapitalist toplumun üyeleri sistemin devamlılığı için çalışmaya ve üretmeye yönlendirilirken aynı şekilde devam eden süreçte yine sistemin

devamlılığı için toplum tüketime yönlendirilmiştir (Fromm, E., çev., 1973).

Sahip Olmak ya da Olmamak (1989) adlı eserinde Fromm, tüketim ile sistemin devamlılığı sağlansın diye sahte ihtiyaçları olduğuna inandırılan insan için mutluluğun ölçüsünün “sahip olmak” haline geldiğini vurgulamıştır. Modern kapitalist toplumda “Sahip Olmak” ile “Olmak” arasındaki fark kaybolmuştur ve insanlar var olmanın tek koşulunu sahip olmak olarak görmeye başlamıştır. Fromm, bu durumun insanlığı felakete götürdüğünü, insanları “sahip olmak” için yönlendiren sistemlerin ve toplumsal yapının kökten değişmesi gerektiğini ifade etmiştir. İnsanlar “sahip olmak” için değil “olmak” için yönlendirilmelidir. “Sahip olmak”, mal, mülk, şöhret ve bilgiyi ele geçirmek anlamında kullanılırken “olmak” bu kavramın tam aksine hiçbir şeye egemen olmaya çalışmadan bütünü sevmek anlamında kullanılır (Fromm, E., çev., 2003). Fromm, yabancılaşma probleminin en önemli nedeni olarak kapitalist sistemi ve sistem içine hapsedilmiş insanın kendi varoluşsal gereksinimlerini geri planda bırakmak zorunda kalmasını göstermiştir. Bu gereksinimler yerine sistemin yarattığı sahte ihtiyaçları karşılamaya yönelik çalışan insanın mutsuzluğuna ve kendisinden uzaklaşmasına değinen Fromm, yabancılaşma probleminin nedenini ve çözümünü;

“‘Sahip olmak’ türündeki bir yaşam anlayışında ve otoriter bir yapı içinde günah; ceza ve artan bir teslimiyet çizgisini izler. ‘Olmak’ yani anti-otoriter bir yaşam anlayışında ise günah, insan doğasının bir sonucu olan ve giderilemeyen bir ayrılık ve yabancılaşmanın sonucudur. Bu günahı iyi etmenin yolu da insanın akıl ve sevgi güçlerini tümüyle gerçekleştirerek diğer insanlar ve giderek bütün dünya ile bir olmasından geçer” şeklinde ifade etmiştir (Fromm, E., çev., 2003, s.170).

3.2.4.13 Lefebvre: “Gündelik Hayat”

Henri Lefebvre (1901 – 1991), Yabancılaşma kavramını Marx’ın düşüncelerini yeniden yorumlayarak ele almıştır. Marx’ın düşüncesinin büyüklüğünün göz ardı edilerek genellikle ekonomik boyutunun öne çıkarılmasına karşı çıkan Lefebvre, Marx’ın Hegel’in düşüncesini aşip zenginleştirmeyi hedeflediği gibi Marx’ın düşüncesini yeniden yorumlamasının amacını onu eleştirmek değil aksine

düşüncesini bir adım öteye taşımak olduğunu ifade etmiştir. Lefebvre hem Marx'ın düşüncesinin Hegel'e dayanan köklerini irdelemiş hem de Marksizmin temel kavramları olan kapitalizm, devlet, proletarya (işçi) sınıfı gibi kavramları yeniden yorumladığı çalışmalarına modernite, neoliberalizm, kent, mekân ve gündelik hayat gibi yeni kavramlar eklemiştir (Kuran, 2021). Genellikle ekonomik durum üzerinden tanımlanan yabancılaşma probleminin hayatın her alanında hissedilmeye başlandığını belirtip problemin giderek karmaşıklaşan yapısına vurgu yapan Lefebvre'ye göre yabancılaşma problemine politik, ideolojik, teknolojik, bürokratik ve kentsel boyutlar eklenmiştir. Lefebvre, giderek güçlenen yabancılaşma probleminin yeni boyutlarının açıklanmasında felsefenin göz ardı edilmesini eleştirmiştir (Lefebvre, H., çev., 2007). Marx'ın düşüncesini benimseyerek yabancılaşma probleminin asıl kaynağının kapitalist sistem olduğunu kabul eden Lefebvre, Marx'dan farklı olarak problemin ekonomik boyutunun etkilerini toplumsal süreçlere ve kent mekanına odaklanarak ele almıştır. Yabancılaşma problemini tanımlarken ekonomi ve bürokrasi gibi karmaşık sistemler yerine “gündelik” kavramına odaklanan Lefebvre “gündelik” ile felsefenin ilişkisini Modern Dünyada Gündelik Hayat (1968) adlı eserinde “*Gündelik kavramı felsefeden gelir ve felsefe olmadan anlaşılamaz*” şeklinde (Lefebvre, H., çev., 2007, s.23); Şehir Hakkı (1968) adlı eserinde “Gündelik Hayat” ile kapitalizmin ilişkisini “*onlara ücretli üretici olmaktan başka bir işlev, başka bir statü, başka roller atfetmek istiyorlardı. Böylece onlara çalışma hayatından daha iyi bir gündelik hayat sunma iddiasındaydılar*” (Lefebvre, H., çev., 2018, s.35) şeklinde ifade ederek kapitalist sistemin insanlara yalnızca üretim sistemi içinde değil gündelik hayatlarında da yeni roller biçmeye başladığını dolayısıyla kapitalizmin ekonomiyi aşarak hayatın her alanına yayıldığını vurgulamıştır. Lefebvre, Gündelik Hayatın Eleştirisi (1947) adlı eserlerinin ilk cildinde belirttiği üzere ekonomik rollerin varlığı gündelik hayattaki yabancılaşma kavramının da açıkça görülmesine olanak tanır. Yabancılaşma toplumun her bireyi için kaçınılmaz bir gerçektir ve gerek ekonomik sistemdeki konumu gerek toplumda edindiği veya edinmek istediği statü tarafından belirlenmiş olsun kişi için biçilen rol, çıkarması mümkün olmayan bir maske haline dönüşmüştür. Lefebvre, bu durumu “*birey toplumsal olarak, bu yabancılaşma dolayısıyla ve bu yabancılaşmanın içinde var olur*” şeklinde ifade etmiştir (Lefebvre, H., çev. 2012, 21). Lefebvre böylece kapitalizmin insan hayatına olan etkilerine vurgu yaparak gündelik hayat ve

yabancılaşma problemini bir araya getirmiştir. Marx'ın tarihsel süreçte neden ve sonuçlarıyla birlikte tartıştığı ve Hegel'in bilinç düzeyinde incelediği yabancılaşma kavramını her iki düşünürün fikirlerini sentezleyerek ele alan Lefebvre, kavramı kapitalist sistemin temelini oluşturduğu modernleşme süreci ve modern dünyadaki bireyin ruhsal durumu üzerinden ele almıştır (Kurtar, 2013).

Marx'ın Hegel'e dayanan düşüncesinin köklerini inceleyen Lefebvre, kendini Marksist olarak tanımlamasına rağmen Marx'ın düşüncelerinin özüne ulaşmak için onu eleştirmekten ve düşüncelerine yeni boyutlar kazandırarak bir adım ileriye taşımayı hedeflemekten de çekinmemiştir. Marx'ın kapitalizm üzerine ortaya koyduğu düşüncelerde gözden kaçırdığı noktalar olduğunu ve bu eksikliklerin giderilmesi için onun düşüncesine eklemeler yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Lefebvre, Marksizmin temelde hayatı değiştirmeyi hedeflediğini ve bu hedefe ulaşmanın yollarını anlamak için de Marx'ın düşüncesinin özüne gidilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Kuran, 2021). Marx'ın Sosyolojisi'nde (1968) Lefebvre, Marx'ın düşüncelerinin ilk ve bozulmamış halini ortaya çıkarmayı hedeflemiş, bunun için de gerçeklik ve hakikat arasındaki ilişkiye odaklanmıştır. Lefebvre'ye göre gerçeklik olarak din hakikatini felsefede, felsefe siyasette, siyaset ise toplumda bulur. Bu varsayıma göre dinin özü felsefe ile ortaya çıkar ve felsefe Lefebvre'nin her yabancılaşmanın kökü olarak nitelendirdiği dinsel yabancılaşma kavramını açıklığa kavuşturarak insanın karşılaştığı ilk ve en temel yabancılaşma probleminin tanımlanmasını sağlar. Felsefe ile ortaya koyulan soyut fikirler siyaset ile somut ve uygulanabilir hale gelir. Filozofların yöneticileri yönlendiren fikirleriyle ortaya çıkan devlet düşüncesi ve felsefi düşünce ile felsefi-siyasal sistem kurulmuştur ancak Hegel'in düşüncelerine dayanan bu sistem kesin bir sonuca bağlanmadığı için devamlılığı sağlanamamıştır. Devamlığın sağlanması, sistemin eleştirilmesi ve "Yöntem (mantık ve diyalektik)" ile "Temel Kavramlar (bütünsellik, olumsuzluk, yabancılaşma)" olmak üzere doğru işleyen parçalarının belirlenip kullanılmasıyla mümkün olmuştur. Felsefenin hakikatini bulduğu siyasetin özü ise toplumsal ilişkilere, toplumsal ilişkiler ve toplumsal iş bölümü de emek ve mülkiyete dayanır.

Hegel'in bilinç düzeyinde ele aldığı yabancılaşma kavramını Marx, bir problem olarak değerlendirip nedenleri ve sonuçları üzerinden tartışılan somut bir mesele haline getirmiş, problemin ortadan kaldırılmasının yollarını Hegel felsefi bilinçle

açıklarken Marx insanların vereceği gerçek mücadeleyle mümkün olacağını ifade etmiştir (Lefebvre, H., çev., 1996). Lefebvre'nin düşüncelerinin temeli Marx'a dayansa da Hegel'in izleri de oldukça belirgindir. 1938 yılında Norbert Guterman ile Hegel'in çalışmalarının ve Lenin'in Hegel hakkındaki notlarının çevirilerini yapan Lefebvre, Hegel'in düşüncelerinin hem Marksizm hem de faşizm üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Lefebvre'nin düşünceleri üzerinde Hegel'in ve Marx'ın fikirlerinin yanı sıra Avrupa'daki işçi sınıfının durumu ve ilerleyen faşizm ile ilgili yaptığı çalışmalar da etkili olmuştur. Lefebvre, çalışmalarını Guterman ile yazdığı ve Lukács'ın Tarih ve Sınıf Bilinci adlı eserinin “faşizme karşı mücadele bağlamında yeniden ele alınmış hali” olarak tanımladığı *La Conscience Mystifiée* (Bilincin Gizemi – 1936) adıyla yayımlamıştır. Bilincin gizemli yapısı ve bireylerin nasıl düşündükleri üzerine tartışan Lefebvre ve Guterman, bilincin toplumsal bilinç ve bireysel bilinç olmak üzere ikiye ayrıldığını öne sürmüşlerdir. Onlara göre hakikat, bölünmüş bilinci ayrı ayrı ele alarak ortaya çıkmaz aksine bilinci anlaşılır kılmak için bilinci aşmak gerekir.

Lefebvre'e göre bilincin doğru şekilde anlaşılmasının yolu artık gündelik hayatın bir gerçeği haline gelen yabancılaşma probleminin kaynağına inilerek doğru tanımının yapılmasıyla mümkündür. Lefebvre, yabancılaşma probleminin ekonomik ve ideolojik temelleri olduğunu kabul etmiş ancak ideolojinin ekonomiye indirgenmesine karşı çıkmıştır (Elden, 2004, s. 69). Kapitalizmi anlamak için Marksizmin anlaşılması gerektiğini vurgulayan Lefebvre'e göre kapitalist sistemle birlikte değişime uğrayan kent mekânında sistemin ve bu sistemden kaynaklanan yabancılaşma probleminin etkileri açıkça görülür. Kapitalizmin gelişmesiyle kentler özgün dokularını kaybetmeye ve tek tipleşmeye başlamışlardır. Kentlerdeki değişim süreci yalnızca fiziksel dönüşüm ile sınırlı kalmamış kent kimliği, toplum yapısı ve gündelik hayatta da hızlı değişimler yaşanmıştır. Gelenek, görenek, beğeni, beklenti, ihtiyaç ve alışkanlıklarıyla kent kimliğini oluşturan asıl aktör olan kentliler bu değişim sürecinin dışında bırakılmış ve süreç üretim mekanizmalarının kontrolünde şekillenmeye başlamıştır (Kuran, 2021).

Lefebvre, Şehir Hakkı'nda (1968) kentteki ve toplumdaki dönüşüm sürecinin başlangıcı olarak sanayileşmeyi göstermiştir. Modernizm ve sanayileşme süreci sonunda oluşan toplumu kent toplumu olarak tanımlamış, sanayileşme sürecinden sonraki kentleri de kapitalist sistem ve gelişen ticaretle birlikte sermaye ve servet

birikiminin olduğu, tarıma ve toprağa bağlılık azalırken zanaatın ve sanatın geliştiği bir yapıt olarak nitelendirmiştir. Lefebvre, kenti yapıt olarak nitelendirirken yapıtın kullanım değeri, ürünün ise değişim değeri olduğunu vurgulamıştır. Ancak sanayileşmenin artması kentteki toplumsal bağların değerini yitirmesine ve kentin yalnızca değişim değeri üzerinden değerlendirilmesine yol ağmıştır. Lefebvre bu durumu “*şehir ve kentsel gerçeklik kullanım değerine bağlıdır. Mübadele (değişim) değer ve sanayileşme yoluyla metanın genelleşmesi ise kullanım değerini yok etme eğilimindedir*” şeklinde ifade etmiştir (Lefebvre, H., çev. 2018, s. 24). Marx’ın emek üzerinden ele aldığı yabancılaşma kavramını kentin gündelik hayatında her an yüzleşilen bir problem olarak tanımlayan Lefebvre’ye göre yabancılaşma siyasi otoritelerin benimsediği ideolojileri öne çıkarırken gündelik hayatın toplumsal çeşitliliğinden gelen zenginliği yok eder. Kapitalist sistem içinde kimliksizleşerek yalnızca üretimin devamını sağlayan sistemin bir parçası haline gelen işçinin durumunu Marx, “*İşçi ne kadar çok zenginlik üretir, üretimi erk ve hacim bakımından ne kadar artarsa, o kadar yoksul duruma gelir*” (Marx, K., çev. 2011b, s. 140) şeklinde ifade ederken Lefebvre, yabancılaşma probleminin ekonomik alanla sınırlı kalmadığını ancak ekonomik alandaki etkilerinin de Marx’ın işçi sınıfı üzerinden yaptığı öngörülerini çoktan aşarak toplumun tamamının her gün yüzleştiği bir problem haline geldiğini “*maddi yoksulluğın manevi yoksulluk haline gelmesi*” (s. 45) olarak değerlendirmiş ve yabancılaşma probleminin toplumda “edilgen ve mutsuz bir bilinç” yarattığına dikkat çekmiştir (Lefebvre, H., çev. 2007).

Kapitalizmin kentte yarattığı ayrıştırıcı etkilere odaklanan Lefebvre, Chicago Okulu tarafından temsil edilen Ekolojik Kent Kuramını eleştirmiştir. Chicago Okulu’nun kentin toplumsal dokusuna uygun biçimde doğal olarak gelişeceğini öngördüğü kentsel büyüme, 1960’lardan sonra kentin hem fiziksel hem toplumsal değişim ve dönüşüm süreçlerini yönlendiren faktörler üzerinden tartışılmaya başlanmıştır. Basitçe ele alınan ve doğal bir oluşum olarak kabul edilen kent yerine toplumda uyumdan çok çeşitliliği barındıran, birbiri içine geçmiş siyasal, sosyal ve ekonomik sistemleri olan karmaşık kent yapısının çözömlenmesi hedeflenmiştir. Lefebvre, Harvey ve Castells’in fikirleriyle şekillenen yeni kent tartışmaları Marx’ın kapitalizm ve metalaşma ile ağıkladığı fikirlerinin kente, kentsel hayata ve mekâna yansımaları üzerinden devam etmiştir. Kapitalist sistemin devamlılığının sağlanması

için mekânsal dönüşme ihtiyaç duyulmaya başlandığı bu dönemde Lefebvre, bu dönüşümün yalnızca fiziksel değişimle sınırlı kalmayacağını toplumsal değişime de neden olacağını vurgulamıştır (Turut ve Özgür, 2018).

Lefebvre, genel olarak Avrupa'nın özel olarak Almanya'nın siyasi durumunu ve Hitler iktidarını ele alan çalışmalarına devam ettiği dönemde Frankfurt Okulu teorisyenleriyle de görüşmeler yapmıştır (Elden, 2004). Çalışmalarında hem Marx'ın düşüncelerinden hem de bu düşüncelere getirilen eleştirilerden yararlanan ve aynı zamanda Marx'ın düşüncelerinde öze dönülmesi gerektiğini vurgulayan Lefebvre, bu açıdan çağdaşı olduğu Frankfurt Okulu teorisyenleri ile ortak görüşte buluşur. Frankfurt Okulu tarafından temsil edilen "Eleştirel Kuram" temel alınarak kapitalizmin kentler ve kentsel yaşam üzerindeki etkilerinin eleştirel bir bakış açısıyla ele alınması ile "Eleştirel Kent Kuramı" ortaya çıkmıştır. Eleştirel Kent Kuramı ile kentin bürokrasi veya ekonomi yasalarıyla şekillendirilebileceği görüşüne karşı çıkarak kentlerin siyaset ve ideolojik söylemlerin iletildiği mekanlar olduğunu belirtilmiş ve iletilen söylemlerin kenti ve toplumu şekillendirme gücüne vurgu yapılmıştır. Eleştirel Kent Kuramı, Lefebvre, Castells, Harvey gibi Marksist düşünürlerin katkılarıyla gelişmiş, bu düşünürler kentlerin kapitalist sistem etkisiyle üretim mekanları haline dönüşmesinden öte kapitalist sistemin temel aracı haline dönüştüğünü vurgulamışlardır (Kuran, 2021).

Lefebvre, Mekânın Üretimi'nde (1974) üretim kavramını Marx'tan daha ileri bir boyutta toplumsal ve mekânsal boyutlarını göz önüne alarak incelemiştir. Üretimin mekânsal boyutunu ele alan Lefebvre'e göre daha önce kentsel mekânı toplumsal değerlerle birlikte şekillenip toplumun gerçek dünyasını yansıtırken kapitalizmin güçlenmesiyle birlikte metaların dünyasına uygun biçimde şekillenmeye başladığını ifade etmiştir. Kent, toplumun aidiyet hissettiği bir mekân olmaktan çıkıp kapitalist üretim sisteminin ihtiyaç duyduğu mekanların toplamı haline dönüşmüştür (Lefebvre, H., çev. 2014). Üretim kavramının toplumsal boyutunu kapitalizmin üretim sistemi içinde olanlara biçtiği rolden yola çıkarak ele alan Lefebvre, biçilen rollerin yalnızca çalışma saatleriyle sınırlı kalmadığını vurgulamış ve kavramın ekonomik sistemi aşarak toplumsal boyut kazanmasını ise *"üretimde üretilen ve yeniden üretilen yalnızca ürün değildir; toplumsal gruplar ve onların ilişki ve öğeleri de üretilip yeniden üretilir"* şeklinde ifade etmiştir (Lefebvre, H., çev. 2013, s. 252). Tarih

boyunca insan hep olduğu konumdan daha ileri gitmeyi hedeflemiş, ilerlemek için çıktığı bu yolun başında pek çok şeyi merak etmiş, merakının peşinden giderken de araştırmış, öğrenmiş, gerektiğinde icat etmiş bazen de yok etmiştir. Yolda ilerlediği sürece insan kendi yarattıklarıyla, icatlarıyla, çıkardığı savaşlarla, bilimdeki ilerlemeleriyle, özünü aktardığı sanatla birlikte içinde bulunduğu koşulları devamlı değiştirmiştir. Ancak yolun koşulları değişmesine rağmen çıkış noktası hâlâ insanın bilmediğine duyduğu meraktır ki insan merakının peşinden nereye sürüklenirse sürüklensin aslında arayıp bulmaya çalıştığı hep kendi özüdür. Lefebvre, insanın kendi özüne duyduğu merakı göz ardı etmemiş ve kendinden önceki ve sonraki düşünürlerden farklı olarak insanlığın ilerlemesini ortaya çıkan icatlar, kazanılan-kaybedilen savaşlar, kurulan-yıkılan devletler, geliştikçe karmaşıklaşan siyasal, sosyal, ekonomik yapılar üzerinden ele almamış, insanın tüm bu kendi yarattığı karmaşıklık içinde yine en çok kendi halinde hatta kimseye fark ettirmeden yaşayıp gittiği gündelik yaşamına odaklanmıştır. Gündelik yaşamın olduğu gibi akıp gittiği kentlere de bu bakış açısıyla yaklaşan Lefebvre, yabancılaşma probleminin kaynağını da yine kentlilerin gündelik yaşamında aramıştır. Lefebvre, kenti de aynı insan gibi canlı, değişikliğe açık, ilerleyen veya yok olabilen bir yapı olarak görmüş ve ekonomik ya da bürokratik sistemlerle tekdüze biçimde tanımlamayı reddetmiştir. Diğer yandan çalışmalarında başta kapitalist ekonomik sistem olmak üzere kentlerin kendine özü yapısını yok eden, kentlileri sistemin bir parçası haline dönüştüren sürecin kentin de canlılığını göz ardı ederek onu sistem için gerekli bir üretim mekânı haline getirdiğini doğrulamıştır.

Lefebvre, yabancılaşma problemini kendinden önceki ve çağdaşı olduğu düşünürlerin fikirlerini felsefe ile zenginleştirerek pek çok farklı boyutuyla ele almıştır. Lefebvre, yabancılaşmanın mekâna, kente ve kentlilere yansımalarının yanı sıra kamusal mekân-özel mekân ayrımını da ele almıştır. Lefebvre'e göre kentin bir üretim mekânı olarak yeniden üretilmesi kentliler için bir karşılaşma ve paylaşım alanı olan kamusal alanı ve bu alanın fiziksel görünürlüğünü ifade etmek için kullanılan kamusal mekânı da dönüştürmüştür. Bu dönüşüm sürecinin en etkili aracı kentsel planlamadır. Kentlilerin dahil edilmediği planlama sürecinde kent bir yaşam alanı olmaktan çok tüketim nesnesi olacak şekilde tasarlanır. Lefebvre, kentli katılımının sağlanmadığı planlama sürecinin kamusal alanla birlikte kamusal alanın içerdiği

özgürlük ve paylaşım ortamını yok ettiğini aynı zamanda özel alanı da kullanıcı ihtiyaçlarından çok piyasa beklentilerine göre şekillendirdiğini ifade etmiştir. Lefebvre'ye göre kamusal/özel alan ve kamusal/özel mekân kavramlarının dönüşümü kavramsal veya fiziksel bir değişimden çok toplumsal yansımaları olan süreçlerdir (Kuran, 2021). Yabancılaşma probleminin gündelik hayattaki yansımalarına, bu yansımaların kendini en çok gösterdiği mekân olan kentlere ve kentin/kentlilerin kimliğini yansıtan kamusal alanın dönüşümüne odaklanan Lefebvre hem çağdaşı olduğu düşünürlerin hem de kendisinden sonra gelenlerin yabancılaşma kavramını ele alış biçimleri üzerinde etkili olmuştur.

3.2.4.14 Habermas: “Kamusal Alan”

Jürgen Habermas (1929 - ...), yabancılaşma kavramını doğrudan kullanmamış ancak bu kavramı modernleşmeyle birlikte değişen kamusal kavramı üzerinden insanların mal ve kültür tüketicilerine dönüşmesi olarak nitelendirmiştir. Frankfurt Okulunun ikinci kuşak teorisyenlerinden olan Habermas, Adorno'nun asistanlığını yapmış ve Horkheimer'ın felsefe ve sosyoloji kürsüsünde çalışmalar yürütmüştür.

Adorno ve Horkheimer'ın fikirlerinden etkilenmiş, Frankfurt Okulu'nun çalışmalarında olduğu gibi aklı sosyoloji ve psikanalize dayanarak sorgulamıştır. Habermas, aynı zamanda Kant, Hegel, Marx, Weber, Lukacs, Durkheim gibi bazı konularda aynı görüşü paylaşıırken bazı konularda birbirlerinden tamamen ayrı düşen düşünürlerin görüşlerinden de etkilenmiş, kendi düşüncesini farklı görüşlerin birbirine engel olmadan tartışılabilmesi ve bu tartışmaların bir çokluk oluşturacağı fikrine dayandırmıştır (Timur, 2008; Yükselbaba, 2008). Frankfurt Okulu'nun ilk kuşak teorisyenleri Nazi Almanyası'ndan ayrılmak zorunda kalan Yahudi kökenli düşünürlerden oluşurken Habermas, Nazi Almanyası'nda büyümüş ve Yahudi olmayan ilk düşünürdür. Bu nedenle hem okulun temsil ettiği eleştirel teoriyi tam olarak benimseyememesi hem de kendi ilgi alanı olan çağdaş felsefeye Frankfurt Okulu'nda yeterince önem verilmemesi Habermas ve Frankfurt Okulu arasında görüş ayrılıklarını ortaya çıkarmıştır (Timur, 2008).

Habermas, devletlerin ve toplumların hem siyasi hem de sosyal tarihi deneyimlerine

odaklanmıştır. Bu deneyimlerden yola çıkarak toplumun tüm kesimlerinin fikir ve görüşlerine açık olması gereken kamusal alan kavramını ve kamusal alanın geçirdiği dönüşümü ele almıştır. Kamusal alanın dönüşümüyle birlikte toplum yapısının da değişim sürecine girdiğini ifade etmiş, toplum analizine ilişkin çalışmalarında bir dönem birlikte çalıştığı Frankfurt Okulu teorisyenlerinden etkilenmiştir. Frankfurt Okulu, Adorno ve Horkheimer'ın ölümlerinin ardından etkisini yitirmeye başlamış, Bottomore bu dönemi okulun dördüncü ve son dönemi olarak adlandırmıştır (Bottomore, 2013). Bu dönemde Marksizmden uzaklaşmış, okulu tanımlayan eleştirel düşünce ise kurumsal tartışma boyutunu kaybederek kişisel çalışma konusu haline dönüşmüştür. Habermas, “yeni eleştirel kuramın baş mimarı” olarak, kendi çalışmalarında Frankfurt Okulu’nun ilk dönem temsilcilerinin pozitivism eleştirisini sürdürmüş ve toplum bilimlerine verilmesi gereken önemi vurgulayarak bilimin pozitivist yaklaşımıyla elde ettiği bulguların gerçek yaşamdaki geçerliliğini sorgulamıştır. Frankfurt Okulu’nun Marx’ın düşüncesinin doğru şekilde çözümlenmesini toplumsal değişimin aracı olarak görmesi ve çalışmalarını psikanaliz ve felsefeyle birlikte toplumsal analizlere dayanarak sürdürmesi Habermas’ı etkilemiş, ancak Habermas teorinin ötesine geçip toplumun değişim sürecini özellikle Alman toplumunun deneyimleri üzerinden tarihi nedenlere dayandırarak ele almıştır (Timur, 2008; Bottomore, 2013).

Kamusallığın Yapısal Dönüşümü’nde (1962) Habermas, kamusallık/kamusal alan kavramlarını açıklamış, bu kavramların tarihi süreç içinde nasıl bir dönüşüm geçirdiğini sorgulamıştır. Kökeni antik döneme dayanan kamusallık ve kamusal alan kavramları hem herkese ait ortak alanları hem de yalnızca devlete ait olup devlet haricindekilere ulaşım izni verilmeyen mekanları tanımlamak için kullanılmıştır. Bu çelişkili tanımların yanı sıra kendi kullanıcısı/seyircisi kitlesine sahip alanları tanımlamak içinde kullanılmış, bu kitle de o alanın kamusu olarak nitelendirilmiştir (Timur, 2008).

Habermas Antik Yunan’ın demokrasi anlayışını, modern demokratik sistemin çözümlenmesi için örnek olarak ele almıştır, kamusal alanın geçirdiği dönüşümü de modern demokratik toplumların eleştirisini yapmak için araç olarak kullanmıştır (Yükselbaba, 2008). Antik Yunan döneminde yurttaşların mahkeme ve meclis görüşmelerinde, savaş ve savaş oyunları gibi ortak eylemlerde bir araya gelmesiyle

kamu, kamunun agorada toplanmasıyla kamusal hayat oluşur ancak yine de kamusalılık tam olarak mekânsallaşmış değildir. Yurttaşlar, ortak alanlarda bir araya gelirken evlerinde de kendi özel hayatlarını yaşamaya devam ederler. Özel alan, kamusal alandan ayrı ve gizli tutulur ancak özel alanda sahip olunan imkanlar kamusal alandaki statüyü belirler. Orta Çağda ise kamu-özel arasındaki kesin ayrım ortadan kalkmış, kamusal alanda diğerlerinden daha az ya da daha çok temsil gücüne sahip toplumsal gruplar oluşmuştur. Bu dönemde iktidar kamusal alanda temsil edilmiş ancak bu temsil modern dönemdeki demokrasi anlayışından farklı olarak “halk için temsil” değil “halkın önünde temsil” şeklinde olmuştur. İktidar halkın önünde kendisini giyim-kuşam, davranış biçimi, imza ve armalarla cisimleştirilen sembollerini kullanarak temsil etmeye başlamış, bu semboller “saray adamı” olarak nitelendirilen yeni bir toplumsal grubu ortaya çıkarmıştır. Orta Çağın sonuna kadar krallık ve saray hayatıyla temsil edilen iktidar yapısı yerini bürokrasi ve orduyla temsil edilen devlet yapısına bırakmıştır. Aynı dönemde saray hayatı halktan ve kamusalılıktan uzaklaşırken sayıları hızla artan kahvehaneler halkın bir araya geldiği yeni paylaşım alanı haline gelmiştir. Burada bir araya gelen aydınlar, aydınlanma süreci ve Fransız İhtilalinin zihinsel alt yapısını oluşturan eserler vermiştir. Kahvehanelerde yapılan edebi tartışmalar ve sanat söyleşileri sanatı iktidarın ve kilisenin egemenliğinden kurtarmıştır. 18. yüzyılda gelişmekte olan kapitalizmin de etkisiyle sanat ve kültür herkesin ulaşabileceği bir ürün haline gelmiş, “modern anlamda ayrı bir alan olarak” ortaya çıkmıştır (Habermas, J., çev., 2003; Timur, 2008).

Habermas, kapitalist ekonomik sistemin de etkisiyle ortaya çıkan burjuva kamusunu tanımlamış ve tarihi süreci de göz önüne alarak 18. yüzyılın burjuva kamusunun modern dönemde sivil toplumun güçlenmesiyle ortaya çıkan “farklılaşmış” kamuya dönüşümünü ele almıştır (Habermas, J., çev., 2003). Habermas’a göre ticari ilişkilerin ve borsa piyasalarının gelişmesiyle neredeyse aynı dönemde ortaya çıkan posta teşkilatı, ticaretle güçlenen tüccarların ve ekonomisini büyüten iktidarın gücünü el yazması gazete gibi iletişim araçlarıyla halka duyurmasını sağlamıştır. Bu durumla birlikte gelişen kapitalist sistem beraberinde bir kamusal güç yaratmıştır. Ticaretten sanayi sistemine geçilirken haberleşme araçları da modernleşmiş, günlük yayınlar olarak halka ulaşmaya başlamıştır. Yapılan yayınlarla birlikte okuyuculara çeşitli ürünler, tüketim fırsatları gibi bilgiler verilmiştir.

Habermas’a göre kamusal alan birçok sosyal gücün etkisiyle yeniden biçimlenmiş, bu durumda beraberinde toplumsal dönüşümü getirmiştir. Habermas, ticaretle uğraşanları “gerçek burjuvazi”, iktidarın otoritesi dışında kalan kentlerde gelişen ticaret, finans ve sanayi güçleri “kapitalistler”, tüm bu ticari gelişmelere paralel olarak artan gazete ve dergilerin asıl okuyucu kitlesini/kamuyu ise “yeni burjuvazi” olarak tanımlamıştır (Habermas, J., çev., 2003; Timur, 2008).

18. yüzyılda edebiyat ve sanat tartışılan kahvehanelerde fikirlerini paylaşma imkânı bulan toplumsal kesim Habermas’ın deyimiyle burjuvazi kamusunu oluşturmuştur. Ancak modernleşmenin beraberinde getirdiği bireyselleşme ve özgürlük hissi iktidara karşı kendi haklarını savunmayı amaçlayan kamuoyunu ortaya çıkarmış, böylece başlangıçta sanat ve edebiyat tartışmaları üzerine kurulan burjuva kamusal alanda siyasallaşmıştır. Bu siyasallaşmayla birlikte kültür tartışmaları terk edilmemiş, ancak “kültür” kaygısı “mülkiyet” kaygısının önüne geçmiştir. Habermas, kamusal alanın geçirdiği bu dönüşümü Marx’a atıfta bulunarak açıklamıştır. Marx, toplumdan nispeten dışlanmış olan kesimin devlet tarafından oluşturulup iktidarın benimsediği ideolojilerle yönetilen kamusal alanı yıkamayacağını aksine bu alanın varlığından faydalanarak hak ettikleri hak ve özgürlükleri için mücadele edebileceklerini savunurken Habermas, burjuva kamusal alanına katılma şansı tanınmayan kültürsüz/mülksüz toplumsal kesimin bu alana dahil olma mücadelesi vererek kamusal alanı siyasallaştırıp kendi beklentilerine göre biçimlendirebileceklerini savunmuştur. Siyasallaşan kamusal alan ideolojik söylemlerin halka iletilme alanı haline gelmiştir. Bu söylemler yalnızca iktidarın benimsediği siyasi söylemlerle sınırlı kalmamış, kapitalist sistemin ihtiyaç duyduğu tüketimin sağlanmasına yönelik yönlendirmeler için de kullanılmıştır (Timur, 2008). 19. yüzyılda ise güçlenen kapitalizmle birlikte kamusal alanın tartışma kültürü tüketim kültürüne dönüşmüştür. Seyirci kitlesi genişleyen kamusal alan tartışmaları kapitalist sistemin güçleri tarafından yönlendirilen, ideolojik söylemlerin iletildiği alanlara dönüşmüştür. Dönüşen kamusal alanın amacı fikir paylaşmaktan çok tüketim sisteminde devamlı var olabilmek haline gelmiştir. Kamusal alanın yeni yönlendirici güçleri tüm kamuyu değil, tüketim sistemine katılacak gücü olan kesime hitap etmeyi amaçlamıştır. Bu durum ise kamusal alanı herkes için değil belli bir kesim için ulaşılabilir hale getirmiştir (Habermas, J., çev., 2003). Habermas, dönüşen ve siyasallaşan kamusal alan içindeki

insanın yerini ve bulunduğu yere aidiyetini sorgulamıştır.

Habermas, modernleşmeyle birlikte tanımı ve kapsamı değişen kamusal alan üzerinden yabancılaşma kavramını ele almış ve kamusal alanın toplumun bir araya gelip fikir paylaştıkları alan olmaktan çıkıp insanların sahip oldukları fikirler yerine satın aldıkları tüketim nesneleri üzerinden kendilerini yabancı olarak niteledikleri diğerlerine karşı temsil etme alanı haline geldiğini vurgulamıştır. Modernleşmeyle birlikte günlük yaşam da akılcı yöntemlerle kurulan bürokratik ve ekonomik sistemler tarafından yönetilmeye başlamıştır. Bu sistem içinde doğan insan için kurgulanmış yaşam biçimi yaşamın doğal süreci haline gelmiştir. Ancak yaşamın her alanını etkileyen modernleşme sürecinde akılcı sistemler verimlilik ve kar oranını yükseltmeyi ön planda tutarken insani değer, beklenti ve ihtiyaçlar geri plana itilmiştir (Aytaç, 2005). Modern dönemin sosyal bilimcileri modernleşmeye birlikte insanın içine düştüğü durum karşısında tamamen çaresiz olmadığını, sahip olduğu değerleri kaybetmemek için içgüdüsel bir mücadeleye girdiğini vurgulamıştır. Habermas da Frankfurt Okulunun ilk kuşak temsilcileri gibi aklın insani değerleri ve kültürü geri plana itmesini eleştirmiştir. Weber'in bürokratikleşmiş toplum için kullandığı “demir kafes” ifadesine atıfta bulunarak modern dönemin katı kurallı bürokratik ve ekonomik sistemlerinin günlük yaşama olan etkisine odaklanmış ve siyasallaşan kamusal alanın da insan için bir mücadele alanı yarattığını vurgulamıştır (Wallance ve Wolf, 2012).

Öteki Olmak Öteki ile Yaşamak (1996) adlı eserinde Habermas, modern toplumun sorunlarını ele almıştır. Modernleşmeyle birlikte özellikle kentlerde yaşanan hızlı gelişme toplum yapısını da yeniden şekillendirmiş, toplum birbirinden pek çok açıdan farklılık gösteren bireylerin varlığıyla çokkültürlü hale gelmiştir. Habermas, çokkültürlü toplum yapısının eleştirisini yaparak devlet yapısı altında kendi istekleri dışında bir arada yaşayan ancak birbirileri için “yabancı/öteki” olan bireyleri toplumun geneli için sorun olarak görmüştür. Habermas’a göre devletin genel siyasi kültürünü benimsemeyen azınlıklar hem içinde yaşadıkları topluma hem de bağlı oldukları devlete karşı kendi kimliklerini koruma mücadelesi içindedirler. Kamusal alanın dönüşümüyle birlikte ele aldığı toplum yapısının değişimini toplumdaki azınlıklar üzerinden yorumlayan Habermas, tartışma ortamında herkesin eşit temsiline ve modernleşmeyle akıl öne çıkarken geri planda kalan insani değerlerin önemini vurgulamıştır. Toplumun tüm kesimlerine eşit saygı gösterilmesi gerektiğini ve

bireylerin “yabancı/öteki” olarak nitelendirdiği diğerine karşı dayanışma sorumluluğu taşıması gerektiğini ifade etmiştir. Habermas’a göre modern toplumun yüzleştiği yabancılaşma probleminin ortadan kalkması için “yabancı/öteki” olana saygı duyulması ve toplumun yeniden “biz” haline dönüşmesi gerekir (Habermas, J., çev., 2012).

3.2.4.15 Debord: “Gösteri Toplumu”

Guy Debord (1931 – 1994), yabancılaşma kavramını yaşamın gerçeklikten uzak bir “gösteri” haline dönüşmesi üzerinden incelemiştir. Debord’a göre “gösteri”, *“somutlaşmış ve maddi olarak ifade edilen bir Weltanschauung’dur (dünya görüntüsü); yaşamın gözle görülür yadsınmasıdır”* (Debord, G., çev. 1996, s. 14). Modern yaşamın gösteriye dönüşmesi modern toplumun yabancılaşmasına neden olmuş, Debord gösteri ve yabancılaşma arasındaki bağı yabancılaşma kavramının tarihiyle birlikte ele almıştır. Hegel tin üzerinden dünyanın dönüşüm sürecini yorumlamış, Feuerbach kendi döneminde temsilin gerçeğe tercih edildiğini ve yanılsama kutsal sayılırken hakikatin göz ardı edildiğini vurgulamış, Hegel ve Feuerbach’ın görüşlerinden etkilenen Marx dönüşümün tarihsel nedenlerine ve devrimsel sonuçlarına odaklanarak yabancılaşma sürecini tinin geçirdiği sonsuz döngü yerine akılcı sistemlerle açıklamıştır. Debord, dünyanın geçirdiği dönüşüm sürecinde hakikatin yerini temsilin aldığını ve Marx’ın ekonomik sistemdeki bölünmeyle başladığını kabul ettiği yabancılaşmanın toplumun tamamına yayılarak sahte bir gösteri ortaya çıkardığını ifade etmiştir. Durkheim, ekonomik sistemde ortaya çıkan uzmanlaşma ve toplumsal iş bölümünü toplumu bir arada tutması bakımından olumlu, bölünmenin toplumsal bağları zayıflatarak düzensizliğe neden olması bakımından olumsuz olarak nitelendirmiştir. Durkheim’in düzensiz toplumda istekleri sınırlandırılmayan bireylerin sonsuz isteklerine ulaşmak için hareket edeceğini vurgulayan çalışmalarına, Weber’in kapitalizmin toplumu devamlı kazanma amacına yöneltmesi ve bu amaca ulaşmak için yapılanların toplum tarafından normalleştirilmesine getirdiği eleştirisine, Lukâcs’ın metalaşmanın sosyal yaşamdaki etkileri tartışan çalışmalarına atıfla Debord, gösterinin kaynağını “gösterinin

kökeninde yatan şey, en eski toplumsal uzmanlaşma, yani iktidarın uzmanlaşmasıdır üretimde önceden yapılmış seçimin her alanda onaylanması ve bunun sonucu tüketim” (s. 19) olarak açıklamıştır. Weber’in modern dünyada “büyülenme” ve “büyü bozumu” ifadelerine atıfta bulunarak gösterinin asıl amacının akılcı sistemlerin zorluğunu gizleyerek büyü bozumunun önüne geçmek olduğunu ifade etmiştir. Debord, tüketim sisteminin yarattığı sahte ihtiyaçlar ve bu ihtiyaçları karşılamak için “büyülenmiş” hale gelen modern toplumun içinde bulunduğu gösteriyi “*Gösteri, sonuçta uyuma arzusundan başka bir şey ifade etmeyen zincire vurulmuş modern toplumun gördüğü kötü düşür*” (s. 18) şeklinde tanımlamıştır (Debord, G., çev. 1996; Ritzer, 2000). Adorno ve Horkheimer, modern dönemde aklın sistemleştirilmesinin akli “amaçsız bir amaçsallığa” dönüştürdüğü ve araçların amaçlarla yer değiştirdiğini ifade etmiş, Debord ise modern dönemde yaşanan gösteriyi “*araçların aynı zamanda da amaç olması gibi basit bir olgudan kaynaklanır*” şeklinde nitelendirmiştir (Adorno T. W. ve Horkheimer, M., çev. 2014, s. 124). Adorno ve Horkheimer’a göre modern dönemde kapitalist sistemin devamlılığı sistemden uzaklaşma ihtiyacı duyan çalışanların yeniden sisteme dahil edilmesiyle mümkündür. Kültür Endüstrisi olarak tanımladıkları sistemle çalışanlar yalnızca belli bir süre için çalışma alanlarından uzaklaşarak dinlenir ve yeniden çalışma sistemi içine dönerler. Debord da benzer biçimde üretim sisteminin devamlılığını işçilerin hem çalışmasına hem de boş zamanlarının olmasına bağlamıştır. Ancak işçinin boş zamanı tamamen çalışma alanından uzaklaşıp özgürleşmesi anlamında değil, gösterinin bir parçası olarak özgür olduğuna inandırılması ve çalışma sistemine geri dönmeye ikna edilmesi anlamındadır. Debord’a göre Marx’ın üretim sistemi içinde başladığını ifade ettiği yabancılaşma, modernleşmeyle birlikte topluma bir zorunluluk olarak dayatılan tüketim sistemi üzerinden devam eder, tüketimin devamı da yine modern akılcı sistemlerin varlığıyla sağlanır. Tüketim sistemi modern toplum için Marcuse’un ifadesiyle sahte ihtiyaçlar yaratmıştır. Marcuse, temel istekler yerine sahte ihtiyaçları karşılama çabasının yabancılaşmaya neden olduğunu ifade etmiş, ancak bu ihtiyaçlarla sistemin parçası haline gelen toplumun içinde bulunduğu durumu sorgulayarak yabancılaşmadan kurtulmasının mümkün olmadığını vurgulamıştır. Birinci Dünya Savaşının toplumsal etkileri ve ardından yaşanan devrimlerin sosyal sonuçlarına odaklanan Debord ise kapitalizmle birlikte güçlenen tüketim sisteminin gruplaşmış

yeni bir toplumsal yapı oluşturduğunu ve nesnelerin hâkim olduğu gösteri dünyası içinde yabancılaşmaya uğramış toplumsal grupların yabancılaşmayla mücadele edemeyeceğini vurgulamıştır. Fromm'un ifadesiyle tüketim nesnelere sahip olmak var olmanın ön koşulu haline gelmiştir. Debord, Fromm'a atıfla modern toplumlarda kendini gerçekleştirmenin tanımının ilk aşamada “*var olmak*” yerine “*sahip olmak*” haline, ileriki aşamalarda ise “*sahipmiş gibi görünmek*” haline dönüştüğünü ifade etmiştir (Debord, G., çev. 1996). Debord'a göre tüketim sisteminin sunduğu nesneler tüketicileri geri planda bırakmış, böylece hem metaların hâkim olduğu temsili dünyada sergilenen gösteri ortaya çıkmış hem de bu gösterinin parçası olmadan yalnızca seyircisi konumunda kalan gösteri toplumu oluşmuştur (Ritzer, 2000).

Gösteri Toplumu'nda (1967) Debord, gösterinin modern toplumun birliğinden çok uzaklaşma/ayrılma/yabancılaşmasının üzerine kurulduğunu belirtmiştir. Debord'a göre gösteri, dünyadaki birliğin kaybolmasından beslenir. Modernleşmeyle birlikte gösterinin boyutları artmış, birliğin yok olması hızlanmıştır. Gösteri birliğin kaybolmasıyla toplum içinde yapay bir ortaklık yaratmış, toplumu oluşturan bireyleri birbirinden ayırarak bir arada tutmaya devam etmiştir. Bu ayrılığın gösterinin devamı için gerekli olmasının nedeni ayrı düşmüş toplumsal grupların yönetiminin kolay olmasıdır. Gösterinin güçlenmesinin hem kaynağı hem de sonucu olarak toplum ekonomik sınıflara ayrıldığı gibi ideolojik sınıflara ayrılarak birbirinden uzaklaşmıştır. Toplumdaki yabancılaşmayı artıran ekonomik rollerin “tecrit/izolasyon” üzerine kurulmasına benzer biçimde modernleşmeyle ve teknik gelişmeyle birlikte sayıları artan otomobil, televizyon gibi gösterinin devamını sağlayan araçlar “yalnız kalabalıklar” oluşturmuştur. Gösterinin güçlenmesi yalnız kalabalıklardan oluşan modern toplumun tekdüze hale gelmesine neden olmuştur. Gösteri, toplumu yalnızca seyirci konumunda bırakmış, seyirci gösteriyi seyrettiği ölçüde kendine yabancılaşıp kendi varlığından uzaklaşarak gösteride kabul görecektir rolü benimsemeye başlamıştır. Ancak gösterinin kabul gören maskelerle birlikte yarattığı yapay birliğin ardında aynı yabancılaşmanın izleri vardır. Bu nedenle görünenle sahte bir birlik yaratılsa da gizlenen gerçekler çatışma halindedir. Mutsuzluğun nedeni olan gösteri, mutlu bir imajdan ibarettir. Debord, gösterinin yaşamın her alanına yayılarak kendine yabancılaşan insanın çevresini kuşatmasını “*izleyici hiçbir yerde kendini evinde hissetmez, çünkü gösteri her yerdedir*” (s. 22) şeklinde ifade etmiştir. Debord,

gösterinin gösteriyle birlikte toplum için yapay bir çevre oluştuğunu vurgulamıştır. Habermas'ın ifade ettiği gibi modern dönemde güçlenen kapitalizmle neredeyse aynı dönemde ortaya çıkan posta teşkilatı gibi kuruluşlar hem ticaret yapanların kazançlarını hem de ekonomisi güçlenen iktidarların başarılarını halka ileterek kamu gücü üzerinde etkili bir araç haline gelmiştir. Debord da benzer biçimde yapay çevrenin en büyük gücünün kitle iletişim araçları olduğunu ifade etmiştir. Kitle iletişim araçları ile karşılıklı diyaloglar tek yönlü diyaloglara dönüşmüş, toplum kendisine iletilen söylemlerle daha kolay yönetilebilir hale gelmiştir (Debord, G., çev., 1996).

Debord, gösterinin mekânsal etkilerini incelemiş, modern dönemde teknolojik ilerlemeyle birlikte mekânsal mesafelerin aşıldığını ancak toplum içinde gösterisel ayrılık ortaya çıktığını ifade etmiştir. Kapitalizmle birlikte mesafeyi aşan insan dolaşımları da metalaşmıştır. Bu metalaşmayla birlikte bulunduğu ve gittiği çevreyi yeniden biçimlendiren insan çevresini mesafeyi aşmaya değer hale dönüştürmeyi amaçlamıştır. Şehirciliği *“kapitalizmin doğal ve insani çevreyi ele geçirmesi”* (s. 92) olarak tanımlayan Debord, kapitalist sistemi güçlendiren teknik gelişmelerle gelişen şehircilikte toprağın da “ayrılık tekniği” ile işleneceğini ifade etmiştir. Debord’a göre;

“Şehirciliğin gerçekliğini oluşturan genel tecrit hareketi, planlanabilir üretim ve tüketim ihtiyaçlarına göre işçilerin denetimli bir şekilde yeniden sisteme dahil edilmelerini de sağlamak zorundadır. Sisteme dahil olmak, tecrit edilmiş bireylerin birlikte tecrit edilmiş bireyler olarak yeniden ele geçirilmelerini gerektirir: Fabrikalar ve kültür evleri, tatil köyleri ve toplu konutlar tecrit edilmiş bireyi aile yuvasına kadar izleyen bu sahte kolektiviteye hizmet etmek amacıyla özellikle düzenlenmiştir. Gösteri mesajı alıcılarının yaygın olarak kullanımı bireyin tecridinin egemen imajlarla, bütün güçlerini sadece bu tecritten alan imajlarla dolu olmasını mümkün kılar” (Debord, G., çev., 1996, ss.92-93).

Debord, modernleşmeyle birlikte kentlerde fiziksel insanın yanı sıra öz-yıkımın başladığını ifade etmiştir. Metalaşmanın artması her şeyi bir tüketim nesnesi haline dönüştürmüş, yeni otomobillerin üretilmesi ve ulaşımının otoyollar üzerinden sağlanmaya başlanması ile kent yeni bir dokuya kavuşmuştur. Yollar üzerine “tüketim kartelleri” yerleşmiş, tüketim kartellerine akın eden kalabalıklar şehrin kendi kendini

tüketmesine neden olmuştur. Modernleşme ve metalaşmayla birlikte mekân gibi tarih ve zaman da tüketim nesnesi haline gelmiştir. İnsan doğadan ve doğanın tarihinden uzaklaşarak kendi tarihini yazıya dökmeye başlamıştır. Doğadan uzaklaşmak insanı kendi özünden uzaklaştırmış ancak doğanın tarihi içinde insanlık tarihine de yer açılmasını sağlamıştır. Tarih, toplum tarafından üretilmiş ancak yazılı veya sözlü olarak nesilden nesle aktarılan tarihi söylemler tarihi gerçeklerden daha güçlü hale gelmiştir. Dolaylı tarihi anlatım yeni bir bilinç ortaya çıkarmış, Novalis bu bilinçle ortaya çıkan toplumsal hafızayı “kişisiz hafıza” olarak nitelendirmiştir. Toplumsal tarihin kişisiz hafızaya dönüşmesi, tüm dünya için geçerli olan tek bir zaman kavramını ortaya çıkarmıştır. Debord, “toplumun genel zamanı” olarak ifade ettiği bu zaman dilimini “gösteri zamanı” olarak tanımlamıştır. Gösteri zamanında insan kendini kanıtlamak zorundadır. Metalaşma zamana hâkim olmuş “zaman her şey, insan ise hiçbir şey” haline gelmiştir. Tüketim üzerine kurulu bu zaman dilimi de yaşanabilir olmaktan çok tüketilebilir haldedir (Debord, G., çev. 1996).

Debord, yabancılaşma sürecinde kültürün rolünü sorgulamıştır. Debord’a göre kültür toplum tarafından tarihi deneyimlerle anlamlandırılır, nesiller arasında aktarıma dayalı bir iletişim kurar ve Debord’un deyişiyle “*pek anlamlı olmayan dünyanın anlamı*” (s. 99) hale getirir. “*Kültür, kaybedilmiş birliğin arandığı yerdir*” (s.98). Kültürün devamlılığı gelenek ve yenilik arasında ortak bir dilin kurulmasıyla mümkündür. Toplumun ortak dilini yansıtan sanatın tüketim nesnesine dönüşmesi bütünlendiriciliğini yitirmesine neden olur (Debord, G., çev. 1996).

Debord’a göre toplumun ortak dilini yansıtan sanat modernleşmeyle birlikte tüketim nesnesi haline gelmiş, bu durum kültürün çözünmeye başlamasına neden olmuştur. Sanat, tarih boyunca zamanın sonsuzluğu içinde insanın iz bırakma çabasının ürünü olmuştur. Bu süreç içinde dini otoritelerden iktidara, seçilmiş toplumsal gruplardan toplumun her kesimine kadar hem pek çok farklı grubu temsil etme niteliği kazanmış hem de bir grubu temsil ederken diğerini dışlamıştır. Bir “hatıralar koleksiyonu” olan sanat benimsediği veya dışladığı hatta dışlandığı tüm tarihi dönemlerin ve toplumsal sınıfların izlerini taşır. Bu açıdan içinde herkese ait izler barındıran sanatın hem birleştirici hem de ayrıştırıcı gücü vardır. Debord, kapitalizmin güçlenmesiyle birlikte sanatın “iletilmesi gerekeni ileten” bir araca dönüştüğünü, iletilen söylemin toplumsal çeşitliliği göz ardı ederek “ekiple iyi

bütünleşmiş kişilik” sahibi bireyler yarattığını ifade etmiştir. Gösteri dünyasında iletilen söylem toplum için anlamsız ancak kolayca kabul görür hale gelmiştir. Sorgulamadan yapılan kabuller ise gösterinin arka planında yaşanan çelişkileri saklamıştır (Debord, G., çev. 1996). Debord, gösterinin ideolojik boyutunu “Gösteri öncelikle ideolojidir, çünkü kendi bütünlüğü içinde bütün ideolojik sistemlerin özünü sergiler ve gösterir: yoksullaşma, köleleşme ve gerçek yaşamın yadsınması. Gösteri maddi olarak insanlar arasındaki ayrılık ve uzaklaşmanın ifadesidir” şeklinde ifade etmiştir. Marcuse’a göre sistemsal olarak kurgulanan “Yanlış Bilinç”, “Gerçek Bilinç” halinde dönüşmüştür. Debord da benzer biçimde Gabel’e atıfta bulunarak toplumun benimsenen ideolojiye göre iletilen söylemlerle şekillendiğini ifade etmiş ve bu söylemlerle ortaya çıkan yanlış bilincin gösteri etkisi altındaki günlük yaşamın her anına yayılmıştır. “İnsanların karşılaşma yeteneğindeki başarısızlığı” sistemli hale gelerek yanlış bilincin devamı sağlanmıştır. Bu şekilde artık toplumdaki hiç kimse diğerine kendisini tanıtamaz, kendi gerçekliğini de tanıyamaz hale gelmiştir. İdeoloji böylece olmasını istediği dünyayı kurmuştur (Debord, G., çev. 1996).

Debord, gerçeklikten uzaklaşıp gösteriye dönüşen yaşam üzerinden ele aldığı yabancılaşmanın modernleşme, kentleşme, değişen zaman ve mekân algısı, kültür çözümleri, sanatın söylemi ileten araca dönüşmesi ile açıklamıştır. Debord’a göre gösterinin sona ermesi ve yabancılaşmanın ortadan kalkması için toplumun yeniden sorgulamaya ve eleştirmeye ihtiyacı vardır (Debord, G., çev. 1996). Bu durumun yanı sıra temsil karşısında yenik düşen gerçeğin yeniden ortaya çıkması ve modern insanın içinde bulunduğu gösteriden kurtuluşu toplumdan dışlanmış veya gösteri araçlarıyla manipüle edilmişlerin çabalarıyla mümkün değildir. Kurtuluşu ancak toplumun yabancılaştırıcı tavrına karşı mücadele veren bütünleşmiş toplumun varlığı mümkün kılabilir (Debord, G., çev. 1996).

3.2.4.16 Harvey: “Kent Deneyimi”

David Harvey (1935 - ...), Marx’a atıfta bulunarak yabancılaşma kavramının ekonomi alanında ortaya çıktığını kabul etmiş ancak modern dönemde ekonominin sınırlarını aşarak yaşamın her alanına yayıldığını vurgulamıştır. Yabancılaşmanın algı üzerindeki etkisine değinen Harvey, modern dönemde yaşamın merkezi haline gelen

kentlerde yabancılaşmayla birlikte değişen mekân algısına odaklanmıştır.

Sosyal Adalet ve Şehir (1973) adlı eserinde kentsel mekanların toplumsal ilişkileri şekillendirmesinin yabancılaşma üzerindeki etkilerine değinen Harvey, Marx'ın *“insan cinsil bir varlıktır”* ifadesine atıfla insanın yaşamını devam ettirebilmek için maddi ve biyolojik ihtiyaçlarının yanı sıra kültürel ve toplumsal ihtiyaçlarının da karşılanması gerektiğini belirtmiştir. Ancak kapitalizmle birlikte toplumun ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik ürünlerin yanı sıra “artık ürün” de ortaya çıkmıştır. “Artık ürün” genel kabule göre *“toplumun geçinebilmesi için gerekli niceliğin ötesinde ve üzerinde olan maddi kaynak”* olarak tanımlanmıştır (Polanyi vd., 1957, s.321, akt. Harvey, 2013, s.198). Toplum sahip olduğu ihtiyaç bilinci nedeniyle gereksiniminden fazlasını üretip depolamaya yönelir. Ancak artık ürün olarak ifade edilen ihtiyaç fazlası ürünler üretim sistemlerinin kontrolünde şekillenir ve tüketim sisteminin devamı için topluma “artık” değil “ihtiyaç” olarak sunulur. Harvey, artık ürünün toplum üzerindeki etkisini iki şekilde yorumlamıştır. Birincisi, ihtiyaçtan fazla üretilip depolanan artık ürün toplumun gelişmesine katkı sağlar. İkincisi, ilk duruma aykırı biçimde toplumsal yabancılaşmaya neden olur. Yabancılaşmaya toplumun yalnızca bir bölümünün artık üründen çıkar sağlaması, diğer bölümünün ise zarar etmesi neden olur. Modern toplumda kentin üretim merkezi, kentlinin ise tüketici haline gelmesiyle birlikte toplumun ürettiği artık ürün ikinci tanımına yaklaşmış ve artık ürün yabancılaşmış emeğin ürünüyle eşit hale gelmiştir (Harvey, 2013).

Harvey, Marx'ın çalışmalarının kentsel boyutunu incelemiştir. Kentsellik üzerine yaptığı çalışmalarda Lefebvre'in düşüncelerinden yararlanmıştır. Çalışmalarının çıkış noktasını oluşturan kentsel kaygının Lefebvre ile benzer ancak ulaştıkları sonuçların ve yorumlarının farklı olduğunu vurgulamıştır. *“Kentselliğe bir bütün olarak toplumda yerleşmiş ilişkileri yansıtan toplumsal ilişkiler kümesi olarak bakmak gerekir”* (s.274) ifadesiyle kenti parça parça ele almanın kentin sorunları yerine kentteki sorunlara odaklandığı, kenti anlamak için bir bütün olarak ele almak gerektiğini dile getirmiştir. Kent, fiziksel bir yapı olarak görülmekten öte karmaşık toplumsal ilişkileriyle tanımlanmalıdır. Marx bu tanımlamayı sınıf mücadelesi üzerinden, Weber yönetim sistemleri üzerinden, Lefebvre ise kentsel mekandaki değişimin toplumu dönüştürme gücü üzerinden açıklamıştır. Harvey, Lefebvre'e benzer biçimde mekânın toplumsal ilişkileri şekillendirme üzerindeki etkisine

odaklanmıştır. Kentin gelişmesi, kentselliği oluşturan toplumsal ilişkiler de dahil olmak üzere pek çok kavram arasındaki birliği bozup çatışmayı ortaya çıkarmıştır (Harvey, 2013). Harvey’e göre toplumsal çatışmanın mekânsal nedenleri “yaratılmış mekanların” “etkili mekânın” yerini almasıdır. Etkili mekân, toplumun yaşam biçimine göre şekillenir ve ideolojik bir anlam taşır. Yaratılmış mekân da benzer biçimde ideolojik amaçla kurulmuştur ancak toplumdan izler taşımak yerine toplumun güçlü kesimini yansıtır. Harvey, modernleşmeyle birlikte kentte etkili mekanların yok edilip yaratılmış mekanların çoğaldığını ancak zaman içinde yaratılmış mekanların etkili mekân gibi algılanmaya başladığını vurgulamıştır. Mekanla şekillenen algı üzerinden yaratılmış mekanlar ve yabancılaşma arasındaki ilişkiyi;

“Yaratılan mekân, sadece kısıtlı anlamda bir etnik alandır. Yine de kentsel kültür içinde günlük yaşama yön ve anlam veren karmaşık bir işaretleme sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır. Kentsel çevrede bizi saran işaret, simge ve sinyaller (özellikle gençler arasında) güçlü etkilerdir. Büyük oranda yaratılmış olan bir coğrafi çevreye göre duyarlılıklarımızı şekillendirir, istek ve ihtiyaç duygumuzu ortaya çıkarır ve emellerimize yön veririz. Bir etnik alan gibi düşünülen kültürümüzün yaratılan mekândan doğuyor olması, mekân yaratmayı başarmasından daha muhtemeldir. Sıklıkla ifade edilen kentsel kültüre yabancılaşma ve kent imgesine antipati, kısmen daha derin bir yabancılaşmadan kaynaklanır” şeklinde ifade etmiştir (Harvey, 2013, s. 280).

Postmodernliğin Durumu’nda (1989) Harvey, modernleşmenin kurallara bağlı şekillenen tek tipleşme sorunu ortaya çıkarmasını ve hem insanın hem de kentin tek tip kimliğe sığdırılmasıyla ortaya çıkan yabancılaşmayı ele almıştır. Modernizmle birlikte düzene uymak adına özellikle mimarlık ve planlama gibi alanlarda kişiselleştirmeden uzak durulmuş, tek tip yapılar tasarlanmıştır. Harvey, mekânın toplum üzerindeki etkisini yeniden vurgulayarak bütün bir kentin kurgulanmış, sonradan yaratılmış mekanlarla dolduğunu ancak bu mekanların toplumsal yaşamdan iz taşımadığını ifade etmiştir. Modernizm tek tip yapı gibi tek tip insan profili de üretmiştir. Harvey’in deyişiyle “tek fark satışa çıkarılamamaları” olan tek tip modern insan uymak zorunda olduğu kuralların içinde derin bir yabancılaşmaya maruz kalmıştır. Modernizmin yaşamı kurallarla kurgulamasına tepki olarak postmodernizm doğmuş, postmodernist düşünceyle birlikte yabancılaşma da Marx’ın tanımından

uzaklaşmıştır. Marx'ın işçi-ürün-emek arasındaki bağıın parçalanması olarak tanımladığı yabancılaşma postmodernizmle birlikte parçalanma değil aksine tutarlı/kurgulanmış benlik ile tanımlanmıştır. Modernleşme insanlara toplum tarafından kabul gören tutarlı bir benlik yaratmış ve bu benlik insanın kendisine yabancılaşmasına neden olmuştur. Postmodernizmle birlikte tutarlı kimlikten uzaklaşmış, kişisel kimliğin inşa edilme süreci başlamıştır. Kişiselleşme ise çoğunlukla toplumun yaşadığı deneyimlerin sanatla dışa vurulmasında kendini göstermiştir (Harvey, 1996).

Harvey, yabancılaşmayı kimliğin inşasında olduğu gibi kentin inşası üzerinden de incelemiştir. Kentin ticarileşmesi kimliği olan yerlerin yıkılıp en çok kazancın elde edildiği kimliksiz yerlerin inşasını hızlandırmıştır. Daha önce mekânın algı üzerindeki etkisine değinen Harvey, kimliğini yansıtmayan mekanlara insanların aidiyet hissedemeyeceğini vurgulamıştır (Harvey, 1996). Harvey'e göre mekânın aidiyet hissi ve algılanış biçimi kişisel deneyimle şekillenir. İnsanın çevresini algılamasında nesnel ve doğru kabul edilen tek ölçüt kabulünü eleştirmiştir. Harvey, zamanın ve mekânın nesnelliğindeki değişimin algıyı tamamen değiştireceğini "zaman-mekân sıkışması" ifadesiyle açıklamıştır. Mekânın algılanma sürecinde zamanın da herkes için aynı ritimde ilerlemediğini, farklı toplumlar hatta aynı toplum içindeki farklı kesimler için dahi değişken olduğunu vurgulamıştır. Dolayısıyla ortak mekanların kullanıcıları aynı mekânı farklı yorumlar. Harvey'e göre yapılması gereken tüm toplumu kapsayacak şekilde ortak mekanlar oluşturmaktır. Ancak modern dönemde mekânın belirli ilkelere göre kullanıcılarının kişiselliğini göz ardı ederek planlanması/tasarlanmasıyla günlük yaşam da aynı ilkeler doğrultusunda yaşanmaya mecbur bırakılmıştır. Yeniden mekânın algısal boyutuna değinen Harvey, toplumdan iz taşıyan etkili mekanların yerini yaratılmış mekanların almasının toplumsal anıları ve aidiyet hissini zayıflatıldığını, toplumun beklentilerini dikkate almayarak tasarlanan mekânların - özellikle karmaşık toplumsal ilişkileri barındıran kentsel mekanların- herkes tarafından aynı şekilde algılanmadığını ifade etmiştir. Zaman-mekân sıkışmasıyla açıkladığı mekânın algılanış sürecinde özellikle kullandığı "sıkışma" kavramı ile modernleşme sürecinde teknik ilerlemeyle mekânsal sınırlar aşılırken yaşamın hızlanmasının insanı sıkıştırdığını, heyecanlandığını, strese düşürdüğünü, tedirginliğe sürüklediğini bu nedenle toplumsal, kültürel, politik tepkileri de harekete

geçirecek potansiyele sahip olduğunu vurgulamıştır. Harvey, kentteki mekânsal düzenlemelerin toplumda yarattığı algı üzerinden toplumsal yabancılaşmanın kaynağı olabileceği gibi toplumu değiştirmek/dönüştürmek için bir araç olarak da kullanılabileceğini ifade etmiştir (Harvey, 1996).

Umut Mekânları'nda (2002) modernleşmenin insanlara yabancılaşmadan başka seçenek bırakmadığını, bireysel yabancılaşmanın toplumsal ilişkileri dönüştürdüğünü ve bu nedenle günümüzde aşılması gerekenin öncelikle bireysel yabancılaşma olduğunu ifade etmiştir. Modern dönemde gelişen tekniklerle birlikte mekânsal mesafeler kolayca aşılabılır hale gelmiştir. Harvey'e göre mesafelerin aşılmasıyla küreselleşen dünyada hem yerel değerler hem de yere karşı hissedilen aidiyet hissi zayıflamıştır. Kentteki toplumsal ilişkiler de benzer biçimde tanıdıklıktan çok yabancılık içermeye başlamıştır. Harvey, kenti "*bilinmeyen yabancıların alt sınıfların veya seleflerimizin ifadesiyle tehlikeli sınıfların, anlaşılamayan 'ötekiliğin' mekânı*" (s.194) olarak tanımlamıştır. Modern kent, içinde farklı toplumsal kesimleri barındırır ancak herkese eşit özgürlük alanı tanımaz. Harvey, kentte öteki/yabancıların ortak mekanları kullandığını ancak ortak mekânsal deneyime sahip olmadığını vurgulamış ve Yunanlılara kadar uzanan "*biz evi inşa ederiz, ev de bizi*" (s.196) deyimine atıfla kentin inşa sürecinin aynı zamanda toplumu inşa etme süreci olduğunu ifade etmiştir (Harvey, 2008).

On Yedi Çelişki ve Kapitalizmin Sonu (2014) adlı eserinde Harvey, evrensel yabancılaşmadan söz etmiştir. Harvey'in deyimıyla Evrensel yabancılaşma, modern dünyanın "içler acısı" halini yansıtır. Harvey'e göre yalnızca ekonomik ve bürokratik alanla sınırlı kalmayan yabancılaşma yaşamın her alanına yayılmış, siyasi çöküşlere, ekonomik bunalımlara, toplumsal sınıflaşmaya, kitlesel açlığa, eşitsizliğe neden olmuştur. Harvey, evrensel yabancılaşmanın doğru kavranmasının insanlığın içinde bulunduğu durumdan kurtulması için bir umut olarak görmüştür. Yabancılaşmanın farklı anlamlarına değinen Harvey, yabancılaşmayı hukuki olarak mülkiyet hakkının bir başkasına devredilmesi, sosyal olarak kişilere veya kurumlara duyulan şefkat, sadakat, güven duygularının azalması, psikolojik olarak değerli bağlardan kopma ve uzaklaşma olarak tanımlamıştır. Yabancılaşma insanlarda üzüntünün yanı sıra öfke ve düşmanlığa neden olur ve bazen bu duygular belirgin bir hedef olmadan herkese yöneltilen ani ve sert çıkışlarla dışa vurulur. Harvey, yabancılaşmanın en önemli

sonucu olarak toplumsal huzursuzluğu göstermiş, en önemli nedeni olan kapitalizmin kendiliğinden ortadan kalmayacağını vurgulamış ve yabancılaşmadan kurtulmanın ancak kolektif bir mücadeleyle mümkün olacağını ifade etmiştir (Harvey, 2014).

3.2.4.17 *Richard Sennett: “Yabancıların Kenti”*

Richard Sennett (1943 - ...), yabancılaşmayı modern kentte bir arada yaşayan yabancılar üzerinden ele almıştır. Modernleşme kentleri hızlı bir fiziksel değişim sürecine sürüklemiştir. Sennett bu süreç içinde kamusal alanın değişen anlamını ve kamusal mekânın toplumsal ilişkiler üzerindeki etkisini incelemiştir. Sennett’e göre kamusal alan ve özel alan arasındaki dengenin bozulması toplumsal çatışmaların ve yabancılaşmanın temel nedenidir.

Sennett, *Kamusal İnsanın Çöküşü*’nde (1992) kamusal alanın değişimini çözümlemek için tarih-teori arasındaki bağlantıya odaklanmıştır. Modern anlamda kamusal alanı Roma Döneminin kamusal alanı ile karşılaştırmıştır. Roma Döneminde özel yaşam ve kamusal yaşamın iç içe olması toplum için gündelik yaşamın işlerini kamusal yaşama uygun yapılması gereken görevler haline getirmiş, toplum bu görevleri “edilgen bir ruh haliyle” kabul etmiştir. Toplum günlük yaşamın mecburiyetlerinden kaçmak için bir arayışa girmiş ve çözümü büyük ölçüde dinde bulmuştur. Böylece Roma kentlerinde hızla yayılmaya başlayan Hristiyanlık hem günlük yaşamın hem de kamusal düzenin hâkimi haline gelmiştir. Sennett, Hristiyanlığın yayılmasıyla birlikte özel yaşamın mahremiyet olgusuyla yeniden şekillendiğini ve özel alan ile kamusal alan arasındaki sınırların belirgin hale gelmeye başladığı ifade etmiştir. Roma Döneminde özel alan kamusal alanın mecburiyetlerin kaçıp sığınacak bir alan iken Modern Dönemde daha çok insanların kendileriyle baş başa kalma ihtiyacını karşılama alanı haline gelmiştir. Sennett’e göre Modern Dönemde de hem toplumla hem devletle kurulan ilişkiler Roma döneminde olduğu gibi mecburiyete dönüşmüştür. İlişkilerin yüzeyselleşmesi kamusalılığı zayıflatmış, modern kentte bir arada yaşayan yabancılar birbirlerini tehdit unsuru olarak görmeye başlamışlardır (Sennett, R., çev., 2014).

Sennett, önce kentteki kamusal alanın niteliğinin toplumsal ilişkiler üzerindeki

etkisini ardından toplumsal ilişkiler ile kentteki yabancılık arasındaki bağı incelemiştir. Tarihi süreciyle birlikte ele aldığı konuyu Rönesans Döneminde Venedik'te yaşayan Yahudi topluluğu üzerinden açıklamıştır. Yahudiler toplumdan uzak kendi içlerine kapalı bir şekilde yaşamıştır. Toplumdan uzaklaştıkça kentliler Yahudiler için, Yahudiler de kentliler için bir bilinmeze dönüşmüştür. Venedik'te Yahudilere ait getto mekanlar yaratılmasıyla Yahudiler “yere ait haklara” sahip olmuştur. Yahudiler ve diğer yabancılar kentte kendilerine ait yerlerde bulundukları sürece korunmuş, kentin ait olmadığı bir yerine gittiğinde ise saldırılara karşı savunmasız hale gelmişlerdir. Bu durum fiziksel mekânın, ait olunan yerin ve bedeninin birbirine somut biçimde bağlandığının göstergesidir. Sennett, Rönesans Döneminde Venedik'in kozmopolit toplum yapısına sahip olması, güçlenen kent ekonomisinin yeni iş imkanları sağlaması ve dışardan sürekli göç almasından dolayı günümüz modern kentleri için tarihi bir örnek olarak almıştır. Venedik'te kentin yabancılara açık olması toplumda çeşitlilik yaratmış ancak bu çeşitlilik kültürel bütünlüğe değil ayrışmaya neden olmuştur. Kültürel ayrışma mekâna yansımış ve hem kentte toplumdan uzaklaşan gruplar hem de kente yeni gelen yabancılar kendilerine ayrılan yerlerde yaşamaya başlamıştır. Mekânsal ayrışmaya ve gettolaşmaya karşı çıkan Yahudiler kenti terk edip köksüz yaşamlar sürerken kentte kalanlar kök salamamanın, ait olamamanın acısını çekmişlerdir. Sennett, benzer durumun günümüz modern kentlerinde de geçerli olduğunu ifade etmiştir (Sennett, R., çev., 2014).

Sennett, Venedik örneği üzerinden yer ile mekânın çevreyle kurulan ilişki üzerindeki etkisini ve yer ile hak bağlantısını incelemiştir. “Yer İdeolojisi” ile açıkladığı bu bağlantılar hem Orta Çağdaki evrensel kültür beklentilerinin hem de Rönesans Döneminde beklenen toplumu zenginleştirecek kültürel çeşitliliğin gerçeği yansıtmadığını, bu beklentilerin aksine toplumda kültürel gruplaşmanın ortaya çıktığını göstermiştir. Sennett, bu çelişkinin hem toplumun siyasi kararlarla şekillendirmeye çalışılmasından hem de toplumun akıl ve bilimle kavranmaya çalışılırken sosyal-kültürel boyutun göz ardı edilmesinden kaynaklandığını ifade etmiştir. Sennett'e göre modern toplumda olması beklenen toplumsal kaynaşma da aynı çelişkili düşünce yapısından dolayı beklenen biçimde gelişmemiştir. Benzer biçimde Rönesans Döneminde Yahudilere tanınan “yere ait haklar” modern dönemde yasal düzenlemelerle tüm topluma eşit biçimde tanınmış ancak yine de bu eşitlik

toplumsal ayrışma ve çatışmaların önüne geçememiştir (Sennett, R., çev., 2013).

17. yüzyılın büyük kentlerinde kentliler birbirlerini gerçekten tanımak yerine birbiri hakkında toplumdaki rolleri üzerinden fikir sahibi olmaya başlamıştır. Sennett, bu durumu sahneye çıkan bir aktörün konuşma biçimi ve kostümleriyle kendini seyircisine anlatmasına benzetmiştir. Sennett'e göre aynı durum sokakta karşılaşılan yabancılar içinde geçerlidir. 17. yüzyıl kentlerinde olduğu gibi modern kentlerde de kentliler kendilerini çeşitli sembollerle ifade etmeye, karşılaştıkları yabancıları da aynı sembollerle toplumda bir konuma yerleştirmeye çalışırlar (Sennett, R., çev., 2013)

18. yüzyılda kentler “kozmpolit” olarak nitelendirilmiş, “kozmpolit” ise *“aşına olduğu şeylerle hiçbir alakası ya da benzerliği olmayan durumlarda da rahat hareket edebilen kimse”* olarak tanımlanmıştır. Bu dönemde toplumun farklı kesimlerden oluştuğu kabul edilmiş ancak bu farklılık kültürel çeşitlilik veya bütünlük sağlamak yerine toplumsal ve mekânsal ayrışmayı artırmıştır. Sennett'e göre 18. yüzyıl kentlerinde yabancılar uzaktan izlenerek hangi toplumsal kesime ait olduğuna karar verilmiş, ancak yabancı ile doğrudan iletişime geçilmemiştir. Sennett, 17.yüzyılda olduğu gibi bu dönemde de kentteki yabancıyı sahnedeki aktöre benzetmiş ve bu durumu;

“...bir kişi sanat alanındaki birisinden ne öğrenebilirse, sanat alanındaki kişi de kişisel olmayan toplumsal yaşam alanında ötekinden aynı şeyi öğrenebiliyor ya da ötekine başvurabiliyordu. Bu nedenle sanat, yaşam konusunda gerçek bir öğretmen olabiliyordu; kişinin tahayyül sınırları genişlemişti, halbuki, başkasına oyun oynama, poz takıma ve benzerlerinin ahlaki bakımdan sahici görülmediği bir çağda bu sınırlar daralmıştır” şeklinde ifade etmiştir (Sennett, R., çev., 2013, s.65).

Aydınlanma Döneminde kent, toplumun farklı kesimlerinin bir arada yaşadığı tanıdıklar ve yabancıların birbirine karıştığı mekanlara dönüşmüştür. Toplumdaki ayrışma kent mekanına da yansımış, Rönesans Dönemine benzer biçimde her toplumsal kesim kendine ait olan yerde yaşamaya başlamıştır. Sennett, bu durumun kentin kamusal niteliğini zayıflattığını kamusal alan-özel alan ayrımını derinleştirdiğini vurgulamıştır. 18. yüzyıl sonunda yaşanan Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilali (1789) ile ardından yaşanan Paris Ayaklanması (1848) ve güçlenen kapitalizm

ile kamusal alan-özel alan tanımları yeniden değişmiştir (Sennett, R., çev., 2013).

Sennett, 19. yüzyılda görülen kentsel değişimin “kentsel devrim” ve “sanayi kenti” ile tanımlandığını ancak bu tanımların artık işlevini kaybettiğini belirtmiştir. Sennett’e göre kentsel devrim 19. yüzyıl kentlerinin gelişimini tanımlamak için kullanılmıştır ancak kentlerin 19. yüzyılda geçirdiği çok boyutlu değişimi açıklamak için yetersiz kalmıştır. Sanayi Devriminin kentlerde büyük bir dönüşüm sürecini başlattığı doğru olmakla birlikte bu dönüşüm beklenenin aksine yalnızca sanayiyle gelişen kentlerde yaşanmamıştır. Sanayiye uzak kırsal alanlarda hem toplumun geçim kaynakları işlevini yitirmiş hem de nüfus artmıştır. Kırsal alanda yaşam koşullarının zorlaşması ve aynı dönemde kentte artan iş imkanları kırdan kente göçü hızlandırmıştır. Kente göçle gelenler eski yaşam alışkanlıklarını sürdürmeye devam etmiştir. Sennett, kendisinden önceki düşünürlerin ve kuramcılarının fikirlerine atıfta bulunarak kentte yapılan fiziksel müdahaleler ile toplumsal dönüşüm arasında göz ardı edilemeyecek bir bağ olduğunu kabul etmekle birlikte toplumsal yapının değişmesinin de kentte yeni biçimsel düzenlemeler gerektirdiğini ifade etmiştir (Sennett, R., çev., 2013). Sanayi Devrimiyle birlikte kentin toplumsal yapısı “yerliler” ve “yabancılar” olarak ikiye ayrılmıştır. Kent yerlilere aittir. Kentte kabul görmeyen ve kente sonradan gelen yabancılar ise kentte kendine yer bulamamış, kök salamamış Sennett’in ifadesiyle “yerinden edilmiş” toplumsal kesimdir. Toplumun ikiye bölünmüşlüğü Orta Çağda beklenen evrensel kültür birliği, Rönesans Döneminde beklenen zengin kültür çeşitliliği ve 18. yüzyıl Aydınlanma düşünürlerinin savunduğu bilim ve teknolojiyle birlikte kültürel ilerleme sağlanacağı fikrini geçersiz kılmıştır. Kentteki yabancı “evrensel yurttaş” olamayacağını kabul etmiştir. Modern kentlerde ise yerinden edilen yabancı ait hissettiği bir yerde olma ihtiyacı ile baş etmek zorunda kalmıştır. Sennett’e göre bu ihtiyaçla başa çıkmanın tek yolu olarak kurtulamadığı kültürel sembolleri temsil etmekten çok yok etmeye, onları da kendi durumuna benzer biçimde yerinden etmekte bulmuştur. Sennet yabancının bu çabasını modern sanatçının yaptığı işe benzetmiştir (Sennett, R., çev., 2014).

Sennett, 19. yüzyılda yaşanan değişimleri Paris örneğiyle, Paris’te yaşanan yabancılaşmayı ise “şehir ressamı” olarak nitelendirdiği Edouard Manet’in resimleri üzerinden ele almıştır. Sennett, Manet’in resimlerini “*Manet’in gençliğinde Paris sokaklarından yürüyebilseydik, Manet’in resminin hayattan bir sahne yaratma*

yöntemini kavrayabilirdik” (s. 58) şeklinde nitelendirmiştir. Manet Paris’in yerinden edilen göçmenlerini, mültecilerini sürgüne gönderilenlerini resmetmiş, resimlerinde Sennett’in ifadesiyle “*sanatıyla hayata meydan okumuştur*” (s. 51). Manet yabancı olmayı “*memleketi dışında yaşarken bir türlü iç rahatlığına kavuşamamak*” (s. 52) olarak tanımlamış, Sennett de Paris’i “*modern yabancı imgesini, illaki acı çeken bir figür olarak yabancı imgesini, üretecek değişimlerin ilk belirginleştiği yer*” (s. 59) olarak nitelendirmiştir. Sennett, 1848 Paris Ayaklanması’nın ardından kentteki değişim ve yabancılaşmayı incelemiş, 19. yüzyılın Parislilerini Rönesans Döneminin Venediklilerine benzetmiştir. Her iki dönemde karmaşık sosyal yapı içinde farklı veya yabancı olarak nitelendirilen gruplar kentte kendilerine ait yerde kalmayı tercih etmiştir. Herhangi bir açıklama yapmak zorunda hissetmeden anlaşıldıkları yerde kalma eğilimi mekânı aidiyet duyulan anlamlı bir yere dönüştürmüş ve kimlikle özdeş hale getirmiştir (Sennett, R., çev., 2014).

Kapitalizmin güçlenmesi Sennett’e göre sahte ihtiyaçlar yaratarak pazarlanan tüketim ürünleri gibi toplumda kabul göreceğine inanılan tek tip insan profili üretmiştir. Sennett, 17. yüzyılda kentteki yabancıları birbirlerini yalnızca toplumsal rolleri ve bu rollere uygun kıyafetleri, yaşam biçimleri, günlük alışkanlıkları üzerinden tanımaya çalışması nedeniyle eleştirmiştir ancak 19. yüzyılda davranışların ve kıyafetlerin büyük oranda tek tipleşmesi yabancıları aynılaştırmıştır. Sennett, bu aynılaşmanın yabancılar tarafından toplumda kabul görmek, kamusal alanda çok göze çarpmamak bir başka deyişle şüphe çekmemek adına benimsendiğini ifade etmiştir. Sennett, kendisinden önceki veya çağdaşı olduğu düşünürlere benzer biçimde kapitalizmin toplumda temsili bir aynılaşma yarattığını ancak bu aynılaşmanın yabancılaşmayı ortadan kaldırmadığını aksine toplumu asıl olduğu halinden olması gerektiğine inandırılan hale getirdiği vurgulamıştır. Bu durum Sennett’e göre insanın kendi özünden uzaklaşmasının en temel sonucu, yabancılaşmanın da en önemli nedenidir (Sennett, R., çev., 2013).

20. yüzyılda bireysel kimliğin yitilmesiyle toplumda kabul görmek, toplumun kabul edeceği toplumsal rolü sergilemekten öte toplumu olduğu kişiye inandırmakla mümkün hale gelmiştir. Modern toplumlarda toplumsal sınıfların varlığı açıkça ifade edilmese de toplum gözle görülmeyen sınırlarla ayrılmıştır. Sennett’e göre bu ayrım 17. yüzyıldan beri devam eden toplumsal ayrışmanın mekâna yansımalarının 20.

yüzyılda da devam ettiğini gösterir.

Sennett, 21. yüzyıl toplumundaki yabancılaşmayı kamusal alana dahil olma ve kamusal sorunlar üzerinden ele almıştır. Sennett'e göre modern toplumda ortaya çıkan kamusal sorunların iki yönü vardır. Birincisi bireyler kişiselleştirmedikleri sorunları dikkate almaz, ikincisi toplumsal sorunlar ancak kişisel mesele olarak görüldüğünde çözülebilir. Sennett, bu durumun kamusal alan ve özel alan arasındaki sınırları yeniden ortadan kaldırdığını, kamusalılığı zayıflatırken özel alanda kurulan ilişkilerin kaybına neden olduğunu ifade etmiştir. Kapitalizm etkisiyle şekillenen kentsel mekân, toplumsal yapı ve kültürel ortam içinde kurulan ilişkiler, piyasalardaki arz-talep dengesine benzer hale gelmiştir. Karşılıklı ilişkiler ön yargıyla kurulmaya başlanmış, karşılıklı bilgi akışı veya çıkar ilişkisi tamamlandığında da sonlanmıştır. Sennett, modern toplumdaki en büyük özlemin yabancılarla/başkalarıyla kurulan sahici ilişkiler olduğunu, bu ilişkilerin önündeki engelin ise yabancılaşma olduğunu belirtmiştir. Modernleşme kişiler arası ilişkileri zayıflatmış ancak insanların iletişim ihtiyacını ortadan kaldırmamıştır. Bu durum insanların kişilerden bağımsız durumlarda, nesnelerde, nesnel koşullarda anlam aramaya başlamasına neden olmuştur (Sennett, R., çev., 2013).

Sennett, yabancılaşmayı tarihi süreci içinde ve değişen kentsel koşullarla birlikte oluşan yeni kent toplumu üzerinden incelemiştir. Modern kentin yabancılaşmayla ilişkisini;

“Şehir ve Medeniyet (city ve civility) etimolojik olarak ortak bir kökene sahiptir. Medeniyet başkalarına yabancıymış gibi davranmak ve bu toplumsal uzaklığa uyan bir toplumsal bağ dokumaktır. Şehir yabancılarla karşılaşmanın kuvvetle muhtemel olduğu insani yerleşim alanıdır. Bir şehrin kamusal coğrafyası kurumlaştırılmış medeniyettir” şeklinde açıklamıştır (Sennett, R., 2013, s. 340).

Sennett, her kentin kendine özgü bir kimliği olduğunu ve her kent için ayrı bir tanım yapılması gerektiğini savunmuştur. Tüm kentlerin ortak tanımını basitçe “yabancıların bir araya geldikleri insani yerleşim yeri” şeklinde yapmıştır. Sennett'e göre genel tanımın doğru olarak kabul edilebilmesi için kentte farklı toplumsal kesimlerin var olması ve toplumun tüm kesimlerinin birbirleriyle az veya çok iletişim kurması gerekir. Sennett, modern kentte karşılıklı iletişim kuran toplumun durumunu

“Yaşamları birbirlerine dokunan böylesi bir yabancılar ortamında, bir aktörün tiyatrodaki karşılaştığına benzer bir seyirci sorunu vardır” şeklinde ifade etmiştir (Sennett, R., 2013, s. 62).

Sennett’e göre kent *“yabancıların karşılaştıkları bir ortamdır.”* Yabancıların tanımı toplumun kendi kimliğinin farkında olup olmamasına göre değişir. Toplumun kimlik kodları netleşmişse, yabancı toplum için kendilerinden olmayan anlamına gelirken henüz toplumsal kimliğin tam anlamıyla oluşmadığı toplumlar için bilinmeyen/meçhul anlamına gelir.

Yabancılaşmanın kamusal alanla olan ilişkisini kamusal aktör üzerinden açıklayan Sennett’e göre kamusal alan, kamusal aktör yaratmıştır ve kamusal aktörün gerçek kişi ile arasındaki en önemli fark kimlik sorunudur. Sennett kamusal aktörü *“Aktör olarak kamusal insan: imge, çağrışımlar yapsa da eksiktir; çünkü esas olan, onun arkasında durup ona bir cisim kazandırmaktır. Bu, duygu takdimi olarak ifade kavramına denk düşer ve bundan da aktörün kimliği çıkar: Kamusal aktör, duygularını takdim eden insandır”* (s. 149) olarak tanımlamıştır. Kamusal aktörün kimliğini yitirmesini ise;

“Kamusal alandaki insanın aktör olarak bir kimliği vardır. Bu kimlik onu ve ötekileri toplumsal bir bağ ile kuşatır... Bir kültürde duyguların takdimine inanmaktan temsiline inanma yönünde bir kayma varsa: öyle ki olduğu haliyle aktarılan bireysel deneyimler ifade gücü taşıyor gibi görünüyorsa, o zaman kamusal insan bir işlev yani bir kimlik yitirmiş olur. Anlamlı bir kimliği yitirdikçe ifadenin kendisi giderek daha az toplumsal nitelik kazanır” şeklinde ifade etmiştir (Sennett, R., çev., 2013, s. 150).

Modern kentlerde kamusal alanın fikirlerin özgürce paylaşıldığı alan olma niteliğini kaybettiğini *“Kamusal alanda sessiz kalma, kişinin ezildiğini hissetmeksizin kamusal yaşama, özellikle de sokaktaki yaşama katılabilesinin tek yoluydu”* şeklinde, toplumun bir araya geldiği paylaşım alanı olma niteliğini kaybettiğini ise *“Seyirlik şehirde yaşayanlar kamusal alan içindeki coşku anlarının gelip geçici olduğunu biliyorlardı”* şeklinde açıklamıştır (Sennett, R., çev., 2013, s. 46).

Sennett, kentte kamusal alanın oluşmasını engelleyen mekânsal düzenlemelerin toplumsal çatışmalara neden olacağını ifade etmiştir. Sennett’e göre yaşamla iç içe geçmeye kamusal mekanlar “ölü” kamusal mekanlardır. Sennett, kamusal mekandaki

canlığın kamusal alanı koruduğunu ifade etmiştir. Ancak modernleşmeyle birlikte ilerleyen ulaşım teknolojileri mekanları yaşanan yerler haline getirmek yerine geçip gidilen alanlara dönüştürmüştür. Sennett, yaşanan bu durumu “yalıtım” olarak tanımlamış, yalıtımı iki farklı şekilde açıklamıştır. Birinci anlamıyla yalıtım, kalabalık kent nüfusunun kendine ait mekanlarda kalıp çevresiyle ilişkisini kesmesi, ikinci anlamıyla yalnızca geçip gittiği mekanlarda çevresinin farkına varmamasıdır. Kamusal alandaki yalıtılmışlığı ise bu iki anlamından farklı olarak “*doğrudan doğruya kişinin başkaları karşısındaki görünürliğini yitirmesi*” olarak tanımlamıştır (Sennett, R., çev., 2013, s. 30).

Yabancılaşmanın sanatla olan ilişkisini ise kamusal alanda kendini ifade etme özgürlüğünü kaybeden toplumun sanat aracılığıyla temsil edilmesi üzerinden açıklayan Sennett, sanatın temsil gücünü tiyatro üzerinden tanımlamış ancak temsil ile sahnelenen bir eseri değil toplumsal rolleri kastetmiştir. Sanat eserinin toplumu temsil niteliği kazanmasının ise ancak tüm toplum için ulaşılabilir hale gelmesiyle mümkün olacağını vurgulamıştır.

Kamusal insanın kişiliği aktör ve seyirci olarak ikiye bölünmüştür. Aktörler kendilerini ifade etmekte ustalaşırken seyirciler kamusal alanda sessiz kalmıştır. Seyirci kamusal alandan yalıtılmıştır ve bu yalıtılmışlık kendi içinde bir hayal kırıklığına neden olmuştur. Seyirci, hayal kırıklığının ortaya çıkardığı kendini ifade etme ihtiyacını kamusal aktöre atfetmiştir. Kamusal aktör seyirciler üzerinde tam olarak yönlendirici değildir ancak izleyicinin düşüncelerini kamusal alanda onlar adına temsil eder. Sennett, yabancılaşan insanın kendini sanatla ifade etmesini mecazi olarak kamusal aktör üzerinden ele almış, sanatın temsil gücünü ise sahne sanatları üzerinden;

“Her aktör ya da müzisyenin sanatına temel aldığı bir metin vardır... Bu nedenle, sahne sanatlarında metin ile ilgili bu sorun hep vardır: bir notasyon dilinin bir ifade dili olarak ne derece yeterli olduğu. İcracının kişilik takdimi de buna dayanır. Notasyonun kendine has bir anlamı olduğu ölçüde oyuncu kendisini zorla dayatmak ihtiyacını hissetmeyecektir; o bir taşıyıcıdır, bir araçtır. Sanatını yeterli bir beceriyle icra ederse notasyon içindeki anlamla izleyicilerin bağlantı kurmalarına imkan sağlayacak olan bir araçtır” şeklinde ifade etmiştir (Sennett, R., çev., 2013, s. 259).

Sennett, Adorno'nun Sahicilik Jargonu (1964) adlı eserine atıfla modern toplumda insanların istemelerine rağmen duygularını ifade edemediklerini vurgulamıştır. Sennett'e göre sanatçı, kamusal alanda topluma izleyicilerin duygularını ve düşüncelerini onlar adına yansıtan bir aktördür. Modern toplum kamusal alan içinde duygularını gizleme eğilimindedir. Duygular özel alanda paylaşılır, kamusal alana sanat aracılığıyla yansıtılır. Bu durum Sennett'in deyiimiyle toplumu "sanatsız sanatçı" haline getirmiştir.

Kentte sahnelenen oyunda toplumsal roller canlandırılır. Platon toplumsal rollerin toplumu metni değişmeyen bir tiyatro oyunu içine hapsettiğini söylerken Orta Çağda toplum üzerinde artan din etkisiyle birlikte oyunun seyircisi Tanrı, oyuncusu insan haline gelmiştir. Zaman içinde toplum tarafından sahnelenen oyun yine toplumun seyrine sunulmaya başlanmıştır. Ancak Sennett'e göre tiyatro oyununun değişmeyen üç niteliği vardır. Birincisi, tiyatro toplumun gerçek problemlerini yanılsamayla değiştirir. İkincisi insanın gerçek doğasını toplumsal davranışlarından ayırır. İnsan toplumda benimsediği rolle tanınıyorsa, sahne değiştiğinde benimsediği rol de değişir. Bu nedenle insanın gerçek doğası toplum içinde gösterdiği davranışlarla anlaşılamaz. Üçüncüsü ve Sennett'e göre en önemlisi, günlük yaşama toplumun izlerini katan sanatın varlığıdır. Kastedilen sanat eser üretmekten çok günlük yaşamın bir parçası haline gelen oyunculuk anlamında kullanılmıştır. Sanatı icra eden toplum bir çeşit maske takmıştır (Sennett, R., çev., 2013, s. 49).

Sennett, insanların yaratıcılıklarını rollerini yaparken kullandıklarını, sahici görünmeye önem verirken günlük yaşamda gerçek sanatla bağlarını kopardıklarını vurgulamıştır. Sahnelenen sanatın sokakta devam eden tiyatroyla karşılaştırılması sanat ve toplum arasında zayıflayan bağın yeniden kurulmasını gerektirir. 19. yüzyıl tarihçileri bu karşılaştırmayı yaparak sanatı toplumu anlamak için araç olarak kullanmış ancak 19. yüzyılda ancak belli bir kesimin erişebildiği sanatla toplumun tamamını analiz etmekte yetersiz kalmışlardır.

3.3 Yabancılaşma Boyutları

Yabancılaşma günlük hayatın bir parçası haline gelmesiyle bir problem olarak ele alınıp nedenleri ve sonuçları üzerinden tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmalar 1950’li yıllarda yabancılaşma düzeyini ampirik yöntemlerle ölçmeyi amaçlayan çalışmaları başlatmış ve yabancılaşma ölçekleri geliştirilmiştir. Geliştirilen ölçeklerde yabancılaşmanın nedenleri gruplara ayrılarak incelenmiş ve daha önce bir bütün olarak ele alınan yabancılaşma probleminin alt boyutları olduğu tespit edilmiştir. Yabancılaşmanın alt boyutlarının kullanılan ölçeklerde farklı adlandırılmaları, birleştirilerek veya parçalara bölünerek ele alınmaları nedeniyle tüm araştırmalarda kullanılan ortak bir grupta yapılmasını zorlaştırmıştır. Ancak Seeman tarafından yabancılaşma düzeyinin ölçülmesi amacıyla geliştirilen ve yabancılaşmayı “(1) Güçsüzlük”, “(2) Anlamsızlık”, “(3) Normsuzluk”, “(4) Tecrit Edilme Duygusu (İzolasyon)” ve “(5) Kendine Yabancılaşma” olmak üzere 5 alt boyuta ayırdığı sistem güncel çalışmalarda en sık kullanılan yöntem olmuştur. Genel olarak Güçsüzlük insanın kendi hayatındaki kontrolü kaybetmesi, Anlamsızlık çevreyle bağ kuramama veya bu bağı anlamlı hale getirecek değerlerin yitirilmesi, Normsuzluk insanı topluma bağlayan toplumsal değerlerin önemini kaybetmesi, Tecrit Edilme Duygusu insanın içinde yaşadığı toplumdan uzaklaşması ve Kendine Yabancılaşma kişisel isteklerle dışardan dayatılan kuralların çatışması ve bu durumdan kaynaklanan kendi varlığına uzaklaşma olarak tanımlanmıştır (Minibaş, 1993).

Seeman, yabancılaşma ölçeğini Marx’ın yabancılaşmayı tarihi nedenleri ve sonuçları üzerinden ele alan çalışmasını esas alarak geliştirmiştir. Ölçekte kullandığı 5 alt boyuttan “Kendine Yabancılaşma” boyutunu Marx’ın “Emeğe Yabancılaşma” ifadesinin ölçekteki karşılığı olarak kullanmıştır. “Kendine Yabancılaşma” boyutunda bireyin kendi iradesi dışında şekillenen koşullardan dolayı kendine ve kendi emeğinin ürününe uzaklaştığı görüşü benimsenmiş, diğer 4 alt boyutta ise bireyin içinde bulunduğu koşulların farkında olduğu ancak koşulları değiştiremediği kabul edilmiştir. “Güçsüzlük”, “Anlamsızlık”, “Normsuzluk” ve “Tecrit Edilme Duygusu (İzolasyon)” boyutlarında bireyin farkındalığı ön plana çıktığı için Seeman, Marx’ın görüşüne benzer biçimde bu alt boyutları nedenleri tespit edilebilen ve nedenlerin ortadan kaldırılmasıyla çözüm yolları bulunabilen yabancılaşma boyutları olarak tanımlamıştır

(Güneş, 2019). Seeman yabancılaşma boyutlarını belirlerken kendi öncüllerinin çalışmalarından yararlanmış ve kendisinden sonra gelen çalışmaları etkilemiştir.

3.4 Yabancılaşma Ölçekleri

Nettler (1957), yabancılaşma kavramının gelişim sürecini ilk ortaya çıkışından itibaren ele alarak çok fazla farklı tanımı olan bu kavramın ampirik yöntemlerle ölçülebilmesi için 17 maddeden oluşan bir ölçek geliştirmiştir.

Clarck (1959) 5 maddeli ve çoktan seçmeli bir ölçek hazırlamış, bireylerin kendilerini sosyal hayata ne kadar ait hissettiğini ölçmeyi hedeflemiştir.

Seeman (1959), genellikle sosyolojik çalışmalarda kullanılan yabancılaşma kavramını kullanım biçimlerine göre 5 boyuta ayırıp ampirik yöntemlerle ölçmeyi sağlayan bir ölçek geliştirmiştir. Seeman tarafından hazırlanan ölçek daha sonra geliştirilen yeni ölçek çalışmaları için de yol gösterici olmuştur.

Dean (1961), Seeman ve Nettler'in hazırladığı ölçeklerden yola çıkarak yabancılaşma kavramını 3 boyutta ele almış, 24 madde ile ölçen bir ölçek hazırlamıştır.

Middleton (1963), Seeman tarafından geliştirilen ölçeği temel alarak yabancılaşma kavramını 6 boyutta ele almış ve her bir boyutu için bir tutum ifadesi belirlediği bir ölçek hazırlamış ve bu ölçek ile yaptığı uygulama ile yabancılaşma kavramının boyutları arasındaki ilişkiyi ortaya koymuştur.

Miller (1967), 5 maddelik 4 dereceli likert tipi ölçek hazırlayarak yabancılaşmanın iş ortamındaki durumunu değerlendirmiştir.

Shepard (1971) Seeman ölçeğini temel alarak yabancılaşma kavramının boyutları arasında güçlü bir bağ olduğunu ortaya koymuştur.

Kohn (1976) hem iş hem genel hayatı kapsayan güçsüzlük, normsuzluk, kendinden uzaklaşma, kültürel uzaklaşma olmak üzere 4 boyutlu bir ölçek geliştirmiştir.

Rosner ve Mittelberg (1989), yabancılaşma problemini ortaya çıkaran koşullara odaklanmış, kavramın gelişim sürecinde modernleşme ve kapitalizmi kırıma noktası olarak kabul ederek “Yabancılaşma Paradigması” oluşturmuşlardır.

1950’li yıllardan itibaren yabancılaşma kavramının farklı boyutlarına odaklanarak geliştirilen çok sayıda ölçek geliştirilmiştir. Geliştirilen ilk ölçeklerden olan Nettler Ölçeği, kendisinden sonraki çalışmalar için temel oluşturan Seeman Ölçeği, yabancılaşma kavramının boyutlarını ölçen göstergelerin tanımlandığı Dean Ölçeği, en kullanışlı ve uygulanabilir yöntemlerden biri olarak kabul edilen Middleton Ölçeği ve yabancılaşma kavramıyla modernleşme süreci ve kapitalizm arasındaki bağa odaklanan Rosner ve Mittelberg Ölçeği bu çalışma kapsamında hazırlanan yabancılaşma ölçeği için temel olarak alınmış ve ölçekler ayrıntılı olarak incelenmiştir.

3.4.1 Nettler Ölçeği

Gwynn Nettler (1913 – 2007), yabancılaşma kavramının tanımlarını incelemiş ve pek çok farklı tanımı olan bu kavramı ölçmek için bir ölçek geliştirmeyi hedeflemiştir. Yabancılaşma kavramı için geliştirdiği ölçeği A Measure of Alienation (1957) başlıklı makalesinde ele almıştır.

Hegel’in ifadesiyle insanın toplumsallaştıkça doğaya uzaklaşmasının yanı sıra kendi benliğine de uzak kalmasının bir göstergesi olan yabancılaşma, Marx tarafından nedenleri ve sonuçları üzerinden tartışılan ve büyük ölçüde ekonomik sistemlerin toplumdaki rolleri belirlemesinden kaynaklanan bir problem olarak ele alınmıştır. Nettler yabancılaşma kavramını yalnızca insan ve doğa arasındaki bağın kopması veya ekonomik sistemlerin neden olduğu ayrışma olarak yorumlamaz. Yabancılaşma kavramı, Nettler’e göre insanın dış dünyasıyla yaşadığı uzaklaşmanın ötesinde iç dünyasındaki kırılmaları da içerir (Nettler, 1957).

Nettler yabancılaşmanın nedenleri ve sonuçlarını inceleyerek kavramın gelişim süreci içinde pek çok farklı koşuldan etkilendiğini, tüm bu koşulların yabancılaşmayı ortaya çıkardığı gibi bir de “Yabancılaşmış İnsan” profili yarattığını vurgulamıştır. Nettler’e göre yabancılaşmış insan çevresini kendisiyle birlikte bir bütün olarak görmez, çevresini değerlendirirken kendi doğrularına göre onaylanmış olarak kabul ettiklerini “iyi”, kendine yabancı olarak gördüklerini “kötü” olarak niteler. Nettler, yabancılaşmış insanın değerlendirmelerinde kendi iç öngörülerinin yanı sıra dışarıdan gelen uyaranların da etkili olduğunu ifade etmiştir (Nettler, 1957).

Nettler, yabancılaşma ölçeği geliştirirken birbirinden ayrı tanımlara sahip olan ancak aralarında anlam bağları bulunan üç kavram üzerine odaklanmıştır: Yalnızlaşma (Toplumdan uzaklaşma), Anomi ve Kişisel Düzensizlik. Yabancılaşmış insanı tanımlarken Durkheim'in "anomi" kavramına atıfta bulunan Nettler'e göre yabancılaşmış insan içinde bulunduğu toplumla bağ kuramaz, hatta topluma karşı düşmanca tavırlar benimseyebilir. Yabancılaşmış insanın dış dünyasıyla kurmakta zorlandığı ilişki iç dünyasında da tutarsızlıklara neden olur. Nettler, bu durumu da kişisel düzensizlik olarak tanımlamıştır (Nettler, 1957). Toplumdan uzaklaşma genellikle toplumun entelektüel kesiminin içinde bulunduğu durumdur. Toplumdan uzaklaşmış olarak kabul edilen entelektüeller bir anlamda yabancılaşmış kişilerdir ve toplumun çoğunluğu tarafından kabul gören değerleri benimsemezler (Uysaler, 2010).

Nettler, yabancılaşma ölçeğini tanımlama, model arama, görüşmeler yapma, ölçek oluşturma ve oluşturulan ölçeğin uygulanması olmak üzere 5 adımda geliştirmiştir. Birinci adımda (tanımlama) konu ile ilgili akademik çalışmaları inceleyerek "yabancılaşma hissi" tanımına odaklanmıştır. İkinci adımda (model arama) yabancılaşma belirtilerini maddeleyerek etrafındaki insanlara "Kendiniz de dahil böyle hisseden herhangi bir insan tanıyor musunuz?" sorusunu yöneltmiş ve "yabancılaşmış insan" tanımına uyan kişileri belirlemiştir. Yabancılaşma tanımı ile toplumdaki yabancılaşmış insan profilleri arasındaki benzerlik ve farkları irdelemiştir. Üçüncü adımda (görüşmeler yapma) yabancılaşmış insanlar ile görüşmeler yapmıştır. Görüşmelerden elde edeceği bilgilerin toplumun genelini yansıtabilmesi için yaş aralığı, gelir durumu ve meslek gibi kriterleri geniş tutmuştur. Görüşme sorularını genelden özele doğru sıralamış, yabancılaşmış insanların toplumla ortak tutumlar benimseyip benimsemedikleri tespit edilmiştir. Nettler, sorduğu sorulardan aldığı yanıtlara göre yabancılaşmış olarak niteledikleri insanların özel durumlarını göz ardı ettiğinde genel olarak aileye, kitle iletişim araçları ve kitle beğenisine, geleneklere, güncel olaylar ve popülerliğe, milliyetçilik ve oy verme süreçlerine karşı olan bir tutum benimsediklerini tespit etmiştir. Dördüncü adımda (ölçek oluşturma) likert ölçeği kullanarak 17 tane soru hazırlamış (Tablo 3.1) ve beşinci aşamada (ölçeğin uygulanması) 515 katılımcıya hazırlamış olduğu soruları sormuştur (Nettler, 1957).

Nettler, yapmış olduğu çalışmayla kendisini toplumdan ayrı gören, yabancılaşmış insanlara dair ulaştığı sonuçları 7 madde halinde listelemiştir. Elde edilen sonuçlara

göre ilk olarak (1) yabancılaşma ve yaratıcılık arasında bir ilişki olduğunu saptamıştır. Teknisyen ve zanaatkarlardan farklı olarak sanatçı ve bilim insanlarının yabancılaşma eğilimi daha fazladır. (2) Yabancılaşma zihinsel ve duygusal bozukluklarla ilgilidir. Katılımcıların çoğu onları hasta etmeyen sağlıklı bir toplum yerine yaratıcı olmayan bir toplum içinde yaşamaktadır. Yabancılaşmanın yaratıcılık ile ilgisinden yola çıkılarak daha önceki çalışmalarda da yabancılaşma ve sanat arasındaki bağ sık sık vurgulanmış ancak nadiren çok az sayıda çalışmada ampirik yöntemlerle test edilmiştir. (3) Yabancılaşma diğerkamılıkla ilgilidir. Yabancılaşmış insanlar başkalarının yaralarına daha duyarlı olma eğilimi gösterirken toplumun genelinin kendilerine karşı aynı tutumu benimsemeyeceklerini düşünüp toplumdan uzaklaşmışlardır. (4) Yabancılaşmış insanlar intihara daha çok meyillidir, (5) bağımlılıklara yatkındırlar, (6) evliliğe karşı mesafelidirler ve (7) topluma karşı duydukları kayıtsızlık nedeniyle suç işleme potansiyelleri yüksektir (Nettler, 1957).

Tablo 3.1 Nettler (1957) Yabancılaşma Ölçeği Maddeleri

	Ölçek Maddeleri
1	Ulusal seçimlerde oy kullanıyor musunuz?
2	Televizyon izlemekten hoşlanıyor musunuz?
3	Yeni model Amerikan otomobilleri hakkında ne düşünüyorsunuz?
4	Readers'a Digest'i okudunuz mu?
5	Son ulusal seçimlerle ilgilendiniz mi?
6	Çocuklar anne ve babaları için bir problem midir?
7	Çocuk sahibi olmayı düşünüyor musunuz?
8	Kilise etkinliklerine katılmayı sever misiniz?
9	Ulusal spor müsabakaları ilginizi çekiyor mu?
10	Evli insanların genellikle kapana kısılmış (hayal kırıklığına uğramış) hayatlar sürdüğünü düşünüyor musunuz?
11	Başka bir toplumda -geçmişte veya günümüzde- aynı şartlarda yaşayabileceğinizi düşünüyor musunuz?
12	Politikacıların daha çok halkın refahıyla mı yoksa kendi çıkarlarıyla mı ilgilendiğini düşünüyorsunuz?
13	Dinin bir mit mi yoksa bir gerçek mi olduğunu düşünüyorsunuz?
14	"Çoğu insanın yaşadığı hayat anlamsızdır" ifadesine katılıyor musunuz?
15	Her şeye yeniden başlayıp aldığınız kararı uygulayabileceğinizi varsayarsak bekar bir yaşam mı yoksa evli bir yaşam mı sizi daha çok mutlu ederdi?
16	İnsan yaşamının ilahi bir amacın ifadesi mi yoksa bir tesadüfün sonucu mu olduğunu düşünüyorsunuz?
17	"Çoğu insan sessiz bir çaresizlik içinde yaşıyor" ifadesine katılıyor musunuz?

Nettler, çalışmasında yabancılaşmayı ampirik olarak ölçmek için ölçek geliştirmiş, pek çok farklı tanım ve boyutunu incelediği kavramın toplumdan ve kültürden uzaklaşma nedenlerine odaklanmıştır. Nettler'in yabancılaşma kavramının yanı sıra ortaya koyduğu yabancılaşmış insan tanımına göre toplumdan uzaklaşmış kişilerde görülen genel eğilim topluma karşı tepki göstermektir. Nettler tarafından geliştirilen ölçek Seeman tarafından yeniden ele alınmıştır. Nettler'in elde etmiş olduğu bulguların bir kısmını doğrulayan Seeman, yabancılaşma kavramını sınıflara ayırarak ampirik yöntemlerle değerlendirmek amacıyla bir ölçek geliştirmiştir (Elma, 2003).

3.4.2 Seeman Ölçeği

Melvin Seeman (1918 – 2020), sosyolojik çalışmalarda yaygın olarak kullanılan yabancılaşma kavramını kullanım biçimlerine göre sınıflara ayırmış ve modern ampirik yöntemlerle değerlendirmek amacıyla bir ölçek geliştirmiştir. Yabancılaşmanın boyutlarını ve bu boyutların test edilebilir göstergelerini On The Meaning of Alienation (1959) başlıklı makalesinde ele almıştır. Seeman'a göre kendi döneminde yapılan sosyoloji araştırmalarda yabancılaşmayı toplumda var olan bir problem olarak ele alınmış ve çoğunlukla “bağımsız”, “marjinal”, “takıntılı”, “normsuz/kuralsız” ve “yalıtılmış/izole” kavramlarıyla eşdeğer tutulmuştur. Yabancılaşma bu araştırmalarda toplumla uyum sağlayamayan kesimlerin varlığıyla ortaya çıkan bir problem olarak değerlendirilirken Marx, Weber ve Durkheim gibi düşünürler tarafından toplumun farklı kesimlerinin birbirlerine karşı oluşturdukları ön yargının nedeni olarak kabul edilmiştir (Seeman, 1959). Seeman, yabancılaşma kavramını ele alan hem kendisinden önceki düşünürlerin fikirlerini hem de kendi dönemindeki çalışmaları incelemiş ve toplumdaki problemlerin hem nedeni hem sonucu olarak kabul edilen kavramı “değer yargılarından bağımsız” hale getirmeyi hedeflemiştir (Tolan, 1980). Değer yargılarıyla şekillenen Yabancılaşmayı geleneklerden arındırarak ampirik ifadelerle ölçülmeye uygun hale getirmek için kavramın kullanım alanlarını “(1) Güçsüzlük”, “(2) Anlamsızlık”, “(3) Normsuzluk”, “(4) Tecrit Edilme Duygusu (İzolasyon)” ve “(5) Kendine Yabancılaşma” olmak üzere beş gruba ayırarak sınıflandırmıştır (Seeman, 1959).

Seeman ilk Yabancılaşma boyutunu “Güçsüzlük” olarak adlandırmış; bu kavramı insanın beklentileri ile olabileceğine inandığı olasılıkları kendisi belirleyemeyeceğine ve bunların sonucunu değiştirebilecek güçte olmadığına dair inancı olarak tanımlamıştır. Güçsüzlük olarak tanımlanan yabancılaşma boyutu bu konuda yapılan araştırmalarda en sık kullanılan türdür. Marx’ın işçinin kendi ürettiği üzerinde söz sahibi olamaması, işveren tarafından işçinin haklarının tamamen elinden alınması veya sınırlandırılması, dolayısıyla işçinin ürettiği ürün karşısında gücünü yitirmesi fikrine dayanan güçsüzlük kavramını Weber daha geniş bir kapsamda ele alarak güç yitiminin yalnızca işçi-işveren arasındaki ilişkiden kaynaklanmadığını ve ekonomik sistemleri aşarak toplumsal boyutlara ulaştığını vurgulamıştır. Seeman, güçsüzlüğü ortaya çıkararak toplumsal nedenleri göz ardı etmemiş ancak ölçülebilir hale gelmesi için nesnel biçimde ele almıştır. Bireyin kendi güçsüzlük durumuna dair değerlendirmelerini inceleyerek toplumsal koşullarla şekillenen güçsüzlük tanımı yerine bireyin kendi içinde bulunduğu duruma verdiği tepkiye odaklanmıştır. Bireylerin yapmak istedikleri ve yapabilecekleri arasındaki farka ve bu duruma verilen tepkiye odaklanan Seeman, yabancılaşmanın “Güçsüzlük” boyutunun göstergelerini bireyin olayları kontrol etme beklentisi, gözlemciler tarafından görülen nesnel güçsüzlük durumu ve gözlemcinin güçsüzlük durumunu etik kurallara göre yargılaması olarak ifade etmiştir (Seeman, 1959).

Seeman ikinci yabancılaşma boyutunu “Anlamsızlık” olarak adlandırmış ve bu kavramı bireyin kendi doğruları ile toplumun doğrularının uyumsuz olması olarak tanımlamıştır. Anlamsızlık ve insanın anlam arayışına dair en net örneklerle Adorno’nun çalışmalarında rastlanır. Adorno, savaş sonrası Alman toplumunu değerlendiren çalışmalarında bireylerin geleceklerine dair yaptıkları seçimlerin çoğunlukla içgüdüleri veya inançları doğrultusunda şekillendiğini vurgulamıştır. Savaş gibi olağanüstü durumlarda toplum bireysel çıkarlar yerine tek bir ortak amaç etrafında birleşir ve bu amaca ulaşmak için örgütlenerek karar vermeye başlar. Örgütlenerek karar verme eğiliminin artması bireyin içinde bulunduğu durumu değerlendirerek mantıklı karar vermesini zorlaştırır (Seeman, 1959). Geleceğe yönelik karar verme sürecinde bireyin doğrularının toplumun doğrularıyla çakışması hem bireyin toplumdan uzaklaşmasına hem de verilen kararın sonuçlarının birey için öngörülemez, anlamsız olmasına neden olur (Tolan, 1980).

Seeman üçüncü yabancılaşma boyutunu “Normsuzluk” olarak adlandırmış ve bu kavramı toplumun belirlediği başarı kriterlerine sahip olabilmek için toplum tarafından onaylanmayan davranışların benimsenmesi olarak tanımlamıştır (Tolan, 1980). Normsuzluk, Durkheim’in bireysel davranışları kontrol eden toplumsal kuralların geçerliliğini yitirmesi olarak tanımladığı “anomi” kavramından türemiştir. Toplumdaki düzensizlik beraberinde güvensizlik duygusunu getirir, güvensizlik duygusu da güvence özlemini doğurur. Seeman, yabancılaşmayı bir duygu olarak tanımlayarak toplumdaki düzensizliğin neden olduğu güvensizlik ortamından kaynaklandığını ifade etmiştir.

Toplum bireylerin bir araya gelerek oluşturdukları sayıca çokluktan ibaret değildir, birbirinden pek çok konuda farklılaşan bireylerin bir araya gelip oluşturdukları bir bütündür. Bireysel farklılıkların görmezden gelinmeyip toplumsal çeşitliliğe dönüştüğü ölçüde bireyler kendilerini toplumun bir parçası olarak görür dolayısıyla topluma karşı aidiyet hissederek. Bu aidiyet hissi toplumun çoğunluğu tarafından kabul edilen genel kabulleri bireyler için tartışılmaz ve aşılabilir kurallara dönüştürür. Toplumsal kuralların yani normların varlığı çoğunlukla bireyler için dışardan dayatılan kurallar olarak görülmez, bireyler içinde bulundukları toplumun genel kabullerini doğal kurallar olarak benimseyip uyum sağlarlar. Toplumsal normlar bireysel davranışlar üzerinde bir denetim mekanizması oluştursa da toplumun düzeni için gereklidir ki toplumsal düzenin varlığı da birey tarafından güvenli ortam olarak algılanır (Duverger, 1982). Normların bireyler üzerindeki etkisinin azalması bireysel davranışlar üzerindeki toplum denetimini zayıflatır ancak yine toplum tarafından kabul gören hedeflerin varlığını etkilemez. Dolayısıyla bireyler topluma karşı aidiyet hisleri zayıflamış olsa da toplum tarafından belirlenen hedeflere ulaşmak için çabalamaya devam ederler ancak hedefe ulaşmak için benimsedikleri davranışlarda toplumun onayını göz ardı ederler. Seeman, yabancılaşmanın “Normsuzluk” boyutunun göstergelerini bireysel davranışların toplum tarafından öngörülemez ve denetlenemez hale gelmesiyle toplumda artan mistik inançlar olarak ifade etmiştir (Seeman, 1959).

Seeman dördüncü yabancılaşma boyutunu “Tecrit Edilme Duygusu (İzolasyon)” olarak adlandırmış ve bu kavramı toplumun benimsediği kültürün bireysel beklenti ve yönelimlerle çelişmesi olarak tanımlamıştır (Tolan, 1980). Seeman, tecrit edilme duygusunu Nettler’in geliştirdiği ölçeğe atıfta bulunarak açıklamıştır. Nettler’in

çalışmasıyla elde edilen sonuçlarda yabancılaşma ve yaratıcılık arasındaki ilişki ortaya konulmuş, sanatçı ve bilim insanlarının toplumdan uzaklaşmaya daha yatkın olduğu görülmüştür. Seeman da tecrit edilmeyi toplumdan ayrılmanın bir ölçüsü olarak kabul edip yabancılaşmanın bu boyutunu entelektüeller üzerinden ele almıştır. Entelektüel kesimin görece daha yüksek kültürel birikimi ve hedefleri onları toplumun geneli tarafından kabul görmüş kültürel değerlerden uzaklaştırır. Seeman, yabancılaşmanın tecrit edilme duygusu boyutunu ölçmek için normsuzluk boyutundan yararlanmış ancak iki boyutu birbirinden ayrı tutmuştur. Normsuzluk ile bireyin toplum tarafından belirlenen hedeflere ulaşmak için kullandığı yöntemlerde toplum onayını göz ardı etmesi vurgulanırken tecrit edilme duygusu ile bireyin kendini toplumdan izole etmesi, toplumsal yapının dışında görmesi ve toplum tarafından belirlenen hedefler ve standartlar yerine kendi amaç ve kurallarını belirlemesi olarak ifade etmiştir (Seeman, 1959).

Seeman beşinci yabancılaşma boyutunu “Kendine Yabancılaşma” olarak adlandırmış ve bu kavramı insanın şu anki davranışları ile geleceğe yönelik beklentilerinin uyumsuzluğu olarak tanımlanmıştır (Tolan, 1980). Kendine yabancılaşma boyutu Fromm’un modern toplum analizi yaparken kullandığı kişinin kendini bir yabancı olarak görmesi ifadesine dayanır. Fromm, kapitalizmle birlikte bireylerin gerçekte ihtiyacı olmayan nesnelere sahip olmak için çabaladıklarını ve kendilerini sahip oldukları nesneler üzerinden değerlendirdiklerini ifade etmiştir. Bireylerin kendi ihtiyaçlarını göz ardı ederek toplumun kabul ettiği “ideal insan” olmak uğruna ihtiyacı olmayan nesnelere sahip olmak için çabalaması özellikle modern toplum içinde bireyin kendinden uzaklaşmasına neden olmuştur. Seeman, “Kendine Yabancılaşma” boyutunu özellikle Marx ve ardıllarının da vurguladığı biçimde modernite ile olan ilişkisi üzerinden ele almış ve modern bireyin toplum tarafından kendine sunulan ödüllere ulaşmak için kendi benliğini göz ardı etmesi olarak ifade etmiştir (Seeman, 1959).

Seeman, kendi çalışmalarında özellikle kapitalizmin etkileriyle değişen modern toplumu ele almış ancak daha önce yapılan çalışmalardan farklı olarak kavramın tarihsel sürecine, nedenlerine ve sonuçlarına odaklanmak yerine yabancılaşma kavramını kendisinden önceki düşünürlerin fikirlerinden yola çıkarak sınıflara ayırmış ve göstergelerini belirleyerek ölçülebilir hale getirmiştir. Seeman’ın çalışmaları

yabancılaşma olgusunun farklı disiplinlere konu olan araştırmalarda yapılan ölçümlere yol göstermiş ancak Seeman, yapılan ölçüm sonuçlarının özellikle değişen kültürel değerler nedeniyle genelleştirilemez olduğunu vurgulamıştır (Tolan, 1980).

3.4.3 Dean Ölçeği

Dwight G. Dean, yabancılaşma kavramına ilişkin yapılmış akademik çalışmalardan yola çıkarak kavramı üç ana bileşen üzerinden ele almıştır: (1) Güçsüzlük, (2) Normsuzluk, (3) Sosyal İzolasyon. Yabancılaşmanın çok sayıda tanımı yapılmış ve tarihi süreç içinde kapsamı devamlı genişlemiştir. Seeman, yabancılaşmayı güçsüzlük, anlamsızlık, normsuzluk, tecrit edilme duygusu (izolasyon) ve kendine yabancılaşma olmak üzere 5 sınıfta ele almış, Dean da kendi ölçeğini geliştirirken Seeman tarafından yapılan sınıflandırmadan yararlanmıştır. Kavramın ölçülmesi konusunda daha önce yapılan akademik çalışmaları inceleyen Dean, Nettler ve Seeman ölçeklerinin yanı sıra geliştirilmiş diğer ölçeklerin yabancılaşmanın ampirik olarak ölçülebilir olduğunun kanıtı olarak görmüştür. Kavramın ampirik yöntemlerle ölçülebilmesi için geliştirdiği ölçeği Alienation: Its Meaning and Measurement (1961) başlıklı makalesinde açıklamıştır.

Dean, yabancılaşma kavramının ilk bileşeni olarak ele aldığı “Güçsüzlük” boyutunu Hegel, Marx ve Weber’in çalışmalarına atıfta bulunarak tanımlamıştır. Hegel ve Marx’ın insanın kendi özünden uzaklaşarak kendinden büyük olarak kabul ettiği güçlerin kontrolü altına girmesiyle ilişkilendirdiği yabancılaşma kavramı, Weber tarafından doğa-insan çatışması ve işveren-işçi çatışmasının ötesinde tüm toplumun yüzleşmek zorunda kaldığı bir problem olarak tanımlanmıştır. Dean, yabancılaşmanın güçsüzlük boyutunu DeGrazia’nın çocukların anne-babalarının kontrolünde olmasıyla çocuğun anne-babasını “hükümdar” olarak görmeye başlaması, Kris ve Leites’in 20. Yüzyıldaki insanların tarih boyunca hiç olmadıkları kadar kamusal konuların içinde olduklarını ancak buna tezat biçimde kendilerini “sıradan” olarak görenlerin bu kamusal olayları anlayabilecekleri ve etkileyebileceklerine dair inançlarının her zamankinden az olması üzerine yaptıkları çalışmaları da dikkate almıştır (Dean, 1961).

Yabancılaşmanın ikinci bileşeni olan “Normsuzluk” Durkheim’in “Anomi” kavramına dayanır. Toplumda yaşanan hızlı değişimler, özellikle ekonomide kapitalist sistemin güçlenmesiyle birlikte toplumsal yaşamda modernleşmenin gelmesi, toplumsal düzeni sağlayan normların etkisinin azalmasına neden olmuştur. Normların etkisinin azalmasıyla ortaya çıkan “Anomi” toplumda huzursuzluk ve kaygının, toplumdan ayrılma hissinin ve belirli bir hedefin olmayışının neden olduğu anlamsızlık hissinin artmasına neden olur. Dean, yabancılaşmanın normsuzluk boyutunu iki farklı alt tipte ele almıştır. İlk alt tipi amaçsızlık olarak nitelendirmiş, bu alt tipi açıklarken MacIver’in amaçsızlık için yaptığı “hayata amaç veya yön verebilecek değerlerin yokluğu, içsel ve toplumsal değerlerin kaybı, umutsuzca yönünü şaşırılmışların güvensizliği” tanımdan yararlanmıştır. İkinci alt tipi norm çatışması olarak nitelendirmiştir. Norm çatışmasını DeGrazia’nın modern toplumdaki “birlik-rekabet” çatışması ve “aktivist-eylemsizlik” çatışması üzerine yaptığı tanımlardan, Karen Horney’in sürekli olarak daha yüksek hayat standartlarına ulaşmak için yapılan davranışların toplumsal normlarla çatışmasının yanı sıra standartların bireyi beklediğinin aksine daha iyi bir hayata değil yeni sınırlamalara sürüklemesi üzerine yaptığı çalışmadan ve Ruesch ile Petersen’in sosyal hareketlilik tartışmalarından yola çıkarak ele almıştır (Dean, 1961).

Yabancılaşmanın üçüncü bileşeni olan “Sosyal İzolasyon” yine Durkheim’in “Anomi” kavramına dayanır. Sosyal izolasyon üzerine çalışan E. Gartly Jaco, en yüksek ruhsal hastalıklara sahip olan toplumlarda Durkheim’in ifade ettiği toplumsal anomiyi ortaya çıkaran koşullara sıklıkla rastlanırken mekânsal hareketliliğin, oy verme oranlarının, sosyal katılımın, iş bulma oranının ve karakteri olan mekanların azlığını vurgulamıştır. Halmos, sosyal hareketlilik ve ruhsal hastalıklar arasındaki ilişkiyi açıklamış, Kohn ve Clause yaptıkları çalışmalarla sosyal izolasyon ve ruhsal hastalıklar arasındaki bağlantıyı ortaya koymuşlardır (Dean, 1961).

Dean, Yabancılaşmanın boyutlarını farklı akademik çalışmaları tarayarak tanımlamış ardından bu çok çeşitli göstergeleri ölçmek için bir ölçek geliştirmiştir. İlk olarak yabancılaşma kavramını ölçebilmek için 139 madde belirlemiş, belirlediği maddeler Ohio State Üniversitesi, Sosyoloji Bölümünden 7 uzman tarafından değerlendirilmiştir. Değerlendirme sürecinde 139 maddenin her birinin ayrı ayrı güçsüzlük, normsuzluk ve sosyal izolasyon durumlarını ölçme gücü incelenmiştir.

Değerlendirme sonucunda güçsüzlük için 9, sosyal izolasyon için 9 ve normsuzluk için 6 olmak üzere toplam 24 madde belirlenmiştir. Dean, çalışmasının sonucunda yabancılaştırmanın üç boyutunu ayrı ayrı ölçen, toplam 24 maddeden oluşan ve “tamamen katılıyorum”-“hiç katılmıyorum” şeklinde sıralanmış 5 seçenekli likert tarzı bir ölçek oluşturmuştur. Dean tarafından geliştirilen ölçek Tablo 3.2’de verilmiştir.

Tablo 3.2 Dean (1961) Yabancılaştırma Ölçeği Maddeleri

	Ölçek Maddeleri
1	İnsanlar, arkadaş canlısı ve yardımseverlerdir.
2	Dünya aslında dostane bir yerdir.
3	Günümüzde gerçek dost bulmak geçmişe oranla daha kolaydır.
4	Arkadaş canlısı insanlar kolayca arkadaş bulabilirler.
5	İnsanlar arasındaki bağlar gün geçtikçe zayıflamaktadır.
6	Günümüzde insanlar genellikle kendilerini yalnız hissetmezler.
7	Kendimi bu dünyada tamamen yalnız hissediyorum.
8	Arkadaşlarım beni genelde dışarıya davet etmezler.
9	İstediğim sıklıkta, arkadaşlarımı ziyaret edemiyorum.
10	Bugünün çocuklarının geleceği hakkında endişeliyim.
11	Diğer insanların beni kullandığını düşünüyorum.
12	Küçük bir çocuğu yetiştirmekten sorumlu olmanın korkutucu olduğunu düşünüyorum.
13	Bugün alınması gereken ve sadece “gözümde büyütebildiğim” birçok karar olduğunu düşünüyorum.
14	Bugün hayatımı o kadar çok doldurmuş durumdayım ki kişisel sorunlarımda bile seçim yapacak çok fazla fırsatımın olmadığını düşünüyorum.
15	Bugünün makineleşmiş yaşamında hepimiz bir çarkın dişlisi gibiyiz.
16	Gelecek çok umutsuz görünüyor.
17	Büyük bir “sıcak” savaşı önlemek için yapabileceğim çok az şeyin var olduğunu ya da hiçbir şeyin olmadığını düşünüyorum.
18	Sonuçta ne elde ettiğin nasıl elde ettiğinden daha önemlidir
19	İnsanların fikirleri o kadar çok değişiyor ki neye güveneceğimi bilemiyorum.
20	Her şeyin birbirine bağlı olduğuna ve kesin kuralların olmadığına inanıyorum.
21	Sık sık hayatın anlamının ne olduğunu merak ediyorum.
22	Bir kişinin, bugünle ilgili hiçbir şeyden emin olamayacağını düşünüyorum.
23	Yurtdışında birçok din arasından bireyler gerçekten neye inanacaklarını bilemezler.
24	İşyerinde çalışanlardan biri ayrılmadıkça terfi etme şansımın çok düşük olduğunu düşünüyorum.

Dean araştırmasında 384 katılımcı ile çalışmıştır. Çalışmanın sonucunda elde edilen bulgulara göre toplumsal statü arttıkça yabancılaştırma düzeyi azalırken kırsal yaşamdan

uzaklaştıkça yabancılaşma düzeyinin arttığı görülmüştür. Dean çalışmasında ilerleyen yaş ile yabancılaşma düzeyi arasında doğru orantı olduğunu tespit etmiştir. Dean'a göre yabancılaşma düzeyi katılımcıların bireysel özellikleri ile belirlense de genel anlamda yabancılaşma problemi bireysel özelliklerden kaynaklanmaz, toplumun koşullarına göre ortaya çıkar ve şekillenir (Dean, 1961).

3.4.4 Middleton Ölçeği

Russell Middleton, Seeman tarafından geliştirilen ölçekten yola çıkarak Yabancılaşmayı güçsüzlük, normsuzluk, anlamsızlık, toplumsal yabancılaşma, işe yabancılaşma ve kültürel yabancılaşma olmak üzere 6 boyutta incelemiştir. Middleton, Alienation, Race and Education, American Sociological Review (1963) başlıklı çalışmasında Seeman'ın yabancılaşmanın boyutlarını belirleyen çalışmasını temel alıp boyutları işlevleriyle ölçmeyi hedefleyen ilk araştırmalardan birini ortaya koymuştur. Kendi çalışmasında Seeman'ın "Tecrit Edilme Duygusu (İzolasyon)" olarak adlandırdığı boyutu "Toplumsal Yabancılaşma" ve "Kültürel Yabancılaşma" olarak iki farklı boyut şeklinde ele almış, "Güçsüzlük", "Anlamsızlık" ve "Normsuzluk" boyutlarını Seeman'ın çalışmasında olduğu şekliyle kabul etmiş ve Marx'ın yabancılaşma kavramından yola çıkarak kendi ölçeğine "İşe Yabancılaşma" boyutunu eklemiştir (Lytkina, 2020). Her bir boyutu ölçmek için bir tutum ifadesi belirlenmiş, her tutum ifadesi için evet-hayır şeklinde iki yanıtı bir ölçek geliştirilerek 18.000 nüfuslu bir kentten rastgele seçilen 20 yaşından büyük 256 katılımcı ile çalışma gerçekleştirmiştir (Middleton, 1963).

Middleton, geliştirdiği ölçekte Güçsüzlük boyutunu "Bugün karşı karşıya olduğumuz önemli sorunların çoğu hakkında yapabileceğim pek bir şey yok" ifadesi ile ilişkilendirip katılımcılardan evet veya hayır şeklinde yanıt vermesini istemiştir. Aynı şekilde Anlamsızlık boyutu için "Bugün dünyada işler o kadar karmaşık hale geldi ki, neler olduğunu gerçekten anlamıyorum" ifadesini kullanmıştır. Normsuzluk boyutu için "Bugün dünyada ilerlemek için doğru olmayan bazı şeyleri yapmaya mecbur kalıyoruz" ifadesini kullanıp bu boyutu Durkheim'in "anomi" kavramıyla ve Nettler ile Seeman tarafından geliştirilen ölçeklerle ilişkilendirilerek farklı anlamları

olan normsuzluğu “kültürel olarak toplum tarafından belirlenmiş hedeflere ulaşmak için toplumun onaylamayacağı araçların kullanılması” olarak tanımlamıştır. Kültürel Yabancılaşma boyutu için “Çoğu insanın beğendiği TV programları, filmler veya dergilerle pek ilgilenmiyorum” ifadesini kullanmış ve Seeman’ın “Tecrit Edilme Duygusu (İzolasyon)” olarak adlandırdığı boyuta atıfta bulunmuştur. Middleton’un kullandığı bu tutum ifadesi Nettler’in geliştirdiği ölçeğe benzer biçimde bireyin popüler kültüre karşı tutumuna odaklanmıştır. Sosyal Yabancılaşma boyutu için “Çoğu zaman yalnız hissediyorum” ifadesini kullanmış ve yine Durkheim’in “anomi” kavramı ile Seeman’ın kullandığı yabancılaşmanın “İzolasyon” boyutuna atıf yapmıştır. Middleton, sosyal izolasyonun toplumla daha az iletişim kurmak olarak tanımlamasının yanı sıra toplumdan izole olmayan veya izole edilmeyen bireylerinde yabancılaşma probleminden tamamen uzak kalamadığını belirtmiştir. İşe Yabancılaşma boyutu için “Yaptığım işlerin çoğundan gerçekten zevk almıyorum ancak ihtiyacım olan ve istediği başka şeylere sahip olmak için yapmam gerektiğini hissediyorum” ifadesini kullanmış (Tablo 3.3) ve yabancılaşmanın ele alınış biçiminde en eski göstergelerden bir olan ekonomik varlığın toplumsal varlığı belirlemesi konusuna değinmiştir (Middleton, 1963).

Tablo 3.3 Middleton (1963) Yabancılaşma Ölçeği Maddeleri

	Ölçek Maddeleri
Güçsüzlük	Bugün karşı karşıya olduğumuz önemli sorunların çoğu hakkında yapabileceğim pek bir şey yok
Anlamsızlık	Bugün dünyada işler o kadar karmaşık hale geldi ki, neler olduğunu gerçekten anlamıyorum
Normsuzluk	Bugün dünyada ilerlemek için doğru olmayan bazı şeyleri yapmaya mecbur kalıyoruz
Kültürel Yabancılaşma	Çoğu insanın beğendiği TV programları, filmler veya dergilerle pek ilgilenmiyorum
Sosyal Yabancılaşma	Çoğu zaman yalnız hissediyorum
İşe Yabancılaşma	Yaptığım işlerin çoğundan gerçekten zevk almıyorum ancak ihtiyacım olan ve istediği başka şeylere sahip olmak için yapmam gerektiğini hissediyorum

Araştırma evreninin doğru temsil edilebilmesi için katılımcılar medeni durumları, siyasi görüşleri, sağlık durumları gibi pek çok konuda farklı niteliklere sahip kişiler arasından seçilmiştir. Middleton, çalışmaya katılan katılımcı grubuna verilen tutum

ifadelerine ilişkin “aşağıdaki ifadelerden herhangi birine tamamen katılmasanız da lütfen her bir ifade için ne kadar katılıp katılmadığınızı belirtin” şeklinde bir talimat vermiştir. Çalışmasının sonucunda yabancılaşmanın tüm boyutları arasında bir ilişki olduğunu ancak “Kültürel Yabancılaşma” boyutunun diğer boyutlarla ilişkisinin nispeten daha zayıf olduğu sonucu elde etmiştir. Middleton’un elde ettiği bulgulara göre tüm yabancılaşma boyutları temelde kişinin kendine yabancılaşmasıyla ilgilidir. Farklı ırklarından katılımcılarla yapılan araştırma sonuçlarına göre ırkçılığa maruz kalanların yabancılaşma oranı daha yüksek çıkmıştır. Irkçılık gibi nedenlerle toplumdan izole edilen katılımcılar için toplumsal normlar daha az bağlayıcıdır, edindikleri mesleklerdeki mutluluk oranı daha düşüktür, toplumsal yaşamları konusunda daha kontrol sahibi olmadıkları dolayısıyla güçsüzlük hissi daha baskındır. Middleton yabancılaşma ve eğitim düzeyi arasındaki ilişkiyi incelemiş ve eğitim düzeyi ile anlamsızlık boyutu arasında ters orantı olduğunu görmüştür. Yine toplumdan izole edilen kesimin toplumun geneline kıyasla daha düşük eğitim seviyesine sahip olduğunu dolayısıyla eğitim seviyesinin yükseltilmesinin yabancılaşma problemi için çözüm yollarından biri olacağını ifade etmiştir (Middleton, 1963).

Middleton’a göre her yabancılaşma boyutu insanların yeni hedefler koyup bu hedeflere ulaşmasını sınırlayan veya engelleyen toplumsal koşullardan dolayı ortaya çıkar. Seeman ve Dean’in de işaret ettiği gibi yaratıcılığın yabancılaşma nedenlerinden bir tanesi olduğunu ifade eden Middleton, özellikle entelektüel çevrenin yaratıcılığının toplumun kültür düzeyi tarafından sınırlandırılması, engellenmesi veya anlaşılabilmesinin onları toplumdan uzaklaştırdığını vurgulamıştır. Middleton’a göre bu durumun engellenmesi toplumun yüksek eğitim ve bilgi düzeyine sahip olmasıyla mümkün olacaktır (Middleton, 1963).

3.4.5 Rosner ve Mittelberg Ölçeği

Menahem Rosner ve David Mittelberg, Yabancılaşma kavramını farklı boyutlarında ele alarak ortaya çıkış nedenlerine, sonuçlarına ve alınabilecek önlemlerine odaklanmış ve “Yabancılaşma Paradigması” geliştirmişlerdir. Rosner ve Mittelberg çalışmalarını *The Dialectic of Alienation And De-Alienation The Case of*

Kibbutz Industrialization (1989) başlıklı çalışmalarında açıklamışlardır. Yabancılaşmanın boyutlarını bu boyutları ortaya çıkaran nedenler üzerinden ölçmüşlerdir (Tablo 3.4).

Tablo 3.4 Rosner ve Mittelberg’in (1989) Yabancılaşma Ölçeği Maddeleri

Yabancılaşma karşısında verilen bireysel tepkiler	Yabancılaşmayı ortaya çıkaran toplumsal koşullar
Güçsüzlük	Kapitalist sistemin güçlenmesiyle birlikte üretici/ürün arasındaki bağın zayıflaması Modernleşmeyle birlikte bürokratik ve hiyerarşik sistemlerin sistemin içindeki insanları güç araçlarından uzaklaştırması
Anlamsızlık	Kapitalist sistemin beraberinde getirdiği meta fetişizmi Modernleşmeden kaynaklanan karmaşıklık
Normsuzluk/Aşırı Uyumluluk	Normların ve toplumsal denetim mekanizmasının zayıflaması Normlar arasındaki çatışmalar Kapitalist sistem ve modernleşme güçlenen kitlesel üretim ve piyasalar
Kültürel Yabancılaşma	Modernleşmeye birlikte toplumsal değerlerin çoğalması
Toplumsal Yabancılaşma	Toplumsal Çözülme Modernleşmenin yol açtığı Özel/Kamusal yaşam ikilemi
Kendine Yabancılaşma	Kapitalist sistemde işgücü ücreti Endüstriyel teknolojinin neden olduğu parçalanma ve tekdüzellik

Rosner ve Mittelberg’e göre yabancılaşma kavramını ortaya çıkaran pek çok farklı koşul vardır ancak nedenler koşullara değil bireylerin bu koşullara verdikleri tepkilere göre şekillenir. Rosner ve Mittelberg’a göre farklı koşullar altında ortaya çıkan yabancılaşma problemi insanlarda “Güçsüzlük”, “Anlamsızlık”, “Normsuzluk/Aşırı Uyumluluk”, “Kültürel Yabancılaşma”, “Toplumsal Yabancılaşma”, “Kendine Yabancılaşma” gibi hislere ve bu hislerin neden olduğu tepkisel davranışların ortaya çıkmasına neden olur.

Modernleşme toplumsal ilişkileri de etkileyerek bireyin toplumdan kendi isteği ile uzaklaşması ve dışlanması gibi sonuçlara neden olur. Modernleşme ve kapitalizm ile birey toplumdaki yerini sorgulamasının yanı sıra üretim ve yönetim sistemlerindeki

yerini de sorgulamaya başlar. Kapitalizmle özellikle tüketicinin devamlılığını sağlamaya yönelik yeni ihtiyaçların ortaya çıkarılması ve bu ihtiyaçların karşılanmasının toplumsal statüye olan etkisinin vurgulanması bireyde içinde bulunduğu her alanda rekabete girme isteği uyandırır. Rosner ve Mittelberg, bu durumun birey için toplum tarafından güç göstergesi olarak kabul edilen niteliklere sahip olamamasının güçsüzlük hissi ortaya çıkardığını ifade etmişlerdir (Rosner ve Mittelberg, 1989, akt. Elma, 2003).

Yabancılaşma kavramının ilk ortaya çıkışından itibaren geçen süreci inceleyen Rosner ve Mittelberg, kavramın ele alınışında kapitalizmin ve modernitenin gelişmesini kırılma noktası olarak kabul etmişlerdir. Kapitalist sistem üretimin sürekliliği için tüketicinin devamlılığını sağlamak üzerine kurulmuş, artan ve çeşitlenen tüketim malları gerçek ihtiyaçları karşılamak için satın alınan ürünler olmaktan çıkıp birer sosyal statü göstergesi haline gelmiştir. Modernleşme ile toplumsal hayatta çeşitlilik artmış, artan çeşitlilik insan için güvenli ve tanıdık ortam hissini ortadan kaldırıp gündelik hayatı karmaşık hale getirmiştir. Rosner ve Mittelberg, kapitalizm ile tüketim mallarına verilen değerin değişmesi ve modernizm ile gelen karmaşıklık halini Yabancılaşma kavramının bireysel boyutu ile ilişkilendirmiştir. Yabancılaşma problemini ortaya çıkaran bu koşullar bireysel boyutta anlamsızlık hissini yaratır (Rosner ve Mittelberg, 1989, akt. Elma, 2003).

Modernleşme ile toplumsal hayatın her alanında artan çeşitlilik beraberinde toplumsal değerlerde de çoğalmayı getirmiştir. Toplumun tek bir amaç etrafında birleşmeyip günden güne çoğalan hedeflere ulaşmaya çalışması bireyin içinde bulunduğu toplumun değerlerine uzaklaşmasına neden olur. Değerlerin çoğalması ve insanların değerleri anlamsız bulmaya başlaması, kültürel uzaklaşma ve toplumsal uzaklaşma ile ilişkilendirilmiştir (Rosner ve Mittelberg, 1989, akt. Elma, 2003).

Modernleşme ve kapitalizmle birlikte toplum için bir denetim mekanizması haline gelen normların bağlayıcılığı azalmaya başlamıştır. Normların etkisinin azalmasıyla ortaya çıkan toplumsal düzensizliğe karşı bireyler normları tamamen reddederek normsuzluğu benimseme veya tam aksine aşırı uyum sağlamaya yönelik davranışlar sergileme şeklinde tepki verir (Rosner ve Mittelberg, 1989, akt. Elma, 2003).

Modernleşme ve kapitalizm bireye toplumsal bir rol biçerek toplum içindeki konumunu belirler. Hayatın her alanına yayılan Yabancılaşma, birey için gündelik hayat içinde sürekli mücadele halinde olmayı gerektirir. Bu durum birey için kendisine biçilen rolün dışına çıkmayı engeller dolayısıyla birey kendini gerçekleştiremez. Rosner ve Mittelberg’e göre kendi gücünü ve yeteneklerini ortaya koyamaması bireyin kendinden uzaklaşmasına neden olur (Rosner ve Mittelberg, 1989, akt. Elma, 2003).

3.5 Bölüm Sonu Değerlendirmesi

Bu bölümde “Yabancılaşma” kavramının tez çalışmasına katkısı tartışılmıştır. Yabancılaşma kavramı insanın dünyadaki varlığına ilişkin sorgulamalarıyla tartışılmaya başlanmış, günümüzde ise modern insanın her gün yüzleşmek zorunda kaldığı bir problem olarak görülmüştür. Yabancılaşma temel olarak insanın kendi özünden ve çevresinden uzaklaşması olarak tanımlanmış, uzaklaştığı çevreye karşı aidiyet hissinin yitirilmesi olarak kabul edilmiştir.

Modernleşmeyle birlikte hayatı kolaylaştıran imkanlar artarken modern insana yüklenen sorumluluklar da ağırlaşmıştır. Modern insanın olduğu ve olması gerektiğine inandırılan kişilik arasında sıkışması onu hem kendisine hem de çevresine karşı yabancılaştırmıştır. Çevresine yabancılaşan insanın çevreye karşı farkındalığının azaldığını gösteren araştırma sonuçları çevre farkındalığı ile yabancılaşma düzeyi arasında anlamlı bir nedensel ilişki kurulabileceğini göstermiştir. Yabancılaşma düzeyini farklı alt boyutlar altında ölçen ampirik çalışmalar ve geliştirilen ölçeklerle birlikte yabancılaşma nedenleri tespit edilebilen, sonuçları önceden ön görülebilen, çözüm yolları bulunan ve somut olarak ölçülebilen bir kavram haline gelmiştir.

Bu çalışma kapsamında “Yabancılaşma” kavramının gelişimi ve modern kent yaşamı içinde kentlilerin yabancılaşmasına neden olan etkenler tarihi süreç içinde bir bütün olarak ele alınmıştır. Yabancılaşma kavramını ölçülebilir hale getiren ölçeklerden yola çıkarak kentsel çevrenin algılanması ile kentlilerin yabancılaşma düzeyleri arasındaki ilişki teorik olarak incelenmiş, çalışmanın alan araştırması bölümünde uygulanan yöntemi geliştirmek için kullanılmıştır. Çalışmanın devamında kent planlama ve tasarım projelerinde alınan ve uygulanan kararların kentlilerin

yabancılaşma düzeyleri üzerindeki etkisi sorgulanarak yabancılaşma düzeyinin düşürülmesi ve çevreye karşı farkındalığın artırılması için etkin bir araç olarak kullanılıp kullanılamayacağı tartışılmıştır.

BÖLÜM DÖRT

KAMUSAL SANAT KAVRAMI

4.1 Sanat Kavramının Etimolojik Kökeni

“Sanat” kelimesi Türk Dil Kurumu tarafından “*Bir duygu, tasarı, güzellik vb. anlatımında kullanılan yöntemlerin tamamı veya bu anlatım sonucunda ortaya çıkan üstün yaratıcılık; Belli bir uygarlığın veya topluluğun anlayış ve zevk ölçülerine uygun olarak yaratılmış anlatım; Bir şey yapmada gösterilen ustalık; Bir meslekte uyulması gereken kuralların tümü; Zanaat*” olarak tanımlanmıştır (Sanat, t.b.) Metin Sözen ve Uğur Tanyeli, sanatı Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü’nde (1986) “*insanoğlunun yarattığı yapıtlarda güzellik ülküsünün ifadesi*” (s. 208) olarak tanımlamış ancak göreceli bir kavram olan güzelliğin sanatı veya sanat eserini tanımlamakta yetersiz kaldığını vurgulamışlardır. Sözen ve Tanyeli’ye göre bilinen ilk toplumlara ait sanat eseri olarak kabul edilen nesneler günümüzün “güzel” anlayışından uzak olmakla birlikte bu toplumların eseri güzel yapmaya yönelik bir amaçları olduğunu gösteren herhangi bir kanıt da ulaşılamamıştır (Sözen ve Tanyeli, 1986). Larry Shiner Sanatın İcadı’nda (2018), Sözen ve Tanyeli’yi doğrular biçimde sanat kelimesinin kökeninin Antik Yunan Döneminde kullanılan *techne* (teknik) ve Roma Döneminde kullanılan *ars* kelimelerine dayandığını vurgulamıştır. Shiner’a göre günümüzde özellikle güzel sanatları kastederek kullanılan sanat kelimesinin etimolojik kökenleri marangozluk, ayakkabıcılık, tıp gibi birbirinden farklı alanları içeren tekniğe dayanır (Shiner, 2018). İsmet Zeki Eyüpoğlu, Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü’nde (1988) sanat kelimesinin Arapça kökenli olduğunu ve Arapçadaki “yaratan, yapan, ortaya koyan” anlamındaki “sâ’ni” ve “yapmacık, gerçek olmayan, doğal olmayan, sonradan yapılan” anlamındaki “sun’i” kelimelerinden türediğini belirtmiştir. Eyüpoğlu sanatı “*yapmak işi, ortaya koyma durumu, yapmalık, yaratmalık*” olarak, sanatın çoğulu olan sanayi kelimesini ise “*yapım işler, işlenmemiş gereçleri işlenir duruma getirme eylemlerinin bütünü*” olarak tanımlamıştır (Eyüpoğlu, 1988, s. 278).

Sanatın etimolojik kökeninden görüldüğü üzere günümüzde güzel sanatları ifade etmek için kullanılan sanat, kökeninde yaratma/ortaya koyma anlamında bir başka

deyişle zanaatla aynı anlamda kullanılmıştır. Sanatın ayrı bir alan olarak ortaya çıkışı ise ancak Rönesans Döneminden sonrasına denk gelir.

4.2 Kamusal Sanat: Heykel Sanatının Tarihçesi

Sanatın zanaatla eşdeğer tutulduğu zaman da göz önüne alındığında insanlık tarihine denk düşen sanat tarihinin tek bir konu başlığı altında ele alınmasının mümkün olmadığı görülmüştür. Bu nedenle geçmişten günümüze değişen sanat anlayışı bu çalışmanın da kapsamı içinde kalan kentteki kamusal sanat ve kamusal sanat elemanlarından anıt/heykeller üzerinden ele alınmıştır. Cansever, sanatın kent ile olan ilişkisinin yalnızca kentte belli mekanlara yerleştirilen sanat elemanlarının varlığı üzerinden açıklanamayacağını, kentin başlı başına “*ahlakın, sanatın, felsefe ve dini düşüncenin geliştiği, insanın bu dünyadaki görevini en üst düzeyde varlığının anlamını tamamladığı ortam*” (s. 126) olduğunu ifade etmiştir. Cansever’in kent tanımı fiziksel yapının kenti görünür kıldığı gibi ahlak, sanat, felsefe, din gibi soyut kavramların da kente anlam kattığını göstermiştir. Günümüz kentlerinde sanatın bulunduğu mekâna anlam katma, toplumu yansıtmaya ve toplum tarafından anlaşılma düzeyleri tarihi süreç içinde toplumlara ve kültürlerle göre değişen sanat anlayışı incelenerek ele alınmıştır. Bu inceleme konunun kapsamını sınırlandırmak adına heykel sanatının ortaya çıkışı ve gelişimi üzerinden yapılmış ardından günümüz kentlerinde yine anıt ve heykel örnekleri üzerinden kamusal sanat kavramı incelenmiştir (Cansever, 1996).

4.2.1 İlk Çağ Sanatı: Sanatın Başlangıcı

İlk Çağ (M. Ö. 4000 – M.S. 476), sanatın henüz günümüzdeki anlamda kullanılan güzel sanat dallarından uzak olduğu, bir uzmanlaşma gerektirmeksizin toplumun kendini ifade etmek için kullanıldığı dönemdir. Tarih öncesi çağların sanat anlayışı mağara duvarlarında rastlanan figürler incelenerek çözümlenmiştir. Bu figürlerde genellikle hayvan motifleri işlenmiş, Tarım Devriminin yaşanması ve yerleşik hayata geçilmesinin ardından insanın kendi iç dünyasını ve hayal gücünü yansıttığı figürler yapılmaya başlanmıştır. Bu durum kendi dünyası, içinde yaşadığı doğadan bir başka

deyişle gördüğü fiziksel ortamdan ibaret olan insanın iç dünyasını keşfettiğini, somut dünyanın ötesinde soyut bir dünyanın varlığının farkına vardığını göstermiştir (Turani, 2007). İlk Çağ sanatına ilişkin elde edilen bulgular çoğunlukla çıkarımlardan ibarettir. Bu dönemin sanatını yansıtan figürler ise günümüzün “güzel” anlayışından uzak olmakla birlikte yapıldıkları dönemde güzel olması veya göze hitap etmesi amacı taşıdıkları gösteren bir kanıt yoktur (Gombrich, 1994).

İlk toplumlara sanat eserleri arasında önemli bir yer tutan heykeller genellikle toplumun kültürünü ve inancını yansıtmak amacıyla yapılmıştır. Bu dönemde heykel soyut değerlerin somutlaştırılması ve gözle görünür hale getirilmesi için kullanılmıştır. Somut ve soyut anlayışı günümüzde farklı olan ilk toplumlarda doğaüstü güçlerden korunacak veya bu güçleri övecek soyut simgeler ile doğa olaylarından korunacak fiziki yapıların inşa edilmesi aynı anlamdadır (Gombrich, 1994).

Avcılık ve toplayıcılıktan tarımsal üretime, göçebe yaşamdan yerleşik düzene geçen toplumların sanat anlayışı da değişmiştir. Tarım Devriminden önce göçebe olarak yaşayan toplumlarda büyük heykellere ve anıtlara rastlanmamıştır. Yerleşik düzene geçilmesinin ardından yapılan ilk heykeller genellikle tarımsal bolluğu ve bereketi temsil eden Tanrıları ve Tanrıçalara adanan heykellerdir. Bu dönemde heykeller durağan şekilde yapılmıştır. Kabartma heykellerin altında ise mekân çizgisinin olmaması mekân kavramının henüz anlaşılmadığının göstergesidir (Turani, 2007).

Sitelerin kurulmasıyla anıtsal heykellerin yapımı başlamış, anıtsal sanatların ilk aşaması olarak kabul edilen Arkaik üslup doğmuştur. Aynı dönemde toplum içinde iş bölümü ortaya çıkmış böylece birlikte tüm işlerin yapılması yerine belli alanlarda uzmanlaşmalar başlamıştır. Bu nedenle ilk heykellerden farklı olarak Arkaik heykeller belli bir teknikle yapılmıştır. Bu heykeller bir kompozisyon içinde mekâna yerleştirilmiş ve insan ölçülerine uygun biçimde yapılmıştır (Turani, 2007).

Antik Mısır’da heykel sanatçısı “yaşamı koruyan kişi” anlamında kullanılmıştır. Mısırlılar için heykeller ruhu temsil etmek ve soyut olan ruhun somut formda korunmasını sağlamak amacıyla yapılmıştır. Zamanla varlıklı aileler tarafından ölümden sonraki hayatlarını korumak için heykeller yaptırılmaya başlamıştır. Bu nedenle heykel sanatçısı heykelini yaptığı kişinin fiziksel olarak nasıl görüldüğünden

çok onun özüyle yani ruhuyla ilgilenmiş, işini de başkaları tarafından seyredilmeye değer bir sanat eseri bırakmaktan çok kişinin ruhunu dolayısıyla yaşamını korumak olarak tanımlamıştır. Eski Mısır heykellerinde kullanılan formlar önceden belirlenmiş ve her sanatçının benimsediği kurallar haline gelmiştir (Gombrich, 1994).

Mısır’da olduğu gibi Mezopotamya ve Antik Yunan bölgesinde heykeller inancı ve tanrıları simgelemek için kullanılmıştır. Toplum bu heykelleri bakılıp geçilen estetik nesneler olarak görmemiş aksine gündelik hayatın bir parçası olan, önemli dini törenlerde bulunan, hediyeler sunulan ve tapılan bir anlamda tanrılar olarak kabul etmiştir (Gombrich, 1994). Mezopotamya medeniyetlerinde heykellerin koruyucu özellikleri olduğuna inanılmıştır. Bu nedenle gücün koruyucusu ve kaynağı olarak görülen heykeller zaman içinde sembolik hale gelmiştir. Daha önce devletin, kralın, inancın temsilcilerini yansıtan heykeller yerine gücün kendisini simgeleyen soyut formlu heykeller yapılmaya başlanmıştır (Turani, 2007). Antik Mısır’da heykeller gücü formuyla olduğu gibi anıtsallığıyla da simgelemiştir. Tanrı-kralar için yapılan heykeller kralın toplumdan üstün olduğunu göstermek amacıyla anıtsal boyutlarda ve toplumla göz teması kurmayacak şekilde yapılmıştır (Şahin, 2011).

Antik Mısır heykellerinde kullanılan formlar önceden belirlenmiştir. Ancak Mısırlıların aksine Antik Yunan döneminde sanatçılar her heykeli birbirinden ayrı kılan detaylara önem vermiştir. Bu nedenle tek kalıba bağlı kalmak yerine her sanatçı eserinin daha detaylı ve gerçekçi görünmesi için uygulayacağı yöntemi keşfetmeye çalışmıştır. Yunan sanatında heykeller insan boyutlarına uygun biçimde yapılmış, vücudun detaylarına dikkat eden ve detayları heykele yansıtan sanatçılar yüz ifadelerinde duyguları saklamışlardır. Yunanlılara göre “olgun insan” duygularını dışarı yansıtmadığı için heykellerde vücutlar ne kadar detaylı ise yüz ifadeleri o kadar belirsiz yapılmıştır. Yunan heykelleri idealleştirilmiştir bu nedenle yansıttıkları değerleri olduğu gibi aktarmak yerine olması gerektiği gibi aktarmışlardır. Ancak Sokrates bu idealleştirmeye karşı çıkarak sanatçıların vücudu yöneten duyguları da olduğu gibi yansıtmaları gerektiğini, ruhun ancak bu şekilde görünür hale geleceğini savunmuştur (Gombrich, 1994).

Büyük İskender’in fetihleri ile birlikte Yunan kültürünün Doğu’ya yayıldığı Helenistik dönem başlamıştır. Helenistik Dönemde Doğu ve Batı kültürleri

karşılaşmış, iki kültürün sanat anlayışları birbirinden etkilenmiştir. Batı’da daha çok mitolojiden esinlenen heykeller yapılırken savaşları ve hayatı betimleyen heykeller yapılmaya başlanmıştır. Mısırlı sanatçılar Yunan ve Roma sanatının inceliklerini öğrenmiş, Hintli sanatçılar da hem Yunan hem de Roma sanatında Tanrıların ve kralların gücünü simgeleyen üsluptan etkilenerek Buda’nın öyküsünü anlatan anıt ve heykeller yapmıştır (Gombrich, 1994; Turani, 2007).

Roma İmparatorluğu’nun çok kültürlü yapısı sanat anlayışına da yansımıştır. Roma sanatçılarının çoğunluğu Yunan kökenlidir ve dolayısıyla Roma sanatında Grek ve Helenistik dönemin sanat anlayışının izleri vardır. Roma sanatı, Grek sanatın ve Helenistik dönemin sanat anlayışının yanı sıra Doğunun mistik ortamından, Mısır Tanrılarına atfedilen anıtsal yapılardan ve yeni yayılmaya başlayan Hristiyanlıktan etkilenmiştir (Turani, 2007). Roma İmparatorluğu döneminde sanat imparatorluğun gücünü yansıtmak için araç olarak kullanılmıştır. Romalı sanatçılar Mısır sanatının anıtsal özelliklerinden ve Doğu sanatından etkilenmiş, imparatorluğun gücünü taklarla simgelemiştir (Gombrich, 1994). Batı Roma İmparatorluğu’nun yıkılmasıyla (M.S. 476) İlk Çağ sona ermiş, Roma sanatı Doğu Roma İmparatorluğu döneminde zenginleşmeye devam etmiştir.

4.2.2 Orta Çağ Sanatı: Doğu ve Batı Sanatı

Orta Çağ (476 – 1453) Hristiyanlık dininin etkisiyle felsefenin, sanatın, kültürün din etrafında şekillendiği dönemdir. 4. yüzyılda Roma İmparatorluğunun Hristiyan Kilisesini tanınmasıyla kilise büyük bir güce sahip olmuştur. Bu dönemde gösterişli kiliseler yapılmış ancak ilk başta Hristiyan din adamları daha önceki inançların Tanrı ve Tanrıçalarını çağrıştırdığı gerekçesiyle bu kiliselerin içinde heykellere yer verilmesine sıcak bakmamıştır. Heykele karşı durulmasına rağmen okuma yazma bilmeyenlere dini anlatmak için kilise duvarlarının resimlerle süslenmesi Papa Gregorius Magnus tarafından desteklenmiştir. Batı Roma İmparatorluğu’nun 5. yüzyılda yıkılmasının ardından Roma Sanatı Doğu Roma İmparatorluğu döneminde şekillenmiş, bu dönemde uygulanmaya devam eden katı kurallara karşın sanatçılar nispeten daha özgür çalışmaya başlamıştır (Gombrich, 1994).

Doğu Roma İmparatorluğu'nda 6. yüzyıl ve sonrası dönemde sanatçılar Doğu medeniyetlerinin gücü simgeleyen sanat anlayışlarından ilham alarak heykelleri Hz. İsa'nın gücünü göstermek için kullanmışlardır. Orta Çağda Gotik üslup ile din ve iktidar, papa ve kral arasındaki iktidar mücadeleleri sanata yansıtılmıştır. Hristiyanlığın yayıldığı ilk dönemde karşı çıkılan görkemli heykellere bu dönemde kiliselerde yer verilmiştir (Gombrich, 1994).

7. ve 8. Yüzyıllarda İslamiyet'in Orta Doğu coğrafyasında yayılmaya başlamasıyla İran, Mısır ve Mezopotamya'da sanat anlayışı değişmeye başlamıştır. Hristiyan din adamlarına benzer biçimde ancak daha katı kurallarla Müslüman din adamları da heykel yapımına karşı çıkmıştır. Hindistan'da heykeller Buda'nın gücünü göstermek için yapılırken Çin sanatında iktidara gelen hanedanı temsil eden hayvan heykelleri dışında genellikle heykel sanatına çok yer verilmemiştir. Japon sanatının şekillenmesinde ise büyük ölçüde doğa etkili olmuştur. 13. Yüzyılda Batı medeniyetlerinde gelişmeye devam eden heykeller daha önceki dönemlerin durağanlığının aksine her an canlanabilecek kadar gerçekçi yapılmaya başlanmıştır. 14. Yüzyılda taştan yapılan heykellerin yanı sıra değerli madenlerden yapılan heykellere rastlanmıştır. 15. yüzyılda İstanbul'un fethinin ardından İtalya, Floransa'da başlayan Rönesans Dönemi başta sanat olmak üzere birçok konuda kabul gören anlayışları değiştirmiştir (Gombrich, 1994; Turani, 2007).

4.2.3 Yeni Çağ Sanatı: Rönesans Sanatı

Yeni Çağ (1453 – 1789), İstanbul'un fethinden Fransız İhtilaline kadar geçen süreçtir. Yeni Çağ iki devrimsel olayla başlayıp sonlanmasının yanı sıra bu iki tarihi olay arasında yaşanan devrimlerden dolayı “Devrim Çağı” olarak da adlandırılmıştır. Bu devrimlerin en önemlisi kuşkusuz Sanayi Devrimidir ve sanayileşme yaşamın her alanını etkilediği gibi sanatı da etkilemiştir (Turani, 2007).

15. yüzyılda İstanbul'un fethinin ardından İtalya, Floransa'da başlayan Rönesans Dönemi başta sanat olmak üzere birçok konuda kabul gören anlayışları değiştirmiştir. Rönesans döneminde heykel mimariden ayrı olarak ele alınmasına rağmen din etrafında şekillendirilmeye devam etmiştir. Rönesans Dönemi sanatçıları Orta Çağda

kullanılan kalıplara karşı çıkmış, daha çok hayran oldukları Yunan ve Roma sanatından ilham almışlardır. Bu dönemde yapılan heykeller temsil ettikleri soyut değerleri tam olarak yansıtabilmesi için olabildiğince canlı ve gerçekçi yapılmaya başlanmıştır (Gombrich, 1994).

16. yüzyıl Rönesans Döneminin dolayısıyla İtalyan sanatının en parlak dönemi olmuştur. Daha önce din veya devlet adamlarının yanında çalışarak kendilerine verilen siparişleri tamamlayan sanatçılar bu dönemde saygınlık kazanmaya başlamış ve sanatlarıyla zengin ve güçlü kişileri onurlandırmıştır. 17. yüzyıl ortalarında doğan Barok üslubunun etkisiyle heykellerde ışık ve renk vurgulanmaya, karmaşık kompozisyonlar yapılmaya başlanmıştır. Bu dönemde sanat tartışmaları günlük yaşamın bir parçası haline gelmiştir. 18. Yüzyılda Barok üslubuna göre daha ince ve zarif süsleme tarzı olan ve Fransız burjuva sınıfının zevklerini yansıtan Rokoko üslubu ortaya çıkmıştır. Bu dönemde üsluptaki değişikliklerin yanı sıra sanata ve sanatçıya bakış açısı da değişmeye başlamıştır. Reform Hareketi (1716) ile kilisenin katı kurallarına karşı çıkmıştır. Böylece gelenekten uzaklaşarak kilisenin gücünü temsil eden eserler yerine günlük yaşamı yansıtan eserler yapılmaya başlanmış, dolayısıyla sanatçılar daha özgür bir ortama kavuşmuştur. Ancak aynı zamanda kilisenin gücünün sarsılması özellikle Avrupa’da kilise için çalışan sanatçıların birçoğunun işlerine son verilmesine neden olmuştur (Gombrich, 1994).

Sanat daha önce zanaatla aynı anlamda iken Rönesans Döneminde ayrı bir alan haline gelmiş ve farklı dallara ayrılarak gelişmiştir. Sanayi Devrimi ile birlikte yaşamın her alanında yaşanan değişim sanatı da etkilemiştir. Sanat her ne kadar zanaattan ayrılmış olsa da sanayileşme el emeği sanat eserlerinin makinelerle hızlı ve daha çok sayıda üretilmesine imkan sağlamış ve sanatçının el işçiliğinin yerini makine almıştır (Gombrich, 1994; Turani, 2007).

4.2.4 Yakın Çağ Sanatı: Gelenekten Uzaklaşma

Yakın Çağ (1789 - ...) Fransız İhtilali ile başlayan dönemdir. Fransız İhtilali’nin temelleri Rönesans Döneminde düşüncenin merkezine din yerine insanın yerleştirildiği ve Reform Hareketi ile kilise baskısının azaldığı ortamda atılmıştır.

Aydınlanma Dönemi olarak adlandırılan 18. Yüzyılda din, felsefe, siyaset, ekonomi, sanat gibi birçok alanda özgür tartışma ortamı yaratılmış ve sorgulamalara başlamıştır. Bu dönemde sanatçılar da daha önce benimsenen üslupları tartışmak yerine neden yalnızca bir veya birkaç üslubun öne çıktığını tartışmaya başlamışlardır. 1789 Fransız İhtilali ile birlikte sanatçıların hem sarayla hem kiliseyle olan bağlarını zayıflamıştır (Turani, 2007).

19. Yüzyılda gelenekten uzaklaşmayla birlikte sanatçılar belli kalıp ve kurallara bağlı kalmadan eserlerini üretmeye başlamış ancak tam olarak eski üslupların etkisinden kopamamışlardır. Gombrich'e göre sanatçıların üsluba ve geleneğe bağlılığını sürdürmesinin nedeni sanatçının kurallara bağlı olarak eser üretirken kendini topluma ve toplumun hem beğenilerine hem de eleştirilerine karşı güvende hissetmesidir. 19. Yüzyılda sanatçılar nispeten özgürleşmiş ancak güven ortamını da kaybetmiştir. Bu dönemde sanatçılar arasında toplumun beklenti ve beğenilerine uygun eserler üretmeye devam edenler ile beklentileri dikkate almadan kendi eserlerini üretenler arasında görüş ayrılıkları yaşanmıştır. Bu açıdan 19. Yüzyıl hem sanatçılar arasında hem de sanatçı ve toplum arasındaki uçurumun açıldığı dönem olmuştur (Gombrich, 1994).

19. yüzyılda heykellerin kentsel mekânda yer bulması ve yine bu dönem başlayan planlama çalışmalarının bir parçası olması açısından önemlidir. Antik dönemden itibaren heykelin mimari ile ilişkisi kurulmuş, kent meydanlarında iktidarın gücünü temsil etmek amacıyla heykeller ve anıtlar yerleştirilmiştir. Ancak 1853 yılında uygulanan Haussmann'ın Paris planı bir Orta Çağ kentinin geniş bulvarları, parkları, meydanları ile imparatorluğun başkentine yakışan yeni bir kente dönüşmesi açısından daha sonraki planlama ve tasarım çalışmalarını etkileyen bir projedir. Haussmann'ın radikal değişiklikler içeren Paris planının ardından eski sanayi kentlerini fiziksel olarak iyileştirmek için uygulanan Güzel Kent ve Bahçe Kent akımlarıyla kent-heykel ilişkisi güçlenmeye başlamıştır. Bu dönemde heykel sanatının yalnızca kent için fiziki güzellik unsuru olmadığı aynı zamanda kamusal alanın getirdiği “kente ait olma bilinci” ile birlikte ele alınması gerektiği vurgulanmıştır (Kedik, 2012).

20. Yüzyılda sanatçılar deneyimlerini sanatlarına aktarmaya başlamış ve bu dönemde yeni sanat akımları ortaya çıkmıştır. I. ve II. Dünya savaşlarının toplumlar

üzerindeki etkilerinin yanı sıra gelişen teknoloji sanatı da etkilemiş, heykellerin hem yapı biçimi hem de heykele konu edilen olaylar değişmiştir. 20. Yüzyıl heykellerinde bir önceki dönemlerden farklı olarak bir figür veya somut bir temsil yapmak yerine temsil ettiği değeri çağrıştıran soyut formlar kullanılmaya başlanmıştır. Gombrich 20. Yüzyıl sanatçısının yaklaşımını “...taştan bir kadın yapmak istemiyor, bir kadını çağrıştıran bir taş yak istiyordu. 20. Yüzyılın sanatçılarına, ilkelerin sanatında bulunan değerlere ilişkin yeni bir anlayış kazandıran bu tavır olmuştur” şeklinde açıklamıştır (Gombrich, 1994, s. 85). 20. Yüzyılda bilimdeki ve teknolojideki değişimler 21. Yüzyıl sanatının dijitalleşmesinde öncü olmuştur. Teknolojinin sağladığı imkanlar sanata da yansımıştır (Şahin, 2011). Özellikle anıt ve heykellerin tarih boyunca gücü simgelemek ve güç sahiplerinin benimsediği ideolojiyi iletmek için bir araç olarak kullanılması sanatçıları baskı altında tutarken 21. Yüzyılda sunulan imkanlar sanatçıları ve sanatı daha özgür hale getirmiştir. Bu dönemde kabul gören tek bir doğruya göre değil, herkesin kendine ait bir parça bulabileceği aynı anda pek çok farklı anlama gelen sanat eserleri üretilmeye başlanmıştır (Anlamaz, 2020).

4.3 Heykel Sanatının Kamusal Mekâna Taşınması

Kamusal sanat, müzeler ve sanat galerilerinde sergilenen eserlerden farklı olarak doğrudan toplumla iletişim kurabileceği kamusal mekanlarda yer alan sanat çalışmalarıdır (Çağın, 2010). Kamusal sanat kentte kendini en çok anıt ve heykellerle göstermiştir. Tarih boyunca topluma iletilmek istenen ideolojiler ve söylemler anıtlar ve heykeller aracılığıyla iletilmiştir. Rosalind Krauss (1941 - ...) Kamusal sanat elemanı olan heykelin işlevini “heykel mantığı anıt mantığından ayrılamaz. Bu mantık sayesinde heykel anma işlevi gören bir temsildir. Belli bir yere oturur ve bu yerin anlamı ve kullanımı hakkında simgesel bir dille konuşur” şeklinde tanımlamıştır (Kranuss, 2002, akt. Çil, 2010).

Bilinen ilk heykeller toplumların değerlerini somut hale getirmek için yapılmış, anıtlar ise gücün simgesi olarak kullanılmıştır. Kamusal mekanlarda heykelin anıttan ayrı değerlendirilmesi ise hem Dünya genelinde hem de Türkiye özelinde zaman almıştır. Antik dönemden, Orta Çağdan veya Rönesans Döneminden günümüze ulaşan

heykeller çoğunlukla müzelere ve sanat galerilerine taşınmış ve yapılış amacının dışında yalnızca müze ziyaretçilerinin seyrine açılmıştır. Günümüze kadar geçen süreçte kentlerde anıt ve heykel yapımı devam etse de heykelin yeniden kamusal mekâna taşınması 20. Yüzyılda bir dizi çalışmanın sonucu olarak gerçekleşmiştir. Türkiye’de ise heykel ancak Cumhuriyet’in ilanının ardından kendine kentte yer bulabilmiştir.

Anıtlar günümüze kadar geçen süreçte kentlerde kendine yer bulmaya devam ederken heykel aksine kentten çekilmiş, modern heykel ise kentin neredeyse tamamen yabancı haline gelmiştir. Heykel sanatının farklı tarihi dönemlerde ve farklı toplumların sanat anlayışı içinde gelişimini inceledikten sonra yeniden kamusal mekana dönüşü Dünya ve Türkiye örnekleri üzerinden ele alınarak bu konuda yapılan çalışmalar kronolojik sırayla aktarılmıştır.

4.3.1 Dünyada Heykel Sanatının Kamusal Mekâna Taşınması

Anıt ve heykellerin toplumla ve çevreyle kurduğu bağı inceleyen tartışmalarda başlangıç noktası olarak Antik Dönemde yapılan Yunan heykellerini incelenmiştir. Antik Yunan heykel geleneğinden sonra genellikle müzelere taşınan heykellerin yeniden kente, kamusal alan dönüşü 1959’da Almanya’nın Kassel kentinde düzenlenen II. Documenta Sergisi ile başlamıştır. Bu sergi ile ilk kez heykeller kent içinde açık alanlarda sergilenmiştir. 1962’de İtalya’nın Spoleto kentinde düzenlenen Uluslararası Açık Hava Heykel Sergisi ile tanınmış sanatçıların eserleri yaz boyunca kentin kamusal alanlarında sergilenmiş, bu sergi heykel ve kamusal alan bağlantısını güçlendiren ikinci büyük adım olarak kabul edilmiştir. Sergi aynı zamanda tarihi atmosfer içinde yapılan ilk çağdaş heykel sergisidir ve sanatçılar yalnızca tarihi mekanlarda değil kentin sıradan bölgelerinde de eserlerini sergilemiştir. Dolayısıyla bu sergi heykellerin park, bahçe ve müzeler dışında kendine yer bulmasının ve heykelin kente geri dönüşünün yolunu açmıştır. Spoleto’daki sergiden sonra farklı kentlerde küçük ve büyük çaplı heykel sergileri yapılmaya devam etmiş ancak bu sergilerin birçoğu turist çekmek amaçlı kullanılmıştır. 90’lı yıllarda İtalya’nın Toskana bölgesinde düzenlenen Arte all’Arte sergisi ile çağdaş heykeller kentin dışında bir açık hava müzesinde sergilenmiştir (Bakçay, 2007).

Dünya genelinde Antik Yunan anlayışından sonra genellikle müze ve galerilerde yer alan heykel sanatının yeniden kentsel alana dönmesi için İtalya ve Almanya’da düzenlenen sergiler önemli adımlar olarak görülse de hem tarihi doku ve çağdaş sanatın birbiri ile bağdaştırılamaması nedeniyle toplum tarafından hem de bu sergilerde zamanla ekonomik kazancın sanat değerinin üstüne çıkması nedeniyle sanatçılar tarafından eleştirilmiştir. Dolayısıyla sanat eserinin kamusal alanda kabul görmesi hem eseri yaratan sanatçıyı hem de o eserle iletişim halinde olan izleyici kitlesini memnun etmesi bakımından çok farklı değişkenlere bağlıdır. Özellikle toplumun genel ideolojisi, sosyal ve ekonomik düzeyi, kültürel nitelikleri ve sanat algısı eserlerin anlaşılması üzerinde etkilidir.

4.3.2 Türkiye’de Heykel Sanatının Kamusal Mekâna Taşınması

Türk sanatında heykele Antik Yunan, Mısır ve Mezopotamya’da kurulan medeniyetlere kıyasla daha az yer verilmiştir. Orta Asya’da yaşayan Türklerin göçebe yaşam tarzı heykel ve anıt yapılmasını engellemiştir. Orta Asya’da eski Türk devletlerinde rastlanan “Balbal” adlı mezar taşları ve II. Göktürk Devleti döneminde dikilen Orhun Kitabeleri Türklerde heykel sanatının ilk örnekleri olarak kabul edilmiş, yerleşik düzene geçen Türk devletinden Uygurlar döneminde heykel ve kabartmalar yapılmaya başlanmıştır. İslamiyet’i benimseyen Türk devletlerinde ise dinde heykel yapımına karşı çıkıldığı için heykel yapılmasına mesafeli durulmuştur. Selçuklu Döneminde heykel olarak değerlendirilebilecek eserler genellikle taş yontma süslemelerden oluşmuş, Osmanlı Döneminde ise Tanzimat Fermanı (1839) ile birlikte anıtlar yapılmaya başlanmıştır. Aynı dönemde heykel yapımı ancak padişahların şahsi kararlarıyla mümkün olmuştur. Sultan Abdülaziz döneminde (1861 – 1876) ilk kez bir Osmanlı padişahının heykeli yapılmıştır. Sultan Abdülaziz 1867 yılındaki Avrupa seyahatinde gördüğü anıt ve heykellerden etkilenerek 1872 yılında İngiliz heykeltıraş Charles F. Fuller’e iktidarının gücünü simgelemek amacıyla kendi heykelini yaptırmış ancak heykeli toplumun tepkisi nedeniyle kent meydanına değil Beylerbeyi Sarayı’na yerleştirmiştir (Çelebi M. , 2013). Sultan Abdülaziz’in heykele ve sanata olan ilgisi dönemin gazetelerinde de yer bulmuştur. Terakki Gazetesinde (1870) kentlerde önceliğin yollar yapmak, temizlik ve güvenlik sağlamak olduğu, güzel sanatlar için

yapılacak çalışmaların ancak asıl gereklilikler sağlandıktan sonra uygun olacağı yazarken Hakayik-ul Vekayi Gazetesinde (1872) yayımlanan haberde ise güzel sanatların gerekliliğinden “...*Sanattan mahrum millet medeni sayılmaz*” şeklinde söz edilmiştir (Atıcı Kanberoğlu, 2012, s. 173). Bu gazete haberleri aracılığıyla 19. yüzyıl Osmanlı Döneminde mimarlık, heykel, resim ve müzik olarak sınıflandırılan güzel sanatların gerekli olup olmadığı konusunda da farklı düşüncelerin olduğu görülmüştür. Toplumun baskın ideolojisi temelini dinden/İslamiyet’ten aldığı için yapılan heykeller de basın ve halk tarafından bu çerçevede değerlendirilmiş ve devletin başındaki padişahlar veya dönemin güçlü devlet adamları dahi bu tepki karşısında duramamıştır.

1882 yılında Beyoğlu’nda İtalyanlar tarafından düzenlenen Balmumu Heykeller Sergisi açılmış, aynı yıl Osman Hamdi Bey tarafından Mekteb-i Sanayi-i Nefise-i Şahane (günümüz Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi) adıyla İstanbul’da bir Güzel Sanatlar Akademisi kurulmuş ve akademi 1883 yılında resim, heykel, mimarlık ve hakkâklık eğitimleri vermeye başlamıştır (Çelebi, M., 2013; Gençel, 2021). Avrupa’da 14. yüzyılda başlayan saat kulesi yapımı Osmanlı Döneminde 16. Yüzyılda başlamış, 19 yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında saat kulelerinin sayısı artmıştır. Saat kulelerinin yanı sıra anıtların sayısı da 20. yüzyıl başlarında artmaya başlamıştır. Örnek olarak 1909 yılında Şişli Abide-i Hürriyet, 1914 yılında Tayyare Şehitleri Anıtı, 1915-1916 yıllarında Osman Gazi Büstü yaptırılmış, Cumhuriyet’in ilanından sonra ise anıt ve heykel yapımına daha çok önem verilmiştir (Çelebi M. , 2013). Osmanlı Döneminde toplumun heykel sanatıyla tanışması Tanzimat Döneminin ilanı ile tarihlendirilse de sosyal ve kültürel zemini olmayan bu sanat dalı toplum tarafından kabullenilmemiş, heykeltıraşlara ve heykellere bakış açısının değişimi uzun yıllar almıştır.

Osmanlı Döneminde halka açık kamusal mekanlarda anıt ve saat kuleleri dışında heykellere rastlanmamıştır. Anıtlar ve heykeller Cumhuriyet’in ilanının ardından yeni devletin benimsediği ideolojiyi ve söylemi halka iletmek, Türk Kurtuluş Savaşı’nın izlerini kentlerde görünür kılmak amacıyla yapılmıştır. Bu amaçla 1923’ten itibaren yapılmaya başlanan heykeller genellikle Atatürk ve Millî Mücadeleyi yansıtan anıtlar şeklindedir. Bu dönemde anıt ve heykeller hakkında yapılan gazete haberleri incelendiğinde olumlu bir tutum sergilendiği görülmüştür. Cumhuriyet döneminde Krippel tarafından Sarayburnu’nda dikilen ilk Atatürk heykeli için İkdâm Gazetesinde

(1926) heykelin Müdafaa-i Milliye Vekili Recep Bey ve Sefir Hamdi Bey tarafından çok beğenildiği, Hakimiyet-i Milliye Gazetesinde (1926) heykelin kente hediye edildiği ve Cumhuriyet'in gücünü yansıtmada başarılı olduğu belirtilmiş ve aynı gazetenin heykelin açılışına ilişkin haberinde “...*Halk heykeli coşkun bir surette alkışladı*” ifadesine yer verilmiştir. Hakimiyet-i Milliye Gazetesinde aynı anıt ile ilgili bir başka haberde ise bu anıtın kendi içinde “Türklük”, “İstikbal”, “Medeniyet” ve “Beşeriyet” gibi farklı anlamlar barındırdığı vurgulanmıştır (Atıcı Kanberoğlu, 2012, s. 178). Krippel tarafından tasarlanan ilk Atatürk heykelinin ardından farklı kentlerde Cumhuriyeti ve Kurtuluş Savaşını anlatan çeşitli anıtlar ve heykeller yapılmıştır. Ancak yeni ulusal devlet ideolojisini yansıtmak için kullanılan heykellerin çoğunlukla yabancı sanatçılar tarafından tasarlanması “milli sanat” söylemiyle çeliştiği gerekçesiyle eleştirilmiştir. Konu ile ilgili 1937 yılında Ar Dergisi bir anket düzenlemiş ve “*Yabancı sanatkârların Türkiye’de abide yapmalarına taraftar mısınız? Taraftarsanız hangi sebeplerden dolayı? Değilseniz ne gibi mahzurlar görüyorsunuz?*” diye sormuştur. Çoğunlukla gelen cevap “*Abide, milli hayatın hatırasıdır. Bu hatırayı, ancak o hayata iştirak edenler yükseltebilirler. Yabancı bir san'atkârın, kulaktan doldurulmakla, bunu başarmasına ihtimal verilmez. Fakat bunu başarmak için Türk olmak da yetmez, kudretli bir san'atkâr olmak lazım*” şeklinde olmuştur (“Abideler Meselesi ve Münevverlerimiz, Ahmet Kutsi Tecer Cevaplıyor”, 1937).

Osmanlı Döneminde olduğu gibi Cumhuriyetin ilk yıllarında da heykel sanatının tam anlaşılamamış olması ve bu konuda verilen eğitime yeni başlanması Türk heykel sanatçılarının yetişmesini geciktirmiştir. Bu dönemde yapılan heykeller çoğunlukla yabancı sanatçılar tarafından tasarlanmıştır. Ancak gazete veya dergi haberleri toplumun güzel sanatlara ve heykele karşı bakışının “gerekli olup olmadığı” konusundaki tartışmalarından, “neyi yansıttığı ve kim tarafından tasarlandığı” konusundaki tartışmalara dönüştüğünü göstermiştir. Bu dönüşüm ile birlikte kamusal sanatın hala yalnızca heykel ve anıt üzerinden tartışıldığı, toplumun daha önceki döneme kıyasla karşı olmadığı ancak eserin politika üzerinden değerlendirildiği, sanat ve estetik değeri açısından ele alınmadığı da görülmüştür.

Cumhuriyetin ilanından 70’li yıllara kadar kamusal mekânda bulunan tüm heykeller anıt niteliğindedir. Türk Dil Kurumu’na göre “Anıt”, Bilim ve Sanat

Terimleri Sözlüğünde (1968) “*Bir kişi ya da bir olayın anısı için dikilen yapı ya da heykel*” olarak tanımlanırken Güncel Türkçe Sözlük’te tanımının “*Önemli bir olayın veya büyük bir kişinin gelecek kuşaklarca tarih boyunca anılması için yapılan, göze çarpacak büyüklükte, sembol niteliğinde yapı, abide*” olarak değiştiği, “Heykel” için ise “*Taş, tunç, ağaç, kil, alçı vb. gereçlerden, yoğrumsal değerler düşünülerek biçimlendirilmiş yapı*” tanımının kullanıldığı görülmüştür (TDK, b.t.). Türk Dil Kurumu tarafından 70’li yıllara kadar anıtın heykel olarak tanımlanması, daha sonra iki kavramın ayrı ayrı ele alınması da heykel anlayışının uzun yıllar yalnızca anıtlar üzerinden var olduğunu bir göstergesidir.

1950’li yıllarda Demokrat Partinin iktidara gelmesi hem siyasi hem de sosyal yapıyı etkilemiş, dolayısıyla sanat anlayışında da değişimler olmuştur. Bu dönemde yeni iktidar heykellere karşı mesafeli durmuş, Cumhuriyet ile birlikte hızla başlanan anıt ve heykel yapımı yavaşlamıştır. Bu durum Türkiye’de heykel sanatının kentte görünmesini engellemesi açısından olumsuz olmuştur. Ancak bu durgunluk döneminde heykel sanatçılarının yurtdışında eğitim almaları ve dünyadaki gelişmeleri takip edebilmesi heykelde temsilden soyut anlayışa geçilmesine ve farklı formların kullanılmasına olanak sağlaması açısından olumludur. Heykel ve heykeltıraşlara yönelik devlet desteğinin 1950’li yıllarda azalmasıyla sanatçılar anıt mantığının dışına çıkarak modern ve soyut heykeller üretmeye başlamışlardır. Kamusal mekanlarda yine eski dönemden kalan anıtlar yer almış, yeni yapılan anıtlar ise cumhuriyet ruhunu yansıtmamıştır (Bakçay, 2007).

1960’lı yıllarda heykel sanatı güzel sanatlar akademisi de kendi içinde kapanmış, heykel sanatçısı ise toplumdan uzaklaşmıştır. Akademide “*sanat sanat içindir*” anlayışı egemen olmuş, akademi öğrencileri soyut sanata yönelmiştir. Ancak siyasi ortamın karmaşık olduğu bu dönemde akademi öğrencileri topluma uzak olmaları açısından eleştirilirken bir anlamda dışlanmış, bu eleştiriler karşısında 1965 yılının mezunları ise toplumsal konuları sanatına taşıyan bir kuşağa dönüşmüştür (Keyder, 2004).

1970’li yıllarda Cumhuriyet’in ilanının 50. Yılı için etkinlikler düzenlemiş, İstanbul’da kent meydanlarına yerleştirilmek üzere 20 heykel yapılmıştır. Bu heykeller için bir konu belirlenmemiş ancak etkinlik geleneksel anıt yapımından modern soyut

heykele geçişin yolunu açmıştır. Böylece 1973 yılı etkinlikleri çerçevesinde heykel kente bir anlamda yeniden geri dönmüştür (Toygar, 2018).

1980’li yıllarda benimsenen “Milli Kültür Politikası” dönemin sanat anlayışının ve heykele bakış açısını değiştirmiştir. Politika “Türklük ve İşlam” temeline dayandığı için bu dönemde soyut heykellerden uzaklaşılmış ve yeniden anıt yapımı ortaya çıkmıştır (Toygar, 2018).

1990’lı yıllarda başlayan heykel sempozyumları kentte yer alan heykellere bakış açısını değiştirmiştir. Sempozyumlarda heykel sanatı bir kez daha geleneksel anıt anlayışından uzaklaşmış ve soyut formlar halinde yapılmaya başlanmıştır. Sempozyum kapsamında yapılan heykeller müze ve sanat galerilerine gitmeyen toplumsal kesimin kentte heykellerle karşılaşmasına ve heykeli kentin bir parçası olarak kabul edilmesine olanak tanımıştır. Aynı zamanda sempozyum sürecinde toplum heykelin yapım sürecine şahit olmuş dolayısıyla bu heykeller sanatçısı tarafından tamamlanıp toplumun beğenisine sunulan heykellerden farklılaşmıştır. Heykel sempozyumları Türkiye’de heykel ile kenti ve toplumu bir araya getirmesi bakımından önemli bir adım olarak kabul edilirken heykellerin belli bir mekâna özel tasarlanmaması, heykelin tamamlanmasının ardından konumunun belirlenmesi ve dolayısıyla heykel ve evre ilişkisinin göz ardı edilmesi bakımında eleştirilmiştir (Bakçay, 2007).

4.4 Bölüm Sonu Değerlendirmesi

Bu bölümde “Sanat” kavramının tez çalışmasına katkısı tartışılmıştır. Kapsamı çok geniş olan sanat kavramı bu çalışmada kentteki kamusal sanat elemanları üzerinden ele alınmıştır. Kamusal sanat elemanlarının müze ve sanat galerilerinde sergilenen eserlerden farklı olarak doğrudan toplumla etkileşim halinde olması toplumun tüm kesimlerini sanat eserinin doğal seyircisi haline getirir. Dolayısıyla kamusal sanat elemanlarının kentteki varlığı yalnızca kenti fiziksel olarak güzelleştirmekle kalmaz hem yapılış amacına bağlı olarak iletteği söylemi hem de kentlilere çağrıştırdığı anlamları kentte görünür kılmış olur.

Kamusal sanat elemanlarından anıtlar ve heykeller tarih boyunca tanrıları, hükümdarları ve komutanları, bir başka deyişle inancı ve gücü görünür hale getirmek için bir araç olarak kullanılmıştır. Anıt ve heykellerin anlam taşıma, ideoloji yansıtma ve söylemi iletme gücü diğer sanat dallarında kıyasla daha güçlü olduğu için bu çalışma kapsamında da kamusal sanat elemanları anıt ve heykellerle sınırlandırılarak ele alınmıştır. Anıt ve heykel yapımının tarihteki gelişiminin yanı sıra Türk kültüründeki yeri incelenmiştir. Cumhuriyet öncesi dönemde 19. Yüzyılda yapılmaya başlanan anıtlar ve saat kuleleri öncesinde heykel sanatının örneklerine rastlanmazken Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte özellikle milli mücadele dönemini yansıtan anıtların yapımına önem verilmeye başlanmıştır. Günümüze kadar geçen süreçte ise anıt formunda ve bir ideolojiyi görünür kılmak için yapılan heykellerin zamanla soyut formlara dönüştüğü görülmüştür.

Heykel anlayışında yaşanan değişim ve heykelin anıttan ayrı olarak ele alınmasıyla birlikte Türkiye'de Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte başlayan anıt yapma geleneği değişime uğramış ve günümüzde kent meydanlarında yer alan soyut formlu heykellerin sayısı artmıştır. Bu çalışma kapsamında anıt ve heykellerin kentliler için ifade ettiği anlam ile kentlilerin yabancılaşma düzeyleri ve çevrelerine karşı farkındalığı arasındaki ilişki sorgulanmıştır. Tasarlanmış kentsel mekân bulunan anıt ve heykellerin yabancılaşma probleminin tespit edilmesinde ve çözüm yolu bulunmasındaki rolünü irdelemek için bu bölümde anıt ve heykeller özelinde kamusal sanat elemanlarının toplum üzerindeki etkisi incelenmiştir.

BÖLÜM BEŞ

YABANCILAŞMANIN İZMİR KIYI BANDINDA SANAT ELEMANLARI ÜZERİNDEN ÖLÇÜLMESİ

5.1 İzmirDeniz: İzmirliilerin Denizle İlişkisini Güçlendirme Projesi

“İzmirDeniz” adıyla anılan “İzmirliilerin Denizle İlişkisini Güçlendirme Projesi”, İzmir’in deniz kenti kimliğini ön plana çıkarmayı amaçlayan kıyı tasarım projesidir. Proje kapsamında 40 km’lik kıyı bandının yüzer platformlar, yelkenli limanları, bisiklet yolları, çocuk parkları, spor alanları, ticaret bölgeleri, kültür-sanat etkinlikleri ve özel tasarımlı peyzaj elemanları ile donatılarak yeniden tasarlanması için İzmir Körfezi çevresi alt bölgelere ayrılmış ve her bölge için tasarım stratejileri geliştirilmiştir. Kentin farklı bölgelerinde oluşturulan seyir teraslarıyla kent ile denizi bütünleştirmek, kıyı bandına ulaşımı semt asansörleri ve yeşil yollarla sağlamak ve İzmir Körfezi’nin tiyatro sahnesi, körfez etrafının ise amfityatro olarak değerlendirerek körfezi bir gösteri mekânı/sahne olarak kent yaşamıyla bir bütün haline getirmek hedeflenmiştir. Körfezin canlandırılması için etkinlikler düzenlenmesi ve bu etkinliklerin tasarım ile desteklenmesi planlanmıştır. Kentin var olan tasarım potansiyeli kullanılarak İzmir’i tasarım ve yenilik kenti olarak öne çıkartmak ve bu şekilde kentlilerin yaşam kalitesini yükseltirken İzmir’in dünya ekonomisindeki payını arttırmak hedeflenmiştir. Projenin hedefleri ve uygulanacak olan tasarım stratejileri belirlenirken İzmir’in kendine özgü nitelikleri ve kent kimliğinin korunması göz önüne alınmış ve proje kapsamında yapılacak müdahalelerin kentin sakin ve stressiz yaşamına zarar vermemesi, tasarımların kent tarihini yansıtmaya önem verilmiştir. Projenin hazırlık aşamasında binlerce yıl önce İzmir ve çevresinde kurulmuş olan medeniyetlerin Agora’da düzenledikleri geniş katılımlı forumlarda kent ile ilgili kararlar alınmasından ve yine 20. Yüzyılda İzmir’in Türkiye demokrasi tarihindeki önemli rolünden yola çıkarak tüm proje sürecinin demokratik ve katılımcı yaklaşımla ilerlemesi hedeflenmiştir (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2012).

İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından yürütülen projenin hazırlık aşamasının ilk adımı olarak 2009 yılında Kültür Çalıştayı düzenlenmiştir. 24 Ekim 2009 tarihinde düzenlenen İzmir Kültür Çalıştayı ile Ege, Akdeniz ve Anadolu Medeniyetlerinden

gelen kültürlerin bir arada yaşandığı İzmir'in uluslararası kültür, sanat ve tasarım metropolü olması için atılacak adımlar belirlenmiştir (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2009). Çalıştayda alınan kararlar doğrultusunda 31 Mayıs 2011 tarihinde Tasarım Forumu düzenlenmiştir. Tasarım Forumunda İzmir'in tasarım potansiyelinin kullanılması ve kentlilerin tasarım konusundaki farkındalığının artırılması için uygulanacak yöntemler tartışılarak tasarım projesinin stratejileri belirlenmiştir (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2011). Kültür Çalıştayında kararlaştırıldığı üzere kentlilerin proje sürecine katılımının gerçekleşmesi ve toplumsal bütünleşmenin sağlanması için İzmir Akdeniz Akademisi'ni kurma fikri katılımcılara sunulmuş, bu fikir 2011'de düzenlenen Tasarım Forumunda yeniden gündeme gelmiştir. Proje sürecinde paydaşlarla iletişim kurmasının ve İzmir'in ekonomik ve kültürel anlamda dünya ile bağlantısının sağlanması için 2012 yılında İzmir Akdeniz Akademisi kurulmuştur. Aynı yıl kıyı tasarım projesinin kavramsal çerçevesinin belirlendiği "İzmirDeniz: İzmirliilerin Denizle İlişkisini Güçlendirme Tasarım Stratejisi Raporu" yayımlanmıştır. Bölgelere ayrılan kıyı bandı ve körfez için tasarım ekipleri oluşturulmuş ve Ege Üniversitesi tarafından belirlenen bölgelerde mevcut durum analizi yapılarak kentlilerin görüş, talep ve beklentileri belirlenmiştir (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2012).

İzmirDeniz: İzmirliilerin Denizle İlişkisini Güçlendirme Projesi ile bir deniz kenti olan İzmir'de kentin kıyı ve kıyı ardında kalan bölgeleri ve kentlilerin tamamının deniz ile olan bağlarının güçlendirilmesi amaçlanmıştır. İzmir Kültür Çalıştay ve İzmir Tasarım Forumunda alınan kararlarla proje için ekonomiyi güçlendirmek, yaşam kalitesini yükseltmek, ekolojik duyarlılığı arttırmak ve katılımcı süreçleri desteklemek olmak üzere dört temel amaç belirlenmiştir. Dört amaca ulaşmak için atılacak adımlar ve uygulanacak stratejilere karar verilmiştir.

Projede ekonomik güçlenme doğrultusunda belirlenen amaç "*İzmir'in dünya ekonomisinin iş bölümündeki yerini sürekli geliştiren bir kent olmasında öncülük eden, sorumluluklarını yerine getiren bir yerel yönetim olmak*" (s. 7) olarak tanımlanmıştır. Bu amaca yönelik olarak üç strateji belirlenmiştir;

1. *İzmir'in tasarım ve yenilik (innovation) kenti haline gelmesi içindeki tasarım ve yenilik talebini canlandırmak ve İzmir'de var olan tasarım kapasitesini*

geliştirmek için öncülük yapmak,

2. *İzmir'in Akdeniz kentleri arasındaki ilişki ağını güçlendirmeye çalışmak ve etkileyici bir odak haline gelmesini sağlamak,*
3. *Ege kentsel bölgesinin küresel dünyaya eklemlenmesinde İzmir'in, bölgenin merkezi olarak bu konuda sağladığı uzmanlaşmış hizmetler ve gerekli haberleşme ve ulaşım alt yapısıyla sağladığı dışsallıkları artırmak (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2012, s. 8).*

Ekonomik güçlenme için atılacak olan diğer bir adım da İzmir'i Ege Bölgesinin ekonomi merkezi haline getirmek olarak belirlenmiştir. Kent-Bölge haline gelen Ege Bölgesinin dünya ekonomisi ile iş birliği içinde olabilmesi için gerekli ulaşım, altyapı ve hizmetlerin İzmir'de var olması, bu potansiyelleri kullanarak İzmir'in Ege Bölgesi için merkez haline gelmesini kolaylaştırmıştır (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2012).

Projenin yaşam kalitesini yükseltmeye yönelik hedefi “*İzmirlilerin yaşam tercihleriyle oluşan gerilimi düşük yaşam biçiminin, İzmir'in emrivaki projelerle gelişme tercihleriyle tahrip edilmemesi gereken bir üstünlüğü olduğunun farkında olmak, İzmirlinin yaşam kalitesini bu bilinç içinde geliştirmeye çalışmak*” şeklinde tanımlanmıştır (s. 7). Bu hedefin gerçekleştirilmesi de İzmir'in tasarım ve yenilik kenti olması ile ilişkilidir. Yapılan araştırmalar yenilikçi ve tasarım kapasitesi yüksek toplumların yaşam kalitesi yüksek ve huzurlu yerleri tercih ettiğini göstermiştir. Çok yönlü ve gelişime açık olan İzmir'in yaşam kalitesi ve huzuru bilinçli olarak korunmazsa zaman içinde ve kentsel gelişmeye/büyümeye bağlı olarak zarar göreceği ön görülmüştür. Bu nedenle kentin ve kentlilerin yaşam kalitesini arttırmaya yönelik beş strateji belirlenmiştir;

1. *İzmirlinin gündelik yaşamı içinde denizle ilişkisini çok yönlü olarak geliştirmek,*
2. *İzmir'deki yaşam kalitesinin oluşmasında özel bir yere sahip olan huzurlu konut dışı yaşamın korunması, çeşitlendirilerek zenginleştirilmesine çalışmak,*
3. *Akdeniz ülkelerinin huzurlu ve gerilimsiz yaşam biçimini tahrip edebilecek, değişik nedenlerle ortaya çıkabilecek emrivakiler konusunda uyanık olmak,*
4. *Çok uzun bir tarihi olan İzmir'de tarih konusundaki farkındalığı artırmak ve kentlinin yaşamında kentin tarihiyle ilişkisini kurma fırsatlarını artırarak,*

İzmir'in "yer" (place) olma niteliğini geliştirmek yoluyla kimliğine katkıda bulunmak,

5. *Yaşam kalitesinin toplum içindeki daha adil dağılımını sosyal politikalar geliştirerek sağlamak* (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2012, s. 9).

Proje ile çevresel farkındalığı arttırmak ve ekolojik sürdürülebilirliğe katkıda bulunmak amaçlanmış ve projenin üçüncü temel amacı “Gerek evrensel sorumluluğunu yerine getirmek gerek kentli haklarının gerçekleşmesini sağlamak için kentin ekonomik gelişmesinin, kentlinin yaşam tercihlerinin ve fiziki yapılanmasının ekolojik sürdürülebilirlik koşulunu yerine getirecek biçimde oluşmasını sağlamak” (s.7) olarak belirlenmiştir. Ekolojik sürdürülebilirliği arttırmaya yönelik belirlenen bu amaç kentin yaşam kalitesinin yükseltilmesi üzerinde de etkilidir. Amaca ulaşmak için alınan kararlarda 1992 Rio Zirvesi, Avrupa Konseyinde kabul edilen Avrupa Kentsel Şartı göz önüne alınarak yedi strateji oluşturulmuştur;

1. *İzmir'in kompakt ve yoğun yerleşme dokusunu sürdürürken bu yerleşme dokusu içinde sosyal donatı eksikliklerini gidermek,*
2. *Kentte fosil yakıt kullanılarak üretilen enerjinin tüketimini azaltmak için bina yapımı ve üretim faaliyetlerini en az enerji kullanacak biçimde yeniden şekillendirmek,*
3. *Kent içi ulaşımında toplu ulaşımın payını sürekli arttırmak,*
4. *Kentsel atıkların bir zararlı madde gibi bertaraf edilmesi yolunu aramak yerine bu atıkları bir kaynak olarak değerlendirerek ekonomiye yeniden sokulmasını sağlamak,*
5. *Kentlinin doğa ve doğal yaşamla kuracağı ilişkilerin kolaylaştırılması ve geliştirilmesi,*
6. *Kentlinin besin güvenliğinin sağlanması ve beslenmede kullanılan ürünlerin taşıma mesafelerinin azaltılması için yerel organik tarımın ve pazarlamasının geliştirilmesi,*
7. *Suyu tasarruflu kullanmak ve kaynakları korumak, yenilerini yaratmak* (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2012, s. 9).

Proje kapsamında kent yönetimine ilişkin belirlenen son temel amaç katılımcı sürecin sağlanmasına ve demokratik ortamın oluşturulmasına yöneliktir. Bu amaç

“İnsanların onurlu yaşam hakkına saygılı olmak bilinciyle kentlilerin kente ilişkin proje geliştirme ve karar verme süreçlerine yoğun ve yüksek kalitede katılımcı bir yönetişimi gerçekleştirmek” (s. 7) olarak tanımlanmıştır. İzmir’in Türkiye demokrasi tarihindeki önemli rolünden yola çıkarak proje süreci boyunca katılımcı ve demokratik ortamın sağlanabilmesi amacıyla beş strateji geliştirilmiştir;

- 1. Vizyonlarını, stratejilerini, projelerini İzmirliilerin ve İzmir dostlarının oluşturduğu platformlarda tartışarak oluşturan bir yönetişimi gerçekleştirmeye çalışmak,*
- 2. Büyükşehir belediyesiyle ilçe belediyeleri arasındaki iş bölümünü rasyonelleştiren, dayanışmayı ve karşılıklı sorumluluk anlayışını geliştiren, ilçe belediyelerinde katılımcı pratiklerin gelişmesini kolaylaştıran mekanizmalar oluşturmak,*
- 3. İzmir Kent Konseyi ve İzmir Büyükşehir Belediyesi etrafında oluşan değişik platformlara dayanarak yerel kamusal alanın güçlendirilmesine girişirken yazılı ve sözlü yerel medyanın yerel demokrasinin gelişmesindeki rolü konusunda farkındalığı artırmaya çalışmak,*
- 4. İzmir STK’larıyla kurulan ortaklıklarla İzmir’de aktif yurttaşın oluşumunu hızlandırmak, mahallerinin ve muhtarlıkların belediyelerle ilişkilerini halkın katılımını artıracak biçimde yeniden düzenlenmesini sağlamak,*
- 5. Sosyal bütünleşmeyi sağlayacak projeler ve kentlilik bilincini arttıran çalışmalarla yerel sorunların çözümüne katkı sağlayabilecek aktif yurttaşlar şeklinde tanımlanmıştır (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2012, s. 10).*

İzmirDeniz: İzmirliilerin Denizle İlişisini Güçlendirme Projesi sürecinde İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından yayımlanan raporlar incelendiğinde projede “demokrasi”, “katılımcı süreç”, “tasarım”, “yenilik”, “kent kimliği” ve “kent estetiği” kavramlarının öne çıktığı, süreç boyunca İzmir Büyükşehir Belediyesi yanı sıra kentlilerin, tasarımcıların, sanat ve düşünce insanların ve akademisyenlerin katılımıyla hem çeşitlilik içinde birlik sağlanmasının hem de kentlilerin kent estetiğine ve tasarıma karşı duyarlılığının/farkındalığının artırılmasının hedeflendiği görülmüştür. Bu hedeflere ulaşmak için proje kapsamında belirlenen ve uygulanan tasarım stratejilerinde kent kimliğini/belleğini oluşturan potansiyeller ön plana çıkarılmış, kentlilerin beğeni, beklenti ve istekleri süreç boyunca dikkate alınmıştır.

Dolayısıyla projenin temel amaçlarının yanı sıra İzmir'in deniz kenti kimliği ile tarihi ve kültürel özelliklerinin de canlandırılması projenin amaçları arasındadır (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2012).

Kültür ve Sanatın, insanı ve yaşamı anlamadaki öneminin kavranmasının yanı sıra ekonomik ve politik konularda etkili olması “Estetik” kavramını felsefenin önemli konularından biri haline getirmiştir. Estetik düşünce, rasyonelliği ön plana çıkararak sanata ve kültüre yalnızca fiziksel açıdan yaklaşan bir kavram olarak tanımlanmasının yanı sıra sanatın ve kültürün temelini oluşturan, insana ait özellikleri, belleği ve kimliği yansıtan olgular olarak da tanımlanmıştır. Estetik üzerine ortaya atılan bu farklı fikir ve tanımlar, günlük yaşamın doğrudan yansıdığı ve insanın ilk sanat eseri olarak kabul edilebilecek olan kentlerin estetik ve sanat kavramlarıyla ilişkisini kurmayı zorlaştırır. Ancak kültür, sanat ve estetik kavramlarının hem teknik hem şiirsel boyutlarını gösteren ve tarih boyunca yapımı devam eden bir insan ürünü olan kentlerin ilgilenmesi gereken konuların başında estetik kavramı ve estetiğin ele alınış biçimi yer almalıdır. Kent Estetiği felsefi açıdan incelendiğinde kentin fiziksel durumu/niteliği ve taşıdığı anlam/algılanma biçimi olarak iki önemli noktaya değinilmektedir. Bir başka deyişle Kent Estetiği kavramı tartışılırken tarihi ve kültürel özellikler ile kent arasındaki karşılıklı etkileşim öne çıkar. İzmirDeniz: İzmirliilerin Denizle İlişkisini Güçlendirme Projesi de bu yaklaşıma paralel olarak kentin yaşam kalitesini yükseltmek için tarih konusunda farkındalığı artırmayı, kentliler ve kent tarihi arasında ilişki kurmayı ve İzmir'in “yer” olarak algılanmasını sağlamayı bir araç olarak kullanılmıştır (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2012). Dolayısıyla proje hem ekonomik, politik, demokratik ve ekolojik amaçlarına ulaşmak için rasyonel niteliklerin ve tekniklerin hem de kenti bir yer haline getirmek için yaşamsal deneyimlerin bir arada düşünüldüğü bir projedir.

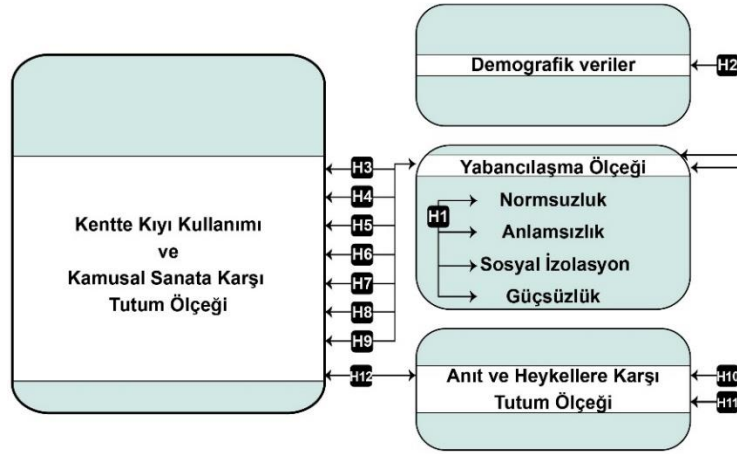
İzmir Körfezi ve çevresindeki kıyı bandını kapsayan İzmirDeniz: İzmirliilerin Denizle İlişkisini Güçlendirme Projesi hem bir kentsel tasarım projesi olarak tasarlanmış kentsel mekanlar için alınan kararların kentli algısına etkisinin ölçülmesi hem de projenin temel amaçları ve üzerine kurulduğu felsefeden yola çıkarak toplumun her kesimine hitap etme kaygısı taşıması nedeniyle bu çalışma kapsamında ele alınmıştır. Projenin temel amaçları kenti kentliler için anlamlı bir “yer” haline getirmek üzerine kurulmuştur. Kentin bir yer olarak değer kazanması kentlilerin o yere karşı duydukları aidiyet hissini güçlendirir. Bu çalışmanın temel kavramlarından olan

yabancılaşma ise aidiyet duygusunun aksine bir yer ile bağ kuramamak olarak tanımlanır. İzmirDeniz: İzmirliilerin Denizle İlişisini Güçlendirme Projesi'nin üzerine kurulduğu zihinsel temel bu projeyi yalnızca kenti yalnızca fiziksel olarak değiştirmeyi hedefleyen bir proje olmaktan uzaklaştırıp kentlilerin katılımıyla kenti bir bütün olarak ele alan bir proje konumuna getirmiş, proje kapsamında yeniden tasarlanan kıyı bandında hem eskiye ait korunması gereken yapılar korunmuş hem de kentin kendi potansiyellerinden yola çıkarak yenileme çalışmaları yapılmıştır. Bu nedenle bu çalışmada da İzmirDeniz: İzmirliilerin Denizle İlişisini Güçlendirme Projesi ile düzenlenen tasarım alanı içinden araştırma bölgesi seçilmiştir. Kenti bir bütün olarak ele alan yaklaşımlarla düzenlenen alana dair kentlilerin kullanım alışkanlıkları, yabancılaşma düzeyleri ve bu alanda yer alan kamusal sanat elemanlarına karşı tutumları ölçülmüştür. İzmirDeniz Projesi üzerinde kentlilerin tutumları, kamusal sanat elemanları üzerinden çevreye karşı farkındalıkları ve yabancılaşma düzeyleri arasındaki ilişki tespit edilerek kent planlama ve tasarım çalışmalarının kenti anlamlı bir “yer” haline getirme gücü sorgulanmıştır.

5.2 Araştırma Modeli

Araştırma modeli oluşturulurken ilk olarak araştırmaya konu olan problem belirlenir. Problem alt konulara ayrılır, konular kavramlarla açıklanır, kavramlar ise değişkenler üzerinden ölçülür. Daha sonra problemin olası çözüm yolları ve cevapları için kabul edilen varsayımlardan yola çıkılarak hipotezler oluşturulur (Karasar, 2012). Bu çalışma kapsamında belirlenen araştırma problemi, araştırma soruları ve hipotezler 1.4 Araştırmanın Yöntemi başlığı altında açıklanmıştır.

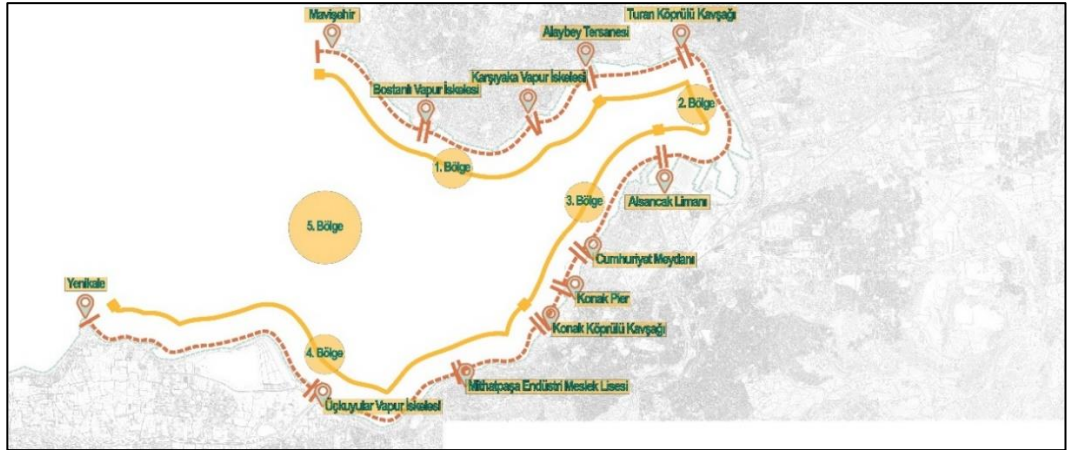
Bu çalışmada İlişkisel Tarama Modeli kullanılmıştır. Araştırmada kentte artan yabancılaşma problemi ve problemin tespitinde kamusal sanat elemanlarının rolünü belirlemek amaçlanmıştır. Problem, “Yabancılaşma”, “Kent” ve “Kamusal Sanat” kavramları üzerinden incelenmiştir. İncelenen nitel kavramların nicel yöntemlerle ölçülebilmesi için “Yabancılaşma Ölçeği”, “Kentte Kıyı Kullanımı ve Kamusal Sanata Karşı Tutum Ölçeği” ve İzmir özelinde katılımcıların tutumunu ölçmeyi hedefleyen “Anıt ve Heykellere Karşı Tutum Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırma modelinde kullanılan ölçekler ve test edilen hipotezler Şekil 5.1’de verilmiştir.

Şekil 5.1 Araştırma Modeli

5.3 Araştırma Bölgesi

Araştırma bölgesinin belirlenmesinde kaynak olarak İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından yayımlanan “İzmirDeniz: İzmirliilerin Denizle İlişkisini Güçlendirme Projesi” kapsamında hazırlanan “Tasarım Stratejisi Raporu” verileri esas alınmıştır (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2012).

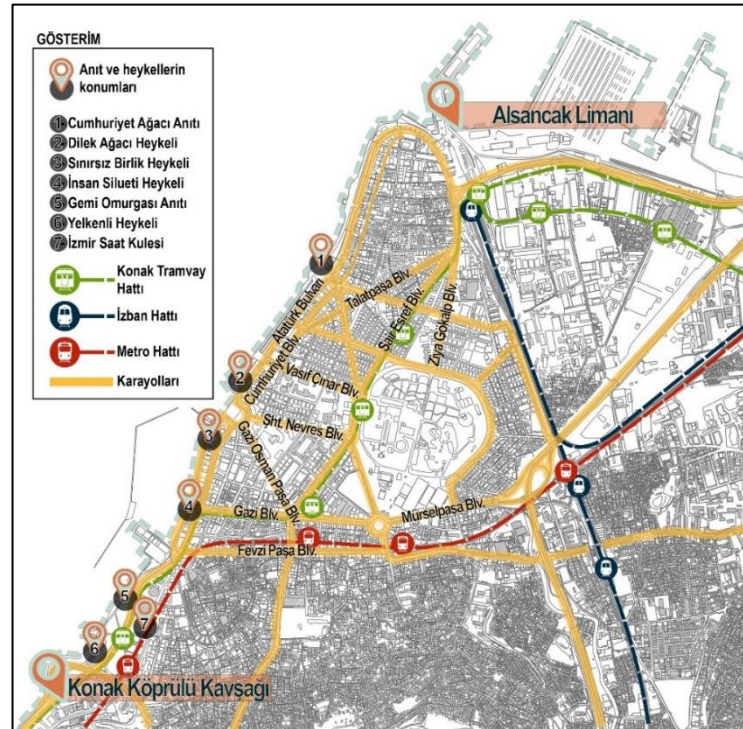

Şekil 5.2 İzmirDeniz: İzmirliilerin Denizle İlişkisini Güçlendirme Projesi - Tasarım Bölgeleri

Raporda İzmir Körfezi ve çevresi (1) Mavişehir-Bostanlı İskelesi, (2) Bostanlı İskelesi-Karşıyaka İskelesi, (3) Karşıyaka İskelesi-Alaybey Tersanesi, (4) Alaybey

Tersanesi-Turan Köprülü Kavşağı, (5) Turan Köprülü Kavşağı-Alsancak Limanı, (6) Alsancak Limanı-Cumhuriyet Meydanı, (7) Cumhuriyet Meydanı-Konak Pier, (8) Konak Pier-Konak Köprülü Kavşağı, (9) Konak Köprülü Kavşağı-Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi, (10) Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi-Üçkuyular İskelesi ve (11) Üçkuyular İskelesi-Yenikale olmak üzere 11 alt bölgeye ayrılmıştır. Proje kapsamında kıyı bandı Mavişehir-Alaybey Tersanesi arasındaki birinci bölge (Karşıyaka), Alaybey Tersanesi-Alsancak Limanı arasındaki ikinci bölge (Bayraklı), Alsancak Limanı-Konak Köprülü Kavşağı arasındaki üçüncü bölge (Alsancak-Konak), Konak Köprülü Kavşağı-Üçkuyular İskelesi arasındaki dördüncü bölge (Konak-Üçkuyular), son olarak gösteri ve etkinlik alanı olarak planlanan körfez alanlarıyla birlikte toplam beş tasarım bölgesine ayrılmıştır (Şekil 5.2).

İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından 2009 yılında çalışmalarına başlanan “İzmirDeniz: İzmirliğin Denizle İlişisini Güçlendirme Projesi” kapsamında hazırlanan raporlar, değerlendirme çalışmaları ve yapılan kıyı tasarımları incelenerek “Alsancak Limanı-Konak Köprülü Kavşağı” arasında kalan alan araştırma bölgesi olarak belirlenmiştir (Şekil 5.3).

Şekil 5.3 Araştırma Bölgesi

5.4 Araştırma Evreni ve Örneklem Grubu

Araştırma evreninin belirlenmesinde İzmir Büyükşehir Belediyesi Tasarım Stratejisi Raporu'nda yer alan ve Ege Üniversitesi tarafından hazırlanan Büyükşehir Belediyesi Kıyı Kullanım Sonrası Değerlendirme Çalışması Raporu verileri esas alınmıştır. Rapor verilerine göre belirlenen araştırma bölgesinin en yüksek oranda 18-24 yaş aralığındaki kentliler tarafından kullanıldığı görülmüştür.

Çalışmanın kuramsal bölümde artan yabancılaşma düzeyi ile çevre algısı arasında ters orantı olduğu görülmüştür. Yabancılaşma düzeyi ile kentlilerin kentteki çevre algısı arasındaki ilişkiyi ölçmek için kamusal sanat elemanlarından anıt ve heykellerin araç olarak kullanılması kararlaştırılmıştır. Sanat üzerine yapılan araştırmalarda sanat eğitiminin sanat eserlerini fark etme ve anlamlandırma üzerinde etkili olduğu görülmüş ve sanat eğitiminin bu araştırmada ölçüm aracı olarak belirlenen kamusal sanat elemanlarının farkındalığı üzerinde ayırt edici bir özellik olduğu tespit edilmiştir. Sanat eğitiminin etkisi araştırma kapsamında ölçülmesi hedeflenmeyen bir özelliktir. Bu nedenle sanat eğitimi açısından homojen bir grup oluşturmak hedeflenmiştir. Katılımcıların sanat eğitimi alıp almadıklarını kontrol edebilmek amacıyla katılımcılar yükseköğrenim kurumlarında eğitime devam eden lisans öğrencileriyle sınırlandırılmıştır. Araştırmaya temel sanata eğitimi almış olan lisans öğrencileri dahil edilmiştir. Katılımcıların sanata karşı olan kişisel ilgileri ölçekte kullanılan maddeler ile ölçülmüştür. Araştırma evreninin belirlenmesinde açıklanan kriterler göz önüne alınmış, araştırma evreni 18-24 yaş aralığında olan ve İzmir'deki yükseköğrenim kurumlarının Mimarlık Fakültelerinde eğitimlerine devam eden lisans öğrencileri olarak belirlenmiştir.

Yükseköğrenim Bilgi Yönetim Sistemi istatistiklerine göre İzmir'deki yükseköğrenim kurumlarına kayıtlı toplam 123.154 lisans öğrencisi, Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi/ Mimarlık Fakültesi/ Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi/ Sanat ve Tasarım Fakültelerine kayıtlı toplam 9155 lisans öğrencisi vardır. Araştırma evreni 9155 kişi olarak belirlenmiştir. Evren büyüklüğü bilindiği için örneklem büyüklüğü $n = [Nt^2 p(q)] / [d^2 (N-1) + t^2 p (q)]$ formülü ile hesaplanmıştır (n = Örneklem büyüklüğü, N : Evren büyüklüğü (9155), t : Belirli bir güven düzeyi ve tespit edilen hata düzeyinde t tablosunda bulunan teorik değer, p : Olayın gerçekleşme

olasılığı (0.5), q: Olayın gerçekleşmeme olasılığı (0.5), d: Olayın gerçekleşme sıklığına göre yapılmak istenen sapma (0.05)). Bilimsel araştırmalarda kabul edilen güven düzeyleri %90, %95 ve %99, bu güven düzeylerinin t tablosundaki değerleri sırasıyla ± 1.645 , ± 1.96 ve ± 2.575 'tir (Robbins, 2009). Örneklem büyüklüğü, kabul edilen hata payı %5, güven düzeyi %99 olduğunda 618, güven düzeyi %95 olduğunda 369, güven düzeyi %90 olduğunda 263 katılımcı olarak hesaplanmış ve bilimsel araştırmalarda kabul gören güven düzeylerine göre örneklem büyüklüğünün en az 263 katılımcıyı kapsaması gerektiği görülmüştür.

Bu çalışma kapsamında 271 katılımcı ile anket çalışması yapılmıştır. Katılımcıların anket maddelerine verdikleri yanıtlar incelenerek hatalı veya eksik doldurulan anketler araştırmanın dışında bırakılmış ve araştırmada 235 katılımcının anket yanıtları dikkate alınmıştır. 235 katılımcıdan oluşan örneklem grubu 9155 kişilik araştırma evrenini %5.3 hata payı ile %90 güven düzeyinde temsil etmektedir.

5.5 Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplamak amacıyla dört bölümden oluşan anket formu hazırlanmıştır. Anketler Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama ve Mimarlık Bölümü öğrencileri, İzmir Yüksek Teknoloji Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama, Mimarlık ve Endüstriyel Tasarım Bölümü öğrencileriyle, Yaşar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü öğrencileriyle yapılmıştır. Anket formunda kullanılan ölçekler bu çalışma kapsamında geliştirilmiş ve süreç ilgili konu başlıkları altında açıklanmıştır.

5.5.1 Ölçek Geliştirme Süreci

Bu çalışma kapsamında kentte yaşanan yabancılaşıma probleminde kamusal sanat elemanlarının rolünü tespit etmek amacıyla dört bölümden oluşan anket formu hazırlanmıştır. Formun birinci bölümünde katılımcıların demografik verileri toplanmıştır. İkinci bölümde katılımcıların yabancılaşıma düzeyi, üçüncü bölümde

kentsel mekânı kullanma durumu ve kamusal sanat elemanlarına karşı algıları, dördüncü bölümde araştırma bölgesinden seçilen örneklerle İzmir’de bulunan anıt ve heykellere karşı tutumları ölçmek amacıyla ölçekler geliştirilmiştir. Anket formunda kullanılan her bir ölçeğin geliştirilme süreci açıklanmış ve ölçeklerin kullanılabilirliğine ilişkin betimsel analizler yapılmış, 5.5 Verilerin Analizi ve Hipotez Testleri başlığı altında ölçeklerden elde edilen veriler karşılaştırılarak çalışma kapsamında kurulan hipotezler test edilmiştir.

5.4.1.1 Demografik Veriler

Anket formunun birinci bölümünde katılımcılara demografik özellikleri ile ilgili sorular yöneltilmiştir. Katılımcılardan yaş, cinsiyet, eğitim görmekte oldukları üniversite ve devam etmekte oldukları bölüm bilgileri istenmiştir.

Katılımcılar 18 – 24 yaş aralığındadır. Katılımcıların %2,6’sı 18 yaşında, %19,1’i 19 yaşında %32,8’i 20 yaşında, %27,2’si 21 yaşında, %8,5’i 22 yaşında, %4,7’si 23 yaşında, %5,1’i 24 yaşındadır. Katılımcıların yaş ortalaması 20,54’tür. Katılımcıların yaş dağılımı Tablo 5.1’de verilmiştir.

Tablo 5.1 Katılımcıların yaş dağılımı

Frekans Analizi			
Yaş	Frekans (F)	Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde
18	6	2,6	2,6
19	45	19,1	21,7
20	77	32,8	54,5
21	64	27,2	81,7
22	20	8,5	90,2
23	11	4,7	94,9
24	12	5,1	100,0
Toplam	235	100,0	

Araştırma 235 katılımcı ile yürütülmüştür. Katılımcıların %66,4'ü kadın, %33,6'sı erkektir. Katılımcıların yaş dağılımı Tablo 5.2'de verilmiştir.

Tablo 5.2 Katılımcıların cinsiyet dağılımı

Frekans Analizi			
Cinsiyet	Frekans (F)	Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde
Kadın	156	66,4	66,4
Erkek	79	33,6	100,0
Toplam	235	100,0	

Katılımcıların tamamı İzmir'de lisans eğitimine devam etmekte olan öğrencilerden seçilmiştir. Katılımcıların %22,'ini Dokuz Eylül Üniversitesi öğrencileri, %63'ünü İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü öğrencileri ve %14,9'unu Yaşar Üniversitesi öğrencileri oluşturur. Katılımcıların eğitim görmekte oldukları üniversitelerin dağılımı Tablo 5.3'te verilmiştir.

Tablo 5.3 Katılımcıların eğitim görmekte olduğu üniversiteler

Frekans Analizi			
Üniversite	Frekans (F)	Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde
Dokuz Eylül Üniversitesi	52	22,1	22,1
İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü	148	63,0	85,1
Yaşar Üniversitesi	35	14,9	100,0
Toplam	235	100,0	

Katılımcıların temel sanat eğitimi alıp almadığını kontrol edebilmek amacıyla araştırma evrenini Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi/ Mimarlık Fakültesi/ Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi/ Sanat ve Tasarım Fakülteleri öğrencileri dahil edilmiştir. Örneklem grubundaki katılımcıların tamamı Mimarlık Fakültesi öğrencisidir. Katılımcıların %15,3'ü İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümünde, %31,9'u Mimarlık Bölümünde, %46,8'i Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde ve

%6'sı Endüstriyel Tasarım Bölümünde eğitimlerine devam etmektedir. Katılımcıların devam ettikleri bölümler ve dağılımları Tablo 5.4'te verilmiştir.

Tablo 5.4 Katılımcıların eğitim görmekte olduğu bölümler

Frekans Analizi			
Bölüm	Frekans (F)	Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde
İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı	36	15,3	15,3
Mimarlık	75	31,9	47,2
Şehir ve Bölge Planlama	110	46,8	94,0
Endüstriyel Tasarım	14	6,0	100,0
Toplam	235	100,0	

5.4.1.2 Yabancılaşma Ölçeği

Anket formunun ikinci bölümünde Yabancılaşma Ölçeği ile katılımcıların yaşadığı zamana, topluma, kültüre ve kendisine karşı hissettiği yabancılaşma durumunu tespit etmek hedeflenmiştir. Literatür taramasında katılımcıların yabancılaşma düzeyini ampirik yöntemlerle ölçen akademik çalışmalar incelenmiş, incelenen çalışmalar 1.4.1 İlgili Kaynaklar başlığı altında açıklanmıştır. Çalışmalarda kullanılan Yabancılaşma Ölçeklerinin çoğunlukla araştırmacılar tarafından geliştirildiği veya literatürde yer alan ölçeklerin araştırmaya uygun hale getirildiği görülmüştür. Araştırmacılar literatürde tanımlanmış yabancılaşma boyutlarından kendi araştırma içeriklerine uygun olanları belirlemiş ve yabancılaşmanın farklı boyutlarını ölçecek biçimde ölçek maddelerini hazırlamışlardır.

Bu çalışma kapsamında hazırlanan Yabancılaşma Ölçeği için Nettler (1957), Seeman (1959), Dean (1961), Middleton (1963), Rosner ve Mittelberg (1989) tarafından geliştirilen 5 farklı Yabancılaşma Ölçeği esas alınmıştır. Ölçek geliştirme sürecinin ilk adımında incelenen 5 ölçekte yabancılaşmanın hangi boyutlar altında ele alındığı saptanmıştır. Yabancılaşma Nettler Ölçeğinde 3 boyutta (Anomi-Yalnızlaşma-Kişisel Düzensizlik), Seeman Ölçeğinde 5 boyutta (Normsuzluk-Tecrit Edilme Duygusu-Anlamsızlık-Güçsüzlük-Kendine Yabancılaşma), Dean Ölçeğinde 3 boyutta (Normsuzluk-Sosyal İzolasyon-Güçsüzlük), Middleton Ölçeğinde 5 boyutta

(Normsuzluk-Sosyal İzolasyon-Anlamsızlık-Güçsüzlük-İşe Yabancılaşma), Rosner ve Mittleberg Ölçeğinde 6 boyutta (Normsuzluk-Toplumsal Yabancılaşma-Kültürel Yabancılaşma-Anlamsızlık-Güçsüzlük-Kendine Yabancılaşma) ölçülmüştür. İncelenen ölçeklerde kullanılan boyutlar Tablo 5.5 ile gösterilmiştir.

Tablo 5.5 Yabancılaşma ölçeklerinde kullanılan boyutlar

NETTLER (1957)	SEEMAN (1959)	DEAN (1961)		MIDDLETON (1963)	ROSNER VE MITTLEBERG (1989)
Anomi	Normsuzluk	Normsuzluk	Amaçsızlık Norm Çatışması	Normsuzluk	Normsuzluk / Aşırı Uyumluluk
Kişisel Düzensizlik	Anlamsızlık	Anlamsızlık		Anlamsızlık	
Yalnızlaşma (Toplumsal Uzaklaşma)	Sosyal İzolasyon (Tecrit Edilme Duygusu)	Sosyal İzolasyon		Sosyal İzolasyon	Toplumsal Yabancılaşma
					Kültürel Yabancılaşma
	Güçsüzlük	Güçsüzlük		Güçsüzlük	Güçsüzlük
	Kendine Yabancılaşma				Kendine Yabancılaşma
				İşe Yabancılaşma	

Sürecin ikinci adımında bu çalışma kapsamında geliştirilen Yabancılaşma Ölçeğinde hangi boyutların kullanılacağı belirlenmiştir. Nettler (1957), Seeman (1959), Dean (1961), Middleton (1963), Rosner ve Mittelberg (1989) Ölçeklerinde

kullanılan yabancılaşma boyutlarının tanımları ve kapsamaları incelenmiştir. Aynı tanım ve kapsama sahip olan boyutların farklı ölçeklerde farklı şekillerde adlandırıldığı veya alt boyutlara ayrılarak incelendiği görülmüştür. Farklı ölçeklerde kullanılan birbirleri ile ilişkili boyutlar tespit edilip tek başlık altında birleştirilmiştir.

Nettler (1957), Seeman (1959), Dean (1961), Middleton (1963), Rosner ve Mittelberg (1989) tarafından geliştirilen 5 farklı ölçekte tanım ve kapsam bakımından aynı olsa da farklı şekillerde adlandırılan yabancılaşma boyutları olduğu görülmüştür. Toplumsal değerlere karşı yabancılaşmayı ölçen boyut Seeman, Dean, Middleton, Rosner ve Mittelberg Ölçeklerinde “Normsuzluk” olarak adlandırılmış, Dean tarafından “Amaçsızlık-Norm Çatışması” olmak üzere iki ayrı alt boyutta ölçmüş, Rosner ve Mittelberg ise bu boyutu normsuzluğun tam karşısı olan “Aşırı Uyumluluk” ile birlikte ele almıştır. Nettler aynı niteliği ölçen boyutu kendi ölçeğinde “Anomi” olarak adlandırmıştır. Tüm bu boyutlar “(1) Normsuzluk” adı altında birleştirilmiş ve bu çalışma için geliştirilen Yabancılaşma Ölçeğinin 1. Boyutu olarak belirlenmiştir.

Çevreyle bağ kuramama, çevreye yabancılaşmayı ölçen boyut Seeman, Middleton, Rosner ve Mittelberg tarafından Anlamsızlık olarak, Nettler tarafından Kişisel Düzensizlik olarak adlandırılmıştır. Dean Ölçeğinde bu boyut kullanılmamıştır. “(2) Anlamsızlık” Yabancılaşma Ölçeğinin 2. Boyutu olarak belirlenmiştir

Topluma yabancılaşmayı ölçen boyut Nettler tarafından “Yalnızlaşma” olarak, Seeman tarafından “Tecrit Edilme (Dışlanma) Duygusu” olarak adlandırılmıştır. Dean bu boyutu “Sosyal İzolasyon” olarak adlandırmış, Middleton Dean’in ölçeğinden yola çıkarak “Sosyal İzolasyon” boyutunu “Toplumsal Yabancılaşma-Kültürel Yabancılaşma” olmak üzere iki alt grupta ele almıştır. Rosner ve Mittelberg ölçeğinde ise “Toplumsal Yabancılaşma” ve “Kültürel Yabancılaşma” iki ayrı boyut olarak tanımlanmıştır. Bu boyutlar “(3) Sosyal İzolasyon” adı altında birleştirilmiş ve Yabancılaşma Ölçeğinin 3. Boyutu olarak belirlenmiştir.

Geleceğe yönelik beklentileri gerçekleştirme ve içinde bulunulan durumu değiştirme konusunda güç yitimini ölçen yabancılaşma boyutu Seeman, Dean, Middleton, Rosner ve Mittelberg tarafından “Güçsüzlük” olarak adlandırılmıştır. Hegel insanın kendi benliğinden uzaklaşıp kendinden daha güçlü gördüğü mutlak benliğin kontrolü altına girmesinin, Marx işçinin ürünü üzerindeki kontrolünü

kaybetmesinin, Weber ise modernleşmeyle birlikte yaşamın her alanında kontrolün akılcı sistemlere geçmesinin güç yitimine ve yabancılaşmaya neden olduğunu ifade etmiştir. Yabancılaşmanın “Güçsüzlük” boyutunu Dean ve Seeman Hegel’in, Marx’ın ve Weber’in çalışmalarına atıfla tanımlamıştır. Seeman kendi benliğinden uzaklaşmayı ve gelecek üzerinde kontrolü kaybetmeyi “Kendine Yabancılaşma” adıyla ayrı bir boyut altında ele almıştır. Middleton, Rosner ve Mittleberg ise Seeman Ölçeğinden yola çıkarak kendi ölçeklerindeki Güçsüzlük boyutunu geliştirmişlerdir. Middleton ekonomik alanda kontrolü kaybetmeyi “İşe Yabancılaşma”, Rosner ve Mittleberg ise “Kendine Yabancılaşma” olarak ayrı boyutlar altında incelemiştir. Güçsüzlük, Kendine Yabancılaşma ve İşe Yabancılaşma boyutları “(4) Güçsüzlük” adı altında birleştirilmiş ve Yabancılaşma Ölçeğinin 4. Boyutu olarak belirlenmiştir.

Yabancılaşma Ölçeğinde kullanılan boyutlar “(1) Normsuzluk, (2) Anlamsızlık, (3) Sosyal İzolasyon, (4) Güçsüzlük” olmak üzere 4 başlık altında toplanmış ve yararlanılan kaynaklarla birlikte Tablo 5.6’da verilmiştir.

Tablo 5.6 Yabancılaşma ölçeğinin boyutları

	(1) Normsuzluk	(2) Anlamsızlık	(3) Sosyal İzolasyon	(4) Güçsüzlük
Kaynaklar	Nettler (1957)	Nettler (1957)	Nettler (1957)	
	Seeman (1959)	Seeman (1959)	Seeman (1959)	Seeman (1959)
	Dean (1961)		Dean (1961)	Dean (1961)
	Middleton (1963)	Middleton (1963)	Middleton (1963)	Middleton (1963)
	Rosner ve Mittleberg (1989)	Rosner ve Mittleberg (1989)	Rosner ve Mittleberg (1989)	Rosner ve Mittleberg (1989)

Sürecin üçüncü adımında Yabancılaşma Ölçeğinde kullanılan boyutların hangi maddelerle ölçüleceği belirlemek için Nettler (1957), Seeman (1959), Dean (1961), Middleton (1963), Rosner ve Mittelberg (1989) Ölçeklerinde kullanılan ölçek maddeleri incelenmiştir.

Nettler Ölçeğinde yabancılaşmanın boyutları tanımlanmış ve kullanılan ölçek maddeleri verilmiştir. Ancak Nettler'in çalışmasında bu maddelerin hangi boyutları ölçtüğü açıklanmamıştır. Seeman Ölçeğinde de yabancılaşma boyutlarının tanımları yapılmış ancak bu boyutları ölçen ölçek maddelerine ulaşılammıştır. Bu nedenle geliştirilen Yabancılaşma Ölçeğine Nettler ve Seeman Ölçeklerinden bir madde eklenmemiş, bu ölçeklerden yalnızca kullanılacak boyutlar belirlenirken yararlanılmıştır. Dean Ölçeğinde hem ölçülen boyutların tanımları hem de ölçek maddeleri verilmiştir. Güğərçin ve Aksay (2017), "Dean'in Yabancılaşma Ölçeğinin Türkçe Uyarlaması: Geçerlilik ve Güvenilirlik Analizi" başlıklı çalışmalarında Dean Ölçeğinin Açılımlayıcı Faktör Analizini yaparak ölçek maddelerinin hangi boyutlar altında yer aldığını belirlemişlerdir. Bu çalışma kapsamında da Dean tarafından hazırlanan ölçek maddeleri Güğərçin ve Aksay'ın açıkladığı boyutlar altında ele alınmıştır. Middleton Ölçeğinde her bir yabancılaşma boyutunu açıklayan bir ifade belirlenmiş, belirlenen ifadeler ilgili boyutun ölçek maddesi olarak değerlendirilmiştir. Rosner ve Mittelberg Ölçeğinde yabancılaşma boyutları altında yer alan ölçek maddeleri belirtilmiş, kullanılan maddeler bu çalışma kapsamında da aynı boyut altında değerlendirilmiştir.

Normsuzluk boyutunu ölçecek maddeler hazırlanırken Nettler (1957), Seeman (1959) tarafından yapılan Normsuzluk tanımları ve Dean (1961), Middleton (1963), Rosner ve Mittelberg (1989) Ölçeklerinde kullanılan ölçek maddelerinden yararlanılmıştır. Ölçek maddeleri boyutun tanımına uygun olacak ve bu çalışma kapsamında kullanılacak biçimde düzenlenmiş ve çalışmada kullanılan anket formuna eklenmiştir. Maddeler hazırlanırken kullanılan Normsuzluk tanımları ve farklı ölçeklerde bu boyutu ölçen ölçek maddeleri Tablo 5.7'de verilmiştir.

Tablo 5.7 Normsuzluk boyutunun tanımları ve ölçek maddeleri

Normsuzluk		
Ölçek	Boyut Adı	Tanımlar
NETTLER	Anomi	Yabancılaşmış insanın toplumla bağ kuramaması, topluma karşı düşmanca tavırlar sergilemesi
SEEMAN	Normsuzluk	Toplumun belirlediği başarı kriterlerine sahip olabilmek için toplum tarafından onaylanmayan davranışların benimsenmesi
	Boyut Adı	Ölçek Maddeleri
DEAN	Normsuzluk	• Sonuçta ne elde ettiğin nasıl elde ettiğinden daha önemlidir
		• İnsanların fikirleri o kadar çok değişiyor ki neye güveneceğimi bilemiyorum.
		• Her şeyin birbirine bağlı olduğuna ve kesin kuralların olmadığına inanıyorum.
		• Sık sık hayatın anlamının ne olduğunu merak ediyorum.
		• Bir kişinin, bugünle ilgili hiçbir şeyden emin olamayacağını düşünüyorum.
		• Yurtdışında birçok din arasından bireyler gerçekten neye inanacaklarını bilemezler.
		• İşyerinde çalışanlardan biri ayrılmadıkça terfi etme şansımın çok düşük olduğunu düşünüyorum.
MIDDLETON	Normsuzluk	• Bugün dünyada ilerlemek için doğru olmayan bazı şeyleri yapmaya mecbur kalıyoruz
ROSNER VE MITTEBERG	Normsuzluk	• Normların ve toplumsal denetim mekanizmasının zayıflaması
		• Normlar arasındaki çatışmalar
		• Kapitalist sistem ve modernleşme güçlenen kitlesel üretim ve piyasalar

Yabancılaşma Ölçeğinde kullanılmak üzere yukarıda verilen ölçek maddelerinden yararlanılarak “(1) Normsuzluk” boyutunu ölçen 4 madde belirlenmiş ve bu ölçek maddeleri Tablo 5.8’de verilmiştir.

Tablo 5.8 Yabancılaşma Ölçeği – Normsuzluk boyutunun ölçek maddeleri

(1) Normsuzluk	
Ölçek Maddeleri	1.İçinde yaşadığım topluma karşı aidiyet hissediyorum.
	4.Toplumla aramda güçlü bir bağ var.
	5.Toplumsal amaçlar bireysel hedeflerden daha önemlidir.
	6.Toplumsal normların varlığı toplumu bir arada tutar.

Anlamsızlık boyutunun Nettler (1957), Seeman (1959), Middleton (1963), Rosner ve Mittelberg (1989) Ölçeklerinde kullanılan tanımları ve bu boyutu ölçen ölçek maddeleri Tablo 5.9’da verilmiştir.

Tablo 5.9 Anlamsızlık boyutunun tanımları ve ölçek maddeleri

Anlamsızlık		
Ölçek	Boyut Adı	Tanımlar
NETTLER	Kişisel Düzensizlik	Yabancılaşmış insanın çevresiyle kurmakta zorlandığı bağın iç dünyasında tutarsızlıklara neden olması
SEEMAN	Anlamsızlık	Bireyin kendi doğruları ile toplumun doğrularını uyumsuz olması
	Boyut Adı	Ölçek Maddeleri
MIDDLETON	Anlamsızlık	Bugün dünyada işler o kadar karmaşık hale geldi ki, neler olduğunu gerçekten anlayamıyorum
ROSNER VE MITTEMBERG	Anlamsızlık	Kapitalist sistemin beraberinde getirdiği meta fetişizmi
		Modernleşmeden kaynaklanan karmaşıklık

Yabancılaşma Ölçeğinde kullanılmak üzere “(2) Anlamsızlık” boyutunu ölçen 4 madde belirlenmiş ve Tablo 5.10’da ölçek maddeleri verilmiştir.

Tablo 5.10 Yabancılaşma Ölçeği – Anlamsızlık boyutunun ölçek maddeleri

(2) Anlamsızlık	
Ölçek Maddeleri	8. Günümüz dünyasının karmaşık yapısını anlamak zordur.
	10. Toplumsal beklentiler ve bireysel isteklerim arasında uyumsuzluk var.
	12.Yaratıcılık arttıkça toplumdan uzaklaşma artar.
	13. Kentler fiziksel yapısından çok kente ait hatıralarla anımsanır.

Sosyal İzolasyon boyutunun Nettler (1957), Seeman (1959), Dean (1961), Middleton (1963), Rosner ve Mittelberg (1989) Ölçeklerinde kullanılan tanımları ve bu boyutu ölçen ölçek maddeleri Tablo 5.11’de verilmiştir.

Tablo 5.11 Sosyal İzolasyon boyutunun tanımları ve ölçek maddeleri

Sosyal İzolasyon		
Ölçek	Boyut Adı	Tanımlar
NETTLER	Yalnızlaşma (Toplumdan Uzaklaşma)	Toplumun çoğunluğu tarafından kabul gören değerlerin benimsenmemesi
SEEMAN	Tecrit Edilme Duygusu	Toplum kültürünün bireysel beklenti ve yönelimlerle çelişmesi
	Boyut Adı	Ölçek Maddeleri
DEAN	Sosyal İzolasyon	- İnsanlar, arkadaş canlısı ve yardımseverlerdir. - Dünya aslında dostane bir yerdir. - Günümüzde gerçek dost bulmak geçmişe oranla daha kolaydır. - Arkadaş canlısı insanlar kolayca arkadaş bulabilirler. - İnsanlar arasındaki bağlar gün geçtikçe zayıflamaktadır. - Günümüzde insanlar genellikle kendilerini yalnız hissetmezler. - Kendimi bu dünyada tamamen yalnız hissediyorum. - Arkadaşlarım beni genelde dışarıya davet etmezler. - İstediğim sıklıkta, arkadaşlarımı ziyaret edemiyorum.

Tablo 5.11 devamı;

	Boyut Adı	Ölçek Maddeleri
MIDDLETON	Toplumsal Yabancılaşma	• Çoğu zaman yalnız hissediyorum
	Kültürel Yabancılaşma	• Çoğu insanın beğendiği TV programları, filmler veya dergilerle pek ilgilenmiyorum
ROSNER VE MITTLBERG	Toplumsal Yabancılaşma	• Toplumsal Çözülme
		• Modernleşmenin yol açtığı Özel/Kamusal yaşam ikilemi
	Kültürel Yabancılaşma	• Modernleşmeye birlikte toplumsal değerlerin çoğalması

Yabancılaşma Ölçeğinde kullanılmak üzere “(3) Sosyal İzolasyon” boyutunu ölçen 3 madde belirlenmiş ve Tablo 5.12’de ölçek maddeleri verilmiştir.

Tablo 5.12 Yabancılaşma Ölçeği – Sosyal İzolasyon boyutunun ölçek maddeleri

(3) Sosyal İzolasyon	
Ölçek Maddeleri	7.Kentler tüm mekanları ve olanaklarıyla toplumun tamamı için erişilebilir durumdadır.
	9.Modernleşme ve makineleşme insanı yalnızlığa iter.
	11.Genellikle popüler olmuş TV programları, filmler ve dergiler ilgilimi çekmez.

Yabancılaşma Ölçeğinde kullanılan Güçsüzlük boyutunu ölçmek için kullanılan maddeler Seeman (1959), Dean (1961), Middleton (1963), Rosner ve Mittelberg (1989) Ölçeklerinde Güçsüzlük, Kendine Yabancılaşma ve İşe Yabancılaşma boyutlarını ölçen ölçek maddelerinden yararlanılarak hazırlanmıştır. Bu boyutların tanımları ve ölçek maddeleri Tablo 5.13’de verilmiştir.

Tablo 5.13 Güçsüzlük Boyutunun Tanımları ve Ölçek Maddeleri

Güçsüzlük		
	Boyut Adı	Tanımlar
SEEMAN	Güçsüzlük	İnsanın beklentileri ile olabileceğine inandığı olasılıkları gerçekleştirme veya sonucu değiştirme gücünün olmaması
	Kendine Yabancılaşma	İnsanın şu anki davranışları ile geleceğe yönelik beklentilerinin uyumsuz olması
	Boyut Adı	Ölçek Maddeleri
DEAN	Güçsüzlük	• Bugünün çocuklarının geleceği hakkında endişeliyim.
		• Diğer insanların beni kullandığını düşünüyorum.
		• Küçük bir çocuğu yetiştirmekten sorumlu olmanın korkutucu olduğunu düşünüyorum.
		• Bugün alınması gereken ve sadece “gözümde büyütebildiğim” birçok karar olduğunu düşünüyorum.
		• Bugün hayatımı o kadar çok doldurmuş durumdayım ki kişisel sorunlarımda bile seçim yapacak çok fazla fırsatımın olmadığını düşünüyorum.
		• Bugünün makineleşmiş yaşamında hepimiz bir çarkın dişlisi gibiyiz.
		• Gelecek çok umutsuz görünüyor.
		• Büyük bir “sıcak” savaşı önlemek için yapabileceğim çok az şeyin var olduğunu ya da hiçbir şeyin olmadığını düşünüyorum.
MIDDLETON	Güçsüzlük	• Bugün karşı karşıya olduğumuz önemli sorunların çoğu hakkında yapabileceğim pek bir şey yok
	İşe Yabancılaşma	• Yaptığım işlerin çoğundan gerçekten zevk almıyorum ancak ihtiyacım olan ve istediği başka şeylere sahip olmak için yapmam gerektiğini hissediyorum
ROSNER VE MITTLEBERG	Güçsüzlük	• Kapitalist sistemin güçlenmesiyle birlikte üretici/ürün arasındaki bağın zayıflaması
		• Modernleşmeyle birlikte bürokratik ve hiyerarşik sistemlerin sistemin içindeki insanları güç araçlarından uzaklaştırması
	Kendine Yabancılaşma	• Kapitalist sistemde işgücü ücreti
		• Endüstriyel teknolojinin neden olduğu parçalanma ve tekdüzellik

Yabancılaşma Ölçeğinde kullanılmak üzere (4) Güçsüzlük boyutunu ölçen 4 madde belirlenmiş ve Tablo 5.14’te ölçek maddeleri verilmiştir.

Tablo 5.14 Yabancılaşma Ölçeği – Güçsüzlük Boyutunun Ölçek Maddeleri

(4) Güçsüzlük	
Ölçek Maddeleri	2. Gelecek hakkında endişeliyim.
	3. Geleceğe dair gerçekleşmesi mümkün olan olasılıklar üzerinde kontrol sahibiyim.
	14. Meslek seçimimde ilgi alanlarım ve yeteneklerim etkili olmuştur.
	15. Meslek seçimimde kazanacağım gelirin miktarı etkili olmuştur.

Yabancılaşma Ölçeğinin (1) Normsuzluk boyutu için 4, (2) Anlamsızlık boyutu için 4, (3) Sosyal İzolasyon boyutu için 3 ve (4) Güçsüzlük boyutu için 4 olmak üzere toplam 15 ölçek maddesi hazırlanmıştır.

Sürecin dördüncü adımında ölçek maddelerinin ölçme biçimi belirlenmiştir. Ölçekte çok maddeli ölçek türlerinden 5’li Likert Tipi Ölçek kullanılmıştır. Ölçek (1) Kesinlikle katılmıyorum, (2) Katılmıyorum, (3) Karasızım, (4) Katılıyorum, (5) Kesinlikle katılıyorum şeklinde derecelendirilmiştir. Maddeleri tamamlanan Yabancılaşma Ölçeği katılımcıların yabancılaşma düzeylerini ölçmek amacıyla çalışmada kullanılacak anket formuna eklenmiştir.

Sürecin beşinci adımında Yabancılaşma Ölçeği ile elde edilen veriler IBM SPSS Statistic 26 programının veri tabanına aktarılmış ve ölçeğin betimleyici analizleri yapılmıştır. Analizlere başlamadan önce tüm ölçek maddelerini aynı şekilde puanlandırılabilmesi için olumsuz ifadeleri maddeler (8., 9., 10., 11., ve 12. maddeler) ters kodlanarak olumlu ifadelere dönüştürülmüştür. Böylece maddelere verilen yanıtlar en düşük puan en yüksek yabancılaşma düzeyini temsil eder şeklinde yorumlanmıştır.

Sürecin altıncı adımında Yabancılaşma Ölçeğine verilen yanıtların normal dağılım gösterip göstermediği analiz edilmiştir. Normallik dağılımı genel olarak Kolmogorov-Smirnov Testi ile belirlenmekle birlikte örneklem sayısının fazla olduğu araştırmalarda ölçekte kullanılan maddelerin çarpıklık (skewness) – basıklık (kurtosis) değerlerinin standart hataya oranına bakılarak da tespit edilebilir. Tabachnick ve Fidell (2007), örneklem büyüklüğünün 200 ve üstü katılımcıdan oluştuğu araştırmalarda çarpıklık ve basıklık değerlerinin normalden uzaklaşmasının analiz sonuçlarında önemli bir fark yaratmadığını belirtmiştir (Tabachnick ve Fidell, 2007). Basıklık

değeri, veri dağılım grafiğindeki sivrililiğin veya düzlüğün ölçüsüdür. Pozitif basıklık değerleri sivri bir grafik çizerken negatif değerler düz dağılım gösteren bir grafik çizer (Hair, Black, Babin ve Anderson, 2018). Normal bir dağılımın basıklık değeri 3'e eşittir. Daha büyük değerler pozitif basıklığı, daha küçük değerler negatif basıklığı temsil eder (Byrne, 2016; Tabachnick ve Fidell, 2007). Normal dağılımın basıklık değerini ölçen çalışmalarda genel kabul gören bir değer üzerinde görüş birliği sağlanamamıştır. Kline (2011) çarpıklığın mutlak değerinin 3 veya daha küçük, basıklığın mutlak değerinin 10 veya daha küçük olduğu durumda normal dağılımın sağlandığını kabul ederken, West vd. (1995) -7 ile +7 arasında kalan basıklık değerinin normal dağılımı sağladığını kabul etmişlerdir (Kline, 2011; West, Finch ve Curran, 1995). Normal dağılımın çarpıklık ve basıklık değerleri hakkında görüş birliğine varılamamış olsa da genel kabul gören değerler çarpıklık = ± 2 , basıklık = ± 7 şeklindedir (Curran, West ve Finch, 1996; Muthén ve Kaplan, 1992; Dimitrov, 2012; Ryu, 2011). Yabancılaşma Ölçeğindeki maddelerin çarpıklık değerleri -2 ile +1,95 arasında, basıklık değerleri -3,87 ile 1,43 arasında değişmektedir. Bu değerler maddelerin normal dağıldığını gösterir.

Sürecin yedinci adımında Yabancılaşma Ölçeğinin güvenilirlik ve geçerliliği analiz edilmiştir. Ölçeğin tutarlılığını kontrol etmek amacıyla güvenilirlik analizi yapılmıştır. Güvenilirlik değeri -1 ile +1 arasında değer alır. Ölçekte güvenilirlik değerinin +1'e yakın olması ölçek maddelerinin tutarlı ve ölçeğin güvenilir olduğu gösterir. Güvenilirlik değeri yüksek olan ölçekler farklı katılımcı gruplarına uygulandığına benzer sonuçlar alınır (Balcı, 2016). Yabancılaşma Ölçeğine yapılan güvenilirlik analizinde “2. Gelecek hakkında endişeliyim” ve “13. Kentler fiziksel yapısından çok kente ait hatıralarla anımsanır” maddelerin ölçeğin güvenilirliğini düşürdüğü görülmüş ve bu maddeler ölçekten çıkarılmıştır. 2. ve 13. maddelerin ölçek güvenilirliğini düşürme nedeni irdelendiğinde 13. maddeye verilen yanıtların diğer ölçek maddeleriyle anlamlı bir bağ kuramadığı görülmüştür. 2. maddeye verilen yanıtların ise ortalaması 5 üzerinden 4,53'tür. Bu sonuç hem 2. maddenin de diğer ölçek maddeleriyle ters veya doğru orantılı hareket etmediğini ve dolayısıyla anlamlı bir bağ kuramadığını göstermiş hem de yaş, cinsiyet, eğitim görülen üniversite veya bölüm fark etmeksizin tüm katılımcıların büyük bir gelecek kaygısı içinde olduğunu göstermiştir. Güvenilirliği düşüren maddeler ölçekten çıkarıldıktan sonra güvenilirlik

analizi yeniden yapılmış ve Cronbach's Alpha Katsayısı $\alpha = ,757$ olarak bulunmuştur. Bu oran ölçeğin oldukça güvenilir olduğunu göstermiştir (Tablo 5.15).

Tablo 5.15 Yabancılaşma Ölçeği – Güvenilirlik Analizi

Güvenilirlik Analizi	
Cronbach's Alpha Katsayısı (α)	Madde Sayısı
,757	13
Güvenilirlik Dereceleri	
Güvenilir Değil	$0,00 \leq \alpha < 0,40$
Düşük Derecede Güvenilir	$0,40 \leq \alpha < 0,60$
Oldukça Güvenilir	$0,60 \leq \alpha < 0,80$
Yüksek Derecede Güvenilir	$0,80 \leq \alpha < 1,00$

Yabancılaşma Ölçeği ile ölçülmek istenilen boyutların doğru biçimde ölçülüp ölçülmediği kontrol etmek amacıyla geçerlilik analizi yapılmıştır. Geçerlilik analizi kullanılan ölçme aracının ölçmek istediği özellikleri/boyutları başka özellikler/boyutlarla karıştırmadan ölçme derecesini gösterir. Geçerlilik türlerinden yapı geçerliliği ölçülmek istenen kavramın belirlenen göstergelerle doğru biçimde ölçülüp ölçülmediğini gösterir. Yabancılaşma Ölçeğinde ölçülmek istenen kavram yabancılaşma, göstergeleri ise 4 boyut altında toplanmış 13 ölçek maddesidir. Yapı geçerliliği faktör analizi ile veya geçerli olduğu daha önce belirlenmiş başka bir ölçekle karşılaştırılarak yapılır (Balcı, 2016). Yabancılaşma Ölçeğinin yapı geçerliliğini tespit etmek amacıyla Açılımlayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılmış, analiz öncesinde ölçeğin örneklem yeterliliği ve faktör analizine uygunluğu Kaiser-Meyer-Olkin ve Bartlett's Küresellik Testi ile kontrol edilmiştir. Kaiser-Meyer-Olkin Testi ile tekli ve çoklu değişkenler arasındaki korelasyon değerinin karesinin kısmı korelasyona oranı hesaplanarak araştırmada kullanılan örneklem büyüklüğünün araştırma evrenini temsil etme gücünü gösterir. Bartlett's Küresellik Testi ise küresellik varsayımının karşılanıp karşılanmadığını test eder. KMO katsayısı 0 ve 1 arasında değer alır. Kaiser (1974), KMO katsayısının 0,50'den küçük olması durumdan örneklemin evreni temsil edemeyeceğini ifade etmiş ve örneklem büyüklüğünün yeterliliği için 0,50-0,70 arasındaki değerleri vasat, 0,70-0,80 arasındaki değerleri iyi, 0,80-0,90 arasındaki değerleri harika ve 0,90'dan büyük değerleri mükemmel olarak

yorumlamıştır (Kaiser, 1974, akt. Field, 2005). Test sonucunda KMO değerinin ,764 olduğu dolayısıyla yeterli örneklem büyüklüğüne ulaşıldığı görülmüştür. Barlett's Küresellik Testi maddeler arasında anlamlı bağların kurulduğu, ölçeğin faktör analizine uygun olduğunu göstermiştir (Tablo 5.16).

Tablo 5.16 Yabancılaşma Ölçeği – KMO ve Bartlett's Küresellik Testi

KMO ve Bartlett's Küresellik Testi		
Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterlilik Ölçeği		,764
Bartlett's Küresellik Testi	Yaklaşık Ki-Kare Değeri	644,181
	Serbestlik (df)	78
	Anlamlılık (Sig.)	,000

Yapı geçerliliği kontrol etmek amacıyla Açılımlayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılmıştır. Analizde Temel Bileşenler Analizi (Principal Components Analysis) ve Doğrudan Eğik Rotasyon (Direct Oblimin) yöntemi kullanılmıştır. Temel Bileşenler Analizi maddeler arasındaki ilişkilere göre çok sayıdaki maddeleri az sayıdaki bileşen grupları (faktörler) altında toplama yöntemidir. Analiz sonucunda faktörler arasındaki ilişki olması beklendiği için Doğrudan Eğik Rotasyon ile döndürme yapılmıştır (Balcı, 2016). Analiz sonucunda ölçek maddelerinin beklenen biçimde 4 boyut altında gruplandığı ve toplam varyansın %56,5'ini açıkladığı görülmüştür (Tablo 5.17).

Tablo 5.17 Yabancılaşma Ölçeği – Faktör Analizi

Faktör Analizi				
Ölçek Maddeleri	Bileşenler (Ölçek Maddeleri)			
	Normsuzluk	Anlamsızlık	Güçsüzlük	Sosyal İzolasyon
5.Toplumsal amaçlar bireysel hedeflerden daha önemlidir.	,804			
1.İçinde yaşadığım topluma karşı aidiyet hissediyorum.	,762			
6.Toplumsal normların varlığı toplumu bir arada tutar.	,692			
4.Toplumla aramda güçlü bir bağ var.	,685			

Tablo 5.17 devamı;

Faktör Analizi				
Ölçek Maddeleri	Bileşenler (Ölçek Maddeleri)			
	Normsuzluk	Anlamsızlık	Güçsüzlük	Sosyal İzolasyon
8.Günümüz dünyasının karmaşık yapısını anlamak <u>kolaydır. (*)</u>		,902		
10.Toplumsal beklentiler ve bireysel isteklerim <u>uyumlu. (*)</u>		,850		
12.Yaratıcılık arttıkça topluma <u>yakınlaşma artar. (*)</u>		,391	,342	
15.Meslek seçimimde kazanacağım gelirin miktarı etkili olmuştur.			,858	
14.Meslek seçimimde ilgi alanlarım ve yeteneklerim etkili olmuştur.			,797	
3.Geleceğe dair gerçekleşmesi mümkün olan olasılıklar üzerinde kontrol sahibiyim.			,324	
9.Modernleşme ve makineleşme insanı <u>yalnızlıktan uzaklaştır. (*)</u>				,728
7.Kentler tüm mekanları ve olanaklarıyla toplumun tamamı için erişilebilir durumdadır.				,652
11.Genellikle popüler olmuş TV programları, filmler ve dergiler ilgilimi <u>çekmez. (*)</u>				,526
Öz Değer	3,589	1,481	1,225	1,056
Açıkladığı Toplam Varyans	27,610	11,396	9,424	8,120
Açıklanan Toplam Varyans	56,549			
(*) Ters kodlama yapılan maddelerde ölçülmek istenen ifade de tersine çevrilmiş olur. Bu nedenle veri analizinin daha anlaşılır olması amacıyla ölçek maddelerinin ifadeleri de analizde kullanıldığı şekilde verilmiştir.				

Yabancılaşma Ölçeğinde kullanılan maddeler ölçtükleri alt boyutlara göre incelenerek her katılımcının farklı boyutlardaki yabancılaşma puanı tespit edilmiştir. Puanlama yapılırken ölçekteki tüm maddelerin birbirleri ile kıyaslanabilir olması açısından olumsuz ifadeli maddeler ters kodlanarak olumlu ifadelere

dönüştürülmüştür. Ölçek maddelerine katılımcıların verdikleri yanıtların ortalamaları Tablo 5.18’de verilmiştir. Bir boyut altındaki ölçek maddelerinin aritmetik ortalaması alınarak bir katılımcının o boyuttaki yabancılaşma düzeyi belirlenmiştir. Yabancılaşma puanı düşük olan katılımcıların yabancılaşma düzeyi daha yüksektir.

Tablo 5.18 Yabancılaşma Ölçeği – Ortalama ve standart sapma değerleri

	Ölçek Maddeleri	N	Ortalama	Standart Sapma
NORMSUZLUK	1.İçinde yaşadığım topluma karşı aidiyet hissediyorum.	235	3,24	1,015
	4.Toplumla aramda güçlü bir bağ var.	235	3,03	1,109
	5.Toplumsal amaçlar bireysel hedeflerden daha önemlidir.	235	3,01	1,132
	6.Toplumsal normların varlığı toplumu bir arada tutar.	235	3.66	,954
ANLAM GÜÇLÜLÜK	8.Günümüz dünyasının karmaşık yapısını anlamak <u>kolaydır. (*)</u>	235	3,34	1,235
	10.Toplumsal beklentiler ve bireysel isteklerim <u>uyumlu. (*)</u>	235	3,45	1,155
	12.Yaratıcılık arttıkça topluma <u>yakınlaşma artar. (*)</u>	235	2,87	1,114
SOSYAL İZOLASYON	7.Kentler tüm mekanları ve olanaklarıyla toplumun tamamı için erişilebilir durumdadır.	235	3,08	1,257
	9.Modernleşme ve makineleşme insanı <u>yalnızlıktan uzaklaştır. (*)</u>	235	3,34	1,305
	11.Genellikle popüler olmuş TV programları, filmler ve dergiler ilgilimi <u>çeker. (*)</u>	235	3,34	1,231
GÜÇSÜZLÜK	3.Geleceğe dair gerçekleşmesi mümkün olan olasılıklar üzerinde kontrol sahibiyim.	235	3,11	1,015
	14.Meslek seçimimde ilgi alanlarım ve yeteneklerim etkili olmuştur.	235	3,31	1,375
	15.Meslek seçimimde kazanacağım gelirin miktarı etkili olmuştur.	235	3,33	1,294
	Aritmetik Ortalama Değerleri			
	Kesinlikle Katılmıyorum	1,00 – 1,80		
	Katılmıyorum	1,81 – 2,60		
	Kararsızım	2,61 – 3,40		
	Katılıyorum	3,41 – 4,20		
	Kesinlikle Katılıyorum	4,21 – 5,00		
	(*) Ters kodlama yapılan maddelerde ölçülmek istenen ifade de tersine çevrilmiştir.			

5.4.1.3 Kentte Kıyı Kullanımı ve Kamusal Sanata Karşı Tutum Ölçeği

Anket formunun üçüncü bölümünde İzmir kıyı alanlarının kullanım analizi ve kentsel mekânda yer alan kamusal sanat elemanlarına karşı tutumun belirlenmesi hedeflenmiştir. Literatür taramasında katılımcıların kamusal sanat elemanlarına karşı tutumunu ampirik yöntemlerle ölçen akademik çalışmalar incelenmiş ve incelenen çalışmalar 1.4.1 İlgili Kaynaklar başlığı altında açıklanmıştır. Bu bölümde daha önce yapılmış çalışmalardan yararlanılarak kıyı kullanım analizi için 4, kentsel mekânda yer alan kamusal sanat elemanlarına karşı tutumun ölçülmesi için 11 olmak üzere toplam 15 madde hazırlanmıştır.

Kıyı alanlarının kullanımına ilişkin 4 madde “İzmirDeniz, İzmirliilerin Denizle İlişkisini Güçlendirme Projesi” kapsamında Ege üniversitesi tarafından hazırlanan “İzmir Büyükşehir Belediyesi Kıyı Kullanım Sonrası Değerlendirme Çalışması” esas alınarak hazırlanmıştır. Kıyı kullanım analizini ölçen 4 madde için yayımlanan rapora uygun biçimde 5 seçenek belirlenmiş ve katılımcılardan kendilerine en uygun seçeneği işaretlemeleri istenmiştir (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2012). Ölçek maddeleri ve katılımcıların yanıtları Tablo 5.19’da verilmiştir.

Tablo 5.19 Kıyı Kullanım Analizi ölçek maddeleri

Kıyı Kullanım Analizi					
Ölçek Maddeleri					
1.Kıyı alanlarına uğrama sıklığı	Nadiren	Ayda 1 kere	Haftada 1 gün	Ayda 2 kere	Haftada 3 gün
	%16,6	%11,9	%28,1	%18,7	% 24,7
2.Kıyı alanlarında geçirilen ortama süre	1 saatten az	1 saat	2-3 saat	3-4 saat	4 saatten fazla
	%16,2	%17,9	%39,6	%17,8	%8,5
3.Kıyı alanlarını ziyaret eden kullanıcı gruplarının büyüklüğü	1 kişi	2-3 kişi	3-5 kişi	5-10 kişi	10 kişiden fazla
	%6	%6,4	%47,2	%36,6	%3,8
4.Kıyı alanlarında vakit geçirirken tercih edilen aktiviteler	Aile/ Arkadaşlar ile vakit geçirmek	Doğayı/ Denizi izleme	Fotoğraf Çekme	Balık Tutmak	Diğer
	%63	%29,8	%4,7	%0,4	%2,1

Ölçek maddelerinin birbirleri ile olan ilişkisini görmek için korelasyon analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 5.20’de verilmiştir. Analiz sonuçlarına göre 1. Madde “Kıyı alanlarına uğrama sıklığı” ile 2. Madde “Kıyı alanlarında geçirilen süre” arasında pozitif yönlü bir ilişki kurulduğu görülmüştür. İki madde arasında Ki-Kare Testi yapılmış ve test sonucunda kıyı alanlarını en sık (Haftada 3 gün) ziyaret eden katılımcılar ile en az (Nadiren) ziyaret eden kullanıcıların kıyı alanlarında ortalama 4 saatten fazla vakit geçirdikleri, 1. maddeye “Haftada 1 gün”, “Ayda 2 kere”, “Ayda 1 kere” yanıtlarını veren katılımcıların ise ortalama 2-3 saat vakit geçirdikleri görülmüştür. Korelasyon analizi 3. Madde “Kıyı alanlarını ziyaret eden kullanıcı gruplarının büyüklüğü” ile 4. Madde “Kıyı alanlarında vakit geçirirken tercih edilen aktiviteler” arasında pozitif yönlü bir ilişki kurulduğunu, Ki-Kare Testi ise 3. Maddeye “1 Kişi” yanıtını veren katılımcıların çoğunlukla “Doğayı/Denizi izlemek” için, “2-3 kişi”, “3-5 kişi”, “5-10 kişi” ve “10 kişiden fazla” yanıtını veren kullanıcıların ise çoğunlukla “Aile/Arkadaşlar ile vakit geçirmek” için kıyı alanlarını ziyaret ettikleri göstermiştir.

Tablo 5.20 Kıyı Kullanım Analizi – Pearson Korelasyon Analizi

Perason Korelasyon Analizi				
	1. Madde	2. Madde	3. Madde	4. Madde
1. Madde	1	.129*	-,057	,010
		,049	,383	,875
	235	235	235	235
2. Madde	.129*	1	-,092	,101
	,049		,158	,122
	235	235	235	235
3. Madde	-,057	-,092	1	.156*
	,383	,158		,017
	235	235	235	235
4. Madde	,010	,101	.156*	1
	,875	,122	,017	
	235	235	235	235
** 0,01 Anlamlılık seviyesi				
* 0,05 Anlamlılık seviyesi				

Kentsel mekânda değişen kamusal sanat algısını tespit etmek için katılımcıların sanata olan ilgileri ve kentsel mekanlarda yer alan kamusal sanat elemanlarına karşı tutumları 5 madde ile, İzmir’de bulunan kamusal sanat elemanlarından anıt/heykeller hakkındaki görüşleri 6 madde ile ölçülmüştür. Bu maddelerin belirlenmesi için konu ile ilgili daha önce yapılan akademik çalışmalarda uygulanan anket formları incelenmiştir (Öztürk, 2007; Susmuş, 1999; Şen, 2019, Uysal, 2016, Yurttadur, 2013). Akademik çalışmaların yanı sıra “Büyükşehir Belediyesi Kıyı Kullanım Sonrası Değerlendirme Çalışması” raporunda geçen İzmir kıyı alanlarında düzenlenen kültür-sanat etkinliklerinin ve İzmir kıyı alanlarında yer alan sanat eserleri ile heykellerin yeterliliğini ölçen sorular da hazırlanan anket formuna eklenmiştir (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2012). İzmir’de bulunan anıt/heykellere karşı tutumu ölçmek için belirlenen 11 maddenin ölçümü Guttman Ölçeği ile ölçülmüş ve her madde için Evet/Hayır olmak üzere iki seçenek sunulmuştur. Ölçeğin güvenilirliği Kuder-Richardson analizi (KR-20) ile ölçülmüştür. Analiz sonucunda 14. ve 15. maddelerin ölçeğin güvenilirliğini düşürdüğü görülmüştür. 14. madde “İzmir kıyı alanlarında düzenlenen kültür ve sanat faaliyetlerinin yeterli olduğunu düşünüyorum” ve 15. Maddenin “İzmir kıyı alanlarında yer alan sanat eserlerinin sayı ve nitelik bakımından yeterli olduğunu düşünüyorum” ölçek güvenilirliğini düşürme nedenini tespit etmek için ölçek maddeleri arasında korelasyon analizi yapılmış ve maddelerin birbirleriyle korelasyon kurduğu ancak diğer ölçek maddeleriyle anlamlı bir bağ kuramadığı görülmüştür. Güvenilirliği düşüren maddeler ölçekten çıkarıldıktan sonra analiz tekrarlanmıştır. Ölçeğin KR-20 katsayısı $\alpha = ,536$ olarak bulunmuştur (Tablo 5.21).

Tablo 5.21 Kamusal Sanat Elemanlarına Karşı Tutum Ölçeği – Güvenilirlik Analizi

Güvenilirlik Analizi	
KR-20 Katsayısı (α)	Madde Sayısı
,536	9
Güvenilirlik Dereceleri	
Güvenilir Değil	$0,00 \leq \alpha < 0,40$
Düşük Derecede Güvenilir	$0,40 \leq \alpha < 0,60$
Orduka Güvenilir	$0,60 \leq \alpha < 0,80$
Yüksek Derecede Güvenilir	$0,80 \leq \alpha < 1,00$

Kamusal Sanat Elemanlarına Karşı Tutum Ölçeğinde kullanılan ölçek maddeleri ve katılımcıların verdikleri yanıtların dağılımı Tablo 5.22’de verilmiştir. Ölçek güvenilirliğini düşürdüğü için 14. ve 15. maddeler daha sonra yapılacak olan analizlere dahil edilmemiş ancak katılımcıların İzmir kıyı alanlarında düzenlenen kültür ve sanat etkinlikleri ile kıyı alanlarında yer alan kamusal sanat eserleri hakkındaki görüşlerini aktarmak amacıyla bu maddelere verilen yanıtların dağılımı da tabloya eklenmiştir.

Tablo 5.22 Kamusal Sanat Elemanlarına Karşı Tutum Ölçeği Ölçek Maddeleri

Kamusal Sanat Elemanlarına Karşı Tutum Ölçeği		
Ölçek Maddeleri	Evet	Hayır
5.Güncel sanat etkinliklerini takip ederim.	%50,2	%49,8
6.Herhangi bir sanat dalıyla amatör veya profesyonel olarak ilgileniyorum.	%55,7	%44,3
7.Sanat eserleri dün-bugün-gelecek arasında köprü kurar.	%92,3	%7,7
8.Anıt ve heykellerin varlığı kent meydanlarına özgün ve sembolik anlamlar katar.	%96,2	%3,8
9. Kent meydanlarında daha çok anıt ve heykelin yer alması gerektiğini düşünüyorum.	%68,5	%31,5
10.İzmir ile özdeşleşen anıt/heykeller vardır	%94,9	%5,1
11.İzmir kent meydanlarında yer alan anıt ve heykellerden en az 5 tanesinin ismini ve bulunduğu konumu biliyorum.	%59,1	%40,9
12.İzmir kent meydanlarında yer alan anıt ve heykellerden en az 5 tanesinin tarihi önemini biliyorum.	%31,1	%68,9
13.İzmir kent meydanlarında yer alan anıt ve heykelleri başkalarının görmeleri için tavsiyede bulunurum.	%72,8	%27,2
14.İzmir kıyı alanlarında düzenlenen kültür ve sanat faaliyetlerinin yeterli olduğunu düşünüyorum.	%31,9	%68,1
15.İzmir kıyı alanlarında yer alan sanat eserlerinin sayı ve nitelik bakımından yeterli olduğunu düşünüyorum.	%42,1	%57,9

Katılımcıların yanıtları incelendiğinde en yüksek oranda olumlu katılımın 8. Maddede sağlandığı görülmüştür. Yanıtlar katılımcıların %96,2’sinin anıt ve heykellerin kent meydanlarına özgün ve sembolik anlam kattığını, %94,9’unun İzmir ile özdeşleştirdikleri anıt ve heykeller olduğunu, %92,3’ünün ise sanat eserleri geçmiş

ve gelecek arasında köprü kurar ifadesini desteklediği görülmüştür. En düşük düzeyde katılım ise 12. Maddede sağlanmıştır. 12. Maddeye verilen yanıtlar 11. Madde ile birlikte değerlendirildiğinde katılımcıların %59,1'inin İzmir'de yer alan anıt ve heykellerin adını ve konumunu bildiğini ancak yalnızca %31,1'inin tarihi önemi hakkında bilgi sahibi olduğu görülmüştür.

Ölçek maddelerinin birbirleri ile olan ilişkisi korelasyon analizi ile ölçülmüş, analiz sonuçları Tablo 5.23'te verilmiştir. Analiz sonucuna göre 5. Madde “Güncel sanat etkinliklerini takip ederim” ile 6., 11. ve 12. Maddeler arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişki olduğu görülmüştür. Güncel sanat etkinliklerini takip eden katılımcılar aynı zamanda amatör veya profesyonel olarak bir sanat dalıyla ilgilendiklerini, İzmir'de kent meydanlarında yer alan anıt ve heykellerden en az 5 tanesinin adını, konumunu ve tarihini bildiğini ifade etmiştir.

7. Madde “Sanat eserleri dün-bugün-gelecek arasında köprü kurar” ile 8., 10. ve 13. Maddeler arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişki vardır. Sanat eserlerinin geçmiş ve gelecek arasında köprü kurduğunu düşünen katılımcılar anıt ve heykellerin kent meydanlarına sembolik anlam kattığını ve İzmir'de yer alan anıt ve heykelleri başkalarının görmeleri için tavsiye ettiklerini ifade etmişlerdir.

8. Madde “Anıt ve heykellerin kent meydanlarına özgün ve sembolik anlamlar katar” ile 7., 9. ve 10. Maddeler arasında pozitif yönlü ilişki vardır. Anıt ve heykellerin sembolik anlam taşıdığını düşünen katılımcılar aynı zamanda kent meydanlarında daha çok anıt ve heykellerin yer alması gerektiği ve İzmir ile özdeşleştirdikleri anıt/heykeller olduğunu belirtmişlerdir.

11.madde “İzmir kent meydanlarında yer alan anıt ve heykellerden en az 5 tanesinin adını ve konumunu biliyorum” maddesi ile 5., 10. ve 12. Maddeler arasında pozitif yönlü ilişki vardır. İzmir'de bulunan anıt ve heykellerin isimlerini ve konumlarını bildiklerini ifade eden katılımcılar aynı zamanda anıt ve heykellerin tarihleri hakkında bilgi sahibi olduklarını, İzmir ile özdeşleştirdikleri anıt/heykeller olduğunu ve güncel sanat etkinliklerini takip ettiklerini ifade etmişlerdir.

13. Madde “İzmir kent meydanlarında yer alan anıt ve heykelleri başkalarının görmeleri için tavsiyede bulunurum” maddesi ile 7. ve 12. Maddeler arasında pozitif yönlü ilişkiler vardır. Tavsiyede bulunan katılımcılar sanat eserlerinin geçmiş ve

gelecek arasında köprü kurduğunu ve İzmir’de bulunan anıt ve heykellerden en az 5 tanesinin tarihini bildiklerini ifade etmişlerdir.

Tablo 5.23 Kamusal Sanat Elemanlarına Karşı Tutum Ölçeği – Pearson Korelasyon Analizi

Pearson Korelasyon Analizi											
	5.Madde	6.Madde	7.Madde	8.Madde	9.Madde	10.Madde	11.Madde	12.Madde	13.Madde	14.Madde	15.Madde
5.Madde	1	.244**	,129*	-,021	,095	,040	.211**	.227**	,060	-,103	-,098
		,000	,048	,745	,149	,545	,001	,000	,360	,114	,132
	235	235	235	235	235	235	235	235	235	235	235
6.Madde	.244**	1	,098	,090	,005	,105	,009	,098	-,006	-,088	-,055
	,000		,135	,169	,944	,110	,891	,133	,924	,177	,399
	235	235	235	235	235	235	235	235	235	235	235
7.Madde	,129*	,098	1	.193**	,080	.224**	,086	,020	.291**	-,009	,084
	,048	,135		,003	,220	,001	,188	,755	,000	,894	,201
	235	235	235	235	235	235	235	235	235	235	235
8.Madde	-,021	,090	.193**	1	.199**	.256**	,015	-,106	,077	-,101	-,054
	,745	,169	,003		,002	,000	,824	,106	,239	,122	,408
	235	235	235	235	235	235	235	235	235	235	235
9.Madde	,095	,005	,080	.199**	1	,051	-,004	,079	,141*	-,086	-,052
	,149	,944	,220	,002		,438	,948	,228	,031	,188	,424
	235	235	235	235	235	235	235	235	235	235	235
10.Madde	,040	,105	.224**	.256**	,051	1	.279**	-,053	,162*	-,090	-,037
	,545	,110	,001	,000	,438		,000	,417	,013	,169	,573
	235	235	235	235	235	235	235	235	235	235	235
11.Madde	.211**	,009	,086	,015	-,004	.279**	1	.352**	,153*	-,044	-,010
	,001	,891	,188	,824	,948	,000		,000	,019	,503	,882
	235	235	235	235	235	235	235	235	235	235	235
12.Madde	.227**	,098	,020	-,106	,079	-,053	.352**	1	.225**	,112	,116
	,000	,133	,755	,106	,228	,417	,000		,001	,085	,075
	235	235	235	235	235	235	235	235	235	235	235
13.Madde	,060	-,006	.291**	,077	,141*	,162*	,153*	.225**	1	,111	,115
	,360	,924	,000	,239	,031	,013	,019	,001		,089	,077
	235	235	235	235	235	235	235	235	235	235	235
** 0,01 Anlamlılık seviyesi											
* 0,05 Anlamlılık seviyesi											

5.4.1.4 Anıt ve Heykellere Karşı Tutum Ölçeği

Anket formunun dördüncü bölümünde Alsancak Limanı-Konak Köprülü Kavşağı arasındaki kıyı bandında yer alan anıt ve heykellere karşı katılımcıların görüşlerini ölçmek hedeflenmiştir. Araştırma bölgesinden Raymond Charles Péré tarafından 1901 yılında 2. Abdülhamit'in tahta çıkışının 25. yıl dönümü için tasarlanan “İzmir Saat Kulesi”, Ferit Özşen tarafından 2003 yılında Cumhuriyet'in kuruluşunun 80. yılı kutlamaları için tasarlanan “Cumhuriyet Ağacı Anıtı”, Fulden Bak ve Bülent Bayrak tarafından tasarlanan “Dilek Ağacı Heykeli”, Bihrat Mavitan tarafından 2003 yılında tasarlanan “Yelkenli Heykeli”, Bihrat Mavitan tarafından 2004 yılında tasarlanan ve İzmir deniz ticaretini simgeleyen “Gemi Omurgası Anıtı”, 2016 yılında düzenlenen 4. Uluslararası İzmir Heykel Çalıştayı kapsamında Japon sanatçı Yoshin Ogata tarafından suyun hareketinden ilham alınarak tasarlanan “Sınırsız Birlik Heykeli” ve “İnsan Silueti Heykeli” olmak üzere 7 anıt ve heykel örneği seçilmiştir.

Araştırma bölgesinde yer alan anıt ve heykeller Türkiye’de heykel sanatının gelişimi ve kamusal mekâna taşınma sürecini yansıtmaları açısından önemlidir. Cumhuriyet’in ilanından önce tamamlanan İzmir Saat Kulesi (Şekil 5.4), Osmanlı Döneminde sayıları artmaya başlayan saat kulelerini yansıtan bir örnektir. Cumhuriyet Ağacı Anıtı (Şekil 5.5), tarihi olayları yansıtan anıt dikme geleneğinin devam ettiğini, Dilek Ağacı Heykeli (Şekil 5.6), Yelkenli Heykeli (Şekil 5.7) ve Gemi Omurgası Anıtı (Şekil 5.8) ideolojik söylem ileten somut formlardan soyut formlara geçişi, Sınırsız Birlik Heykeli (Şekil 5.9) ve İnsan Silueti Heykeli (Şekil 5.10) ise 1990’lı yıllarda düzenlenmeye başlayan heykel sempozyumlarını ve soyut formu modern/çağdaş heykelleri yansıtır. Heykellerin yapım tarihleri Türkiye’de heykel anlayışının somut formlardan soyut formlara doğru evrildiğinin göstergesidir. Araştırma bölgesinden seçilen anıt ve heykellerin konumları Şekil 5.11 ile verilmiştir.

Anket formunun dördüncü bölümünde araştırma bölgesinden seçilen anıt ve heykel görsellerini de içeren bir form hazırlanmıştır. Belirlenen her örnek için içerik, konum, boyut ve kullanım biçimi açısından benzerlik gösterirken tasarım açısından geleneksel (temsili/ideolojik söylem ileten eserler) ve modern (çağdaş sanat eserleri) olarak farklılık gösteren 4 alternatif seçenek daha sunularak katılımcılara 5 seçenekli bir form verilmiştir.

  kil 5.4   zmir Saat Kulesi,
Raymond Charles P  r  , 1901
(Ki  isel Ar  iv, 2019)

  kil 5.5 Cumhuriyet A  acı
Anıtı, Ferit     en, 2003
(Ki  isel Ar  iv, 2019)

  kil 5.6 Gemi Omurgası
Anıtı, Bihrat Mavitan, 2003
(Ki  isel Ar  iv, 2019)

  kil 5.7 Dilek A  acı Heykeli,
Fulden Bak, B  lent Bayrak,
b.t. (Ki  isel Ar  iv, 2019)

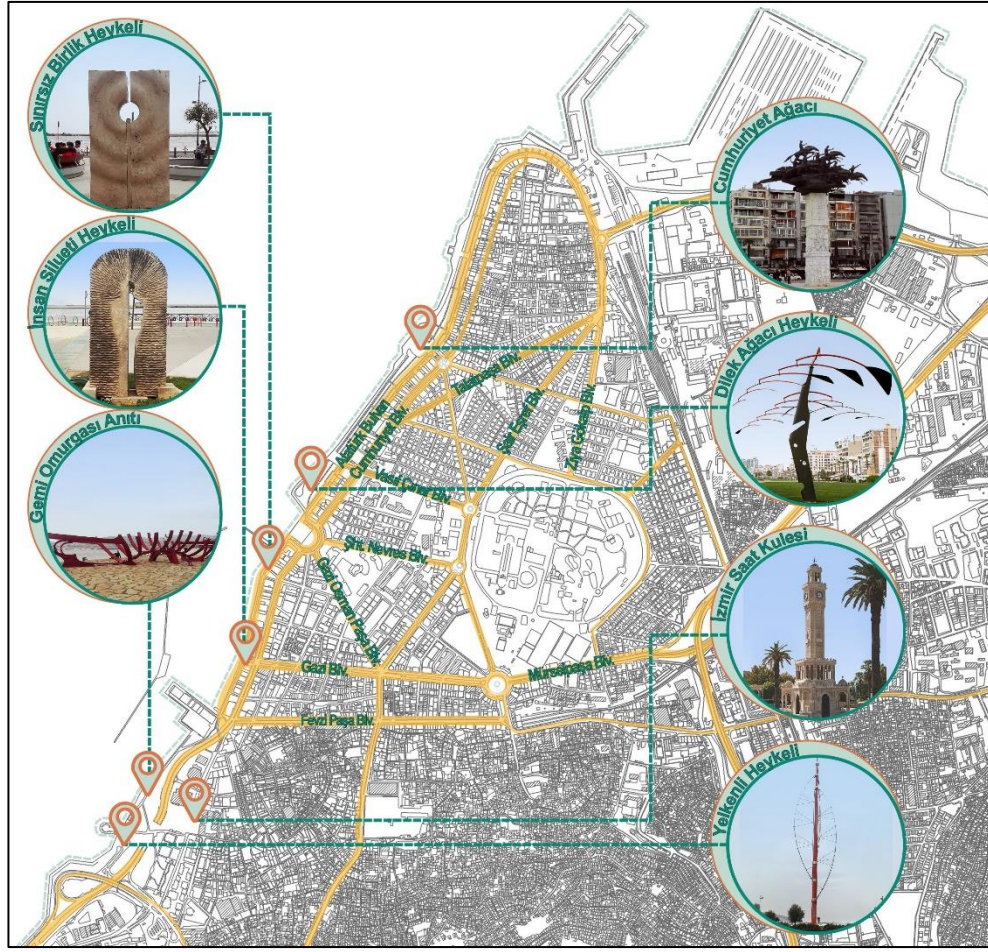
  kil 5.8 Yelkenli Heykeli,
Bihrat Mavitan, 2003
(Ki  isel Ar  iv, 2019)

  kil 5.9 Sınırsız Birlik
Heykeli, Yoshin Ogata, 2016
(Ki  isel Ar  iv, 2019)

  kil 5.10   nsan Silueti
Heykeli, bilinmeyen tasarımcı,
b.t. (Ki  isel Ar  iv, 2019)

Şekil 5.11 Anıt ve Heykellerin Konumları

İzmir Saat Kulesi kentin simgesi haline gelmiştir. İzmir Saat Kulesi İzmir Büyükşehir Belediyesinin, Hükümet Konağının, Konak Vapur İskelesinin, Konak Tramvay İstasyonunun, Konak Metro Durağının bulunduğu kentin merkezi konumundaki Konak Meydanındadır. Cumhuriyet Ağacı Anıtı, Gündoğdu Meydanında yer alır. Gemi Omurgası Anıtı Konak Pier ile Konak Vapur İskelesi arasında, Yelkenli Heykeli ise Konak Vapur İskelesinin çıkışında bulunur. Dilek Ağacı Heykeli Pasaport Vapur İskelesi ve Alsancak Vapur İskelesi arasındaki Kordon Boyunda yer alır. Sınırsız Birlik Heykeli Vize ve Pasaport Bürosunun karşısında, İnsan Silueti Heykeli Borsa Sarayı ile İzmir İl Kültür Turizm Müdürlüğü'nün bulunduğu meydana yer alır.

Formda araştırma bölgesinden belirlenen 7 örnek için 7 satır, her satıra seçilen örneği de içeren 5 seçenek için 5 sütun açılmıştır. İzmir’de bulunan örneklerle birlikte tasarımları gelenekselden moderne doğru sıralanan 5 seçenekli bir skala oluşturulmuştur. Sıralama (Ordinal) Ölçek kullanılarak katılımcılardan öncelikle her satırda yer alan görselleri beğenilerine göre sıralamaları istenmiştir. Ardından her satırda seçenekler arasındaki İzmir’de yer alan anıt/heykeli doğru bilmeleri/tahmin etmeleri istenmiştir. Katılımcılardan alınan yanıtlar Guttman Ölçeğine uygun biçimde Doğru/Yanlış şeklinde veri analiz programının veri tabanına aktarılmıştır. Araştırma bölgesinde yer alan anıt ve heykellerin katılımcılar tarafından doğru tahmin edilme/tanınma oranlarını ölçen maddeler için Kuder-Richardson Güvenilirlik Analizi yapılmış, Ölçeğin KR-20 katsayısı $\alpha = ,710$ olarak bulunmuştur. Analiz sonuçları Tablo 5.24’te verilmiştir.

Tablo 5.24 Anıt ve Heykellere Karşı Tutum Ölçeği – Güvenilirlik Analizi

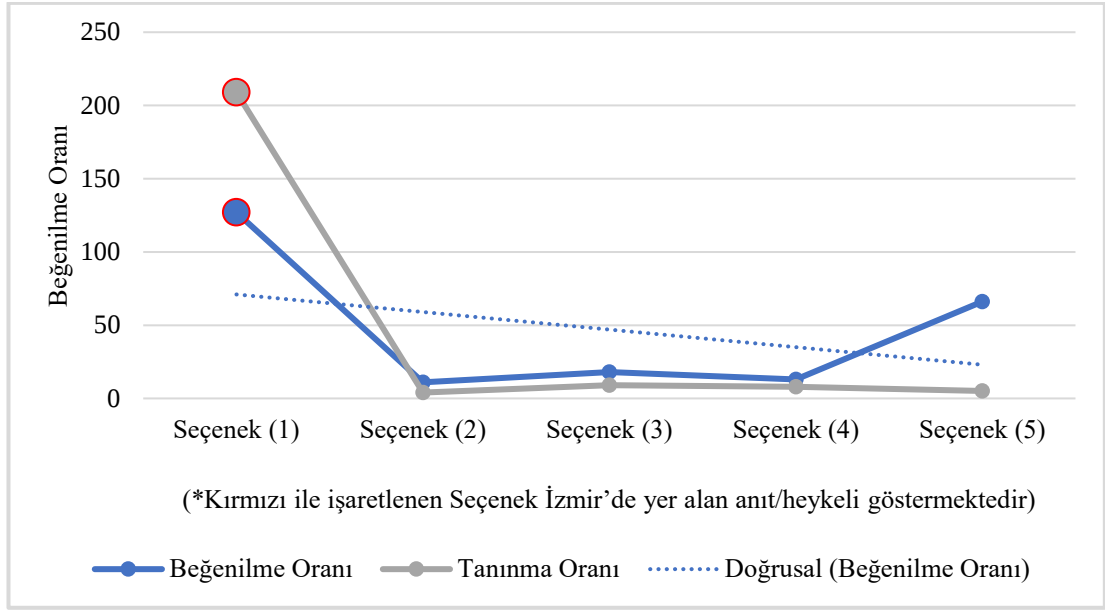
Güvenilirlik Analizi	
KR-20 Katsayısı (α)	Madde Sayısı
,710	7
Güvenilirlik Dereceleri	
Güvenilir Değil	$0,00 \leq \alpha < 0,40$
Düşük Derecede Güvenilir	$0,40 \leq \alpha < 0,60$
Orduka Güvenilir	$0,60 \leq \alpha < 0,80$
Yüksek Derecede Güvenilir	$0,80 \leq \alpha < 1,00$

İzmir’de yer alan anıt ve heykellere ait görseller için bu çalışma kapsamında hazırlanan kişisel arşivden yararlanılmıştır. Diğer seçenekler için Türkiye ve Dünya örneklerinden anıt ve heykel görselleri kullanılmış ve ilgili görseller basılı yayınlardan, kurumların, dergilerin, sivil toplum örgütlerinin internet sitelerinden ve internet veri tabanına yüklenen fotoğraflardan derlenmiştir. Anket formunda kullanılan görseller katılımcı beğenilerini etkilememesi için fotoğraf düzenleme programlarıyla renk tonları, boyut ve çözünürlük açısından eşitlenmiştir. Ek-2’de sunulan anket formunun devamında kullanılan görsellerin künyeleri verilmiştir.

Formun birinci satırında araştırma bölgesinde yer alan İzmir Saat Kulesi örnek olarak seçilmiştir. İzmir Saat Kulesine konum bakımından benzerlik göstermesi için meydana yer alan, biçim bakımından benzerlik göstermesi için yaklaşık aynı boyutlara sahip olan, kullanım açısından benzerlik göstermesi için Türkiye ve dünyadaki saat kuleleri arasından seçilen 4 farklı seçenek belirlenmiştir. Bu seçenekler tasarım açısından gelenekselden moderne doğru sıralanan bir skala içine yerleştirilmiştir. İzmir Saat Kulesi de dahil olmak üzere toplam 5 seçenekli skalada yer alan örnekler en geleneksel tasarımdan en modern tasarıma doğru sıralanmış ve İzmir’den seçilen örnek bu skalada hangi sıraya denk geliyorsa o seçeneğe yerleştirilmiştir. Formun birinci satırında İzmir Saat Kulesi Seçenek (1) olarak verilmiş, Seçenek (2) için Kanada’nın Québec eyaletinde bulunan ve Paul Leclaire tarafından kaybolan denizcileri onurlandırmak için tasarlanan Montreal Saat Kulesi, Seçenek (3) için Amerika Birleşik Devletleri’nin Iowa eyaletinde bulunan Dubuque Saat Kulesi, Seçenek (4) için İngiltere’de Kraliçe II. Elizabeth’in kenti ziyareti şerefine açılan ve Leonard Vincent tarafından tasarlanan Stevenage Saat Kulesi, Seçenek (5) için Paris Saint-Lazare İstasyonu’nun önünde bulunan ve Armand Fernandez tarafından tasarlanan L’Heure de Tous seçilmiştir. Seçenekler en geleneksel tasarımdan en modern tasarıma doğru sıralanmıştır. Katılımcılardan birinci satırda kendilerine sunulan seçenekler arasında en çok beğendikleri seçeneği işaretlemeleri ve İzmir’den seçilen örneği tahmin etmeleri istenmiştir. Katılımcıların yanıtları Tablo 5.25’te verilmiş, veriler çizgi grafik ile görselleştirilerek Şekil 5.12 ile sunulmuştur.

Tablo 5.25 Anıt ve Heykellere Karşı Tutum Ölçeği – Frekans ve yüzde değerleri (1.Satır)

Anıt ve Heykellere Karşı Tutum Ölçeği (1. Satır)						
		Seçenek (1)	Seçenek (2)	Seçenek (3)	Seçenek (4)	Seçenek (5)
1.Beğenilme Oranı	F	127	11	18	13	66
	%	%54	%4,7	%7,7	%5,5	%28,1
2.Tanınma Oranı	F	209	4	9	8	5
	%	%88,9	%1,7	%3,8	%3,4	%2,1

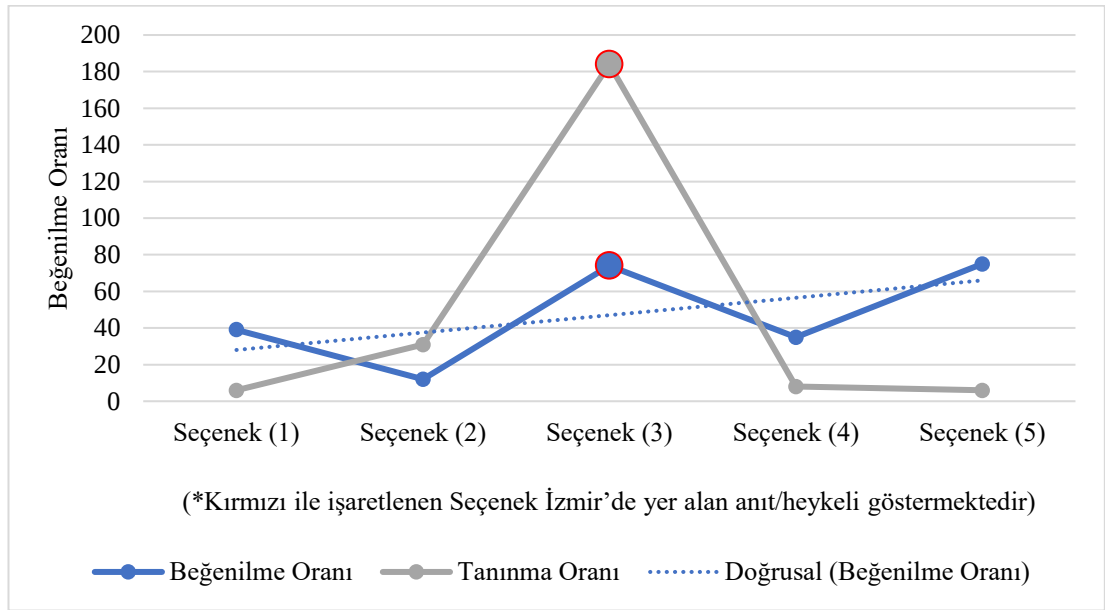
Şekil 5.12 1. Satır için Beğenilme - Tanınma Oranları

Katılımcıların %54’ü en beğendikleri seçenek olarak İzmir Saat Kulesi’ni işaretlemiştir. Seçenekler arasında İzmir’de yer alan anıt/heykel sorulduğunda katılımcıların %88,9’u İzmir Saat Kulesi seçeneğini işaretleyerek doğru cevap vermiştir. Seçeneklerin beğenilme oranları incelendiğinde katılımcılar tarafından en çok beğenilen seçeneğin geleneksel/figüratif tasarıma sahip olan Seçenek (1) olduğu ve katılımcıların beğenme eğilimleri doğrusal çizgi boyunca incelendiğinde beğenilme oranının geleneksel tasarımdan modern tasarıma gidildikçe düştüğü görülmüştür.

Formun ikinci satırında Seçenek (1) için İstanbul Taksim Meydanında bulunan ve İtalyan heykeltıraş Pietro Canonica tarafından tasarlanan Taksim Cumhuriyet Anıtı, Seçenek (2) için Ankara Güven Park’ta bulunan ve Anton Hanak ile Josef Thorak tarafından tasarlanan Güven Anıtı, Seçenek (3) için İzmir’de bulunan Cumhuriyet Ağacı Anıtı, Seçenek (4) için Edirne’de bulunan ve Lozan Antlaşması ile Edirne’nin yeniden Türk toprağı olmasını simgeleyen Lozan Anıtı ve Seçenek (5) için Kütahya’da Mustafa Kemal Atatürk’ün Başkomutanlık Meydan Muharebesini yönettiği bölgede bulunan Zafertepe-Çalköy Zafer Anıtı seçilmiştir. Katılımcıların anıt/heykellere karşı tutumları Tablo 5.26’da ve Şekil 5.13’te sunulmuştur.

Tablo 5.26 Anıt ve Heykellere Karşı Tutum Ölçeği – Frekans ve yüzde değerleri (2.Satır)

Anıt ve Heykellere Karşı Tutum Ölçeği (2. Satır)						
		Seçenek (1)	Seçenek (2)	Seçenek (3)	Seçenek (4)	Seçenek (5)
1.Beğenilme Oranı	F	39	12	74	35	75
	%	%16,6	%5,1	%31,5	%14,9	%31,9
2.Tanınma Oranı	F	6	31	184	8	6
	%	%2,6	%13,2	%78,3	%3,4	%2,6

Şekil 5.13 2. Satır için Beğenilme – Tanınma Oranları

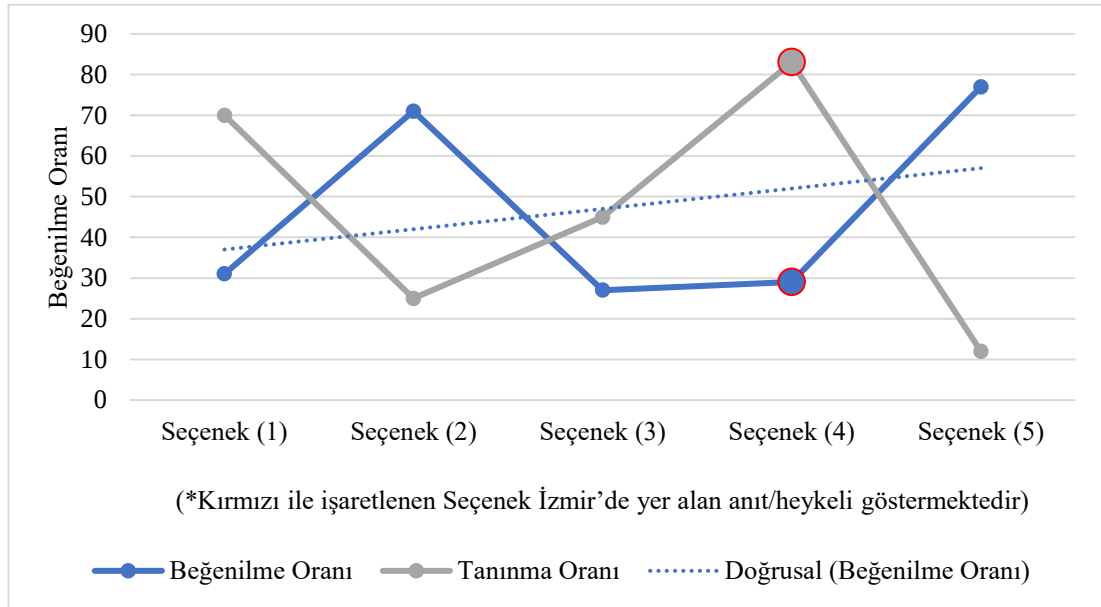
Cumhuriyet Ağacı Anıtı’nın beğenilme oranı %31,5, tanınma oranı %78,3’tür. 2. Satırda verilen seçeneklerin beğenilme eğilimi incelendiğinde beğenme oranını geleneksel tasarımdan modern tasarıma doğru gidildikçe arttığı görülmüştür.

Formun üçüncü satırında Seçenek (1) için İrlanda’nın başkenti Dublin’de bulunan ve Marjorie Fitzgibbon tarafından tasarlanan James Joyce Heykeli, Seçenek (2) için Bruna Catalano’nun kendi yolculuğunu ve yabancısı olduğu kentlere alışmanın zorluğunu anlattığı Les Voyageurs (Gezginler) serisinden bir heykel, Seçenek (3) için Amerika Birleşik Devletleri’nin Minnesota eyaletinde bulunan ve Jonathan Borofsky’un insanların içindeki işçiyi anlatmak için tasarladığı Man with Briefcase (Evrak Çantalı Adam) Heykeli, Seçenek (4) için İzmir’de bulunan İnsan Silueti Heykeli ve Seçenek (5) için New York’ta bulunan ve Frederick Franck’ın Pacem-in-

Terris Sculptures serisi için tasarladığı 7 Generation (7 Nesil) Heykeli seçilmiştir. Katılımcılara birinci satırda kendilerine sunulan seçenekler arasından en çok beğenilen seçeneği işaretlemeleri istenmiş, yanıtlar Tablo 5.27’de ve Şekil 5.14’te verilmiştir.

Tablo 5.27 Anıt ve Heykellere Karşı Tutum Ölçeği – Frekans ve yüzde değerleri (3.Satır)

Anıt ve Heykellere Karşı Tutum Ölçeği (3. Satır)						
		Seçenek (1)	Seçenek (2)	Seçenek (3)	Seçenek (4)	Seçenek (5)
1.Beğenilme Oranı	F	31	71	27	29	77
	%	%13,2	%30,2	%11,5	%12,3	%32,8
2.Tanınma Oranı	F	70	25	45	83	12
	%	%29,8	%10,6	%19,1	%35,3	%5,1

Şekil 5.14 3. Satır için Beğenilme – Tanınma Oranları

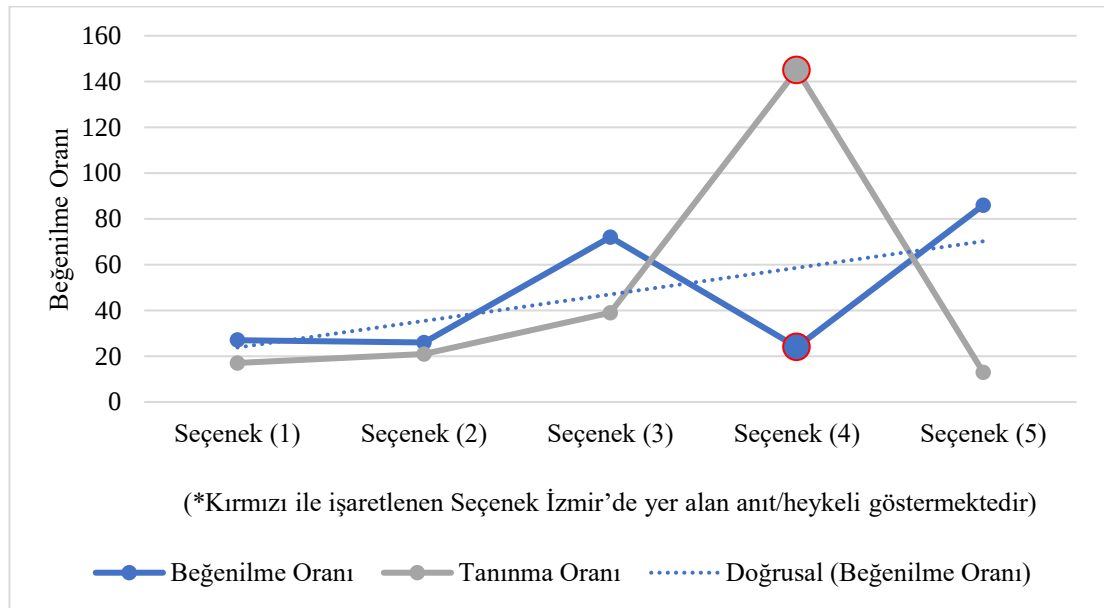
İzmir’de bulunan İnsan Silueti Heykelinin katılımcılar tarafından beğenilme oranı %12,3, tanınma oranı ise %35,3’tür. 3. Satırda verilen seçenekler için beğenilme eğiliminin geleneksel tasarımdan modern tasarıma gidildikçe arttığı görülmüştür.

Formun dördüncü satırında Seçenek (1) için New York Madison Square Park’ta bulunan ve Roxy Paine tarafından tasarlanan Conjoined Heykeli, Seçenek (2) için Mark Reed tarafından kuzey Norfolk sahilindeki ağaçlardan esinlenerek tasarlanan

Arbour Metallum Heykeli, Seçenek (3) için Vibhor Sogani tarafından Vedik ve Budist inançlarında dilekleri gerçekleştire kutsal ağaçtan ilham alınarak tasarlanan Kalpavriksha Wish-Fulling Tree (Dilek Ağacı) Heykeli, Seçenek (4) için İzmir’de bulunan Dilek Ağacı Heykeli ve Seçenek (5) için İngiltere’de bulunan ve Mike Tonkin ile Anna Liu tarafından rüzgar sesinden esinlenilerek tasarlanan The Singing Ringing Tree (Şarkı Söyleyen Ağaç) Heykeli seçilmiştir. Katılımcıların yanıtları Tablo 5.28’de ve Şekil 5.15’te verilmiştir.

Tablo 5.28 Anıt ve Heykellere Karşı Tutum Ölçeği – Frekans ve yüzde değerleri (4.Satır)

Anıt ve Heykellere Karşı Tutum Ölçeği (4. Satır)						
		Seçenek (1)	Seçenek (2)	Seçenek (3)	Seçenek (4)	Seçenek (5)
1.Beğenilme Oranı	F	27	26	72	24	86
	%	%11,5	%11,1	%30,6	%10,2	%36,6
2.Tanınma Oranı	F	17	21	39	145	13
	%	%7,2	%8,9	%16,6	%61,7	%5,5

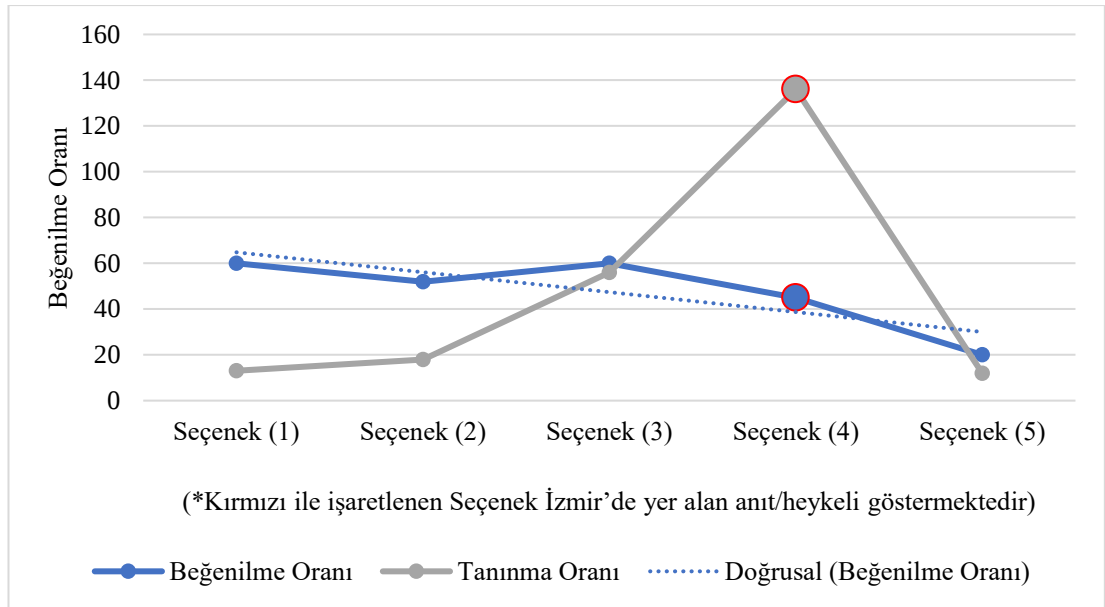
Şekil 5.15 4. Satır için Beğenilme – Tanınma Oranları

İzmir Dilek Ağacı Heykelinin katılımcıların %61,7’si tarafından tanındığı ancak diğer seçeneklere kıyasla en düşük beğeni oranına sahip olduğu görülmüştür.

Formun beşinci satırında Seçenek (1) için Avusturaya’ya çok sayıda turist getiren ve adını Sir Thomas Dyke Acland’ın eşi Lydia’dan alan Lady of St. Kilda (Azize Kilda Gemisi), Seçenek (2) için Kanada Portageurs Park’ta bulunan ve Jhon McEwen tarafından doğa ile kültürü bir araya getirmek için tasarlanan Boat Sight (Gemi Heykeli), Seçenek (3) için İskoçya’da bulunan ve Giuseppe Lund tarafından 1263 Largs Savaşından ilham alınarak tasarlanan Viking Ship Sculture (Viking Gemisi), Seçenek (4) için İzmir’de bulunan Gemi Omurgası Anıtı ve Seçenek (5) için İzlanda’da bulunan ve Jon Gunnar tarafından Reykjavik kentinin kuruluşunun 200. yıl dönümü için tasarlanan The Sun Vogayer (Güneş Yolcusu Gemisi) seçilmiştir. Katılımcıların anıt/heykellere karşı tutumları Tablo 5.29 ve Şekil 5.16’da verilmiştir.

Tablo 5.29 Anıt ve Heykellere Karşı Tutum Ölçeği – Frekans ve yüzde değerleri (5.Satır)

Anıt ve Heykellere Karşı Tutum Ölçeği (5. Satır)						
		Seçenek (1)	Seçenek (2)	Seçenek (3)	Seçenek (4)	Seçenek (5)
1.Beğenilme Oranı	F	60	50	60	45	20
	%	%25,5	%21,3	%25,5	%19,1	%8,5
2.Tanınma Oranı	F	13	18	56	136	12
	%	%5,5	%7,7	%23,8	%57,9	%5,1

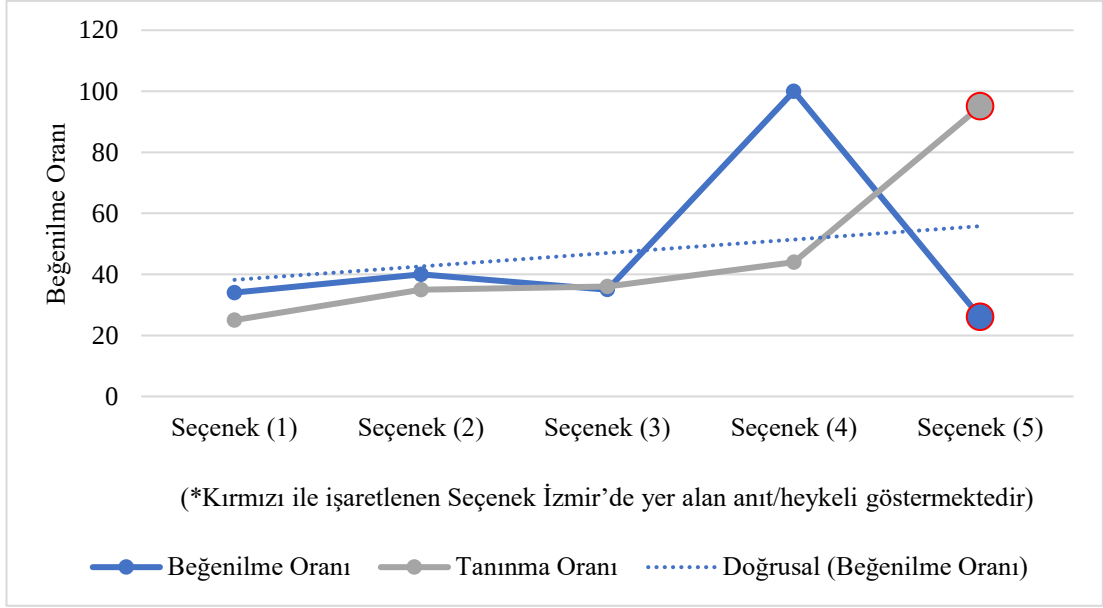
Şekil 5.16 5. Satır için Beğenilme – Tanınma Oranları

5.Satırda verilen seçenekler arasında Seçenek (1) ve Seçenek (3) ile verilen örneklerin katılımcılar tarafından eşit oranda ve diğer seçeneklere kıyasla daha yüksek düzeyde beğenildiği görülmüştür. İzmir’de bulunan Gemi Omurgası Anıtı katılımcıların %19,1’i tarafından en çok beğenilen seçenek olarak işaretlenmiştir. İzmir’de bulunan anıt/heykel sorusuna katılımcıların %57,9’u Gemi Omurgası Anıtı’nı işaretleyerek doğru yanıtı vermiştir. Katılımcıların beğeni eğilimi incelendiğinde geleneksel tasarımların daha çok beğenildiği, tasarım modernleştikçe beğeni oranının düştüğü görülmüştür.

Formun altıncı satırında Seçenek (1) için New York’ta bulunan ve Peter Macon tarafından taşralı yerlilerin yeni ve görkemli yerlere yelken açma isteğini simgelemek için tasarlanan Sailboats (Yelkenliler), Seçenek (2) için Kanada’da bulunan ve Dam De Nogales tarafından kökenlerin bugüne ve geleceğe yansımından esinlenilerek tasarlanan Ráfaga Unleashed (Yelken Heykeli), Seçenek (3) için Avustralya’da bulunan ve Kaptan James Cook’un bölgeyi keşfetmesinin 200. Yılı’nı kutlamak için yapılan The Singing Ship (Şarkı Söyleyen Yelkenli), Seçenek (4) için Kanada’da bulunan Robert Dow Reid tarafından tasarlanıp Kelowna kentinin sembolü haline gelen Spirit of Sail (Yelken Ruhü) ve Seçenek (5) için İzmir Yelkenli Heykeli seçilmiştir. Katılımcılardan kendilerine verilen seçenekler arasında en çok beğendikleri seçeneği işaretlemeleri ve İzmir’de yer alan anıt/heykel örneğini tahmin etmeleri istenmiş, yanıtlar Tablo 5.30’da ve Şekil 5.17’de verilmiştir.

Tablo 5.30 Anıt ve Heykellere Karşı Tutum Ölçeği – Frekans ve yüzde değerleri (6. Satır)

Anıt ve Heykellere Karşı Tutum Ölçeği (6. Satır)						
		Seçenek (1)	Seçenek (2)	Seçenek (3)	Seçenek (4)	Seçenek (5)
1.Beğenilme Oranı	F	34	40	35	100	26
	%	%14,5	%17	%14,9	%42,6	%11,1
2.Tanınma Oranı	F	25	35	36	44	95
	%	%10,6	%14,9	%15,3	%18,7	%40,4

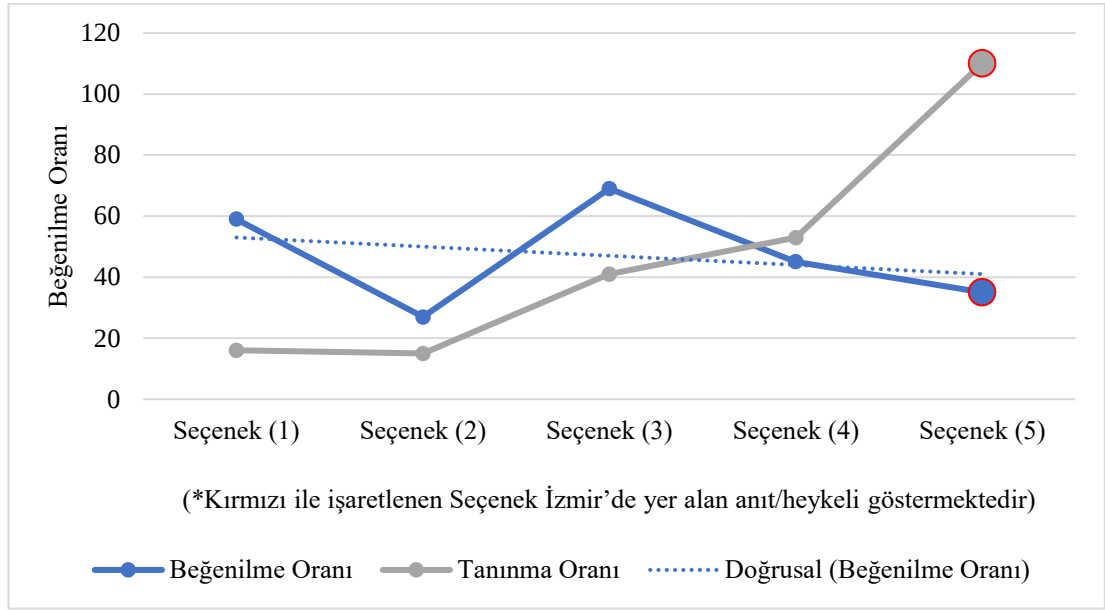
Şekil 5.17 6. Satır için Beğenilme – Tanınma Oranları

6.satırda verilen seçenekler için katılımcıların yanıtları incelendiğinde katılımcıların %42,6’sının en çok beğenilen seçenek olarak Seçenek (4)’ü işaretledikleri görülmüştür. İzmir’de yer alan Yelkenli Heykeli ise katılımcıların %11,1’i tarafından en çok beğenilen seçenek olarak işaretlenmiştir. Katılımcıların %40,4’ü İzmir’de yer alan anıt/heykel sorusu için Yelkenli Heykeli’ni işaretleyerek doğru cevap vermiştir. Genel beğeni eğitimi incelendiğinde ise modern tasarımların daha çok beğenildiği görülmüştür.

Formun yedinci satırında Seçenek (1) için William Pye tarafından Japon sanatçı Hokusai’nin Kanagawa eserinden ilham alınarak tasarlanan Kanazawa (Dalga Heykeli), Seçenek (2) için İngiltere’de bulunan ve deniz ile karanın gücünü simgeleyen Seaton New Wave Sculpture (Seaton Yeni Dalga Heykeli), Seçenek (3) için Avustralya’da High Tide sergisinde sergilenen ve Tsukasa Nakahara tarafından dalgalardan ilham alınarak tasarlanan dalga heykeli, Seçenek (4) için Ben Fasham’ın incinin denizin mücevheri olduğunu vurgulamak için tasarlanan Jewel de la Mer (Deniz Mücevheri İnci Heykeli) ve Seçenek (5) için İzmir’de bulunan Sınırsız Birlik Heykeli seçilmiştir. Katılımcılardan seçenekler arasından en çok beğenilen seçeneği işaretlemeleri ve İzmir’de yer alan anıt/heykel örneğini tahmin etmeleri istenmiş, yanıtlar Tablo 5.31’de ve Şekil 5.18’de verilmiştir.

Tablo 5.31 Anıt ve Heykellere Karşı Tutum Ölçeği – Frekans ve yüzde değerleri (7. Satır)

Anıt ve Heykellere Karşı Tutum Ölçeği (7. Satır)						
		Seçenek (1)	Seçenek (2)	Seçenek (3)	Seçenek (4)	Seçenek (5)
1.Beğenilme Oranı	F	59	27	69	45	35
	%	%25,1	%11,5	%29,4	%19,1	%14,9
2.Tanınma Oranı	F	16	15	41	53	110
	%	%6,8	%6,4	%17,4	%22,6	%46,8

Şekil 5.18 7. Satır için Beğenilme – Tanınma Oranları

7.satırda verilen seçenekler arasından katılımcıların %29,4’ü en çok beğenilen seçenek olarak Seçenek (3)’ü, %14,9’u ise İzmir’de bulunan Sınırsız Birlik Heykeli’ni işaretlemiştir. İzmir’de yer alan Sınırsız Birlik Heykelinin katılımcıların %46,8’i tarafından tanındığı görülmüştür. Genel beğeni eğiliminin ise tasarım modernleştikçe düştüğü görülmüştür.

5.6 Verilerin Analizi ve Hipotez Testleri

Çalışma kapsamında hazırlanan anket formunda birinci bölümde katılımcıların demografik özellikleri, ikinci bölümde yabancılaşma düzeyleri, üçüncü bölümde kentte kıyı kullanım alışkanlıkları ve kamusal sanat algıları, dördüncü bölümde anıt ve

heykellere karşı tutumları ölçülmüştür. Elde edilen verilerle katılımcıların yabancılaşma düzeylerinin demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediği, katılımcıların kıyı kullanım alışkanlıkları, kamusal sanat algıları ve anıt ve heykellere karşı tutumları üzerinde etkili olup olmadığı analiz edilmiş ve kurulan hipotezlerin doğruluğu sorgulanmıştır.

Yabancılaşmanın boyutları arasındaki ilişki Pearson Korelasyon Analizi ile ölçülmüş, analiz sonuçları Tablo 5.32’de verilmiştir. Analiz sonucunda yabancılaşmanın tüm boyutları arasında anlamlı ilişkiler olduğunu ve en güçlü ilişkinin Normsuzluk ile Güçsüzlük boyutları arasında (0,394), en zayıf ilişkinin Normsuzluk ile Sosyal İzolasyon boyutları (0,158) arasında kurulduğu görülmüştür.

Ulaşılan sonuç “H1: Yabancılaşmanın boyutları arasında anlamlı bir ilişki vardır” hipotezini doğrular niteliktedir.

Tablo 5.32 Yabancılaşma Boyutları – Pearson Korelasyon Analizi

Korelasyon Analizi				
	Normsuzluk	Anlamsızlık	Sosyal İzolasyon	Güçsüzlük
Normsuzluk	1	<u>.341**</u>	,158*	<u>.394**</u>
Anlamsızlık	<u>.341**</u>	1	<u>.274**</u>	<u>.363**</u>
Sosyal İzolasyon	,158*	<u>.274**</u>	1	<u>.242**</u>
Güçsüzlük	<u>.394**</u>	<u>.363**</u>	<u>.242**</u>	1
** 0,01 Anlamlılık seviyesi				

Yabancılaşma düzeyinin cinsiyete bağlı anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği Bağımsız Örneklem T-Testi ile ölçülmüş, yabancılaşmanın boyutlarına göre kadın ve erkek katılımcıların verdikleri yanıtların ortalamaları ve ortalamalar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlılık değeri Tablo 5.33’de verilmiştir. Grup istatistiklerinde yabancılaşmanın tüm boyutlarında kadın katılımcıların ortalama puanlarının daha düşük dolayısıyla yabancılaşma düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır. Analiz sonucunda kadın ve erkek katılımcılar arasındaki en yüksek farkın Sosyal İzolasyon boyutunda (0,39), en düşük farkın Anlamsızlık boyutunda (0,28) olduğu görülmüştür. Varyans dağılımı ve dağılımın anlamlılık derecesi incelendiğinde yabancılaşmanın tüm boyutlarında cinsiyete göre anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmüştür.

Tablo 5.33 Cinsiyete göre yabancılaşma boyutları arasındaki farklılaşma

Bağımsız Örneklem T-Testi						
	Cinsiyet	N	Ortalama	Standart Sapma	Std. Hata Ortalaması	
Ort.Yabancılaşma Düzeyi	Kadın	156	3,1223	,49736	,03982	
	Erkek	79	3,4722	,69599	,07831	
Normsuzluk	Kadın	156	3,1186	,69005	,05525	
	Erkek	79	3,4652	,92831	,10444	
Anlamsızlık	Kadın	156	3,1261	,86372	,06915	
	Erkek	79	3,4135	1,00881	,11350	
Sosyal İzolasyon	Kadın	156	3,1197	,78512	,06286	
	Erkek	79	3,5148	,82310	,09261	
Güçsüzlük	Kadın	156	3,1261	,88098	,07053	
	Erkek	79	3,4979	,97676	,10989	
		Varyansların Eşitliği İçin Levene's Testi		Ortalamaların Eşitliği İçin T Testi		
		F	Anlamlılık (Sig). (*)	t	Serbestlik Derecesi (df)	Anlamlılık (Sig. (2-tailed)) (**)
Ortalama Yabancılaşma Düzeyi	Eşit Varyanslar	15,330	,000	-4,434	233	,000
	Eşit Olmayan Varyanslar			-3,984	119,535	,000
Normsuzluk	Eşit Varyanslar	16,193	,000	-3,226	233	,001
	Eşit Olmayan Varyanslar			-2,933	122,916	,004
Anlamsızlık	Eşit Varyanslar	2,803	,095	-2,275	233	,024
	Eşit Olmayan Varyanslar			-2,163	137,147	,032
Sosyal İzolasyon	Eşit Varyanslar	,643	,423	-3,585	233	,000
	Eşit Olmayan Varyanslar			-3,530	150,373	,001
Güçsüzlük	Eşit Varyanslar	1,155	,284	-2,945	233	,004
	Eşit Olmayan Varyanslar			-2,847	143,268	,005
(*) Sig > 0,05 ise varyanslar eşittir, Sig < 0,05 ise varyanslar eşit değildir.						
(**) Sig. (2-tailed) < 0,05 ise gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.						

Ulaşılan sonuç ile “H2: Yabancılaşma düzeyi cinsiyete göre anlamlı şekilde fark gösterir” hipotezi doğrulanmıştır.

Yabancılaşma düzeyinin katılımcıların öğrenim gördükleri üniversiteye göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği Tek Yönlü ANOVA Testi ile ölçülmüş, test sonuçları Tablo 5.34’de verilmiştir. Yabancılaşmanın tüm boyutlarında Yaşar Üniversitesi öğrencilerinin diğer katılımcılara kıyasla daha yüksek yabancılaşma düzeyine sahip olduğunu görülmüş ancak test sonuçları katılımcıların yabancılaşma düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığını göstermiştir.

Tablo 5.34 Yabancılaşma düzeyi ve eğitim görülen üniversite arasındaki ilişki

Tek Yönlü ANOVA Testi					
	Üniversite	N	Ortalama	Standart Sapma	Std. Hata Ortalaması
Ortalama Yabancılaşma Düzeyi	Dokuz Eylül Üniversitesi	52	3,3092	,67962	,09425
	İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü	148	3,2458	,56759	,04666
	Yaşar Üniversitesi	35	3,1121	,56383	,09530
	Toplam	235	3,2399	,59394	,03874
Normsuzluk	Dokuz Eylül Üniversitesi	52	3,3269	,89599	,12425
	İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü	148	3,2213	,75397	,06198
	Yaşar Üniversitesi	35	3,1571	,80688	,13639
	Toplam	235	3,2351	,79346	,05176
Anlamsızlık	Dokuz Eylül Üniversitesi	52	3,2115	,98580	,13671
	İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü	148	3,2500	,88224	,07252
	Yaşar Üniversitesi	35	3,1238	1,01326	,17127
	Toplam	235	3,2227	,92299	,06021
Sosyal İzolasyon	Dokuz Eylül Üniversitesi	52	3,3910	,88739	,12306
	İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü	148	3,2613	,79448	,06531
	Yaşar Üniversitesi	35	3,0095	,77748	,13142
	Toplam	235	3,2525	,81800	,05336
Güçsüzlük	Dokuz Eylül Üniversitesi	52	3,3013	,95489	,13242
	İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü	148	3,2590	,95936	,07886
	Yaşar Üniversitesi	35	3,1429	,75963	,12840
	Toplam	235	3,2511	,92903	,06060

Yabancılaşma düzeyinin katılımcıların devam ettikleri bölüme göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği Tek Yönlü ANOVA Testi ile ölçülmüş, veriler Tablo 5.35'te verilmiştir. Bölümlere göre öğrenciler arasında yabancılaşma düzeyleri açısından anlamlı bir fark olup olmadığı Tek Yönlü ANOVA Testinin grup istatistikleri üzerinden incelenmiş, katılımcıların devam etmekte oldukları bölüm ile yabancılaşma düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür.

Tablo 5.35 Yabancılaşma düzeyi ve eğitim görülen bölüm arasındaki ilişki

Tek Yönlü ANOVA Testi					
	Bölüm	N	Ortalama	Standart Sapma	Std. Hata Ortalaması
Ortalama Yabancılaşma Düzeyi	İç Mimarlık ve Çevre Tas.	36	3,1560	,61962	,10327
	Mimarlık	75	3,3651	,62327	,07197
	Şehir ve Bölge planlama	110	3,2007	,56643	,05401
	Endüstriyel Tasarım	14	3,0934	,51837	,13854
	Toplam	235	3,2399	,59394	,03874
Normsuzluk	İç Mimarlık ve Çevre Tas.	36	3,2014	,83627	,13938
	Mimarlık	75	3,3433	,81661	,09429
	Şehir ve Bölge planlama	110	3,2364	,77359	,07376
	Endüstriyel Tasarım	14	2,7321	,54123	,14465
	Toplam	235	3,2351	,79346	,05176
Anlamsızlık	İç Mimarlık ve Çevre Tas.	36	3,1389	1,04007	,17335
	Mimarlık	75	3,3556	,94015	,10856
	Şehir ve Bölge planlama	110	3,1364	,86887	,08284
	Endüstriyel Tasarım	14	3,4048	,91687	,24505
	Toplam	235	3,2227	,92299	,06021
Sosyal İzolasyon	İç Mimarlık ve Çevre Tas.	36	3,0463	,80140	,13357
	Mimarlık	75	3,3244	,87675	,10124
	Şehir ve Bölge planlama	110	3,2758	,79865	,07615
	Endüstriyel Tasarım	14	3,2143	,66161	,17682
	Toplam	235	3,2525	,81800	,05336
Güçsüzlük	İç Mimarlık ve Çevre Tas.	36	3,2222	,85077	,14179
	Mimarlık	75	3,4444	,89432	,10327
	Şehir ve Bölge planlama	110	3,1424	,97519	,09298
	Endüstriyel Tasarım	14	3,1429	,85449	,22837
	Toplam	235	3,2511	,92903	,06060

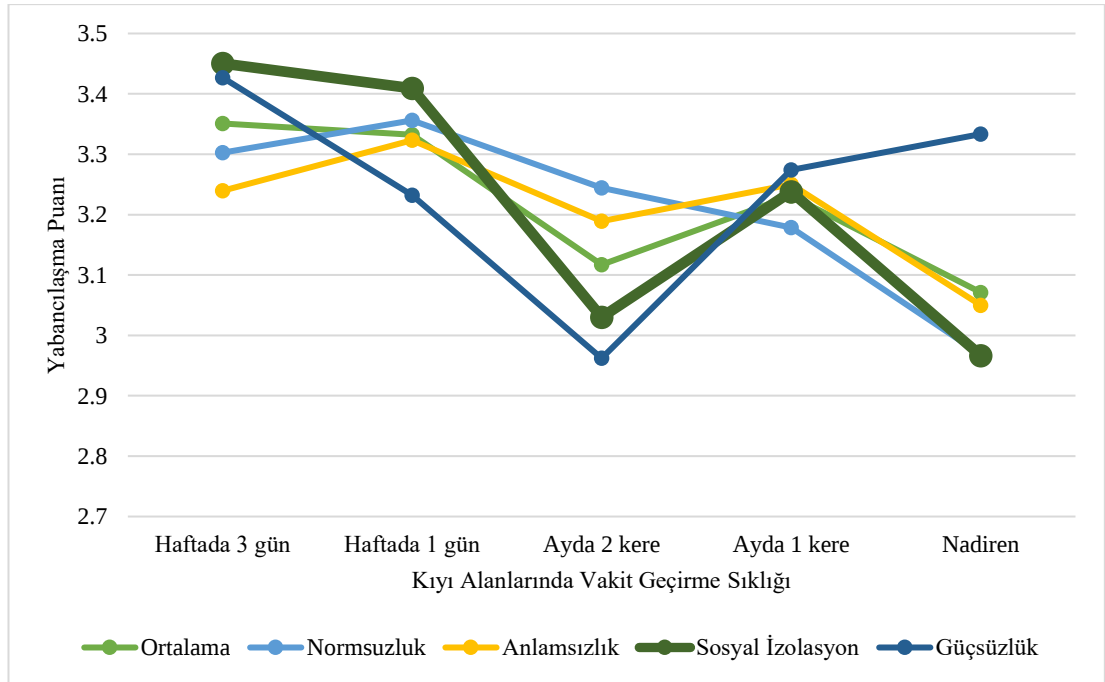
Katılımcıların yabancılaşma düzeyleri ile kıyı kullanım alışkanlıkları arasındaki ilişkiler analiz edilmiştir. Yabancılaşma düzeyi ile kıyı alanlarında vakit geçirme sıklığı arasındaki ilişki Tek Yönlü ANOVA testi ile ölçülmüştür. Analiz sonuçları Tablo 5.36’da verilmiş, veriler çizgi grafik ile görselleştirilmiştir (Şekil 5.19).

Tablo 5.36 Yabancılaşma düzeyi ve kıyı alanlarında vakit geçirme sıklığı arasındaki ilişki

Tek Yönlü ANOVA Testi					
Kıyı alanlarına uğrama sıklığı:		N	Ortalama	Standart Sapma	Std. Hata Ortalaması
Yabancılaşma Düzeyi (Ortalama)	Haftada 3 gün	57	3,3509	,61263	,08115
	Haftada 1 gün	66	3,3322	,60361	,07430
	Ayda 2 kere	44	3,1171	,52840	,07966
	Ayda 1 kere	28	3,2308	,65506	,12379
	Nadiren	40	3,0712	,53560	,08469
	Toplam	235	3,2399	,59394	,03874
Normsuzluk	Haftada 3 gün	57	3,3026	,85400	,11312
	Haftada 1 gün	66	3,3561	,76342	,09397
	Ayda 2 kere	44	3,2443	,70399	,10613
	Ayda 1 kere	28	3,1786	,84945	,16053
	Nadiren	40	2,9688	,77870	,12312
	Toplam	235	3,2351	,79346	,05176
Anlamsızlık	Haftada 3 gün	57	3,2398	,94018	,12453
	Haftada 1 gün	66	3,3232	,85128	,10479
	Ayda 2 kere	44	3,1894	,89615	,13510
	Ayda 1 kere	28	3,2500	1,08724	,20547
	Nadiren	40	3,0500	,93842	,14838
	Toplam	235	3,2227	,92299	,06021
Sosyal İzolasyon	Haftada 3 gün	57	3,4503	,73326	,09712
	Haftada 1 gün	66	3,4091	,81397	,10019
	Ayda 2 kere	44	3,0303	,78031	,11764
	Ayda 1 kere	28	3,2381	,83571	,15793
	Nadiren	40	2,9667	,86331	,13650
	Toplam	235	3,2525	,81800	,05336
Güçsüzlük	Haftada 3 gün	57	3,4269	,90140	,11939
	Haftada 1 gün	66	3,2323	1,01606	,12507
	Ayda 2 kere	44	2,9621	,89274	,13459
	Ayda 1 kere	28	3,2738	,91649	,17320
	Nadiren	40	3,3333	,82690	,13074
	Toplam	235	3,2511	,92903	,06060

Tablo 5.36 devamı;

Grup İstatistikleri						
Kıyı alanlarına uğrama sıklığı:		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi (df)	Ortalama Kare	F	Anlamlılık (Sig.) (*)
Yabancılaşma Düzeyi (Ortalama)	Gruplar Arası	3,068	4	0,767	2,220	0,068
	Grup İçi	79,480	230	0,346		
	Toplam	82,548	234			
Normsuzluk	Gruplar Arası	4,157	4	1,039	1,669	0,158
	Grup İçi	143,166	230	0,622		
	Toplam	147,323	234			
Anlamsızlık	Gruplar Arası	1,946	4	0,487	0,567	0,687
	Grup İçi	197,399	230	0,858		
	Toplam	199,346	234			
Sosyal İzolasyon	Gruplar Arası	9,294	4	2,324	3,629	0,007
	Grup İçi	147,280	230	0,640		
	Toplam	156,575	234			
Güçsüzlük	Gruplar Arası	5,744	4	1,436	1,683	0,155
	Grup İçi	196,221	230	0,853		
	Toplam	201,965	234			
(*) Sig. < 0,05 ise gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.						

Şekil 5.19 Yabancılaşma düzeyi ve kıyı alanlarında vakit geçirme sıklığı arasındaki ilişki

Tek Yönlü ANOVA Testi sonucuna göre yalnızca yabancılaşmanın Sosyal İzolasyon boyutu ile kıyı alanları kullanım sıklığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Ortaya çıkan farkın nedeni Post Hoc Testi (Tukey) ile incelenmiş, testin sonuçları Tablo 5.37’de verilmiştir. Test sonuçları “Nadiren” yanıtını veren katılımcıların yabancılaşma düzeyi ile “Haftada 3 gün” ve “Haftada 1 gün” yanıtlarını veren katılımcıların yabancılaşma düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğunu göstermiştir. Kıyı alanlarında “Nadiren” vakit geçirdiği ifade eden katılımcıların sosyal izolasyon boyutu açısından yabancılaşma puanları ortalama 2,9667 iken “Haftada 1 gün” yanıtı veren katılımcıların 3,4091, “Haftada 3 gün” yanıtını veren katılımcıların 3,4503 puan aldığı görülmüştür. Sosyal İzolasyon yabancılaşma düzeyleri yüksek olan katılımcılar “Kıyı alanlarına uğrama sıklığı” maddesine genellikle “nadiren” yanıtını verirken yabancılaşma düzeyi düşük olan katılımcılar “Haftada 1 gün” ve “Haftada 3 gün” yanıtlarını vermişlerdir.

Ulaşılan sonuç” H3: Yabancılaşma düzeyi ile kıyı alanında vakit geçirme sıklığı arasında anlamlı bir ilişki vardır” hipotezinin yalnızca yabancılaşmanın Sosyal İzolasyon boyutu için doğrulandığını göstermiştir.

Tablo 5.37 Yabancılaşma düzeyi ve kıyı alanlarında vakit geçirme sıklığı arasındaki ilişki - Tukey Testi

Post Hoc Testi - Tukey HSD					
Bağımlı Değişken	Sıklık (I)	Sıklık (J)	Ortalama Fark (I-J)	Standart Sapma	Anlamlılık (Sig.)
Sosyal İzolasyon	Nadiren	Haftada 1 gün	<u>-,44242*</u>	,16035	,049
		Haftada 3 gün	<u>-,48363*</u>	,16505	,030
		Ayda 1 Kere	-,27143	,19718	,643
		Ayda 2 Kere	-,06364	,17482	,996
* Ortalama fark 0.05 düzeyinde anlamlıdır.					

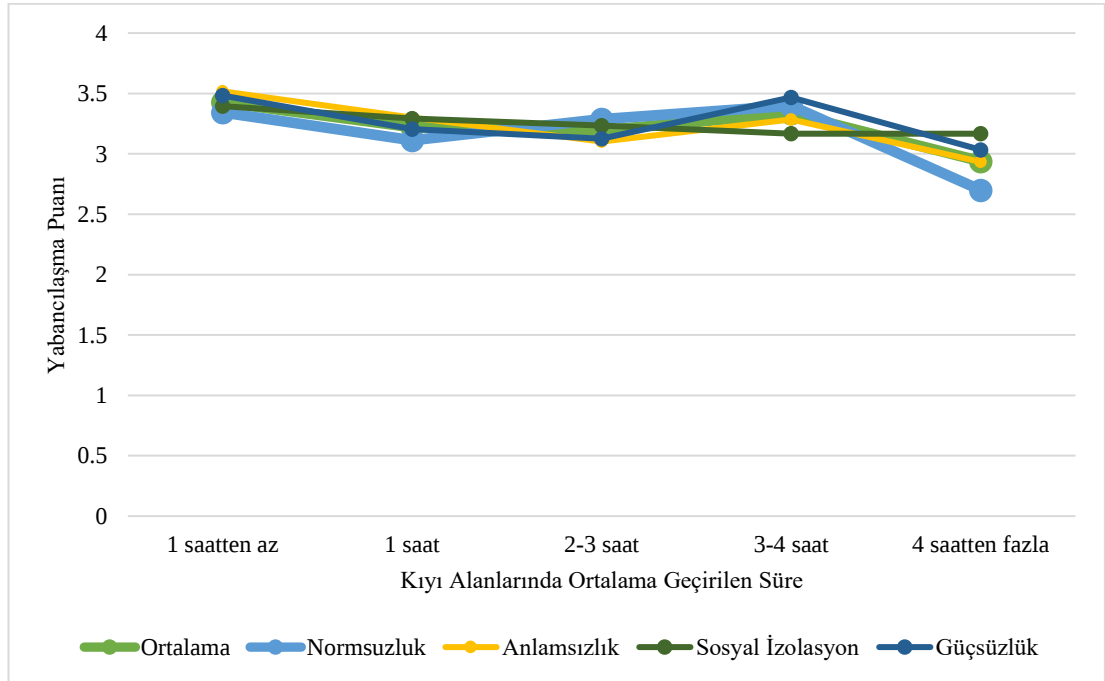
Yabancılaşma düzeyi ile kıyı alanlarında geçirilen ortalama süre arasındaki ilişki Tek Yönlü ANOVA testi ile ölçülmüş ve elde edilen veriler Tablo 5.38’de verilmiştir. Veriler yabancılaşma düzeyi arttıkça kıyıda geçirilen sürenin de arttığını göstermiştir. Bu durumun istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı grup istatistik verileri ile incelenmiştir. Veriler çizgi grafik ile görselleştirilmiştir (Şekil 5.20).

Tablo 5.38 Yabancılaşma düzeyi ve kıyı alanlarında ortalama geçirilen süre arasındaki ilişki

Tek Yönlü ANOVA Testi					
Kıyı alanlarında geçirilen ortalama süre:		N	Ortalama	Std. Sapma	Std. Hata Ort.
Yabancılaşma Düzeyi (Ortalama)	1 saatten az	38	3,4271	,62434	,10128
	1 saat	42	3,2198	,57978	,08946
	2-3 saat	93	3,1944	,56749	,05885
	3-4 saat	42	3,3352	,60422	,09323
	4 saatten fazla	20	2,9385	,56228	,12573
	Toplam	235	3,2399	,59394	,03874
Normsuzluk	1 saatten az	38	3,3421	,69850	,11331
	1 saat	42	3,1131	,85754	,13232
	2-3 saat	93	3,2876	,78275	,08117
	3-4 saat	42	3,3988	,72637	,11208
	4 saatten fazla	20	2,7000	,82558	,18460
	Toplam	235	3,2351	,79346	,05176
Anlamsızlık	1 saatten az	38	3,5175	,91925	,14912
	1 saat	42	3,3016	,91007	,14043
	2-3 saat	93	3,1004	,97280	,10087
	3-4 saat	42	3,2857	,86351	,13324
	4 saatten fazla	20	2,9333	,71410	,15968
	Toplam	235	3,2227	,92299	,06021
Sosyal İzolasyon	1 saatten az	38	3,3947	,86596	,14048
	1 saat	42	3,2937	,77285	,11925
	2-3 saat	93	3,2330	,83084	,08615
	3-4 saat	42	3,1667	,79378	,12248
	4 saatten fazla	20	3,1667	,84811	,18964
	Toplam	235	3,2525	,81800	,05336
Güçsüzlük	1 saatten az	38	3,4825	1,00359	,16280
	1 saat	42	3,2063	,89246	,13771
	2-3 saat	93	3,1254	,93627	,09709
	3-4 saat	42	3,4683	,82330	,12704
	4 saatten fazla	20	3,0333	,94838	,21206
	Toplam	235	3,2511	,92903	,06060

Tablo 5.38 devamı;

Grup İstatistikleri						
Kıyı alanlarında geçirilen ortalama süre:		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi (df)	Ortalama Kare	F	Anlamlılık (Sig.)
Yabancılaşma Düzeyi (Ortalama)	Gruplar Arası	3,740	4	,935	2,729	,030
	Grup İçi	78,808	230	,343		
	Toplam	82,548	234			
Normsuzluk	Gruplar Arası	8,169	4	2,042	3,376	,010
	Grup İçi	139,154	230	,605		
	Toplam	147,323	234			
Anlamsızlık	Gruplar Arası	6,798	4	1,700	2,030	,091
	Grup İçi	192,547	230	,837		
	Toplam	199,346	234			
Sosyal İzolasyon	Gruplar Arası	1,332	4	,333	,493	,741
	Grup İçi	155,243	230	,675		
	Toplam	156,575	234			
Güçsüzlük	Gruplar Arası	6,515	4	1,629	1,917	,108
	Grup İçi	195,450	230	,850		
	Toplam	201,965	234			
(*) Sig. < 0,05 ise gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.						

Şekil 5. 20 Yabancılaşma düzeyi ve kıyı alanlarında ortalama geçirilen süre arasındaki ilişki

Tek Yönlü ANOVA Testi sonucuna göre ortalama yabancılaşma düzeyleri ve yabancılaşmanın normsuzluk boyutu ile kıyı alanlarında geçirilen ortalama süre arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. Ortaya çıkan farkın nedeni Post Hoc Testi (Tukey) ile incelenmiş, testin sonuçları Tablo 5.39’da verilmiştir. Post Hoc Testi ortalama yabancılaşma düzeyleri düşük olan katılımcıların kıyı alanlarında 1 saatten daha az, yüksek olan katılımcıların 4 saatten daha fazla zaman geçirdiğini ve aradaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermiştir. Normsuzluk boyutu açısından yabancılaşma düzeyleri incelendiğinde kıyı alanında 4 saatten fazla zaman geçiren katılımcıların 1 saatten az, 2-3 saat ve 3-4 saat zaman geçiren katılımcılara göre daha yüksek yabancılaşma düzeyine sahip olduğu görülmüştür. Test sonuçları “Kıyı alanlarında geçirilen ortalama süre” maddesine yabancılaşma düzeyi yüksek olan katılımcıların (2,9385) çoğunlukla “4 saatten fazla” yanıtını verdiği, yabancılaşma düzeyleri düşük olan katılımcıların ise “1 saatten az” yanıtı verdikleri göstermiştir.

Ulaşılan sonuca göre “H4: Yabancılaşma düzeyi ile kıyı alanında geçirilen ortalama süre arasında anlamlı bir ilişki vardır” hipotezinin ortalama yabancılaşma düzeyi ve yabancılaşmanın Normsuzluk boyutu için doğrulanmıştır.

Tablo 5.39 Yabancılaşma düzeyi ve kıyı alanlarında ortalama geçirilen süre arasındaki ilişki - Tukey Testi

Post Hoc Testi - Tukey HSD					
Bağımlı Değişken	Süre (I)	Süre (J)	Ortalama Fark (I-J)	Standart Sapma	Anlamlılık (Sig.)
Yabancılaşma Düzeyi (Ortalama)	4 saatten fazla	1 saatten az	<u>-,48866*</u>	,16171	,023
		1 saat	-,28132	,15903	,394
		2-3 saat	-,25591	,14428	,391
		3-4 saat	-,39670	,15903	,095
Normsuzluk	4 saatten fazla	1 saatten az	<u>-,64211*</u>	,21488	,026
		1 saat	-,41310	,21132	,292
		2-3 saat	<u>-,58763*</u>	,19172	,020
		3-4 saat	<u>-,69881*</u>	,21132	,010
* Ortalama fark 0,05 düzeyinde anlamlıdır.					

Yabancılaşma düzeyi ile kıyı alanlarını ziyaret eden kullanıcı gruplarının büyüklüğü arasındaki ilişki Tek Yönlü ANOVA testi ile ölçülmüştür. Test sonuçları Tablo 5.40'ta verilmiş, veriler çizgi grafik ile görselleştirilmiştir (Şekil 5.21).

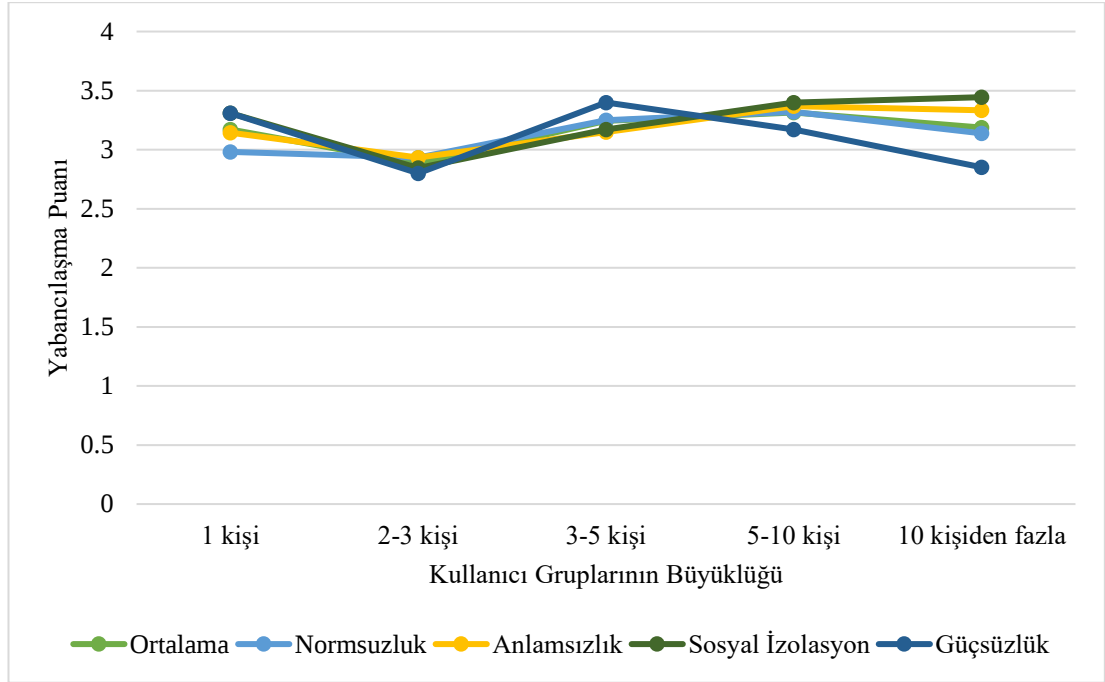
Tablo 5.40 Yabancılaşma düzeyi ve kullanıcı gruplarının büyüklüğü arasındaki ilişki

Tek Yönlü ANOVA Testi					
Kıyı alanlarını ziyaret eden kullanıcı gruplarının büyüklüğü:		N	Ortalama	Standart Sapma	Std. Hata Ortalaması
Yabancılaşma Düzeyi (Ortalama)	1 kişi	14	3,1703	,71919	,19221
	2-3 kişi	15	2,8821	,47317	,12217
	3-5 kişi	111	3,2432	,57024	,05413
	5-10 kişi	86	3,3148	,61364	,06617
	10 kişiden fazla	9	3,1880	,54949	,18316
	Toplam	235	3,2399	,59394	,03874
Normsuzluk	1 kişi	14	2,9821	1,02593	,27419
	2-3 kişi	15	2,9333	,84233	,21749
	3-5 kişi	111	3,2500	,77971	,07401
	5-10 kişi	86	3,3198	,75989	,08194
	10 kişiden fazla	9	3,1389	,77168	,25723
	Toplam	235	3,2351	,79346	,05176
Anlamsızlık	1 kişi	14	3,1429	1,01875	,27227
	2-3 kişi	15	2,9333	,96937	,25029
	3-5 kişi	111	3,1502	,90312	,08572
	5-10 kişi	86	3,3682	,90897	,09802
	10 kişiden fazla	9	3,3333	1,05409	,35136
	Toplam	235	3,2227	,92299	,06021
Sosyal İzolasyon	1 kişi	14	3,3095	,90075	,24074
	2-3 kişi	15	2,8444	,95008	,24531
	3-5 kişi	111	3,1712	,80637	,07654
	5-10 kişi	86	3,3992	,80003	,08627
	10 kişiden fazla	9	3,4444	,50000	,16667
	Toplam	235	3,2525	,81800	,05336
Güçsüzlük	1 kişi	14	3,3095	,75633	,20214
	2-3 kişi	15	2,8000	,85263	,22015
	3-5 kişi	111	3,3994	,90098	,08552
	5-10 kişi	86	3,1705	,98052	,10573
	10 kişiden fazla	9	2,8519	,85165	,28388
	Toplam	235	3,2511	,92903	,06060

Tablo 5.40 devamı;

Grup İstatistikleri						
Kıyı alanlarını ziyaret eden kullanıcı gruplarının büyüklüğü:		Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi (df)	Ortalama Kare	F	Anlamlılık (Sig.)
Yabancılaşma Düzeyi (Ortalama)	Gruplar Arası	2,497	4	,624	1,794	,131
	Grup İçi	80,051	230	,348		
	Toplam	82,548	234			
Normsuzluk	Gruplar Arası	2,986	4	,747	1,190	,316
	Grup İçi	144,337	230	,628		
	Toplam	147,323	234			
Anlamsızlık	Gruplar Arası	3,861	4	,965	1,136	,340
	Grup İçi	195,485	230	,850		
	Toplam	199,346	234			
Sosyal İzolasyon	Gruplar Arası	5,460	4	1,365	2,078	,085
	Grup İçi	151,115	230	,657		
	Toplam	156,575	234			
Güçsüzlük	Gruplar Arası	7,534	4	1,884	2,228	,067
	Grup İçi	194,431	230	,845		
	Toplam	201,965	234			

(*) Sig. < 0,05 ise gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.

Şekil 5.21 Yabancılaşma Düzeyi ve Kullanıcı Gruplarının Büyüklüğü Arasındaki İlişki

Grup istatistikleri katılımcıların yabancılaşma düzeyleri ile kıyı alanlarında birlikte vakit geçirmeyi tercih ettikleri grupların kişi sayısı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığını göstermiştir.

Ulaşılan sonuç “H5: Yabancılaşma düzeyi ile kentte birlikte vakit geçirilen kullanıcı gruplarının büyüklüğü arasında anlamlı bir ilişki vardır.” hipotezinin yanlış çıktığını göstermiştir.

Yabancılaşma düzeyi ile kıyı alanlarında vakit geçirirken tercih edilen aktiviteler arasındaki ilişki Ki-Kare Testi ile ölçülmüştür. Ki-Kare testinin uygulanabilmesi için yabancılaşma düzeyleri kategorilere ayrılmıştır. Yabancılaşma ölçeğinden elde edilen yabancılaşma puanları 1,00 – 1,80 arasında olan katılımcıların yabancılaşma düzeyi “Çok Yüksek”, 1,81 – 2,60 arası “Yüksek”, 2,61 – 3,40 arası “Orta”, 3,41 – 4,20 arası “Düşük” ve 4,21 – 5,00 arası “Çok Yüksek” olacak şekilde kategoriler oluşturulmuştur. Yabancılaşma düzeyleri ve tercih edilen aktivitelerin arasındaki ilişki analiz edilmiştir.

Ki-Kare Testi sonuçları katılımcıların yabancılaşma düzeylerinin tüm boyutlarda “Orta” kategorisinde, kıyı alanlarında vakit geçirirken tercih ettikleri aktivitelerin ise “Aile/Arkadaşlarla vakit geçirmek” kategorisinde yoğunlaştığını göstermiştir. Yabancılaşma düzeyleri ile aktivite tercihleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür.

Ulaşılan sonuç “H6: Yabancılaşma düzeyi ile toplumsal aktivitelere katılma tercihleri arasında anlamlı bir ilişki vardır” hipotezinin yanlış çıktığını göstermiştir.

Katılımcıların yabancılaşma düzeyleri ile sanat algıları ve kentsel mekânda yer alan anıt ve heykellere karşı tutumları arasındaki ilişkiler analiz edilmiştir. Yabancılaşma düzeyi ve katılımcıların güncel sanat etkinliklerini takip etme alışkanlıkları arasındaki ilişki Bağımsız Örneklem T-Testi ile ölçülmüş, testin sonuçları Tablo 5.41’de verilmiştir. Tabloda 235 katılımcıdan 117 katılımcının “Güncel sanat etkinlikleri takip ederim” maddesine “Hayır”, 118 katılımcının “Evet” yanıtını verdiği görülmüştür. Analizden elde edilen verilere göre katılımcıların yabancılaşma düzeyleri ile sanat etkinliklerini takip etmeleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur.

Tablo 5.41 Yabancılaşma düzeyi ve güncel sanat etkinliklerini takip etme alışkanlıkları arasındaki ilişki

Bağımsız Örneklem T-Testi						
Güncel sanat etkinlikleri takip ederim:		N	Ortalama	Standart Sapma	Std. Hata Ortalaması	
Ortalama Yabancılaşma Düzeyi	Evet	118	3,2634	,59059	,05437	
	Hayır	117	3,2163	,59891	,05537	
Normsuzluk	Evet	118	3,2309	,80871	,07445	
	Hayır	117	3,2393	,78124	,07223	
Anlamsızlık	Evet	118	3,2994	,91041	,08381	
	Hayır	117	3,1453	,93299	,08625	
Sosyal İzolasyon	Evet	118	3,3079	,82937	,07635	
	Hayır	117	3,1966	,80605	,07452	
Güçsüzlük	Evet	118	3,2260	,93052	,08566	
	Hayır	117	3,2764	,93084	,08606	
Bağımsız Örneklem T-Testi						
Güncel sanat etkinlikleri takip ederim:		Varyansların Eşitliği İçin Levene's Testi		Ortalamaların Eşitliği İçin T Testi		
		F	Anlamlılık (Sig). (*)	t	Serbestlik Derecesi (df)	Anlamlılık (Sig. (2-tailed)) (**)
Ortalama Yabancılaşma Düzeyi	Eşit Varyanslar	,029	,865	,606	233	,545
	Eşit Olmayan Varyanslar			,606	232,882	,545
Normsuzluk	Eşit Varyanslar	,143	,706	-,081	233	,936
	Eşit Olmayan Varyanslar			-,081	232,843	,936
Anlamsızlık	Eşit Varyanslar	,126	,723	1,282	233	,201
	Eşit Olmayan Varyanslar			1,282	232,746	,201
Sosyal İzolasyon	Eşit Varyanslar	,264	,608	1,043	233	,298
	Eşit Olmayan Varyanslar			1,043	232,907	,298
Güçsüzlük	Eşit Varyanslar	,005	,942	-,415	233	,679
	Eşit Olmayan Varyanslar			-,415	232,982	,679
(*) Sig > 0,05 ise varyanslar eşittir, Sig < 0,05 ise varyanslar eşit değildir.						
(**) Sig. (2-tailed) < 0,05 ise gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.						

Yabancılaşma düzeyi ile katılımcıların aktif olarak bir sanat dalı ile ilgilenme durumları arasındaki ilişki Bağımsız Örneklem T-Testi ile ölçülmüştür. Katılımcıların “Herhangi bir sanat dalıyla amatör veya profesyonel olarak ilgileniyorum” maddesine verdikleri yanıtlar Tablo 5.42’de verilmiştir. Bir sanat dalıyla amatör veya profesyonel olarak ilgilendiğini ifade eden katılımcıların Anlamsızlık boyutu dışında ortalama yabancılaşma düzeyleri bir sanat dalıyla ilgilenmeyen katılımcılara göre daha yüksektir. Analiz sonucunda yabancılaşmanın Normsuzluk ve Güçsüzlük boyutlarında yabancılaşma düzeyi yüksek olan katılımcıların bir sanat dalıyla amatör veya profesyonel olarak ilgilendikleri ve aradaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür.

Bağımsız Örneklem T-Testleri sonucunda güncel sanat etkinliklerini takip eden, bir sanat dalıyla amatör veya profesyonel olarak ilgilenen katılımcıların ortalama yabancılaşma düzeylerinin diğer katılımcılara göre daha yüksek olduğu görülmüştür.

Ulaşılan sonuçlar ile “H7: Sanat ile kurulan bağ güçlendikçe yabancılaşma düzeyi artar” hipotezi doğrulanmıştır.

Tablo 5.42 Yabancılaşma düzeyi ve bir sanat dalı ile ilgilenme arasındaki ilişki

Bağımsız Örneklem T-Testi					
Herhangi bir sanat dalıyla amatör veya profesyonel olarak ilgileniyorum:		N	Ortalama	Standart Sapma	Std. Hata Ortalaması
Ortalama Yabancılaşma Düzeyi	Evet	131	3,1891	,54720	,04781
	Hayır	104	3,3040	,64505	,06325
Normsuzluk	Evet	131	3,1393	,74302	,06492
	Hayır	104	3,3558	,84092	,08246
Anlamsızlık	Evet	131	3,3104	,88597	,07741
	Hayır	104	3,1122	,96050	,09419
Sosyal İzolasyon	Evet	131	3,2519	,82077	,07171
	Hayır	104	3,2532	,81847	,08026
Güçsüzlük	Evet	131	3,0712	,94100	,08222
	Hayır	104	3,4776	,86620	,08494

Tablo 5.42 devamı;

		Varyansların Eşitliği İçin Levene's Testi		Ortalamaların Eşitliği İçin T Testi		
		F	Anlamlılık (Sig.) (*)	t	Serbestlik Derecesi (df)	Anlamlılık (Sig. (2-tailed)) (**)
Ortalama Yabancılaşma Düzeyi	Eşit Varyanslar	3,115	,079	-1,477	233	,141
	Eşit Olmayan Varyanslar			-1,449	202,057	,149
Normsuzluk	Eşit Varyanslar	1,650	,200	-2,092	233	,038
	Eşit Olmayan Varyanslar			-2,063	207,186	,040
Anlamsızlık	Eşit Varyanslar	,923	,338	1,641	233	,102
	Eşit Olmayan Varyanslar			1,626	212,369	,105
Sosyal İzolasyon	Eşit Varyanslar	,005	,946	-,012	233	,990
	Eşit Olmayan Varyanslar			-,012	221,337	,990
Güçsüzlük	Eşit Varyanslar	1,139	,287	-3,405	233	,001
	Eşit Olmayan Varyanslar			-3,437	227,910	,001
(*) Sig > 0,05 ise varyanslar eşittir, Sig < 0,05 ise varyanslar eşit değildir.						
(**) Sig. (2-tailed) < 0,05 ise gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.						

Katılımcıların sanata karşı olan kişisel ilgilerinin ardından sanat eserlerine karşı tutumlarını ölçmek üzere “Sanat eserleri dün-bugün-yarın arasında köprü kurar”, “Anıt ve heykellerin varlığı kent meydanlarına özgün ve sembolik anlamlar katar” ve “Kent meydanlarında daha çok anıt ve heykelin yer alması gerektiğini düşünüyorum” maddelerine verdikleri yanıtlar analiz edilmiştir.

Katılımcılara sanat eserlerinin geçmiş ve gelecek arasında köprü kurulmasındaki rolüne ilişkin görüşleri sorulmuş ve yanıtlar yabancılaşma düzeyleri ile ilişkilendirilmiştir. Analiz için Bağımsız Örneklem T-Testi kullanılmış, analiz sonucu Tablo 5.43’te verilmiştir. “Sanat eserleri dün-bugün ve yarın arasında köprü kurar”

maddesine 217 katılımcı “Evet”, 18 katılımcı “Hayır” yanıtını vermiştir. Katılımcıların yanıtları yabancılaşma düzeyleri ile karşılaştırılarak incelendiğinde yanıtlar arasında yabancılaşmanın Güçsüzlük boyutları açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmüştür.

Katılımcılara kent meydanlarında yer alan anıt ve heykellerin meydana kattığı anlama ilişkin görüşleri sorulmuştur. “Anıt ve heykellerin varlığı kent meydanlarına özgün ve sembolik anlamlar katar” maddesine 226 katılımcı “Evet”, 9 katılımcı “Hayır” yanıtını vermiştir. Bağımsız Örneklem T-Testi ile katılımcıların yanıtları ve yabancılaşma düzeyleri arasındaki ilişki analiz edilmiş, analiz sonuçları Tablo 5.44’te verilmiştir. Yabancılaşmanın tüm boyutlarında “Evet” yanıtını veren katılımcıların daha yüksek yabancılaşma düzeyine sahip olduğu ancak aradaki farkın yalnızca Normsuzluk boyutu için istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür.

Katılımcılara kent meydanlarında yer alan anıt ve heykellerin sayılarına ilişkin görüşleri sorulmuş ve “Kent meydanlarında daha çok anıt ve heykelin yer alması gerektiğini düşünüyorum” maddesine 161 katılımcının “Evet”, 74 katılımcının “Hayır” yanıtı verdiği görülmüştür. Tablo 5.45’te verilen Analiz sonucu yanıtlar arasında yabancılaşma düzeyinden etkilenen anlamlı bir ilişki olmadığını göstermiştir.

Tablo 5.43 Yabancılaşma düzeyi ve sanat eserlerine karşı tutum arasındaki ilişki

Bağımsız Örneklem T-Testi					
Sanat eserleri dün-bugün ve yarın arasında köprü kurar:		N	Ortalama	Standart Sapma	Std. Hata Ortalaması
Ortalama Yabancılaşma Düzeyi	Evet	217	3,2265	,57338	,03892
	Hayır	18	3,4017	,80529	,18981
Normsuzluk	Evet	217	3,2500	,78322	,05317
	Hayır	18	3,0556	,91377	,21538
Anlamsızlık	Evet	217	3,2135	,90834	,06166
	Hayır	18	3,3333	1,10849	,26127
Sosyal İzolasyon	Evet	217	3,2227	,81211	,05513
	Hayır	18	3,6111	,82644	,19479
Güçsüzlük	Evet	217	3,2120	,91237	,06194
	Hayır	18	3,7222	1,02422	,24141

Tablo 5.43 devamı;

		Varyansların Eşitliği İçin Levene's Testi		Ortalamaların Eşitliği İçin T Testi		
		F	Anlamlılık (Sig.) (*)	t	Serbestlik Derecesi (df)	Anlamlılık (Sig. (2-tailed)) (**)
Ortalama Yabancılaşma Düzeyi	Eşit Varyanslar	6,837	,010	-1,204	233	,230
	Eşit Olmayan Varyanslar			-,904	18,457	,378
Normsuzluk	Eşit Varyanslar	,338	,562	,999	233	,319
	Eşit Olmayan Varyanslar			,876	19,130	,392
Anlamsızlık	Eşit Varyanslar	2,263	,134	-,528	233	,598
	Eşit Olmayan Varyanslar			-,446	18,942	,660
Sosyal İzolasyon	Eşit Varyanslar	,159	,691	-1,947	233	,053
	Eşit Olmayan Varyanslar			-1,918	19,822	,070
Güçsüzlük	Eşit Varyanslar	,036	,850	-2,259	233	<u>,025</u>
	Eşit Olmayan Varyanslar			-2,047	19,305	,054
(*) Sig > 0,05 ise varyanslar eşittir, Sig < 0,05 ise varyanslar eşit değildir.						
(**) Sig. (2-tailed) < 0,05 ise gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.						

Tablo 5.44 Yabancılaşma düzeyi ve anıt ve heykellere karşı tutum arasındaki ilişki

Bağımsız Örneklem T-Testi						
Anıt ve heykellerin varlığı kent meydanlarına özgün ve sembolik anlamlar katar:		N	Ortalama	Standart Sapma	Std. Hata Ortalaması	
Ortalama Yabancılaşma Düzeyi	Evet	226	3,2250	,58663	,03902	
	Hayır	9	3,6154	,68910	,22970	
Normsuzluk	Evet	226	3,2113	,79260	,05272	
	Hayır	9	3,8333	,57282	,19094	
Anlamsızlık	Evet	226	3,2168	,92466	,06151	
	Hayır	9	3,3704	,91961	,30654	
Sosyal İzolasyon	Evet	226	3,2434	,80693	,05368	
	Hayır	9	3,4815	1,09432	,36477	
Güçsüzlük	Evet	226	3,2330	,93056	,06190	
	Hayır	9	3,7037	,80699	,26900	
		Varyansların Eşitliği İçin Levene's Testi		Ortalamaların Eşitliği İçin T Testi		
		F	Anlamlılık (Sig. (*))	t	Serbestlik Derecesi (df)	Anlamlılık (Sig. (2-tailed)) (**)
Ortalama Yabancılaşma Düzeyi	Eşit Varyanslar	1,037	,310	-1,945	233	,053
	Eşit Olmayan Varyanslar			-1,676	8,468	,130
Normsuzluk	Eşit Varyanslar	2,089	,150	-2,328	233	,021
	Eşit Olmayan Varyanslar			-3,140	9,264	,012
Anlamsızlık	Eşit Varyanslar	,036	,849	-,489	233	,626
	Eşit Olmayan Varyanslar			-,491	8,657	,636
Sosyal İzolasyon	Eşit Varyanslar	3,331	,069	-,856	233	,393
	Eşit Olmayan Varyanslar			-,646	8,350	,536
Güçsüzlük	Eşit Varyanslar	1,634	,202	-1,494	233	,136
	Eşit Olmayan Varyanslar			-1,705	8,869	,123
(*) Sig > 0,05 ise varyanslar eşittir, Sig < 0,05 ise varyanslar eşit değildir.						
(**) Sig. (2-tailed) < 0,05 ise gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.						

Tablo 5.45 Yabancılaşma düzeyi ve anıt ve heykel sayılarına karşı tutum arasındaki ilişki

Bağımsız Örneklem T-Testi						
Kent meydanlarında daha çok anıt ve heykelin yer alması gerektiğini düşünüyorum:		N	Ortalama	Standart Sapma	Std. Hata Ortalaması	
Ortalama Yabancılaşma Düzeyi	Evet	161	3,2394	,58551	,04614	
	Hayır	74	3,2412	,61595	,07160	
Normsuzluk	Evet	161	3,2189	,79978	,06303	
	Hayır	74	3,2703	,78378	,09111	
Anlamsızlık	Evet	161	3,2381	,94386	,07439	
	Hayır	74	3,1892	,88119	,10244	
Sosyal İzolasyon	Evet	161	3,2153	,83783	,06603	
	Hayır	74	3,3333	,77243	,08979	
Güçsüzlük	Evet	161	3,2919	,92253	,07271	
	Hayır	74	3,1622	,94320	,10964	
		Varyansların Eşitliği İçin Levene's Testi		Ortalamaların Eşitliği İçin T Testi		
		F	Anlamlılık (Sig. (*))	t	Serbestlik Derecesi (df)	Anlamlılık (Sig. (2-tailed)) (**)
Ortalama Yabancılaşma Düzeyi	Eşit Varyanslar	,328	,567	-,021	233	,983
	Eşit Olmayan Varyanslar			-,021	135,560	,983
Normsuzluk	Eşit Varyanslar	,007	,933	-,460	233	,646
	Eşit Olmayan Varyanslar			-,463	144,495	,644
Anlamsızlık	Eşit Varyanslar	,063	,801	,377	233	,707
	Eşit Olmayan Varyanslar			,386	151,117	,700
Sosyal İzolasyon	Eşit Varyanslar	1,209	,273	-1,027	233	,305
	Eşit Olmayan Varyanslar			-1,059	152,897	,291
Güçsüzlük	Eşit Varyanslar	,175	,676	,995	233	,321
	Eşit Olmayan Varyanslar			,986	139,044	,326
(*) Sig > 0,05 ise varyanslar eşittir, Sig < 0,05 ise varyanslar eşit değildir.						
(**) Sig. (2-tailed) < 0,05 ise gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.						

Katılımcıların kent meydanlarında yer alan anıt ve heykellere karşı tutumu ölçülmüştür. Anıt ve heykellerin geçmiş ile gelecek arasında köprü kurduğunu, mekâna özgün ve sembolik anlam kazandırdığını ve sayılarının artması gerektiğini ifade eden katılımcılar daha yüksek yabancılaşma düzeyine sahiptir.

Ulaşılan sonuçlar ile “H8: Yabancılaşma düzeyi ile kent meydanlarında anıt ve heykellerin varlığının onaylaması arasında anlamlı bir ilişki vardır” hipotezi doğrulanmıştır.

Sanat ve kent meydanlarında yer alan anıt ve heykellere karşı tutumun ölçülmesinin ardından katılımcılara İzmir’de yer alan anıt ve heykellere karşı görüşleri sorulmuş ve yanıtlar yabancılaşma düzeyleri ile ilişkilendirilerek analiz edilmiştir.

Katılımcılara İzmir ile özdeşleştirdikleri anıt veya heykel olup olmadığı sorulmuş ve katılımcıların yanıtları ile yabancılaşma düzeyleri arasındaki ilişki Bağımsız Örneklem T- Testi ile analiz edilerek sonuçlar Tablo 5.46’da verilmiştir. “İzmir ile özdeşleşen anıt/heykel vardır” maddesine 223 katılımcı “Evet”, 12 katılımcı “Hayır” yanıtını vermiştir. Yanıtlar yabancılaşma düzeyleri ile karşılaştırıldığında yabancılaşmanın Güçsüzlük boyutu açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu görülmüştür. İzmir ile özdeşleştirdikleri anıt ve heykel olmadığı ifade eden katılımcılar güçsüzlük boyutu açısından daha yüksek yabancılaşma düzeyine sahiptir.

“İzmir kent meydanlarında yer alan anıt ve heykellerden en az 5 tanesinin adını ve konumunu biliyorum” maddesine 139 katılımcı “Evet, 96 katılımcı “Hayır” yanıtını vermiştir. Yanıtlar yabancılaşmanın Normsuzluk boyutu açısından istatistiksel olarak anlamlı bir fark yaratmış ve “Evet” yanıtını veren katılımcıların daha düşük yabancılaşma düzeyine sahip olduğu görülmüştür. “İzmir kent meydanlarında yer alan anıt ve heykellerden en az 5 tanesinin tarihi önemini biliyorum” maddesine 73 katılımcı “Evet”, 162 katılımcı “Hayır” yanıtını vermiştir. Yabancılaşmanın tüm boyutları için “Evet” yanıtını veren katılımcıların daha düşük yabancılaşma düzeyine sahip olduğu ve aradaki farkın ortalama yabancılaşma düzeyi, Anlamsızlık boyutu ve Güçsüzlük boyutu için istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Katılımcıların anıt ve heykeller hakkındaki bilgisi ile yabancılaşma düzeyleri arasındaki ilişki Bağımsız Örneklem T-Testi ile ölçülmüş, sonuçlar Tablo 5.47’de verilmiştir.

Tablo 5.46 Yabancılaşma düzeyi ve İzmir ile özdeşleştirilen anıt ve heykeller arasındaki ilişki

Bağımsız Örneklem T-Testi						
İzmir ile özdeşleşen anıt/heykeller vardır:		N	Ortalama	Standart Sapma	Std. Hata Ortalaması	
Ortalama Yabancılaşma Düzeyi	Evet	223	3,2297	,59501	,03985	
	Hayır	12	3,4295	,56380	,16275	
Normsuzluk	Evet	223	3,2422	,80657	,05401	
	Hayır	12	3,1042	,49381	,14255	
Anlamsızlık	Evet	223	3,2048	,91611	,06135	
	Hayır	12	3,5556	1,02822	,29682	
Sosyal İzolasyon	Evet	223	3,2466	,81616	,05465	
	Hayır	12	3,3611	,88144	,25445	
Güçsüzlük	Evet	223	3,2212	,93796	,06281	
	Hayır	12	3,8056	,50168	,14482	
		Varyansların Eşitliği İçin Levene's Testi		Ortalamaların Eşitliği İçin T Testi		
		F	Anlamlılık (Sig. (*))	t	Serbestlik Derecesi (df)	Anlamlılık (Sig. (2-tailed)) (**)
Ortalama Yabancılaşma Düzeyi	Eşit Varyanslar	,016	,901	-1,136	233	,257
	Eşit Olmayan Varyanslar			-1,192	12,356	,256
Normsuzluk	Eşit Varyanslar	2,330	,128	,586	233	,558
	Eşit Olmayan Varyanslar			,905	14,370	,380
Anlamsızlık	Eşit Varyanslar	,268	,605	-1,284	233	,200
	Eşit Olmayan Varyanslar			-1,157	11,959	,270
Sosyal İzolasyon	Eşit Varyanslar	,052	,820	-,471	233	,638
	Eşit Olmayan Varyanslar			-,440	12,037	,668
Güçsüzlük	Eşit Varyanslar	7,843	,006	-2,139	233	,034
	Eşit Olmayan Varyanslar			-3,702	15,500	,002
(*) Sig > 0,05 ise varyanslar eşittir, Sig < 0,05 ise varyanslar eşit değildir.						
(**) Sig. (2-tailed) < 0,05 ise gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.						

Tablo 5.47 Yabancılaşma düzeyi ve İzmir’de bulunan anıt/heykeller hakkında bilgi sahibi olma arasındaki ilişki

Bağımsız Örneklem T-Testi						
İzmir kent meydanlarında yer alan anıt ve heykellerden en az 5 tanesinin adını ve konumunu biliyorum:		N	Ortalama	Standart Sapma	Std. Hata Ortalaması	
Ortalama Yabancılaşma Düzeyi	Evet	139	3,2944	,61510	,05217	
	Hayır	96	3,1611	,55561	,05671	
Normsuzluk	Evet	139	3,3219	,84551	,07172	
	Hayır	96	3,1094	,69662	,07110	
Anlamsızlık	Evet	139	3,2470	,90297	,07659	
	Hayır	96	3,1875	,95490	,09746	
Sosyal İzolasyon	Evet	139	3,3261	,76505	,06489	
	Hayır	96	3,1458	,88233	,09005	
Güçsüzlük	Evet	139	3,2734	,96497	,08185	
	Hayır	96	3,2188	,87837	,08965	
		Varyansların Eşitliği İçin Levene's Testi		Ortalamaların Eşitliği İçin T Testi		
		F	Anlamlılık (Sig. (*))	t	Serbestlik Derecesi (df)	Anlamlılık (Sig. (2-tailed)) (**)
Ortalama Yabancılaşma Düzeyi	Eşit Varyanslar	1,461	,228	1,699	233	,091
	Eşit Olmayan Varyanslar			1,731	216,908	,085
Normsuzluk	Eşit Varyanslar	6,384	,012	2,032	233	,043
	Eşit Olmayan Varyanslar			2,105	225,768	.036
Anlamsızlık	Eşit Varyanslar	1,282	,259	,485	233	,628
	Eşit Olmayan Varyanslar			,480	196,879	,632
Sosyal İzolasyon	Eşit Varyanslar	2,979	,086	1,667	233	,097
	Eşit Olmayan Varyanslar			1,624	184,943	,106
Güçsüzlük	Eşit Varyanslar	,662	,417	,442	233	,659
	Eşit Olmayan Varyanslar			,450	216,045	,653
(*) Sig > 0,05 ise varyanslar eşittir, Sig < 0,05 ise varyanslar eşit değildir.						
(**) Sig. (2-tailed) < 0,05 ise gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.						

Tablo 5.47 devamı;

Bağımsız Örneklem T-Testi						
İzmir kent meydanlarında yer alan anıt ve heykellerden en az 5 tanesinin adını ve konumunu biliyorum:		N	Ortalama	Standart Sapma	Std. Hata Ortalaması	
Ortalama Yabancılaşma Düzeyi	Evet	73	3,4015	,59849	,07005	
	Hayır	162	3,1671	,57911	,04550	
Normsuzluk	Evet	73	3,3288	,87090	,10193	
	Hayır	162	3,1929	,75504	,05932	
Anlamsızlık	Evet	73	3,4932	,78981	,09244	
	Hayır	162	3,1008	,95451	,07499	
Sosyal İzolasyon	Evet	73	3,3059	,74069	,08669	
	Hayır	162	3,2284	,85164	,06691	
Güçsüzlük	Evet	73	3,5023	,86088	,10076	
	Hayır	162	3,1379	,93888	,07377	
		Varyansların Eşitliği İçin Levene's Testi		Ortalamaların Eşitliği İçin T Testi		
		F	Anlamlılık (Sig. (*))	t	Serbestlik Derecesi (df)	Anlamlılık (Sig. (2-tailed)) (**)
Ortalama Yabancılaşma Düzeyi	Eşit Varyanslar	,039	,843	2,841	233	<u>,005</u>
	Eşit Olmayan Varyanslar			2,805	134,838	,006
Normsuzluk	Eşit Varyanslar	2,781	,097	1,216	233	,225
	Eşit Olmayan Varyanslar			1,152	122,736	,252
Anlamsızlık	Eşit Varyanslar	2,458	,118	3,069	233	<u>,002</u>
	Eşit Olmayan Varyanslar			3,296	165,838	,001
Sosyal İzolasyon	Eşit Varyanslar	1,643	,201	,672	233	,502
	Eşit Olmayan Varyanslar			,708	158,225	,480
Güçsüzlük	Eşit Varyanslar	2,158	,143	2,824	233	<u>,005</u>
	Eşit Olmayan Varyanslar			2,918	150,525	,004
(*) Sig > 0,05 ise varyanslar eşittir, Sig < 0,05 ise varyanslar eşit değildir.						
(**) Sig. (2-tailed) < 0,05 ise gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.						

Katılımcılar “İzmir kent meydanlarında yer alan anıt ve heykelleri başkalarının görmesi için tavsiyede bulunurum” maddesine 171 katılımcı “Evet”, 64 katılımcı “Hayır” yanıtını vermiştir. Katılımcıların yanıtları ve yabancılaşma düzeyleri arasındaki ilişki Bağımsız Örneklem T-Testi ile analiz edilmiş, tavsiyede bulunacağını ve bulunmayacağını ifade eden katılımcıların yabancılaşma düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür.

Kamusal Sanata Karşı Tutum Ölçeğinin güvenilirliğini düşürdüğü gerekçesiyle ölçekten çıkartılan “İzmir kıyı alanlarında düzenlenen kültür ve sanat faaliyetlerinin yeterli olduğunu düşünüyorum” ve “İzmir kıyı alanlarında yer alan sanat eserlerinin sayı ve nitelik bakımından yeterli olduğunu düşünüyorum” maddelerine verilen yanıtlar istatistiksel analizlere dahil edilmemiş ancak bu maddelere katılımcıların verdiği yanıtlar incelenerek yorumlanmıştır. “İzmir kıyı alanlarında düzenlenen kültür ve sanat faaliyetlerinin yeterli olduğunu düşünüyorum” maddesine 75 katılımcı “Evet”, 160 katılımcı “Hayır” yanıtını vermiştir. “İzmir kıyı alanlarında yer alan sanat eserlerinin sayı ve nitelik bakımından yeterli olduğunu düşünüyorum” maddesine 99 katılımcı “Evet”, 136 katılımcı “Hayır” yanıtını vermiştir. Katılımcıların yanıtları ile yabancılaşma düzeyleri arasındaki ilişkiler incelendiğinde kültür ve sanat etkinliklerini yeterli bulmayan katılımcıların daha yüksek yabancılaşma düzeyine sahip olduğu görülmüştür. Kıyı alanlarında yer alan sanat eserlerinin hem sayı hem de nitelik bakımından yeterli olmadığını ifade eden katılımcıların ise daha yüksek yabancılaşma düzeyine sahip olduğu belirlenmiştir.

Yabancılaşma düzeyi ile katılımcıların çevrelerine karşı farkındalığı arasındaki ilişki anıt ve heykeller üzerinden ölçülmüştür. İzmir ile özdeşleşen anıt ve heykeller olduğunu düşünen katılımcılar daha yüksek yabancılaşma düzeyine sahipken bu anıt ve heykellere dair bilgi gerektiren bir soru yöneltildiğinde yabancılaşma düzeyinin düştüğü görülmüştür. İzmir’de yer alan anıt ve heykeller hakkında bilgisi olan katılımcıların daha düşük yabancılaşma düzeyine sahip olması çevrelerine karşı farkındalık düzeylerinin daha yüksek olduğunu gösterir.

Ulaşılan sonuçlar ile “H9: Yabancılaşma düzeyi ile çevre farkındalığı arasında anlamlı bir bağ vardır” hipotezi doğrulanmıştır.

Katılımcılara anketin dördüncü bölümünde Dünya ve Türkiye örneklerinden oluşan anıt ve heykel görsellerinden oluşan seçenekler sunulmuştur. Seçeneklerin bulunduğu anket formu 7 satır ve 5 sütundan oluşmaktadır. Her satırda aralarında bir tane İzmir’den seçilen anıt/heykel örneği olmak üzere 5 farklı seçenek verilmiş, verilen seçenekler tasarımları açısından en geleneksel/temsili formdan en modern/çağdaş forma doğru sıralanmıştır. Yapılan çalışma ile ilk olarak katılımcıların yabancılaşma düzeyleri ile geleneksel/temsili olarak tanımlanan somut formlu anıt/heykelleri ve modern/çağdaş olarak tanımlanan soyut formlu heykelleri seçme eğilimleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığının tespit edilmesi hedeflenmiştir. İkinci hedef ise yabancılaşma düzeyi ile İzmir’den seçilen örneğin katılımcılar tarafından tanınma oranları arasında anlamlı bir fark olup olmadığının tespit edilmesidir. Bu hedeflere ulaşmak için katılımcılardan içlerinde Alsancak Limanı – Konak Köprülü Kavşağı arasındaki kıyı bandında yer alan anıt ve heykel örnekleri de olan seçeneklerden en çok beğendikleri seçeneği işaretlemeleri ve İzmir’de yer alan örneği tahmin etmeleri istenmiştir. Katılımcıların yanıtları ve yanıtların analizi Anıt ve Heykellere Karşı Tutum Ölçeği geliştirme sürecinde detaylı olarak verilmiş, bu bölümde katılımcıların yanıtları ve yabancılaşma düzeyleri arasındaki ilişkiler analiz edilmiştir.

Anıt ve heykellerin beğenilme oranları ile katılımcıların yabancılaşma düzeyleri karşılaştırıldığında yabancılaşma düzeyinin beğeni eğilimi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir fark yaratmadığı görülmüştür.

Ulaşılan sonuç ile “H10: Kamusal sanat elemanlarının beğenilme oranları ile yabancılaşma düzeyi arasında anlamlı bir ilişki vardır” hipotezinin yanlış çıktığını göstermiştir.

Katılımcılara verilen formun her satırındaki seçenekler arasında araştırma bölgesinde bulunan bir anıt/heykel örneği yerleştirilmiş ve katılımcılardan bu örneği tahmin etmeleri istenerek anıt ve heykellerin tanınma oranları ölçülmüştür. Katılımcılardan alınan yanıtlar Guttman Ölçeğine uygun biçimde Doğru/Yanlış şeklinde veri analiz programının veri tabanına aktarılmıştır. Katılımcıların yanıtları ile yabancılaşma düzeyleri arasındaki ilişki Bağımsız Örneklem T-Testi ile ölçülmüştür.

Formun birinci satırındaki seçeneklerde İzmir Saat Kulesi, Montreal Saat Kulesi, Dubuque Saat Kulesi, Stevenage Saat Kulesi, L'Heure de Tous olmak üzere 5 farklı

saat kulesi verilmiştir. Seçenekler arasında İzmir Saat Kulesinin beğenilme oranı %54, tanınma oranı %88,9'dur. Birinci satırdaki seçenekler içinden İzmir'de yer alan İzmir Saat Kulesini işaretleyerek doğru yanıt veren katılımcılar ve diğer 4 seçenekten birini işaretleyerek yanlış yanıt veren katılımcıların yanıtları ve yabancılaşma düzeyleri arasındaki ilişki Bağımsız Örneklem T-Testi ile analiz edilmiş, analiz sonuçları Tablo 5.48'de verilmiştir. Doğru yanıt veren katılımcıların yabancılaşma düzeyleri tüm boyutlarda diğer katılımcılara göre daha yüksektir. Ortalama yabancılaşma düzeyi, Anlamsızlık, Sosyal İzolasyon ve Güçsüzlük boyutları için doğru yanıt veren ve yanlış yanıt veren katılımcıların yabancılaşma düzeyleri arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır.

İkinci satırda İzmir Cumhuriyet Ağacı Anıtı, Taksim Cumhuriyet Anıtı, Ankara Güven Anıtı, Edirne Lozan Anıtı ve Kütahya Zafertepe-Çalköy Zafer Anıtı seçenek olarak verilmiştir. Cumhuriyet Ağacı Anıtı'nın beğenilme oranı %31,5, tanınma oranı %78,3'tür. İzmir'de yer alan anıt/heykel için doğru ve yanlış yanıt veren katılımcıların yanıtları ve yabancılaşma düzeyleri arasındaki ilişki Bağımsız Örneklem T-Testi ile analiz edilmiş, analiz sonuçları Tablo 5.49'da verilmiştir. Cumhuriyet Ağacı Anıtını işaretleyerek doğru yanıt veren katılımcıların yabancılaşma düzeylerinin daha düşük olduğu ve yanıtlar arasındaki farkın ortalama yabancılaşma düzeyi, yabancılaşmanın Sosyal İzolasyon ve Güçsüzlük boyutları için istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür.

Üçüncü satırda İzmir'de bulunan İnsan Silueti Heykeli, James Joyce Heykeli, Les Voyageurs (Gezginler) serisinden bir heykel, Man with Briefcase (Evrak Çantalı Adam) Heykeli ve 7 Generation (7 Nesil) Heykeli seçenek olarak verilmiştir. İnsan Silueti Heykeli katılımcıların %12,3'ü tarafından beğenilmiştir. Heykelin tanınma oranı %35,3'tür. Tablo 5.50'de verilen Bağımsız Örneklem T-Testi sonucuna göre seçenekler arasından İzmir'de bulunan heykel örneğini doğru işaretleyen katılımcıların daha düşük yabancılaşma düzeyine sahip olduğu ancak doğru ve yanlış yanıt veren katılımcıların yabancılaşma düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür.

Tablo 5.48 Yabancılaşma düzeyi ve İzmir Saat Kulesinin tanınma oranı arasındaki ilişki

Bağımsız Örneklem T-Testi						
İzmir’de yer alan anıt/heykel örneğini tahmin etme durumu (1. Satır – İzmir Saat Kulesi)		N	Ortalama	Standart Sapma	Std. Hata Ortalaması	
Ortalama Yabancılaşma Düzeyi	Yanlış	26	3,6154	,80000	,15689	
	Doğru	209	3,1932	,54784	,03790	
Normsuzluk	Yanlış	26	3,4327	1,01872	,19979	
	Doğru	209	3,2105	,76030	,05259	
Anlamsızlık	Yanlış	26	3,6154	,99640	,19541	
	Doğru	209	3,1738	,90410	,06254	
Sosyal İzolasyon	Yanlış	26	3,6923	,86883	,17039	
	Doğru	209	3,1978	,79677	,05511	
Güçsüzlük	Yanlış	26	3,7821	,84297	,16532	
	Doğru	209	3,1850	,91976	,06362	
		Varyansların Eşitliği İçin Levene’s Testi		Ortalamaların Eşitliği İçin T Testi		
		F	Anlamlılık (Sig. (*))	t	Serbestlik Derecesi (df)	Anlamlılık (Sig. (2-tailed)) (**)
Ortalama Yabancılaşma Düzeyi	Eşit Varyanslar	8,265	,004	3,499	233	,001
	Eşit Olmayan Varyanslar			2,616	27,991	<u>,014</u>
Normsuzluk	Eşit Varyanslar	6,120	,014	1,349	233	,179
	Eşit Olmayan Varyanslar			1,075	28,568	,291
Anlamsızlık	Eşit Varyanslar	,940	,333	2,322	233	<u>,021</u>
	Eşit Olmayan Varyanslar			2,152	30,345	,039
Sosyal İzolasyon	Eşit Varyanslar	,440	,508	2,955	233	<u>,003</u>
	Eşit Olmayan Varyanslar			2,762	30,465	,010
Güçsüzlük	Eşit Varyanslar	1,266	,262	3,149	233	<u>,002</u>
	Eşit Olmayan Varyanslar			3,370	32,867	,002
(*) Sig > 0,05 ise varyanslar eşittir, Sig < 0,05 ise varyanslar eşit değildir.						
(**) Sig. (2-tailed) < 0,05 ise gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.						

Tablo 5.49 Yabancılaşma düzeyi ve Cumhuriyet Ağacı Anıtının tanınma oranı arasındaki ilişki

Bağımsız Örneklem T-Testi						
İzmir’de yer alan anıt/heykel örneğini tahmin etme durumu (2. Satır – Cumhuriyet Ağacı Anıtı)		N	Ortalama	Standart Sapma	Std. Hata Ortalaması	
Ortalama Yabancılaşma Düzeyi	Yanlış	51	3,0814	,57243	,08016	
	Doğru	184	3,2839	,59381	,04378	
Normsuzluk	Yanlış	51	3,1078	,63493	,08891	
	Doğru	184	3,2704	,83014	,06120	
Anlamsızlık	Yanlış	51	3,1569	1,04638	,14652	
	Doğru	184	3,2409	,88805	,06547	
Sosyal İzolasyon	Yanlış	51	3,0719	,69702	,09760	
	Doğru	184	3,3025	,84336	,06217	
Güçsüzlük	Yanlış	51	2,9804	,94378	,13216	
	Doğru	184	3,3261	,91334	,06733	
		Varyansların Eşitliği İçin Levene’s Testi		Ortalamaların Eşitliği İçin T Testi		
		F	Anlamlılık (Sig. (*))	t	Serbestlik Derecesi (df)	Anlamlılık (Sig. (2-tailed)) (**)
Ortalama Yabancılaşma Düzeyi	Eşit Varyanslar	,023	,879	-2,171	233	<u>,031</u>
	Eşit Olmayan Varyanslar			-2,216	82,276	,029
Normsuzluk	Eşit Varyanslar	3,761	,054	-1,296	233	,196
	Eşit Olmayan Varyanslar			-1,506	102,329	,135
Anlamsızlık	Eşit Varyanslar	3,866	,050	-,575	233	,566
	Eşit Olmayan Varyanslar			-,524	71,182	,602
Sosyal İzolasyon	Eşit Varyanslar	4,524	,034	-1,790	233	,075
	Eşit Olmayan Varyanslar			-1,993	94,556	<u>,049</u>
Güçsüzlük	Eşit Varyanslar	,396	,530	-2,375	233	<u>,018</u>
	Eşit Olmayan Varyanslar			-2,331	77,893	,022
(*) Sig > 0,05 ise varyanslar eşittir, Sig < 0,05 ise varyanslar eşit değildir.						
(**) Sig. (2-tailed) < 0,05 ise gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.						

Tablo 5.50 Yabancılaşma düzeyi ve İnsan Silueti Heykelinin tanınma oranı arasındaki ilişki

Bağımsız Örneklem T-Testi						
İzmir’de yer alan anıt/heykel örneğini tahmin etme durumu (3. Satır – İnsan Silueti Heykeli)		N	Ortalama	Standart Sapma	Std. Hata Ortalaması	
Ortalama Yabancılaşma Düzeyi	Yanlış	152	3,1898	,55136	,04472	
	Doğru	83	3,3318	,65854	,07228	
Normsuzluk	Yanlış	152	3,1826	,77682	,06301	
	Doğru	83	3,3313	,81908	,08991	
Anlamsızlık	Yanlış	152	3,1930	,90906	,07373	
	Doğru	83	3,2771	,95114	,10440	
Sosyal İzolasyon	Yanlış	152	3,1842	,77183	,06260	
	Doğru	83	3,3775	,88769	,09744	
Güçsüzlük	Yanlış	152	3,2018	,93745	,07604	
	Doğru	83	3,3414	,91209	,10012	
		Varyansların Eşitliği İçin Levene’s Testi		Ortalamaların Eşitliği İçin T Testi		
		F	Anlamlılık (Sig. (*))	t	Serbestlik Derecesi (df)	Anlamlılık (Sig. (2-tailed)) (**)
Ortalama Yabancılaşma Düzeyi	Eşit Varyanslar	3,475	,064	-1,760	233	,080
	Eşit Olmayan Varyanslar			-1,671	145,234	,097
Normsuzluk	Eşit Varyanslar	,305	,581	-1,376	233	,170
	Eşit Olmayan Varyanslar			-1,355	161,212	,177
Anlamsızlık	Eşit Varyanslar	,163	,687	-,667	233	,505
	Eşit Olmayan Varyanslar			-,658	162,280	,511
Sosyal İzolasyon	Eşit Varyanslar	4,157	,043	-1,739	233	,083
	Eşit Olmayan Varyanslar			-1,669	149,811	,097
Güçsüzlük	Eşit Varyanslar	1,068	,302	-1,102	233	,272
	Eşit Olmayan Varyanslar			-1,111	172,684	,268
(*) Sig > 0,05 ise varyanslar eşittir, Sig < 0,05 ise varyanslar eşit değildir.						
(**) Sig. (2-tailed) < 0,05 ise gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.						

Dördüncü satırda İzmir Dilek Ağacı Heykeli, Conjoined Heykeli, Arbour Metallum Heykeli, Kalpavriksha Wish-Fulling Tree (Dilek Ağacı) Heykeli ve The Singing Ringing Tree (Şarkı Söyleyen Ağaç) Heykeli seçenek olarak verilmiştir. Dilek Ağacı Heykelinin beğenilme oranı %10,2 tanınma oranı %61,7'dir. Dilek Ağacı Heykelini işaretleyerek doğru yanıt veren katılımcıların Güçsüzlük boyutundaki yabancılaşma düzeyleri diğer katılımcılara göre daha yüksek iken diğer boyutlardaki yabancılaşma düzeylerinin daha düşük olduğu görülmüştür (Tablo 5.51)

Beşinci satırdaki seçeneklerde İzmir'de bulunan Gemi Omurgası Anıtı, Lady of St. Kilda (Azize Kilda Gemisi), Boat Sight (Gemi Heykeli), Viking Ship Sculpture (Viking Gemisi), The Sun Voyager (Güneş Yolcusu Gemisi) verilmiştir. Gemi Omurgası Anıtı'nın beğenilme oranı %19,1, tanınma oranı %57,9'dur. İzmir'de bulunan Gemi Omurgası Anıtını işaretleyerek doğru yanıt veren katılımcılar Güçsüzlük boyutunda daha yüksek yabancılaşma düzeyine, diğer boyutlarda daha düşük yabancılaşma düzeyine sahiptir. Katılımcıların yanıtları arasındaki farklar Normsuzluk boyutu açısından istatistiksel olarak anlamlıdır (Tablo 5.52).

Altıncı satırda İzmir Yelkenli Heykeli, Sailboats (Yelkenliler), Ráfaga Unleashed (Yelken Heykeli), The Singing Ship (Şarkı Söyleyen Yelkenli) ve Spirit of Sail (Yelken Ruhu) seçenek olarak verilmiştir. İzmir'de bulunan Yelkenli Heykelinin beğenilme oranı %11,1, tanınma oranı %40,4'tür. Seçenekler arasında İzmir'de bulunan Yelkenli Heykelini işaretleyerek doğru yanıt veren katılımcıların Güçsüzlük boyutu açısından daha yüksek, diğer tüm yabancılaşma boyutlarında ise daha düşük yabancılaşma düzeyine sahip olduğu görülmüştür. Yanıtlar arasındaki farklar yabancılaşmanın anlamsızlık boyutu için istatistiksel olarak anlamlıdır (Tablo 5.53).

Yedinci satırda İzmir'de bulunan Sınırsız Birlik Heykeli, Kanazawa (Dalga Heykeli), Seaton New Wave Sculpture (Seaton Yeni Dalga Heykeli), High Tide sergisinden dalga heykeli, Jewel de la Mer (Deniz Mücevheri İnci Heykeli) seçenek olarak verilmiştir. Sınırsız Birlik Heykeli katılımcıların %14,9'u tarafından beğenilmiş, %46,8'i tarafından tanınmıştır. Sınırsız Birlik Heykelini işaretleyerek doğru yanıt veren katılımcılar daha düşük yabancılaşma düzeyine sahiptir. Yanıtlar arasındaki farklar ortalama yabancılaşma düzeyleri, Normsuzluk ve Sosyal İzolasyon boyutları açısından istatistiksel olarak anlamlıdır (Tablo 5.54).

Tablo 5.51 Yabancılaşma düzeyi ve Dilek Ağacı Heykelinin tanınma oranı arasındaki ilişki

Bağımsız Örneklem T-Testi						
İzmir’de yer alan anıt/heykel örneğini tahmin etme durumu (4. Satır – Dilek Ağacı Heykeli)		N	Ortalama	Standart Sapma	Std. Hata Ortalaması	
Ortalama Yabancılaşma Düzeyi	Yanlış	90	3,2171	,58544	,06171	
	Doğru	145	3,2541	,60074	,04989	
Normsuzluk	Yanlış	90	3,2083	,73079	,07703	
	Doğru	145	3,2517	,83203	,06910	
Anlamsızlık	Yanlış	90	3,1593	,91079	,09601	
	Doğru	145	3,2621	,93144	,07735	
Sosyal İzolasyon	Yanlış	90	3,2074	,78146	,08237	
	Doğru	145	3,2805	,84133	,06987	
Güçsüzlük	Yanlış	90	3,2963	,96175	,10138	
	Doğru	145	3,2230	,91038	,07560	
		Varyansların Eşitliği İçin Levene’s Testi		Ortalamaların Eşitliği İçin T Testi		
		F	Anlamlılık (Sig. (*))	t	Serbestlik Derecesi (df)	Anlamlılık (Sig. (2-tailed)) (**)
Ortalama Yabancılaşma Düzeyi	Eşit Varyanslar	,202	,654	-,464	233	,643
	Eşit Olmayan Varyanslar			-,466	192,524	,641
Normsuzluk	Eşit Varyanslar	1,628	,203	-,407	233	,685
	Eşit Olmayan Varyanslar			-,419	207,005	,675
Anlamsızlık	Eşit Varyanslar	,002	,964	-,830	233	,408
	Eşit Olmayan Varyanslar			-,834	192,038	,405
Sosyal İzolasyon	Eşit Varyanslar	1,045	,308	-,665	233	,507
	Eşit Olmayan Varyanslar			-,676	199,352	,500
Güçsüzlük	Eşit Varyanslar	,103	,749	,587	233	,558
	Eşit Olmayan Varyanslar			,580	180,935	,563
(*) Sig > 0,05 ise varyanslar eşittir, Sig < 0,05 ise varyanslar eşit değildir.						
(**) Sig. (2-tailed) < 0,05 ise gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.						

Tablo 5.52 Yabancılaşma düzeyi ve Gemi Omurgası Anıtının tanınma oranı arasındaki ilişki

Bağımsız Örneklem T-Testi						
İzmir’de yer alan anıt/heykel örneğini tahmin etme durumu (5. Satır – Gemi Omurgası Anıtı)		N	Ortalama	Standart Sapma	Std. Hata Ortalaması	
Ortalama Yabancılaşma Düzeyi	Yanlış	99	3,1601	,54367	,05464	
	Doğru	136	3,2981	,62355	,05347	
Normsuzluk	Yanlış	99	3,1111	,72512	,07288	
	Doğru	136	3,3254	,83073	,07123	
Anlamsızlık	Yanlış	99	3,0909	,88681	,08913	
	Doğru	136	3,3186	,94007	,08061	
Sosyal İzolasyon	Yanlış	99	3,1751	,76982	,07737	
	Doğru	136	3,3088	,84972	,07286	
Güçsüzlük	Yanlış	99	3,2795	,88025	,08847	
	Doğru	136	3,2304	,96568	,08281	
		Varyansların Eşitliği İçin Levene’s Testi		Ortalamaların Eşitliği İçin T Testi		
		F	Anlamlılık (Sig. (*))	t	Serbestlik Derecesi (df)	Anlamlılık (Sig. (2-tailed)) (**)
Ortalama Yabancılaşma Düzeyi	Eşit Varyanslar	1,781	,183	-1,767	233	,079
	Eşit Olmayan Varyanslar			-1,805	225,467	,072
Normsuzluk	Eşit Varyanslar	3,012	,084	-2,058	233	<u>,041</u>
	Eşit Olmayan Varyanslar			-2,102	225,376	,037
Anlamsızlık	Eşit Varyanslar	,248	,619	-1,878	233	,062
	Eşit Olmayan Varyanslar			-1,895	218,008	,059
Sosyal İzolasyon	Eşit Varyanslar	1,233	,268	-1,239	233	,217
	Eşit Olmayan Varyanslar			-1,258	222,099	,210
Güçsüzlük	Eşit Varyanslar	2,252	,135	,399	233	,690
	Eşit Olmayan Varyanslar			,405	221,511	,686
(*) Sig > 0,05 ise varyanslar eşittir, Sig < 0,05 ise varyanslar eşit değildir.						
(**) Sig. (2-tailed) < 0,05 ise gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.						

Tablo 5.53 Yabancılaşma düzeyi ve Yelkenli Heykelinin tanınma oranı arasındaki ilişki

Bağımsız Örneklem T-Testi						
İzmir’de yer alan anıt/heykel örneğini tahmin etme durumu (6. Satır – Yelkenli Heykeli)		N	Ortalama	Standart Sapma	Std. Hata Ortalaması	
Ortalama Yabancılaşma Düzeyi	Yanlış	140	3,1852	,57998	,04902	
	Doğru	95	3,3206	,60804	,06238	
Normsuzluk	Yanlış	140	3,1589	,79579	,06726	
	Doğru	95	3,3474	,78066	,08009	
Anlamsızlık	Yanlış	140	3,1119	,92016	,07777	
	Doğru	95	3,3860	,90744	,09310	
Sosyal İzolasyon	Yanlış	140	3,2238	,78703	,06652	
	Doğru	95	3,2947	,86413	,08866	
Güçsüzlük	Yanlış	140	3,2548	,90792	,07673	
	Doğru	95	3,2456	,96415	,09892	
		Varyansların Eşitliği İçin Levene’s Testi		Ortalamaların Eşitliği İçin T Testi		
		F	Anlamlılık (Sig. (*))	t	Serbestlik Derecesi (df)	Anlamlılık (Sig. (2-tailed)) (**)
Ortalama Yabancılaşma Düzeyi	Eşit Varyanslar	,039	,844	-1,723	233	,086
	Eşit Olmayan Varyanslar			-1,708	195,503	,089
Normsuzluk	Eşit Varyanslar	,008	,930	-1,795	233	,074
	Eşit Olmayan Varyanslar			-1,802	204,530	,073
Anlamsızlık	Eşit Varyanslar	,008	,928	-2,253	233	<u>,025</u>
	Eşit Olmayan Varyanslar			-2,259	203,831	,025
Sosyal İzolasyon	Eşit Varyanslar	,812	,368	-,652	233	,515
	Eşit Olmayan Varyanslar			-,640	189,089	,523
Güçsüzlük	Eşit Varyanslar	1,315	,253	,074	233	,941
	Eşit Olmayan Varyanslar			,073	193,726	,942
(*) Sig > 0,05 ise varyanslar eşittir, Sig < 0,05 ise varyanslar eşit değildir.						
(**) Sig. (2-tailed) < 0,05 ise gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.						

Tablo 5.54 Yabancılaşma düzeyi ve Sınırsız Birlik Heykelinin tanınma oranı arasındaki ilişki

Bağımsız Örneklem T-Testi						
İzmir’de yer alan anıt/heykel örneğini tahmin etme durumu (7. Satır – Sınırsız Birlik Heykeli)		N	Ortalama	Standart Sapma	Std. Hata Ortalaması	
Ortalama Yabancılaşma Düzeyi	Yanlış	125	3,1483	,55403	,04955	
	Doğru	110	3,3441	,62255	,05936	
Normsuzluk	Yanlış	125	3,1140	,76563	,06848	
	Doğru	110	3,3727	,80548	,07680	
Anlamsızlık	Yanlış	125	3,1600	,87744	,07848	
	Doğru	110	3,2939	,97128	,09261	
Sosyal İzolasyon	Yanlış	125	3,1173	,80573	,07207	
	Doğru	110	3,4061	,80819	,07706	
Güçsüzlük	Yanlış	125	3,2133	,90933	,08133	
	Doğru	110	3,2939	,95327	,09089	
		Varyansların Eşitliği İçin Levene’s Testi		Ortalamaların Eşitliği İçin T Testi		
		F	Anlamlılık (Sig. (*))	t	Serbestlik Derecesi (df)	Anlamlılık (Sig. (2-tailed)) (**)
Ortalama Yabancılaşma Düzeyi	Eşit Varyanslar	2,064	,152	-2,550	233	<u>,011</u>
	Eşit Olmayan Varyanslar			-2,532	219,961	,012
Normsuzluk	Eşit Varyanslar	,617	,433	-2,523	233	<u>,012</u>
	Eşit Olmayan Varyanslar			-2,514	225,774	,013
Anlamsızlık	Eşit Varyanslar	,658	,418	-1,111	233	,268
	Eşit Olmayan Varyanslar			-1,103	221,401	,271
Sosyal İzolasyon	Eşit Varyanslar	,018	,894	-2,737	233	<u>,007</u>
	Eşit Olmayan Varyanslar			-2,737	229,038	,007
Güçsüzlük	Eşit Varyanslar	,412	,522	-,663	233	,508
	Eşit Olmayan Varyanslar			-,661	226,046	,509
(*) Sig > 0,05 ise varyanslar eşittir, Sig < 0,05 ise varyanslar eşit değildir.						
(**) Sig. (2-tailed) < 0,05 ise gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.						

Katılımcıların İzmir’de yer alan anıt ve heykelleri tanıma durumları ve yabancılaşma düzeyleri arasındaki ilişki incelendiğinde Cumhuriyet Ağacı Anıtının, İnsan Silueti Heykelinin, Dilek Ağacının, Gemi Omurgası Anıtının, Yelkenli Heykelinin ve Sınırsız Birlik Heykelinin yabancılaşma düzeyi düşük katılımcılar tarafından daha yüksek oranda tanındığı görünürken İzmir’in simgesi haline gelen İzmir Saat Kulesinin hem diğer örneklerle kıyasla daha yüksek tanınma oranına sahip olduğu hem de yabancılaşma düzeyi yüksek olan katılımcılar tarafından da tanındığı görülmüştür.

Ulaşılan sonuç “H11: Kent için simge haline gelmiş kamusal sanat elemanlarının fark edilme, beğenilme ve benimsenme oranları yüksektir” hipotezini doğrulamıştır.

Katılımcıların sanat ile kurdukları bağ ve kamusal sanat elemanlarına karşı farkındalıkları arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Sanat ile kurulan bağ katılımcıların güncel sanat etkinliklerini takip etme alışkanlıkları ve bir sanat dalıyla amatör veya profesyonel olarak ilgilenme durumları üzerinden değerlendirmiştir. Katılımcılar tarafından İzmir’de yer alan heykellerin doğru tahmin edilmesi ile katılımcıların sanata karşı ilgileri arasındaki ilişki Ki-Kare Testi yapılarak analiz edilmiştir. Analiz sonuçları genel olarak incelendiğinde anket formunda Kamusal Sanata Karşı Tutum Ölçeğinde yer alan “Güncel sanat etkinliklerini takip ederim” maddesine “Evet” yanıtı veren katılımcıların formun dördüncü bölümünde kendilerine sunulan seçenekler arasından İzmir’de yer alan anıt/heykel seçeneğini “Doğru” işaretlemeleri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir. Güncel sanat etkinliklerini takip eden ve doğru seçeneği işaretleyen katılımcıların sayısı, sanat etkinliklerini takip etmeyen ve doğru seçeneği işaretleyen katılımcıların sayısından daha fazladır. Aradaki fark İzmir Dilek Ağacı Heykeli’nin yer aldığı dördüncü satır (Tablo 5.55), Gemi Omurgası Anıtının yer aldığı beşinci satır (Tablo 5.56) ve Yelkenli Heykelinin yer aldığı altıncı satırda (Tablo 5.57) güncel katılımcıların sanat etkinliklerini takip etme alışkanlıkları ve İzmir’de yer alan anıt ve heykelleri tanıma oranları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ayrım yaratmıştır.

Tablo 5.55 Güncel sanat etkinliklerini takip etme alışkanlıkları ve Dilek Ağacı Heykelinin tanınma oranı arasındaki ilişki

Ki-Kare Analizi - Çapraz Tablo				
Güncel sanat etkinlikleri takip ederim:		Dilek Ağacı Heykeli		Total
		Yanlış	Doğru	
Evet	Sayı	32	86	118
	Beklenen Sayı	45,2	72,8	118,0
Hayır	Sayı	58	59	117
	Beklenen Sayı	44,8	72,2	117,0
Toplam	Sayı	90	145	235
	Beklenen Sayı	90,0	145,0	235,0
Sig. < 0,05 ise gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.; Sig = ,000				

Tablo 5.56 Güncel sanat etkinliklerini takip etme alışkanlıkları ve Gemi Omurgası Anıtının tanınma oranı arasındaki ilişki

Ki-Kare Analizi - Çapraz Tablo				
Güncel sanat etkinlikleri takip ederim:		Gemi Omurgası Anıtı		Total
		Yanlış	Doğru	
Evet	Sayı	39	79	118
	Beklenen Sayı	49,7	68,3	118,0
Hayır	Sayı	60	57	117
	Beklenen Sayı	49,3	67,7	117,0
Toplam	Sayı	99	136	235
	Beklenen Sayı	99,0	136,0	235,0
Sig. < 0,05 ise gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.; Sig = ,005				

Tablo 5.57 Güncel sanat etkinliklerini takip etme alışkanlıkları ve Yelkenli Heykelinin tanınma oranı arasındaki ilişki

Ki-Kare Analizi - Çapraz Tablo				
Güncel sanat etkinlikleri takip ederim:		Yelkenli Heykeli		Total
		Yanlış	Doğru	
Evet	Sayı	62	56	118
	Beklenen Sayı	70,3	47,7	118,0
Hayır	Sayı	78	39	117
	Beklenen Sayı	69,7	47,3	117,0
Toplam	Sayı	140	95	235
	Beklenen Sayı	140,0	95,0	235,0
Sig. < 0,05 ise gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.; Sig = ,027				

Ki-Kare Testi , Kamusal Sanata Karşı Tutum Ölçeğinde yer alan “Herhangi bir sanat dalıyla amatör veya profesyonel olarak ilgileniyorum” maddesine “Evet” yanıtı veren katılımcıların İzmir’de yer alan anıt/heykel seçeneğini “Doğru” işaretlemeleri arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermiştir. Test sonucuna göre bir sanat dalıyla ilgilendiğini ifade eden ve doğru seçeneği işaretleyen katılımcıların sayısı bir sanat dalı ile ilgilenen ve doğru seçeneği işaretleyen katılımcıların sayısından daha fazladır. Analiz sonucu aradaki farkın İzmir Dilek Ağacı Heykeli’nin yer aldığı dördüncü satır (Tablo 5.58), Gemi Omurgası Anıtının yer aldığı beşinci satır (Tablo 5.59) istatistiksel olarak anlamlı olduğunu göstermiştir.

Ulaşılan sonuçlar “H12: Sanat ile kurulan bağ güçlendikçe kamusal sanat elemanlarına karşı farkındalık artar” hipotezini doğrulamıştır.

Tablo 5.58 Bir sanat dalı ile ilgilenme ve Dilek Ağacı Heykelinin tanınma oranı arasındaki ilişki

Ki-Kare Analizi - Çapraz Tablo				
Herhangi bir sanat dalıyla amatör veya profesyonel olarak ilgileniyorum:		Dilek Ağacı Heykeli		Total
		Yanlış	Doğru	
Evet	Sayı	71	60	131
	Beklenen Sayı	78,0	53,0	131,0
Hayır	Sayı	69	35	104
	Beklenen Sayı	62,0	42,0	104,0
Toplam	Sayı	140	95	235
	Beklenen Sayı	140,0	95,0	235,0
Sig. < 0,05 ise gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.; Sig = ,013				

Tablo 5.59 Bir sanat dalı ile ilgilenme ve Gemi Omurgası Anıtının tanınma oranı arasındaki ilişki

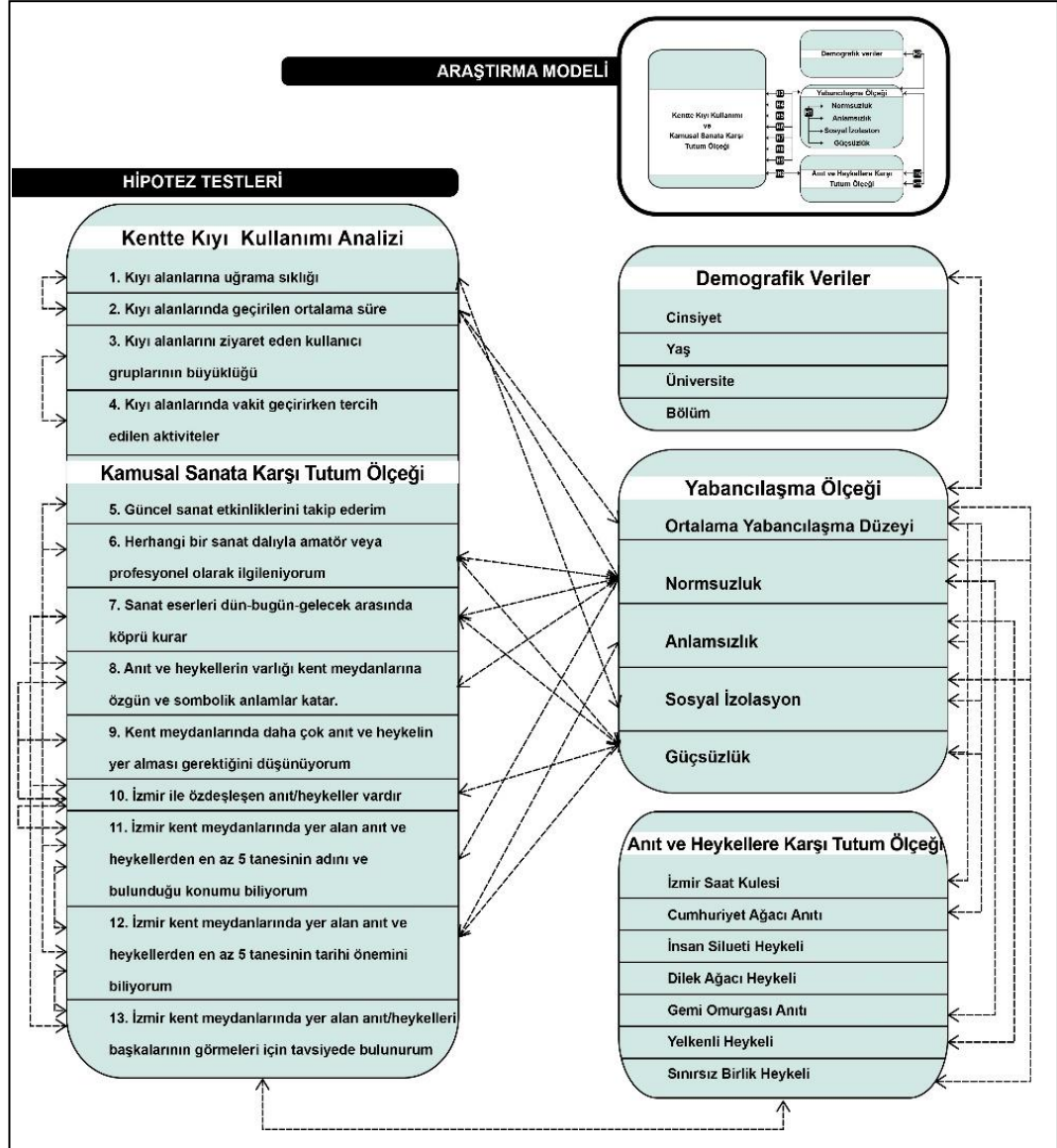
Ki-Kare Analizi - Çapraz Tablo				
Herhangi bir sanat dalıyla amatör veya profesyonel olarak ilgileniyorum:		Gemi Omurgası Anıtı		Total
		Yanlış	Doğru	
Evet	Sayı	47	84	131
	Beklenen Sayı	55,2	75,8	131,0
Hayır	Sayı	52	52	104
	Beklenen Sayı	43,8	60,2	104,0
Toplam	Sayı	99	136	235
	Beklenen Sayı	99,0	136,0	235,0
Sig. < 0,05 ise gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark vardır.; Sig = ,029				

5.7 Bölüm Sonu Değerlendirmesi ve Tartışma

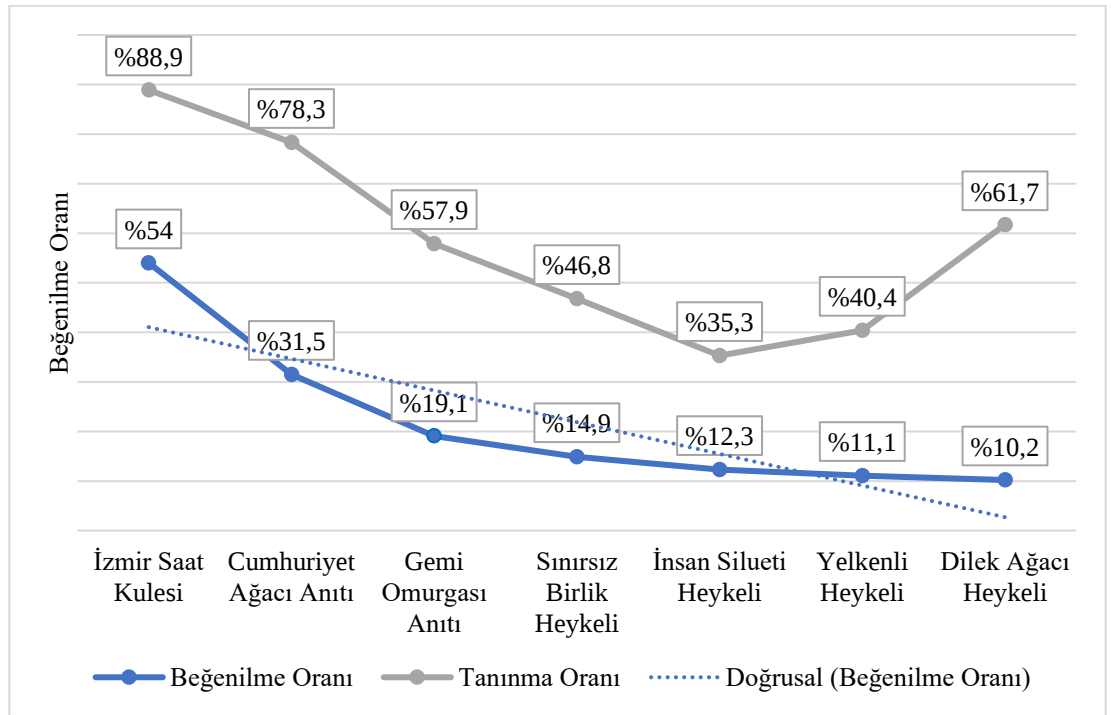
Kent ve yabancılaşma kavramları arasındaki ilişkinin kurulmasında kamusal sanat elemanları araç olarak kullanılmıştır. Kavramlar arasındaki kuramsal bağlantı ilgili literatür taranarak ortaya konulmuştur. Kuramsal bölümden elde edilen bilgilerle 12 hipotez kurulmuş ve hipotezler 1.4.3 Araştırma Soruları ve Hipotezler başlığı altında açıklanmıştır. Hipotezlerin ampirik yöntemlerle test edilebilmesi için kuramsal bölümde elde edilen bilgiler doğrultusunda çalışmada kullanılmak üzere dört bölümden oluşan anket formu hazırlanmış, anket formunda birden çok ölçek kullanılmıştır. Hipotez testlerinde yararlanılan ölçekler 5.1 Araştırma Modeli başlığı altında tanımlanmıştır (Şekil 5.1). Hipotezler araştırma modeline uygun biçimde ilgili anket bölümünün altındaki ölçeklerden elde edilen verilerle test edilmiştir (Şekil 5.22). 5.6 Verilerin Analizi ve Hipotez Testleri başlığı altında elde edilen istatistik verilerine yer verilmiştir. Çalışmanın kuramsal ve ampirik bölümlerinden elde edilen tüm bilgi ve veriler birlikte değerlendirilerek kent planlama ve kentsel tasarım disiplinleri açısından tartışılmıştır.

Bu çalışma kapsamında kentsel mekânda yaşanan yabancılaşmanın tespit edilmesinde kamusal sanat elemanlarının rolü ve önemi üzerinde durulmuş, kentlilerin yabancılaşma düzeyi ile çevre algısı arasındaki ilişkinin ortaya konulması ve yetkili kurumlar tarafından kentsel planlama/tasarım projelerinde alınan kararların kentlilerin hem çevre algısı üzerindeki hem de çevre algısı ile ilişkili olan yabancılaşma düzeyi üzerindeki etkisinin göz önüne alınması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda yapılan çalışmada İzmir özelinde kentin yoğun olarak kullanılan ve İzmirDeniz: İzmirliilerin Denizle İlişkisini Güçlendirme Projesi kapsamında düzenlenen Alsancak Limanı – Konak Köprülü Kavşağı arasındaki kıyı bandından seçilen anıt ve heykel örneklerine yer verilmiştir. Temelinde kentlilerin planlama sürecine katılımını destekleyen, kenti biçimlendirilmiş bir mekândan olmaktan öte herkes için anlamlı bir yer haline getirmeyi hedefleyen İzmirDeniz: İzmirliilerin Denizle İlişkisini Güçlendirme Projesi kapsamında tasarlanan ve araştırma bölgesi olarak belirlenen Alsancak Limanı – Konak Köprülü Kavşağı arasında yer alan kıyı bandından 7 farklı anıt ve heykel örneği seçilmiştir. Seçilen ilk örnek 1901 yılında yapılan İzmir Saat Kulesi'dir. İzmir Saat Kulesi proje kapsamında konumlandırılmamış olup proje saat

kulesini ön plana çıkaracak biçimde tasarlanmıştır. Cumhuriyet Ağacı Anıtı, Dilek Ağacı Heykeli, Yelkenli Heykeli ve Gemi Omurgası Anıtı 2003-2004 yılları arasında yapılmıştır. Sınırsız Birlik Heykeli ve İnsan Silueti Heykeli ise kıyı bandı proje kapsamında tasarlandıktan sonra alana yerleştirilmiştir. Seçilen örneklerin katılımcılar tarafından beğenilme ve tanınma oranları Şekil 5.23 ile gösterilmiştir.

Anıt ve heykellerin beğenilme ve tanınma oranları incelendiğinde İzmir için kent simgesi haline gelmiş olan İzmir Saat Kulesi ile Cumhuriyet tarihini simgeleyen Cumhuriyet Ağacı Anıtının en yüksek oranda beğenildiği ve tanındığı görülmüştür. Tarihi bir söylemi iletmeyen anıt ve heykellerin ise beğenilme ve tanınma oranlarının görece daha düşük olduğu görülmüştür. Anıt ve heykellerin beğenilme ve tanınma oranları katılımcıların anlamını ve tarihini bildikleri, aşına oldukları anıt ve heykelleri beğenme eğiliminde olduklarını göstermiştir.

Şekil 5. 23 Anıt ve Heykellerin Beğenilme ve Tanınma Oranları

Anıt ve Heykellere Karşı Tutum Ölçeği ile elde edilen sonuçlar Kamusal Sanata Karşı Tutum Ölçeği ve Yabancılaşma Ölçeği ile elde edilen verilerle karşılaştırılmıştır. Gemi Omurgası Anıtı, Yelkenli Heykeli Dilek ve Ağacı Heykeli için kendilerine verilen seçenekler arasından İzmir’de yer alan anıt/heykeli doğru bilen katılımcıların yabancılaşmanın Güçsüzlük boyutunda daha yüksek, Normsuzluk, Sosyal İzolasyon ve Anlamsızlık boyutlarında daha düşük yabancılaşma düzeyine sahip oldukları görülmüştür. Cumhuriyet Ağacı Anıtı, Sınırsız Birlik Heykeli ve İnsan Silueti Heykeli için ise doğru seçeneği işaretleyen katılımcıların tamamı yabancılaşmanın tüm

boyutlarında yanlış yanıt veren katılımcılara göre daha düşük yabancılaşma düzeyine sahiptir. İzmir Saat Kulesi için doğru yanıt veren katılımcıların yabancılaşmanın tüm boyutlarında daha yüksek yabancılaşma düzeyine sahip oldukları görülmüştür. Ulaşılan sonuçlar İzmir'in simgesi olan İzmir Saat Kulesinin yabancılaşma oranı yüksek olan katılımcılar tarafından da fark ediliyor olduğunu ancak diğer anıt ve heykellerin ancak yabancılaşma düzeyi düşük dolayısıyla çevreye karşı algısı daha açık olan kentliler tarafından fark edildiğini göstermiştir. Bu sonuç kentsel tasarım projeleri ile tasarlanmış kentsel mekanlarda yer verilen anıt ve heykellerin kentliler tarafından fark edilmesini etkileyen etkenlerden bir tanesini ortaya çıkarmıştır. Anıtların tanınma/fark edilme oranını etkileyen bir diğer etken ise katılımcıların sanat ile kurduğu bağıdır. Güncel sanat etkinliklerini takip eden ve herhangi bir spor dalıyla ilgilenen katılımcıların İzmir'de bulunan anıt ve heykelleri tanıma oranları daha yüksektir.

Çalışmanın ana konusu olan “Kent”, “Yabancılaşma” ve “Sanat” kavramları ile analizler sonucunda ulaşılan sonuçlar kent planlama ve kentsel tasarım projeleri ile ilişkilendirildiğinde (1) kentte yapılan fiziksel müdahalelerin toplum üzerinde etkili olduğu dolayısıyla planlama sürecinde alınan kararların toplumsal etkilerinin göz önünde bulundurulması gerektiği, (2) kentlilerin yüzleşmek zorunda kaldığı en büyük problemlerden birinin yabancılaşma problemi olduğu bu nedenle kenti ve kent yaşamını iyileştirmek için alınan kararlarda bu problemin de dikkate alınmasının önem kazandığı görülmüştür. (3) Kentlilerin kentsel mekanlarda vakit geçirme sıklığı ve vakit geçirdiği süre ile yabancılaşma düzeyleri arasında bir ilişki olduğu dolayısıyla temelde bireysel bir problem olan yabancılaşmanın topluma katılma kararında etki olduğu görülmüştür. Planlama ve tasarımın kararlarının topluma etkileri göz önüne alındığında kentlileri kente davet eden ve toplumun tüm kesimlerinin değerlerini yansıtan uygulamaların kentliler için yabancılık hissini azaltacağı, kente karşı aidiyet duygusunu güçlendireceği ve tüm kente ait kent fikrinin uygulanabileceği ön görülmüştür. (4) Kamu kaynaklarından yararlanılarak yürütülen planlama ve tasarım projelerinin kenti fiziksel olarak iyileştirmenin yanı sıra topluma ne ifade ettiği göz önüne alınmalıdır. Projelerin toplumsal boyutu proje kararlarının toplum algısını yönlendirmedeki gücünün de göstergesidir. Dolayısıyla toplumdaki hem ortak hem toplumsal gruplara özgü değerleri görünür kılmak proje sürecinin bir aracı, toplumun

kültür çeşitliliğini güçlendirmek ve ortak değerler etrafından birlik ve bütünlüğü sağlamak projelerin potansiyel çıktısı olarak değerlendirilebileceği ön görülmüştür. Ulaşılan sonuçlar kent planlama ve tasarım süreçlerinde alınan kararların fiziksel olmayan sonuçlarının yanı sıra planıcı/tasarımcıyı yönlendirecek ipuçlarını da ortaya çıkarmıştır. (5) Kent aynı anda hem bütünlüğün hem de ayrışmanın mekânı olma potansiyeli taşır. Bu nedenle birbirinden farklı kültür, köken ve yaşama biçimine sahip toplumsal kesimlerin ortak kullanabileceği mekanlar yaratmak toplumsal birliği güçlendirmenin bir aracıdır. Ancak ortak mekanların çatışma alanına dönüşmemesi için birbirine yabancı olan toplumsal kesimleri yansıtan değerlerin kentte fiziksel olarak da görünür kılınması toplumun tüm kesimlerini birbiri için tanıdık hale getirecektir. Bu açıdan planıcı/tasarımcının değer yansıtmak için kullanacağı araçların iletmediği söylemi doğru algılaması, hitap edeceği kesimi göz önüne alarak yer seçimi yapması önem kazanır.

BÖLÜM ALTI

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmanın sonuç bölümünde çalışmanın amacı doğrultusunda sorulan araştırma sorularına yanıt verilmiştir.

Çalışma **“yabancılaşma düzeyinin yüksek olması çevre algısını zayıflatır” ve “kentte kentlilerin aidiyet duygusunu güçlendirecek faktörlerin varlığı yabancılaşma düzeyini düşürür”** olmak üzere iki varsayım üzerine kurulmuş, bu varsayımların geçerliliğinin doğrulanması için araştırmanın genel ve alt amaçları belirlenmiş, alt amaçlar araştırma soruları ve hipotezlerle detaylandırılmıştır.

Birinci araştırma sorusu **“yabancılaşma düzeyi ile çevre algısı arasında anlamlı bir ilişki var mı?”** olarak belirlenmiştir. Bu sorunun yanıtını bulmak için “H1: Yabancılaşmanın boyutları arasında anlamlı bir ilişki vardır”, “H2: Yabancılaşma düzeyi cinsiyete göre anlamlı şekilde fark gösterir”, “H7: Sanat ile kurulan bağ güçlendikçe yabancılaşma düzeyi artar” ve “H9: Yabancılaşma düzeyi ile çevre farkındalığı arasında anlamlı bir bağ vardır” hipotezleri test edilmiştir. Bu çalışma kapsamında yabancılaşma Normsuzluk, Anlamsızlık, Sosyal İzolasyon ve Güçsüzlük olmak üzere dört boyutta ele alınmış ve yapılan analizler sonucunda yabancılaşmanın boyutları arasında anlamlı ve pozitif yönlü ilişki olduğu tespit edilerek H1 hipotezi doğrulanmıştır. Kadın ve erkek katılımcıların yabancılaşma düzeyleri karşılaştırıldığında kadın katılımcıların yabancılaşma düzeylerinin tüm boyutlarda daha yüksek olduğu görülmüş ve H2 hipotezi doğrulanmıştır. Katılımcıların sanat ile kurdukları bağ güncel sanat etkinliklerini takip etme alışkanlıkları ve bir sanat dalına amatör veya profesyonel olarak ilgi duyup duymadıkları sorgulanarak test edilmiştir. Sanat etkinliklerini takip eden ve bir sanat dalıyla aktif olarak ilgilenen katılımcıların daha yüksek yabancılaşma düzeyine sahip oldukları görülmüş ve H7 hipotezi doğrulanmıştır. Katılımcıların yabancılaşma düzeyleri ve çevre farkındalığı arasındaki ilişkinin tespit edilmesi için İzmir’de yer alan anıt ve heykellere karşı farkındalıkları ile anıt ve heykellerin adı, konumu, tarihi hakkında sahip oldukları bilgileri sorgulanmıştır. Yüksek yabancılaşma düzeyine sahip katılımcılar İzmir ile özdeşleştirdikleri anıt ve heykeller olduğunu ifade ederken bu heykeller hakkında bilgi

gerektiren sorulara yabancılaşma düzeyi düşük olan katılımcıların doğru cevap verdiği görülmüştür. Analiz sonuçları H9 hipotezini doğrulamıştır. Doğrulan hipotezler yabancılaşma düzeyinin bir boyutta düşürülmesinin diğer boyutlarda da yabancılaşma hissinin azalmasının dolayısıyla aidiyet hissinin güçlenmesinin mümkün olduğunu, yabancılaşma düzeyinin katılımcıların cinsiyetine ve sanata karşı ilgilerine göre değiştiğini ve yabancılaşma düzeyi yüksek ve düşük olan katılımcıların çevrelerine karşı farkındalıklarının istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaştığını göstermiştir. Dolayısıyla birinci araştırma sorusu “yabancılaşma düzeyi ile çevre algısını arasında anlamlı bir ilişki vardır” şeklinde cevaplanmıştır. Yabancılaşma düzeyine etki eden faktörlerin tespit edilmesinin katılımcıların/kentlilerin çevre algısını arttırmaya yönelik yapılacak çalışmalarda yol gösterici olması beklenmektedir.

İkinci araştırma sorusu **“kentsel planlama ve tasarım projeleri ile düzenlenen alanlarda yer alan kamusal sanat elemanlarının kentlilerin kente karşı hissettikleri aidiyet/yabancılaşma durumunun belirlenmesinde rolü ve etkisi nedir?”** şeklinde sorulmuştur. İkinci sorunun yanıtı için İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanıp uygulanan İzmirDeniz: İzmirliilerin Denizle İlişkisinin Güçlendirme Projesi kapsamında düzenlenen kıyı bandında yer alan kamusal sanat elemanları araç olarak kullanılmıştır. Sorunun yanıtını bulmak için “H3: Yabancılaşma düzeyi ile kıyı alanlarını ziyaret etme sıklığı arasında anlamlı bir ilişki vardır”, “H4: Yabancılaşma düzeyi ile kıyı alanında geçirilen ortalama süre arasında anlamlı bir ilişki vardır”, “H5: Yabancılaşma düzeyi ile kentte birlikte vakit geçirilen kullanıcı gruplarının büyüklüğü arasında anlamlı bir ilişki vardır”, “H6: Yabancılaşma düzeyi ile toplumsal aktivitelere katılma tercihleri arasında anlamlı bir ilişki vardır”, “H8: Yabancılaşma düzeyi ile kent meydanlarında anıt ve heykellerin varlığının onaylaması arasında anlamlı bir ilişki vardır”, “H10: Yabancılaşma düzeyi ile kamusal sanat elemanlarının beğenilme oranları arasında anlamlı bir ilişki vardır”, “H11: Kent için simge haline gelmiş kamusal sanat elemanlarının fark edilme, tanınma ve beğenilme oranları yüksektir” ve “H12: Sanat ile kurulan bağ güçlendikçe kamusal sanat elemanlarına karşı farkındalık artar” hipotezleri test edilmiştir. Katılımcıların kıyı alanlarını ziyaret etme sıklığı ile kıyı alanlarında geçirdikleri ortalama süre arasında pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiş ve Normsuzluk, Anlamsızlık ve Güçsüzlük boyutlarında yüksek yabancılaşma düzeyine

sahip katılımcıların kıyı alanlarını “Nadiren” ziyaret ettikleri görülürken yabancılaşmanın tüm boyutlarında yüksek yabancılaşma düzeyine sahip katılımcıların ortalama 4 saatten fazla vakit geçirdiği görülmüştür. Yapılan hipotez testleri H3 ve H4 hipotezlerini doğrulamıştır. Katılımcıların kıyı alanlarında birlikte vakit geçirdikleri kullanıcı gruplarının büyüklüğü ile kıyı alanlarında vakit geçirirken katılmayı tercih ettikleri aktiviteler arasında pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir bağ kurulduğu görülmüş ancak katılımcıların tercihleri ve yabancılaşma düzeyleri arasında bir ilişki kurulamaması H5 ve H6 hipotezlerinin yanlış çıktığını göstermiştir. Genel olarak katılımcıların kıyı alanlarını kullanma alışkanlıkları ile yabancılaşma düzeyleri arasındaki ilişki incelendiğinde kentlilerin düzenlenmiş kıyı alanlarını ziyaret etme ve bu alanlarda vakit geçirme sıklıklarının yabancılaşma düzeyleri ile doğrudan ilişkili olduğu ancak bu alanlarda birlikte vakit geçirmeyi tercih ettikleri kullanıcı grubu büyüklükleri ve katılmayı tercih ettikleri aktivitelerin seçiminde yabancılaşma düzeylerinin etkili olmadığı görülmüştür.

Katılımcıların düzenlenmiş kentsel mekanlarda yer alan anıt ve heykellerin varlığına karşı tutumu ile yabancılaşma düzeyleri arasındaki ilişki test edilmiştir. Anıt ve heykellerin geçmiş ve gelecek arasında köprü kurduğunu, mekâna özgün ve sembolik anlam kattığını ve sayılarının artması gerektiğini ifade eden katılımcıların daha yüksek yabancılaşma düzeyine sahip olduğu görülmüş ve H8 hipotezi doğrulanmıştır. Anıt ve heykellerin beğenilme oranları ile katılımcıların yabancılaşma düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki kurulamaması H10 hipotezinin yanlış çıktığını göstermiştir. İzmir Saat Kulesi, İzmir için simge haline gelmiştir. Katılımcıların kendilerine verilen anıt ve heykelleri tanıma oranları ile yabancılaşma düzeyleri karşılaştırıldığında yabancılaşma düzeyi düşük olan katılımcıların Cumhuriyet Ağacı Anıtı’nı, İnsan Silueti Heykeli’ni, Dilek Ağacı Heykeli’ni, Gemi Omurgası Anıtı’nı, Yelkenli Heykeli’ni ve Sınırsız Birlik Heykeli’ni tanıdıkları ancak İzmir Saat Kulesi’nin yabancılaşma oranı yüksek olan katılımcılar tarafından da tanındığı görülmüş ve H11 hipotezi doğrulanmıştır. Güncel sanat etkinliklerini takip eden ve bir sanat dalıyla amatör veya profesyonel olarak ilgilendiğini ifade eden katılımcıların İzmir’de yer alan anıt ve heykelleri tanıma oranlarının daha yüksek olduğu görülmüş ve H12 hipotezi doğrulanmıştır. Katılımcıların kıyı tasarım projesi ile düzenlenmiş bir kentsel mekanda yer alan anıt ve heykellere karşı tutumları ve yabancılaşma düzeyleri

arasındaki ilişki genel olarak değerlendirildiğinde anıt ve heykellerin sembolik anlamı olduğunu ifade eden katılımcıların bu kamusal sanat elemanlarını kentin geçmiş ve geleceği arasında bir köprü olarak gördüğü ve varlığını onaylandığı görülmüş, anıt ve heykellerin beğenilme oranları ile katılımcıların yabancılaşma düzeyleri arasında doğrudan bir ilişki kurulamaması beğeni ve benimsenme arasındaki farkı ortaya koymuştur. Diğer bir deyişle katılımcılar/kentliler kendilerine anlam ifade eden anıt ve heykellerin varlığını onaylarken bu anıt ve heykellerin beğenilmesinde eserin estetik güzelliğinden çok kentliye ifade ettiği anlam öne çıkmıştır. Nitekim İzmir için simge haline gelen İzmir Saat Kulesi'nin genel olarak tanınma ve beğenilme oranının diğer örneklerle kıyasla daha yüksek olması ve İzmir Saat Kulesi'nin yabancılaşma düzeyi yüksek olan katılımcılar tarafından da tanınıyor olması bu durumun bir başka göstergesidir. Katılımcıların sanata karşı ilgileri ve yabancılaşma düzeyleri arasındaki ilişki incelendiğinde sanata yatkınlığı olan katılımcıların daha yüksek yabancılaşma düzeyine sahip olduğu, sanat karşı yatkınlık ve sanat eserlerine karşı farkındalık arasındaki ilişki incelendiğinde ise sanata karşı ilgisi olan katılımcıların farkındalık düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmüştür. İkinci araştırma sorunun yanıtı kamusal sanat elemanlarının rolüne yönelik olarak “kentsel planlama ve tasarım projeleri ile düzenlenen alanlarda yer alan kamusal sanat elemanları kentlilerin kente karşı hissettikleri aidiyet/yabancılaşma durumunun belirlenmesinde bir araç olarak kullanılabilir” şeklinde, kamusal sanat elemanlarını aidiyet/yabancılaşma durumu üzerindeki etkisine yönelik olarak ise “kentte yer alan kamusal sanat elemanlarının yalnızca belli bir kesime değil tüm topluma hitap etmesi kamusal sanat elemanlarının seçiminde tüm kentliyi temsil etmesinin önemini ortaya koymuştur dolayısıyla kentte toplumun tamamını temsil eden ve ortak değerleri yansıtan kamusal sanat elemanlarının toplumsal birliği güçlendirmesi beklenirken toplumun farklı kesimlerini temsil eden kamusal sanat elemanlarının varlığının da birbirini öteki/yabancı olarak niteleyen toplumsal kesimlerin değerlerini karşılıklı olarak görünür kılacağı, kent içinde farklı değerlerin temsil edilmesiyle tüm toplumun birbiri için tanıdık hale gelmesinde etkilidir” şeklinde verilmiştir.

Araştırma sorularına verilen yanıtlar ve hipotez testlerinin sonuçları çalışmanın başında ortaya koyulan “yabancılaşma düzeyinin yüksek olması çevre algısını zayıflatır” ve “kentte kentlilerin aidiyet duygusunu güçlendirecek faktörlerin varlığı

yabancılaşma düzeyini düşürür” varsayımlarının da doğru olduğunu göstermiştir.

Çalışma kapsamında literatürdeki eksikliğin giderilmesi ve daha sonra yapılacak çalışmalara katkı sağlaması amacıyla kentte artan yabancılaşma probleminde kamusal sanat elemanlarının rolü, kent planlama ve kentsel tasarım disiplinleri çerçevesinde değerlendirilmiş ve konuya ilgi duyan araştırmacılar için öneriler hazırlanmıştır;

- 19. yüzyılda ayrı bir disiplin olarak kabul edilen kent planlama ilk önce kentlerin fiziksel olarak iyileştirilmesi üzerine kurulmuşken zaman içinde kentlilerin beğeni, beklenti ve ihtiyaçları doğrultusunda şekillenmiştir. Günümüz planlama ve tasarım yaklaşımlarında ise mekânsal olarak düzenlenen kentin, kentliler üzerindeki psikolojik etkilerini inceleyen çalışmalara ağırlık verilmeye başlanmıştır. Bu çalışma kapsamında ele alınan ve güncel tartışma konularından olan yabancılaşma problemi de bu bağlamda modern kentte yoğun olarak yaşanan bir durum olarak kabul edilmiş, tespit edilmesine yönelik yöntemler ve çözüm önerileri geliştirilmiştir. Dolayısıyla kent planlama ve kentsel tasarım projeleri ile kente yapılan fiziksel müdahalelerin sosyal boyutlarını ortaya koyan araştırmalara önem verilmeli konu ile ilgili daha çok sayıda araştırma yapılmalıdır.

- Kent tarihine ilişkin yapılan araştırmalar kentin bir barınma alanından öte toplumu ortak değerler etrafında birleştiren canlı bir yapı olduğunu ortaya koymuştur. Toplumun ortak değerleri geniş bir kapsama sahiptir. Bu nedenle toplum içindeki hem bütünlük hem de farklılıklar göz önüne alınarak toplum için ortak olan değerlerin saptanması yönünde detaylı çalışmalar yapılmalıdır. Aynı zamanda kent kültürünü korumaya yönelik yapılan çalışmaların yanı sıra kentlilerin ortak değerlerini görünür kılan çözüm önerilerinin geliştirilmesine katkı sağlayacak çalışmalara da önem verilmeli ve bu çalışmaların bulguları kent planlama ve kentsel tasarım projelerine veri olarak kullanılmalıdır.

- Kentsel mekânda yer alan kamusal sanat elemanları, müze veya sanat galerilerinde sergilenen eserlerden farklı olarak toplumun tüm kesimleriyle doğrudan etkileşim halindedir. Bu çalışma kapsamında İzmir Saat Kulesi ve Cumhuriyet Ağacı Anıtı gibi kentin simgesi haline gelen veya ulusal tarihi

doğrudan yansıtan kamusal sanat elemanlarının kentliler tarafından daha kolay algılandığı görülmüştür. Dolayısıyla ortak değerleri yansıtan kamusal sanat elemanlarının daha kolay algılanıyor oluşundan yola çıkarak hem ortak değerleri yansıtan kamusal sanat elemanlarının sayılarının artmasıyla toplumsal bütünlüğün pekişmesi hem de toplumun farklı kesimlerini temsil eden kamusal sanat elemanlarının varlığıyla toplumda var olan çeşitliliğin görünür kılınması mümkündür. Bu nedenle sanatın ayrıştırıcı ve birleştirici gücünden yola çıkarak kamusal sanat elemanlarının ideolojileri yansıtma ve söylemi iletme gücü göz önüne alınmalı ve kent planlama ve tasarım projeleri kapsamında yer verilen kamusal sanat elemanlarının toplum üzerindeki etkileri araştırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Adorno, T. W. (2005). *Minima moralia*, çev. Ahmet Doğukan ve Orhan Koçak. Metis Yayınları.
- Adorno, T. W. (2016). *Negatif diyalektik*, çev. Şeyda Öztürk. Metis Yayınları.
- Adorno, T., & Horkheimer, M. (2014). *Aydınlanmanın diyalektiği*, çev. Nihat Ülner. Kabalcı Yayınevi.
- Akeloğlu, E. (2016). *Tüketim kültürünün yeniden üretildiği bir alan olarak reklamlarda simülasyon ve yabancılaşma* [Yüksek Lisans Tezi]. Ege Üniversitesi.
- Akkar Ercan, M. (2016). Kamusal Mekan. M. Ersoy (Ed.), *Kentsel planlama ansiklopedik sözlük içinde* (175-178). Ninova Yayıncılık.
- Aksu, H. A. (2019). *Metropoldeki yabancılaşma probleminin sinemada temsili: Taxi Driver* [Yüksek Lisans Tezi]. Başkent Üniversitesi.
- Aktuğlu Aktan, E. (2012). İdeal ve ütopya kent modellerine ulaşım bağlamında biçimsel yaklaşımlar. *İdealKent*, 3(5), 68-103.
- Akyıldız, H. (1998). Bireysel ve toplumsal boyutlarıyla yabancılaşma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(3), 163-176.
- Aliagaoglu, A. ve Özkan, O. (2020). Antik Yunan kentlerinin (polis) kentsel ekoloji perspektifiyle değerlendirilmesi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 25(43), 1-12.
- Anaç, E. M. (2004). *Türkiye'de kent planlama: Gelişimi, kuramlar ve çalışmalar* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Anlamaz, E. (2020). *Soyut heykelde imge ve imgelem* [Yüksek Lisans Tezi]. Trakya Üniversitesi.
- Aras, L. (2015). Günümüz mimarlık ortamına geçmişten katkılar: Pessac, CIAM, Pruitt-Igoe. *Tasarım ve Kuram*, 11(20), 19-34.
- Atıcı Kanberoğlu, N. (2012). Osmanlı'dan Cumhuriyete heykel sanatının yolculuğu. *History Studies International Journal of History*, 4(4), 171-189.

- Atılğan, Z. (2010). *Anomi ve yabancılaşma bağlamında İstanbul'daki kapkaç olaylarına bakış* [Doktora Tezi]. Fırat Üniversitesi.
- Augé, M. (1995). *Non-Places: Introduction to anthropology of supermodernity*. Verso.
- Ay, D. (2020). *Çağdaş sanatta yabancılaşma kavramı, rolü ve kapsamı* [Yüksek Lisans Tezi]. Erciyes Üniversitesi.
- Ayataç, H. (2000). *Planlama sürecinde kentsel tasarımın yeri ve rolünün tanımlanması için bir yöntem denemesi; Örnekleme alanı Türkiye* [Doktora Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Aytaç, Ö. (2005). Modern bürokrasiler ve yabancılaşma ethosu. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 319-348.
- Bahçeci, H. I. (2018). Kent mekânında kamusal alan: Richard Sennett perspektifinde bir inceleme. *Memleket Siyaset Yönetim*, 13(29), 101-116.
- Bakçay, N. E. (2007). *İstanbul'da 1960 sonrası gerçekteştirilen uygulamalar özelinde plastik sanatların kent mekânıyla ilişkisi* [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Balcı, A. (2016). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Baş, G. (2019). *Modernist heykel sanatında büst anlayışları* [Yüksek Lisans Tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Berleant, A. (1998). Environmental aesthetics. M. Kelly (Ed.), *Encyclopedia of aesthetics* içinde (1-11). Oxford University Press.
- Bilgiç, E. (2019). Kantçı töz-ilinek kategorisinden Hegelci yabancılaşma kavramına, unutulmuş bağlantı: Fichte'de bilincin yabancılaşması. *Dört Öge*, 5, 123-139.
- Bilsel, C. (2010). Kent Tasarımı ve Çevre Estetiğı. *Dosya 23: Kent Estetiğı*, 6-14.
- Bottomore, T. (2013). *Frankfurt okulu ve eleştirisi*, çev. Ümit Hüsrev Yolsa. Say Yayınları.
- Bumin, T. (2010). *Hegel – Bilinç problemi, köle-efendi diyalektiğı, praksis felsefesi*. Yapı Kredi Yayınları.

- Byrne, B. M. (2016). *Structural equation modeling with Amos*. Routledge.
- Cansever, T. (1996). Şehir. *Cogito: Kent ve Kültürü*, 125-130.
- Cevizci, A. (2005). *Felsefe sözlüğü*. Say Yayınları.
- Cevizci, A. (2009). *Felsefe tarihi*. Say Yayınları.
- Childe, G. (2001). *Kendini yaratan insan*. Varlık Yayınları.
- Curran, P., West, S. ve Finch, J. (1996). The Robustness of the test statistics to nonnormality and specification error in confirmatory factor analysis. *Psychological Methods*, 1(1), 16-29.
- Çelebi, M. (2013). *İzmir Gazi Heykeli*. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Çelebi, Ş. (2013). *Mimarlık ve yabancılaşma olgusu bağlamında kentsel bir okuma: İstanbul örneği* [Yüksek Lisans Tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Çelebi, V. ve İnal, A. (2019). G. Fichte, J.P. Satre ve E. Levinas'da ben ve ben-olmayan/öteki ilişkisi bağlamında diyalektik süreç. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(65), 600-610. doi: 10.17719/jisr.2019.3471.
- Çelik, H. M. (2003). Türk Kent planlama sisteminin dünya planlama teorisindeki yeri ve açmazları. *Planlama Dergisi*, 2003/4, 93-105.
- Çeşmeci, G. (2019). *Endüstri devriminden günümüze kentsel alanda yaşanan değişim ve dönüşümlerin resim sanatındaki yansımaları* [Yüksek Lisans Tezi]. Anadolu Üniversitesi.
- Çil, H. (2010). *Kamusal alanda heykelin çevreyle ilişkisi ve İzmir* [Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Dean, D. G. (1961). Alienation: Its meaning and measurement. *American Sociological Review*, 26(5), 753-758.
- Debord, G. (1996). *Gösteri toplumu*, çev. Ayşen Ekmekçi ve Okşan Taşkent. Ayrıntı Yayınları.
- Dellaloğlu, B. F. (1995). *Frankfurt okulunda sanat ve toplum*. Bağlam Yayınları.
- Demir, B. (2021). *Modern Türk öykücülüğünde İslami söylem* [Doktora Tezi]. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.

- Dickens, C. (2009). *Zor Zamanlar*, çev. Füsün Elioğlu. Roman Yayınları.
- Dimitrov, D. (2012). Statistical methods for validation of assessment scale data in counseling and related fields. *Applied Psychological Measurement*, 31, 367-387.
- Doğan, F. B. (2018). *Max Horkheimer ve Theodor W. Adorno'da modern insan düşüncesi ve tüketim toplumu analizi; Samsun örneği* [Yüksek Lisans Tezi]. Yozgat Bozok Üniversitesi.
- Duman Yüksel, Ü. (2012). Antik çağdan günümüze kent ütopyları. *İdealKent*, 3(5), 8-37.
- Durak, F. L. (2019). *Gündelik hayatta yabancılaşmış birey – mekân ilişkisi* [Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Durkheim, E. (2013). *İntihar*, çev. Z. Zühre İlkelen. Pozitif Yayınları.
- Duverger, M. (1982). *Siyaset Sosyolojisi*, çev. Dr. Şirin Tekeli. Varlık Yayınları.
- Ekici, Y. (2017). Bolşevik İhtilalinin ortaya çıkması ve sebepleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(1), 265-275.
- Ekinci, E. (2018). *Kentten küresele; yabancıнын kenti* [Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Elden, S. (2004). *Understanding Henri Lefebvre theory and the possible*. Continuum.
- Elma, C. (2003). *İlköğretim okul öğretmenlerinin işe yabancılaşması (Ankara ili örneği)* [Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Engels, F. (2013). *İngiltere'de emekçi sınıfların durumu*, çev. Oktay Emre. Ayrıntı Yayınları.
- Ergil, D. (1978). Yabancılaşma kuramına ilk katkılar. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 33(3), 93-108.
- Erjem, Y. (2019). Sosyolojik açıdan kent kuramları. M. Alptekin (Ed.), *Kent kentleşme: Yeni kentleşme trendleri ve dünya şehir sisteminin ortaya çıkışı* içinde (19-56). Gece Akademi.
- Ersoy, M. (2016). *Kentsel planlama kuramları*. İmge Kitabevi.

- Ertaylan, A. (2007). *1990 Sonrası Türk Sinemasında Yabancılaşma Olgusu* [Doktora Tezi]. Ege Üniversitesi.
- Erzen, J. N. (2006). *Çevre estetiği*. ODTÜ Yayıncılık.
- Erzen, J. N. (2015). *Üç habitus: Yeryüzü, kent, yapı*. Yapı Kredi Yayınları.
- Erzen, J. N. (2016). *Çoğul estetik*. Metis Yayınları.
- Esin, P. (1982). *İş bölümü, yabancılaşma ve sosyal politika, kuramsal bir yaklaşım*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Eyan, B. (2019). *Modern Türk şiirinde kent psikozu* [Yüksek Lisans Tezi]. Kafkas Üniversitesi.
- Eyüpoğlu, İ. Z. (1988). *Türk dilinin etimoloji sözlüğü*. Sosyal Yayınlar.
- Feuerbach, L. A. (2008). *Hristiyanlığın özü*, çev. Oğuz Özügül. Say Yayınları.
- Feuerbach, L. A. (2012). *Geleceğin felsefesi*, çev. Oğuz Özügül. Say Yayınları.
- Fichte, J. G. (2006). Aenesidemus'un Eleştirisi, çev. Özlem Barın, E. A. Kılıçaslan. G. A. içinde, *Alman İdealizmi I: Fichte* (33-59). Doğu Batı Yayınları.
- Field, A. (2005). *Discovering statistics using SPSS*. Sage Publications.
- Fishman, R. (2002). Yirminci yüzyılda kent ütopyları: Ebenezer Howard, Frank Lloyd Wright ve Le Corbusier. A. Alkan ve B. Duru (Ed.), *20. Yüzyıl Kenti* içinde (107-126). İmge Kitabevi.
- Friedmann, J. (1986). The world city hypothesis. *Development and Change*, 17(1), 69-83.
- Fromm, E. (1973). *Çağımızın özgürlük sorunu*, çev. Bozkurt Güvenç. Özgür İnsan Yayınları.
- Fromm, E. (1990). *Sağlıklı toplum*, çev. Yurdanur Salman ve Zeynep Tanrıseven. Payel Yayınları.
- Fromm, E. (1994). *Kendini savunan insan*, çev. Necla Arat. Say Yayınları.
- Fromm, E. (2003). *Sahip olmak ya da olmamak*, çev. Aydın Arıtan. Arıtan Yayınevi.

- Ganiç, C. (2014). *Sanat mekanlarının kentsel sınırlarla ilişkisi: Karaköy örneği* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Gençel, Ö. (2021). *Sanayi-i Nefise Mektebi (1882-1928)* [Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Gogol, E. (2019). Raya Dunayevskaya and philosophy of marxist-humanism: review of russia and marx's philosophy of revolution in permanence for our day by Raya Dunayevskaya. *International Critical Thought*, 9(1), 148-159.
- Gombrich, E. H. (1994). *Sanatın öyküsü*, çev. Ömer Erduran. Remzi Kitabevi.
- Gökberk, M. (1993). *Felsefe tarihi..* Remzi Kitabevi.
- Güllük, D. (2020). Efendi-Köle diyalektiği ile ben ve öteki kavramları çerçevesinde Beyaz Kale. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (64), 107-118.
- Günay, B. (2016a). Sanayi Kenti. M. Ersoy (Ed.), *Kentsel planlama ansiklopedik sözlük* içinde (381-386). Ninova Yayıncılık.
- Günay, B. (2016b). CIAM - Uluslararası Modern Mimarlık Toplantıları. M. Ersoy (Ed.), *Kentsel planlama ansiklopedik sözlük* içinde (55-67). Ninova Yayıncılık.
- Habermas, J. (2001). *İletişimsel eylem kuramı, I. Cilt: Eylem rasyonelliği ve toplumsal rasyonelleşme*, çev. Mustafa Tüzel. Kabalcı Yayınevi.
- Habermas, J. (2003). *Kamusal yaşamın yapısal dönüşümü*, çev. Tanıl Bora, Mithat Sancar. İletişim Yayıncılık.
- Habermas, J. (2012). *Öteki olmak ötekiyle yaşamak*, çev. İlknur Aka. Yapı Kredi Yayınları.
- Hair Jr., J., Black, W., Babin, B., & Anderson, R. (2018). *Multivariate data analysis*. Pearson Education.
- Hall, P. (1966). *The World cities*. Weidenfeld & Nicholson.
- Harvey, D. (1996). *Postmodernliğin durumu, kültürel değişimin kökenleri*, çev. Sungur Savran. Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2008). *Umut mekanları*, çev. Zeynep Gambetti. Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2012). *Paris, modernitenin başkenti*, çev. Berna Kılınçer. Sel Yayıncılık.

- Harvey, D. (2013). *Sosyal adalet ve şehir*, çev. Mehmet Moralı. Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2014). *Seventeen Contradictions and the End of Capitalism*. Profile Books.
- Hatt, P. ve Reiss, Jr., A. (2002). Kentsel Yerleşimlerin Tarihi. A. Alkan ve B. Duru (Ed.), *20. Yüzyıl Kenti* içinde (27-36). İmge Yayınevi.
- Havasi, E. B. (2019). *Kentsel mekânda ayrışmanın gündelik hayata ve kişisel sanat pratiğine etkisi* [Sanatta Yeterlik Sanat Çalışması Raporu]. Hacettepe Üniversitesi.
- Hegel, G. W. (1986). *Tinin görüngübilimi*, çev. Aziz Yardımlı. İdea Yayınevi.
- Hegel, G. W. (1991). *Hukuk felsefesinin prensipleri*, çev. Cenap Karakaya. Sosyal Yayınlar.
- Hegel, G. W. (2004). *Mantık bilimi*, çev. Aziz Yardımlı. İdea Yayınevi.
- Holz, H. H. (2017). *Devrimin cebiri: Hegel'den Marx'a*, çev. Sadık Usta. Yordam Kitap.
- Horkheimer, M. (1998). *Akıl tutulması*, çev. Orhan Koçak. Metis Yayınları.
- Horkheimer, M. (2005). *Geleneksel ve eleştirel kuram*, çev. Mustafa Tüzel. Yapı Kredi Yayınları.
- İzmir Büyükşehir Belediyesi. (2012). *İzmirlilerin Denizle İlişisini Güçlendirme Projesi Tasarım Stratejisi Raporu*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi.
- Jacobs, J. (2022). *Büyük Amerikan şehirlerinin ölümü ve yaşamı*, çev. Bülent Doğan. Metis Yayınları.
- Jay, M. (2014). *Diyalektik imgelem Frankfurt Okulunun tarihi ve çalışmaları*, çev. Sevgi Doğan. Ayrıntı Yayınları.
- Jung, W. (1995). *Simmel yaşamı, sosyolojisi, felsefesi*, çev. Doğan Özlem. Ark Yayınevi.
- Kadınpınar, U. (2001). *Yabancılaşmanın diyalektiği: Hegel, Marx ve Kafka üzerine bir araştırma* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Kamhi, R. (2013). *Değişen kent ortamında hafıza mekânı ve sanat yapıtı ilişkisi* [Yüksek Lisans Tezi]. Yıldız Teknik Üniversitesi.

- Kant, I. (1984). Aydınlanma Nedir? Sorusuna Yanıt. *Seçilmiş Yazılar* içinde (s. 211-221). Remzi Kitabevi.
- Kant, I. (2001). *Pratik usun eleştirisi*, çev. İsmet Zeki Eyüpoğlu. Say Yayınları.
- Karabay Ayataç, H. (2000). *Planlama sürecinde kentsel tasarımın yeri ve rolünün tanımlanması için bir yöntem denemesi; Örnekleme alanı Türkiye* [Doktora Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Karakaya, F. (2010). *Çağdaş insan ve yabancılaşma üzerine bir dizi resim önerisi* [Yüksek Lisans Tezi]. İnönü Üniversitesi.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi kavramlar, ilkeler, teknikler*. Nobel Akademi Yayıncılık.
- Kaya, E. (2017). *Kent ve kentleşme*. İşaret Yayınları.
- Kedik, A. (2012). Kamusal alan ve Türkiye'de heykelin kamuya açık alanlarda var olma koşulları. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 3(3), 77-91.
- Kelbaugh, D. (2007). Typology: An architecture of limits. M. Carmona ve S. Tiesdell (Ed.), i *Urban design reader* içinde (83-98). Architectural Press.
- Keleş, R. (1998). *Kentbilim terimleri sözlüğü*. İmge Kitabevi.
- Keleş, R. (2005). Kent ve Kültür Üzerine. *Mülkiye Dergisi*, 29(246), 9-18.
- Keskinok, H. (2010). Kamusal alanın üretimi olarak kentsel estetik. *Dosya 23: Kent Estetiği*, 15-22.
- Keyder, Ç. (2004). *Ulusal kalkınmacılığın iflası*. Metis Yayıncılık.
- Kierkegaard, S. (2013). *Kaygı kavramı*, çev. Türker Armaner. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kılıçbay, M. A. (1993). *Şehirler ve kentler*. Gece Yayınları.
- Kiraz, S. (2011). *Yabancılaşma sorunu ve Hegel* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Kiraz, S. (2018). Sosyal Araştırmalar Enstitüsü ile Erich Fromm ve Sigmund Freud ilişkisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2), 61-71.

- Kızıloğlu, S. (2012). İsrail Devleti'nin kuruluşuna kadar geçen süreçte Yahudiler ve Siyonizm'in gelişimi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 35-64.
- Kline, R. B. (2011). *Principles and practice of structural equation modeling*. The Guilford Press.
- Kocadoru, F. (2019). *Kent melankolisi* [Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Kocakaya, S. (2015). *Mekânsal ilişki bağlamında ruhsal durumlar ve sanattaki etkileşimi* [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Koçyiğit, R. G. (2018). Mark Augé'de yok-yer (Non-Lieu) kavramı üzerine bir epistemik çözümleme. *Megaron*, 13(4), 536-544, DOI: 10.5505/MEGARON.2018.27880.
- Kuban, D. (2002). *Mimarlık kavramları*. YEM Yayınları.
- Kuran, H. (2021). *Şehir hakkı: Neoliberal kentleşme ve sınıf mücadelesi*. Nika Yayınevi.
- Kurtar, S. (2013). Bir şehir filozofu olarak Henri Lefebvre ve gündelik yaşam sanatı. *İdealKent Dergisi*, 4(10), 200-219.
- Lang, J. (2015). *Urban design: A Typology of procedures and products*. Architectural Press.
- Lefebvre, H. (1996). *Marx'ın sosyolojisi*, çev. Selahattin Hilav. Sorun Yayınları.
- Lefebvre, H. (2007). *Modern dünyada gündelik hayat*, çev. Işın Gürbüz. Metis Yayınları.
- Lefebvre, H. (2012). *Gündelik hayatın eleştirisi I*, çev. Işık Ergüden. Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2013). *Gündelik hayatın eleştirisi II*, çev. Işık Ergüden. Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekanın üretimi*, çev. Işık Ergüden. Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2018). *Şehir hakkı*, çev. Işık Ergüden. Sel Yayıncılık.
- Llewelyn-Davies. (2000). *Urban design compendium*. English Partnerships & The Housing Corporation.
- Lukács, G. (1978). *Birey ve toplum*, çev. Veysel Atayman. Günebakan Yayınları.

- Lukâcs, G. (1988). *Tarih ve sınıf bilinci*, çev. Yılmaz Öner. Belge Yayınları.
- Lynch, K. (1981). *A theory of good city form*. MIT Press.
- Lynch, K. (2019). *Kent imgesi*, çev. İrem Başaran. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Lytkina, E. (2020). Revisiting the Middleton alienation scale: In search of a cross-culturally valid instrument. *Survey Research Methods*, 14(4), 365 - 397, DOI: <https://doi.org/10.18148/srm/2020.v14i4.7421>.
- Marcuse, H. (1989). *Us ve devrim: Hegel ve toplumsal kuramın doğuşu*, çev. Aziz Yardımlı. İdea Yayınları.
- Marcuse, H. (1990). *Tek boyutlu insan*, çev. Aziz Yardımlı. İdea Yayınları.
- Marcuse, H. (2001). Beyond One dimensional man. H. Marcuse ve D. Kellner (Ed.), *Towards a critical theory of society: collected papers of Herbert Marcuse* içinde (107-120).
- Marx, K. (1997a). *Yahudi sorunu*, çev. Sol Yayınları Yayın Kurulu. Sol Yayınları.
- Marx, K. (1997b). *Hegel'in hukuk felsefesinin eleştirisi*, çev. Kenan Somer. Sol Yayınları.
- Marx, K. (2011a). *Kapital I*, çev. Alaattin Bilgi. Sol Yayınları.
- Marx, K. (2011b). *1844 El yazmaları - Ekonomi politik ve felsefe*, çev. Kenan Somer. Sol Yayınları.
- Marx, K., & Engels, F. (1968). *Alman ideolojisi (Feuerbach)*, çev. Selahattin Hilav. Sosyal Yayınları.
- Marx, K., & Engels, F. (1976). *Kutsal aile ya da eleştirel eleştirinin eleştirisi*, çev. Kenan Somer. Sol Yayınları.
- McNeill, W. H. (2002). *Dünya tarihi*, çev. Alaeddin Şenel. İmge Kitabevi.
- Middleton, R. (1963). Alienation, race and education. *American Sociological Review*, 28(6), 973-977.
- Minibaş, J. (1993). *Yabancılaşma kavramının incelenmesi ve banka sektörüne yönelik bir araştırma* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.

- Mirap, M. (2020). *Endüstri devrimi ile birlikte kent kültüründe bireyin modern yaşam algısının resim sanatına yansması* [Yüksek Lisans Tezi]. Yeditepe Üniversitesi.
- Mumford, E. (2000). *The CIAM discourse on urbanism*,. MIT Press.
- Mumford, L. (2007). *Tarih boyunca kent*, çev. Tamer Tosun. Ayrıntı Yayınları.
- Muthén, B., & Kaplan, D. (1992). A comparison of some methodologies for the factor analysis of non-normal Likert variables: A note on the size of the model. *British Journal of Mathematical and Statistical Psychology*, 45, 19-30.
- Nettler, G. (1957). A Measure of alienation. *American Sociological Review*, 22(6), 670-677.
- Nizam, T. (2019). *Nietzsche'nin felsefesinde yabancılaşma* [Yüksek Lisans Tezi]. Pamukkale Üniversitesi.
- Ofluoğlu, G. ve Büyükyılmaz, O. (2008). Yabancılaşmanın teorik gelişimi ve tarihsel süreç içinde farklı alanlarda görünüşleri. *Kamu-İş*, 10(1), 113-144.
- Ortega-Villaseñor, H. (2021). Kierkegaard and Marx: Concurrences for a more harmonious life. *Journal of Ethnic and Cultural Studies*, 8(1), 26-42.
- Osmanoğlu, Ö. (2016). Hegel'den Marcuse'ye yabancılaşma olgusu. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(3), 65-92.
- Özer, G. (2016). *Modern kentte yabancılaşma: 19. yüzyıl Paris'i ve 21. yüzyıl İstanbul'undan deneysel kesitler* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Öztürk, Ö. T. (2007). *Heykel çalışmalarının lisans düzeyindeki öğrencilerde algılanma biçimi* [Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi.
- Park, R., ve Burgess, E. (2015). Şehrin büyümesi: Araştırmaya giriş. E. W. Burgess (Ed.), *Şehir Kent ortamındaki insan davranışlarının araştırılması üzerine öneriler* içinde (89-106). Heretik Yayıncılık.
- Parr, J. (2005). Perspectives on the city-region. *Regional Studies*, 39(5), 555-566.
- Pirenne, H. (2014). *Ortaçağ kentleri*, çev. Şadan Karadeniz. İletişim Yayınları.

- Pustu, Y. (2006). Küreselleşme sürecinde kent “antik site”den dünya kentine. *Sayıştay Dergisi*, 17(60), 129-151.
- Relph, E. (2007). On the identity of places. M. Camona, ve S. Tiesdell (Ed.), *Urban design reader* içinde (103-105). Architectural Press.
- Ritzer, G. (2000). *Büyüsü bozulmuş dünyayı büyülemek*, çev. Şen Süer Kaya. Ayrıntı Yayınları.
- Robbins, D. (2009). *Understanding research methods: A Guide for the public and nonprofit manager*. Taylor & Francis Group.
- Rosner, M. ve Mittelberg, D. (1989). The dialectic of alienation and de-alienation the case of kibbutz industrialization. D. Schewitzer, ve R. Geyer (Ed.), *Alienation theories and de-alienation strategies* içinde (73-141). Middlesex Science Reviews.
- Rousseau, J. J. (2009). *Bilimler ve sanatlar üzerine söylev*. İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ryu, E. (2011). Effects of skewness and kurtosis on normal-theory based maximum likelihood test statistic in multilevel structural equation modeling. *Behavior Research Methods*, 43, 1066-1074.
- Sarı Pekin, S. (2020). *Eksik filmi bağlamında yabancılaştırma olgusunun modern hayata yansımaları* [Yüksek Lisans Tezi]. Maltepe Üniversitesi.
- Sassen, S. (1991). *The Global city: New York, London, Tokyo, Princeton*. Princeton University Press.
- Seeman, M. (1959). On the meaning of alienation. *American Sociological Review*, 24(6), 783-791.
- Sennett, R. (2013). *Kamusal insanın çöküşü*, çev. Serpil Durak ve Abdullah Yılmaz. Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, R. (2014). *Yabancı, sürgün üzerine iki deneme*, çev. Tuncay Birkan. Metis Yayıncılık.
- Serter, G. (2013). Şikago okulu kent kuramı: Kentsel ekolojik kuram. *Planlama*, 23(2), 67-76.
- Shiner, L. (2018). *Sanatın icadı*, çev. İsmail Türkmen. Ayrıntı Yayınları.

- Simmel, G. (2009). *Bireysellik ve kültür*, çev. Tuncay Birkan. Metis Yayıncılık.
- Simmel, G. (2009). Metropol ve Zihinsel Hayat. *Bireysellik ve Kültür* içinde (317-329). Metis Yayınları.
- Sjoberg, G. (2002). Sanayi öncesi Kenti. A. Alkan ve B. Duru (Ed.), *20. Yüzyıl Kenti* içinde (37-54). İmge Yayınevi.
- Slater, P. (1998). *Frankfurt Okulu: kökeni ve önemi*, çev. Ahmet Özden. Kabalcı Yayınevi.
- Sözen, M., & Tanyeli, U. (1999). *Sanat kavram ve terimleri sözlüğü*. Remzi Kitabevi.
- Sternberg, E. (2000). An integrative theory of urban design. *Journal of the American Planning Association*, 66(3), 265-278, DOI: 10.1080/01944360008976106.
- Susmuş, Y. (1999). *Kentsel mekânda estetik değerler* [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Süzen, D. (2010). *Sophie Calle örneğinde kamusal alanda sanat ve mahremiyet olgusu* [Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Şahin Özgür, S. (2013). *Anadolu'da gelişen simge belleğinin heykel sanatında kullanımı* [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Şahin, O. (2011). *20. yüzyılda değişen heykel ve işlevi* [Yüksek Lisans Tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi.
- Şen, B. (2019). *Yılmaz Büyükerşen Balmumu Heykeller Müzesi ziyaretçilerinin taşıma kapasitesi ve memnuniyet algılarının değerlendirilmesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.
- Şentürk, B. (2016). Marksist kurama bir katkı: Lukâcs'ın ideoloji kavramsallaştırması. *Kilikya Felsefe Dergisi*, (2), 39-51.
- Şenverdi, E. (2019). *Oğuz Atay'ın Tutunamayanlar romanında yabancılaşma* [Yüksek Lisans Tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Tabachnick, B., Fidell, L. (2007). *Using multivariate statistics*. Pearson Education .
- Taşdemir, E. (2019). *Yabancılaşma ve resim sanatına yansımaları* [Yüksek Lisans Tezi]. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.

- Tekin, Ö. A. (2012). *Yabancılaşma ve beş faktör kişilik özellikleri arasındaki ilişkiler: Antalya Kemer'deki beş yıldızlı otel işletmeleri çalışanları üzerinde bir uygulama* [Doktora Tezi]. Akdeniz Üniversitesi.
- Timur, T. (2008). *Habermas'ı okumak*. Yordam Kitap.
- Tolan, B. (1980). *Çağdaş toplum bunalımı: Anomi ve yabancılaşma*. Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi.
- Topal, A. K. (2004). Kavramsal olarak kent nedir ve Türkiye'de kent neresidir? *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 276-294.
- Toygar, M. (2018). *Türkiye'de 1980 sonrası kamusal heykellerde kitschleşme sorunu* [Yüksek Lisans Tezi]. Yaşar Üniversitesi.
- Trancik, R. (2007). What is lost space? M. Carmona ve S. Tiesdell (Ed.), *Urban design reader* içinde (63-69). Architectural Press.
- Turani, A. (2007). *Dünya sanat tarihi*. Remzi Kitabevi.
- Turut, H. ve Özgür, E. (2018). Klasik kent kuramlarından eleştirel kent kuramlarına geçiş bağlamında kentleri yeniden okumak. *Ege Coğrafya Dergisi*, 27(1), 1-19.
- Uyanık, N. (2017). Kierkegaard'da yabancılaşmanın kökenleri. 6. *Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi*. Muş: İlmi Etüdler Derneği. http://tlck.org.tr/wp-content/uploads/2018/09/1._cilt.pdf.
- Uyar, F. (2021). *Yabancılaşma açısından Hasan Ali Toptaş anlatılarında yapı ve izlek* [Doktora Tezi]. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
- Uysal, N. (2016). *Sanat eğitimi veren kurumlardaki öğrencilerin sanatsal farkındalıklarının öğrenci görüşlerine göre değerlendirilmesi (Anadolu Medeniyetleri Müzesi örneği)* [Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Uysaler, L. A. (2010). *Örgütsel yabancılaşmanın örgütsel bağlılık, ıst tatmini ve isten ayrılma eğilimi ile bağlantısı ve yabancılaşma yönetimi* [Yüksek Lisans Tezi]. Gebze İleri Teknoloji Enstitüsü.

- Ünsalan, F. (2019). Öz-Bilinç tartışması bağlamında fichte düşüncesi üzerine bir inceleme. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (28), 243-273.
- Wallance, R., & Wolf, A. (2012). *Çağdaş sosyoloji kuramları*, çev. Leyla Elburuz, M. Rami Ayas. Doğu Batı Yayınları.
- Weber, M. (1999). *Protestan ahlakı ve kapitalizmin ruhu*, çev. Zeynep Gürata. Ayraç Yayınevi.
- Weber, M. (2004). *Sosyoloji yazıları*, çev. Taha Parla.. İletişim Yayınları.
- Weber, M. (2010). Şark'ta kentsel gelişmenin önündeki esrarengiz engeller. D. Martindale ve G. Neuwirth, *Şehir: Modern kentin oluşumu* içinde (135-136). Yarın Yayıncılık.
- West, S., Finch, J. ve Curran, P. (1995). Structural equation models with nonnormal variables: problems and remedies. R. H. Hoyle (Ed.), *Structural equation modeling: Concepts, issues, and applications* içinde (56-75). Sage Publications.
- Yalçın, İ. (2021). *Çağdaş anlatı sinemasında yolculuk izleği ve yabancılaşma bağlamında Wim Wenders'ın Yol filmleri üçlemesi* [Yüksek Lisans Tezi]. Anadolu Üniversitesi.
- Yarar, C. (2010). *Bertolt Brecht'in ve Georgy Lukacs'ın gerçekçilik anlayışlarında modern sanatın neliği* [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Yeniçirak, H. (2020). *Devrim reaksiyon olarak sosyoloji: Devrim, 1789 Fransız Devrimi, ilerleme ve gelenek* [Doktora Tezi]. Bursa Uludağ Üniversitesi.
- Yeşil, A. (2018). *Yabancılaşma ve sosyal medyanın toplumsal yabancılaşmaya etkisi* [Yüksek Lisans Tezi]. İnönü Üniversitesi.
- Yıldırım, F. (2011). Johann Gotllieb Fichte'nin devlet anlayışı [Yüksek Lisans Tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Yurttadur, O. (2013). *Kamusal alanda sergilenen heykellerin sanat alt kültürünün oluşumundaki rolü* [Doktora Tezi]. Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Yükselbaba, Ü. (2008). *Habermas'da kamusal alan/özel alan ayrımı* [Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.

EKLER

Ek – 1: Anket Formu (1)

LÜTFEN BU DÖKÜMANI DİKKATLİCE OKUMAK İÇİN ZAMAN AYIRINIZ

Sizi Özge UZUN tarafından yürütülen “Kentsel Mekânda Yaşanan Yabancılaşma Bağlamında Kamusal Sanatın Yeri ve Önemi, İzmir Kıyı Bandı Örneği” başlıklı **araştırmaya** davet ediyoruz. Bu araştırmaya katılıp katılmama kararını vermeden önce, araştırmanın neden ve nasıl yapılacağını bilmeniz gerekmektedir. Bu nedenle bu formun okunup anlaşılması büyük önem taşımaktadır. Eğer anlayamadığınız ve sizin için açık olmayan şeyler varsa, ya da daha fazla bilgi isterseniz bize sorunuz.

Bu çalışmaya katılmak tamamen **gönüllülük** esasına dayanmaktadır. Çalışmaya **katılmama** veya katıldıktan sonra herhangi bir anda çalışmadan **çıkma** hakkında sahipsiniz. **Çalışmayı yanıtlamanız, araştırmaya katılım için onam verdiğiniz** biçiminde yorumlanacaktır. Size verilen **formlardaki** soruları yanıtlarken kimsenin baskısı veya telkini altında olmayın. Bu formlardan elde edilecek kişisel bilgiler tamamen gizli tutulacak ve yalnızca araştırma amacı ile kullanılacaktır.

Kişisel Bilgiler	
Yaş	
Cinsiyet	☐ Kadın ☐ Erkek
Eğitim Durumuna İlişkin Bilgiler	
Üniversite	
Fakülte - Bölüm	
I. Bölüm: Yabancılaşma	
Aşağıdaki 15 ifade katılımcının içinde yaşadığı zamana, topluma, kültüre ve kendisine karşı hissettiği yabancılaşma durumunu tespit etmek amacıyla hazırlanmıştır. Her ifade için katılım oranını ölçen seçenekler en olumsuzdan en olumluya doğru sıralanmıştır. Lütfen aşağıdaki ifadelere katılıp katılmadığınızı sizin için uygun olan seçeneği işaretleyerek belirtiniz.	

	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1. İçinde yaşadığım topluma karşı aidiyet hissediyorum.					
2. Gelecek hakkında endişeliyim.					
3. Geleceğe dair gerçekleşmesi mümkün olan olasılıklar üzerinde kontrol sahibiyim.					
4. Toplumla aramda güçlü bir bağ var.					
5. Toplumsal amaçlar bireysel hedeflerden daha önemlidir.					
6. Toplumsal normların varlığı toplumu bir arada tutar.					
7. Kentler tüm mekanları ve olanaklarıyla toplumun tamamı için erişebilir durumdadır.					
8. Günümüz dünyasının karmaşık yapısını anlamak zordur.					
9. Modernleşme ve makineleşmenin insanı yalnızlığa iter.					
10. Toplumsal beklentiler ve bireysel isteklerim arasında uyumsuzluk var.					
11. Genellikle popüler olmuş TV programları, filmler ve dergiler ilgimi çekmez.					
12. Yaratıcılık arttıkça toplumdan uzaklaşma artar.					
13. Kentler fiziksel yapılarından çok kente ait hatıralarla anımsanır.					
14. Meslek seçimimde ilgi alanlarım ve yeteneklerim etkili olmuştur.					
15. Meslek seçimimde kazanacağım gelirin miktarı etkili olmuştur.					

II. Bölüm: Kentte Kıyı Kullanımı ve Kamusal Sanat Algısı					
Aşağıda yer alan 4 ifade İzmir ili Alsancak Limanı – Konak Köprülü Kavşağı arasında kalan kıyı bölgesinin kullanım durumunu belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. Lütfen sizin için uygun olan seçeneği işaretleyiniz.					
1. Kıyı alanlarına uğrama sıklığı	Haftada 1 gün	Haftada 3 gün	Ayda 1 kere	Ayda 2 kere	Nadiren
2. Kıyı alanlarında geçirilen ortalama süre	1 saatten az	1 saat	2-3 saat	3-4 saat	4 saatten fazla
3. Kıyı alanlarını ziyaret eden kullanıcı gruplarının büyüklüğü	1 kişi	2-3 kişi	3-5 kişi	5-10 kişi	10 kişiden fazla
4. Kıyı alanlarında vakit geçirirken tercih edilen aktiviteler	Aile/ arkadaşlar ile vakit geçirmek	Doğayı/ denizi izlemek	Fotoğraf çekmek	Balık tutmak	(*)Diğer
(*) Diğer:					
Aşağıda yer alan 5 ifade katılımcının genel sanat algısı ve kentsel mekânda yer alan anıt ve heykellere karşı tutumunu belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. Lütfen aşağıdaki ifadelere katılıp katılmadığınızı (Evet) ve (Hayır) seçeneklerini işaretleyerek belirtiniz.					
	Evet		Hayır		
5. Güncel sanat etkinliklerini takip ederim.					
6. Herhangi bir sanat dalıyla amatör veya profesyonel olarak ilgileniyorum.					
7. Sanat eserleri dün-bugün-gelecek arasında köprü kurar.					
8. Anıt ve heykellerin varlığı kent meydanlarına özgün ve sembolik anlamlar katar.					

9. Kent meydanlarında daha çok anıt ve heykelin yer alması gerektiğini düşünüyorum.		
Aşağıda yer alan 6 ifade İzmir ilinde yer alan kamusal sanat elemanlarına ve düzenlenen kültür-sanat etkinliklerine karşı tutumu belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. Lütfen aşağıdaki ifadelere katılıp katılmadığınızı (Evet) ve (Hayır) seçeneklerini işaretleyerek belirtiniz.		
	Evet	Hayır
10. İzmir ile özdeşleşen anıt/heykeller vardır.		
11. İzmir kent meydanlarında yer alan anıt ve heykellerden en az 5 tanesinin ismini ve bulunduğu konumu biliyorum.		
12. İzmir kent meydanlarında yer alan anıt ve heykellerden en az 5 tanesinin tarihi önemini biliyorum.		
13. İzmir kent meydanlarında yer alan anıt ve heykelleri başkalarının görmeleri için tavsiyede bulunurum.		
14. İzmir kıyı alanlarında düzenlenen kültür ve sanat faaliyetlerinin yeterli olduğunu düşünüyorum.		
15. İzmir kıyı alanlarında yer alan sanat eserlerinin sayı ve nitelik bakımından yeterli olduğunu düşünüyorum.		

Bu çalışmaya katılmak tamamen **gönüllülük** esasına dayanmaktadır. Çalışmaya **katılmama** veya katıldıktan sonra herhangi bir anda çalışmadan **çıkma** hakkında sahipsiniz. **Çalışmayı yanıtlamanız, araştırmaya katılım için onam verdiğiniz** biçiminde yorumlanacaktır. Size verilen **formlardaki** soruları yanıtlarken kimsenin baskısı veya telkini altında olmayın. Bu formlardan elde edilecek kişisel bilgiler tamamen gizli tutulacak ve yalnızca araştırma amacı ile kullanılacaktır.

- Aşağıda her bir satırda tasarımları farklılaşan 5 anıt/heykel görseli verilmiştir. Lütfen önce her satır için size verilen seçenekleri beğeni sıranıza göre sıralayınız. Ardından her bir satır için 5 seçenek arasından İzmir’de bulunduğunu bildiğini/tahmin ettiğiniz seçeneği belirtiniz.

n/Çağdaş

Seçenek (5)

Satır (1)

Sıralama:

Satır (2)					
	Sıralama:				
Satır (3)					
	Sıralama:				
	Seçenek (1)	Seçenek (2)	Seçenek (3)	Seçenek (4)	Seçenek (5)
Satır (4)					
	Sıralama:				
Satır (5)					
	Sıralama:				

Satr (6)					
	Siralama:				
Satr (7)					
	Siralama:				

Anket Formunda Kullanılan Görsellerin Künyeleri:

Satır (1):

İzmir Saat Kulesi, 1901, Raymond Charles Péré, İzmir. (Kaynak: Kişisel Arşiv, 2019).
Montreal Clock Tower, 1922, Paul Leclaire, Montreal/Kanada. (Kaynak: Arthur Hanna, 2012). (URL: <https://www.flickr.com/photos/dariusofthedark/7347136938/>) (CC BY_NC-SA 2.0)

Dubuque Town Clock, 1971, Dubuque/ABD. (Kaynak: Dirk Hansen, 2010). (URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Dubuque_Town_Clock_02.jpg) (CC BY-SA 3.0)

Stevenage Clock Tower, 1959, Leonard Vincent, Stevenage/İngiltere. (Kaynak: Steve Cadman, 2009). (URL: <https://search.creativecommons.org/photos/16c015cb-0ee8-43d3-ab4d-ce259de0f90c>) (CC BY-NC-SA 2.0)

L'Heure de Tous, 1985, Armand Fernandez, Paris/Fransa. (Kaynak: Frédérique Panassac, 2007). (URL: <https://www.flickr.com/photos/10699036@N08/2102536689>) (CC BY 2.0)

Satır (2):

Taksim Cumhuriyet Anıtı, 1928, Pietro Canonica, İstanbul. (Kaynak: Özkarabekir, C. (2020). Cumhuriyet Anıtı'nın Hikayesi, İstDergi, 2.) (URL: <https://www.istdergi.com/sehir/mimari/cumhuriyet-anitinin-hikayesi>)

Güven (Emniyet Anıtı), 1935, Anton Hanak, Josef Thorak, Ankara. (Kaynak: Korur, A. (2008). Cumhuriyet'in İlk Onbeş Yılında Türk Resim ve Heykel Sanatı (1923 – 1938). Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara)

Cumhuriyet Ağacı Anıtı, 2003, Ferit Özşen, İzmir. (Kaynak: Kişisel Arşiv, 2019).

Lozan Anıtı, 1999 Trakya Üniversitesi, Edirne (Kaynak: Sinan Şahin, 2017). (URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Lozan_An%C4%B1t%C4%B1..._-_panoramio.jpg) (CC BY 3.0)

Zafertepeçalköy Zafer Anıtı, 1968, Kütahya (Kaynak: Kütahya Valiliği. (2015). Kurtuluşun Diyarı Şehitlik ve Anıtlarıyla Kütahya, Ekspres Matbaası, Kütahya)

Satır (3):

James Joyce Heykeli, 1990, Marjorie Fitzgibbon, Dublin/İrlanda. (Kaynak: Phoebe Zu, 2017) (URL: <https://search.creativecommons.org/photos/0e42f488-74e7-45b4-841e-4b2ece738844>) (CC BY-ND 2.0)

Les Voyageurs, 2013, Bruno Catalona, Marsilya/Fransa. (Kaynak: Jeanne Menjoulet, 2013) (URL: <https://search.creativecommons.org/photos/3fababb9-2556-4233-ad28-f6f7705e11ae>) (CC BY-ND 2.0)

Man with Briefcase, 1987, Jonathan Borofsky, Minneapolis/ABD. (Kaynak: Steven Martin, 2006) (URL: <https://search.creativecommons.org/photos/f43d5dfc-b90e-4ab4-ac39-bac46b5276c8>) (CC BY-ND 2.0)

İnsan Silueti Heykeli, İzmir. (Kaynak: Kişisel Arşiv, 2019).

Pacem-in-Terris Sculptures, 1966, Frederick Franck, New York/ABD. (Kaynak: Patrica Barden, 2007). (URL: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.0/>) (CC BY-ND 2.0)

Satır (4):

Conjoined, 2008, Roxy Pain, New York/ABD. (Kaynak: Marius Watz, 2007). (URL: <https://search.creativecommons.org/photos/6646a8b4-d04e-4adf-ae26-3d447df24123>) (CC BY-NC-SA 2.0)

Arbour Metallum, 2013, Mark Reed, Norfolk/ABD. (Kaynak: Hannah Lucy, 2015). (URL: <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=80007399>) (CC BY-SA 4.0)

Kalpavriksha Wish-Fulling Tree, 2018, Vibhor Sogani, Gujarat/Hindistan. (Kaynak: Vibhor Sogani, 2018). (URL: <https://www.behance.net/gallery/67177559/Kalpavriksha-the-wish-fulfilling-tree>) (CC BY-NC-ND 4.0)

Dilek Ağacı, 2001, Bülent Bayrak, İzmir. (Kaynak: Cristina Camilla, 2016). (URL: <https://search.creativecommons.org/photos/9ec63a46-8e0a-4cc3-b73d-a99b94861770>) (CC BY-SA 2.0)

The Singing Ringing Tree, 2006, Mike Tonkin, Anna Liu, Burnley/İngiltere. (Kaynak: Steve Glover, 2011). (URL: <https://search.creativecommons.org/photos/77fed266-6dc0-4fe0-9d45-989c8f384f44>) (CC BY 2.0)

Satır (5):

Lady of St. Kilda, 2006, Port Phillip Körfezi/Avustralya. (Kaynak: Ross Thomson, 2006). (URL: <https://search.creativecommons.org/photos/0cfa69de-8a6f-4756-aced-e85e730ee40f>) (CC BY-NC-SA 2.0)

Gemi Omurgası Heykeli, 2004, Bihrat Mavitan, İzmir. (Kaynak: Kişisel Arşiv, 2019)

The Sun Voyager, 1990, Jon Gunnar, Reykjavik/İzlanda. (Kaynak: Ted McGrath, 2016). (URL: <https://search.creativecommons.org/photos/2309b02a-fd9f-4207-b14e-c04a376c9315>) (CC BY-NC-SA 2.0)

Viking Ship Sculpture, 1996, Giusseppe Lund, Largs/İskoçya. (Kaynak: Dave Hitchborne, 2007). (URL: <https://search.creativecommons.org/photos/d30d7c5b-c4e4-4dbb-9c4b-4b68f1728713>) (CC BY-SA 2.0)

Boat Sight, 1984, Jhon McEwen, Gatineau/Kanada. (Kaynak: Jean Gagnon, 2016). (URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Boat_Sight_-_05.jpg) (CC BY-SA 4.0)

Satır (6):

Saiboats, 2005, Peter Macon, New York/ABD (Kaynak: Brad Mandell, 2018). (URL: <https://www.cityofrochester.gov/article.aspx?id=8589936715>)

Ráfaga Unleashed, 2004, Dam De Nogales, Hamilton/Kanada. (Kaynak: Jhon Piercy, 2013). (URL: <https://search.creativecommons.org/photos/9e1aa7e2-1112-41a2-aa1a-67c035115f28>) (CC BY-NC-ND 2.0)

The Singing Ship, 1970, Queensland/Avustralya. (Kaynak: Michael Zimmer, 2009). (URL: <https://search.creativecommons.org/photos/606ba20e-b831-48e5-8e81-9673f518adb3>) (CC BY-SA 2.0)

Spirit of Sail, 1978, Robert Dow Reid, Kelowna/Kanada. (Kaynak: Jerry Bowley, 2015). (URL: <https://search.creativecommons.org/photos/99b2890f-49f1-4d3e-a931-42a36be0a420>) (CC BY-NC-SA 2.0)

Yelken Heykeli, İzmir. (Kaynak: Kişisel Arşiv, 2019).

Satır (7):

Kanazawa, 2000, William Pye, West Sussex/İngiltere. (Kaynak: Seddon J., Seddon P., McIntosh, A. (2015). Public Sculpture of Sussex, Liverpool University Press, Liverpool)

Seaton New Wave Sculpture, Seaton/İngiltere. (Kaynak: Jhon Stephen, 2016). (URL: <https://www.geograph.org.uk/photo/5165628>) (CC BY-SA 2.0)

High Tide, 2017, Tsukasa Nakahara, Sydney/Avustralya. (Kaynak: Miller, S. (2017). Sculptures on the coats. Coasbeat, (1), 60-63).

Jewel de la Mer, 2013, Ben Fasham, Cannington/Avustralya. (Kaynak: MichaelRawle, 2015). (URL: <https://search.creativecommons.org/photos/5467e0a0-05a3-407e-b8e4-8adacd98500f>) (CC BY-NC-SA 2.0)

Dalga Heykeli, İzmir. (Kaynak: Kişisel Arşiv, 2019).